TÜRK TARİHİ KAYNAKLARI: No. 2

ALTINORDU DEVLETİ TARİHİNE AİT METİNLER

Hazırlıyan :
W. DE TIESENHAUSEN

Türkçeye Çeviren :
İsmail Hakkı İZMİRLİ

1941
İSTANBUL
MAARİF MATBAASI

Arap ve İran dillerinde yazılmış olan ve Türk Tarihini ilgilendiren eski eserlerin türkçeye tercüme ettirilerek neşri faydalı görülmüş ve bu eserlerden en lüzumluları İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Profesörlerince tesbit olunmuştur. Türk Tarih Kurumunun tetkik ve tasvibinden de geçmiş olan bu listeye dahil eserlerin tercümesi yapılanlarından bu def'a da Rus Müsteşriklerinden W: De Tiesenhausen'in muhtelif arabça kaynaklardan alâkadar bahisleri bir araya toplamak suretiyle "Altın Ordu Devleti tarihine ait metinler„ adı altında vücuda getirdiği eserin ilk yarısı bir cilt halinde Türk Tarihi üzerinde çalışmak isteyenlerin umumî istifadesine arzedilmiş bulunuyor.

İÇİNDEKİLER

S. 169 — Marsilyalı Frenklerin korsanlığı. S. 173 — Selçukilerden Sultan İzzettin Keykâvusun şimal tatarları yanında vefat ettiği. S. 175 — Melik Mansur'un cülûsu. S. 177 — Menkû temir Hanın vefatı. S. 179 — Tudan Menkûnun cülûsu. S. 181 — (682) Senesinde Tudan Menkûnun müslüman olduğunu müş'ir elçilerin gelmeleri. S. 183 — (686) Tudan Menkûnun hanlıktan çekilmesi. S. 185 — Aynı senede Tulabuga'nın hanlığa geçmesi S. 187 — Tulabunın katlolunması (690). S. 189 — Aynı senede Totkanın hanlığa geçmesi. S. 189 — Totkanın zikrolunacak beyleri katletmesi. S. 195 — (693) Nogayın Menkû Temer karısı Çiçek hatunu katletmesi. S. 197 — Totka ile Nogay arasında ilk muhalefet. S. 199 — Tokta ile Nogay arasında ilk vaka. S. 202 — Nogayın kızının oğlu Aktacının Kefede öldürülmesi. S. 204 — Kurmuş oğlu Abacı ile kardeşinin katlolunması. S. 206 — (699)da Tokta ile Nogay ve oğulları arasında ikinci vaka, Nogayın öldürülmesi. S. 210 — Aynı senede Nogayın iki oğlu Cekâ ile Tekâ arasındaki muhalefet. S. 214 — (700) Senesinde Cekâ ile Nogayın damadı Muncik oğlu Taz arasında savaşlar. 218 — (701) yılı vukuatı. S. 222 — 704 tarihinde Tokta elçilerinin Mısıra gelmeleri ve 706 da Tokta'daki Mısır elçilerinin gelmeleri S. 226. — (707) de Toktanın Kırım, Kefe ve şimal eyaletinde sakin olan Cenevizlilere doğdukları yer olan Kefeye asker sevkı ve onların memleketlerine gitmeleri. S. 228

VI. حسن المناقب

Bab başı. S. 238 — Melikzahirin oğlu Mehmet Berekenin sünnet düğünü. S. 241

VII. نهاية الارب

Bab başı. S. 243 — Cingiz Hanın şimal eyaletindeki oğullarına ait haberler. S. 244 — Berekenin Hanlığı. S. 249 — (653) te Berke ile Hulâgû arasındaki savaş ve Hulâgûnun hezimeti, Bereke Hana gönderilen kıymetli hediyeler. S. 251 — Bereke ile Abaka arasındaki savaş. S. 255 — Menkû Temir ordusunun İstanbul üzerine yürümesi, Sultan İzzettin Keykâvusun mahbus olduğu kaleden çıkarıp Menkû Temire gönderilmesi. S. 259 — (679) Tudan Menkûnun hanlığı ve hediyeler S. 263 — (686) Tulabuganın hanlığı. S. 265 — (690) da Tulabuganın öldürülmesi. S. 267 — Aynı senede Toktanın hanlığa geçmesi. S. 270 — Toktanın ümeradan bir cemaati öldürmesi. S. 272 — Tokta ile Nogay arasında ilk muhalefet. S. 274 — Tokta ile Nogay arasında ilk vak'a 276 — İkinci vak'a ve Nogayın öldürülmesi. S. 278 — Nogay oğullarının vak'aları. S. 280 — Nogay oğlu Turay ile Menkû Temer oğlu Saraybuganın Toktaya karşı suikastleri ve her ikisinin de katilleri. S. 283 — Özbek Hanın padişahlığı. S. 287 — (662) de tatarlardan bir cemaatin sultanın hidmetine gelmeleri. S. 289 — (661) de 1300 atlıdan fazla aman dileyen tatarların Babı Humayuna gelmeleri. S. 292 — (663) de Bereke Hana hediye olarak iki şişe zemzem suyu ile Belesan yağı ve saire gönderilmesi. S. 294 — (711) de Tokta Han tarafından dönen Sultanın elçilerinin frenkler tarafından esir edilmesi, Sultanın teşebbüsü ile elçilerin salıverilmesi. S. 298 — (717) de *Sultan, Cingiz Han ailesinden bir kıza talip olması.* S. 302 — (720) de Dulunbiye hatunun Mısıra gelmesi, Sultanın onunla güvey girmesi. S. 304 — Özbek Hana gönderilen elçilerin dönmeleri ve birlikte Özbek Han elçilerinin gelmeleri. S. 310

VIII. تاريخ البرزالى

Bab başı. S. 314 — Toktanın vefatı. S. 315 — Harezm hastanesi baştabibi Alâeddin hakkında. S. 318

IX. التبر المسبوك

Bab başı. S. 320 — Bereke ile Hülâgû arasındaki savaşta Hülâgûnun kaçup Azerbaycanda Urmiye gölü Ortasındaki Tela kalesine sığındığı. S. 321 — Bereke Hana gönderilen kıymetli hediyeler İstanbulda iki sene kalmakla hayvan ve köleden çoğunun telef olması, sebebiyet veren İmadüddin Abdurrahman Haşiminin Bereke tarafından muahaze olunması ve berekenin evsafı 325 — Hulâgûnın ölmesi ve oğlu Abakanın tahta çıkması S. 334 — Tokta ile Hulâgûlardan

MUKADDİME

Rus müsteşriklerinden W. de Tiesenhausen [*] tarafından Altın Ordu Devletine ait arap kaynaklarından toplanan ve 1884 tarihinde [**] Petersburg'da basılan Arapça metinlerin Türkçeye terceme olunmasına Maarif Vekâletinin Yüksek makamından memur edildim.

Eser bir mukaddime ile yirmi sekiz baptan ibarettir.

A

Müellifin Sözleri:

Atın Ordu veya Cüci Ulusu yani Cingiz Hanın büyük oğlu Cücinin kurmuş olduğu devlete ait esaslı ve elden geldiği kadar tam, tenkitli ve tahlilli bir tarihin bulunmaması Rus tarihinin en hassas ve en mühim bir meselesini teşkil eder; bununla yalnız vakıalarının cereyani değil, iki asırdan fazla Rusyayı hükmü altında bulunduran geniş ve ayrı bir hususiyeti olan bu devletin bütün kuruluşu hakkında bir fikir edinemiyoruz. Fakat bu devletin Rusya üzerinde ne gibi bir tesir yaptığını, Moğol ve Tatar hâkimiyetinin Ruslarda ne gibi izler bıraktığını ve Rusların tabiî inkişafına ne derece engel olduğunu doğru vak'alar ile tayin etmek mümkün olamıyor. Bu mesele çoktanberi sezilmiştir.

1805 tarihinde Schletzer Rus tarihi Moğol devresinin tetkik edilmesinin lüzum ve ehemmiyetinden bahsetmiş, «bu sahada çalışan kimse gıptaya değer» demişti. Üç yıl sonra Lerberg Altın Ordu tarihinin yazılması için naktî mükâfat verilmesini İlim akademisine teklif etmiş ise de her nedense bu teklif kuvveden file çıkmamıştır. Nihayet 1826 tarihinde İlim akademisinin yüzüncü senei devriyesinin kutlulanması dolayısiyle 1829 tarihi programına «Moğol hakimiyetinin

[*] Bu zatin biyografisi ve ilmî mesaisi hakkında ikinci cildin sonuna bir yazı konulacaktır.

[**] Bu eserin neşrinden bugüne kadar bu mevzuda yapılmış ilmî tetkiklerle neşriyatı hulâsa eden bir yazı ikinci cildin sonuna konulacaktır.

neticelerini araştırma» meselesi de sokolmuştur. Bu karara karşı almanca yazma bir eser takdim olunmuş ise de İlim akademisi bu eseri dikkatle tetkik ettikten sonra naktî mükâfata lâyık görmediği gibi bir takdirname bile yazmamıştır. Meşhur M. Fraehn'in teklifi üzerine 1832 tarihinde İlim akademisi tekrar bu meseleyi ele aldı; Fraehn galiba Altın Ordu tarihi ile evvelce iştigal etmiş olan Senkowski yi bu mesele ile alâkadar etmek istiyordu. İlim akademisinin bu husustaki şartları Fraehn tarafından kaleme alınan programda mufassal olarak gösterilmiştir. Bu gün Bibliyografik cihetten pek nadir olan programı kitabın sonuna ayniyle koydum.

İlim akademisinin bu yeni teklife karşı 1835 tarihinde matbu ilâvelerden başka 1272 sahifelik Almanca bir eser gelmiş ise de Fraehn, Schmid, Krug'un bu eser hakkında yaptıkları tetkikler ve tenkitler [1] neticesinde akademi bir sene sonra bu eserin mükâfata değeri olmadığına karar vermiş, yalnız dört sene sonra bu eser bazı tashihler ile basılmıştır . . . . Buradaki eser hakkında Krug, Fraehn ve Schmid taraflarından yapılan tenkitler ve müellifin şiddetle itirazları ilâve olunmuştur . . . . Müellif münekkitlerin son ikisine müşkülpesentlik ve suiniyet atfetmekte, yalnız Krug un adilâne hareketine, iyi dikkatine hak vermekte idi. Çünkü Krug akademiye müsabaka müddetinin bir sene daha uzatılmasını ve bununla müellifin eserini akademik kayitlere binaen tashih ederek yeniden müsabakaya verilmesini mümkün kılmasını teklif etmişti . . . .

Ben burada akademinin kat'î hükmünün doğru olup olmadığı meselesini tetkik edecek değilim. Ben bitarafım, Won Hammer'i de müdafaa etmek istemiyorum, [2] fakat kendi noksanlarına mukabil başka ilmî eserlere büyük hürmetle bakarak Krug'un doğru teklifinden istifade etmeliydi diye düşünüyorum ve bununla akademi ilmî iskandali ve her iki tarafın üzerine toplanan lüzumsuz gölgeyi bertaraf edebilir. . . . Ne de olsa bu akademik mesele meydana gelemedi ve gelemezdi. Çünkü bunun başlıca iki sebebi

[1] Müellif bu tenkitleri uzun uzadiya yazmıştır. *Mütercim*

[2] Müellif Won Hammer'in itirazlarının Almanca basıldıgını zikrediyor. *Mütercim.*

vardır: 1 — Bu gibi mühim bir eseri bir muharrir tek başına başaramazdı. 2 — Won Hammer tarafından zikrolunan 400 yazma eser, basılmış eserler, risaleler ve makaleler önceden tahlil ve tenkit edilmek lâzım idi. Çünkü onlardan istifade edip bir tarih meydana getirilebilirdi, kısası başlanması lâzım gelen taraftan başlanmadı. Bu hususu ise her halde İlim akademisi de müsabaka ilânından evvel anlamıştı. Ne acayiptir ki Rusyanın ilim muhafızı olan akademi ozamandanberi Altın Ordu tarihine dair şark lisanlariyle yazılan eserlerin mühim materyallerinin tenkitli bir bibliyografisini bile neşretmeği hatırına getirmemişti, yalnız 1871 — 1874 tarihlerinde Ebülgazi'nin Tatar tarihini ve fransızca tercemesini neşretmekle iktifa eylemişti. Tatarların Kafkasya ve Karadeniz mıntakalarını istilâlarına dair Ilminski'nin İbniesir den aldığı ve ilim akademisinin Ucenniye Zapski mecmuasının ikinci cildinde bastığı (636 — 668) bu eserine çok teşekkür etmeliyiz, ayni mecmuaya (cilt 2, sahife 765 - 787, cilt 3, sahife 714 - 741) konulan ve etraflıca tetkik olunan Kalka [1] savaşının zamanı hakkındaki tetkıki, 1855 senesine kadar intişar eden Peçenekler [2] Kıpçaklar ve aşağı Tunanın ve Karadenizin şimalinde Atillâ'dan Cingize kadar geçen devirlerde serseriyane dolaşan diğer Türk halkı hakkında ki yazılar neşreden akademi azasından Kunik'e de teşekküre borçluyuz.

Umumiyetle Moğol - Tatar devrini tetkik meselesi o gündenberi haylı ilerlemişti. Çünkü onları bize tanıtan yardımcı eserlerin sayısı pek fazla ve bu hususta meydana gelen materiyaller pek kıymetli idi. Zikrolunan eserlerden maada aşağıdaki eserlerden istifade edebiliriz: 1 — Banzarof, Berezin, Brun, Vasilief, veliaminof - Zernof, Gomboyef, Grigoryef, Defremery, Dülaurie, İvanin, İyakinf, Kâzım Bey, Quadremère, Palladif, Patkanof, Sablukof, Saveliyef, Haworth, Scharmua, Erdmann ve sairenin kıymetli eserleri.

[1] Don nehrinin bir kolu olan Kalka ırmağı kenarında Cingiz Han zamanında garp Tatarlariyle Ruslar arasında yapılan ve müthiş hezimetle neticelenen büyük savaştır. *Mütercim*

[2] Telfikulahbar sahibi Peçenekleri, Boşnak gösteriyor. *Mütercim*

2 — Arkeoloji cemiyeti tarafından neşrolunan Rus salnameleri.

3 — Kısmen Avrupada, kısmen şarkta neşrolunan o devrin müslüman müverrihlerinden İbnilesir, İbni Haldun, Ebülfeda (yeni neşrolunan), İbnilverdî, Karamanî, İbni Arabşah (yeni basması), Reşidüddin (tam değildir), Mirhund, Hundemir, Müneccim başı ve sairenin eserleri.

4 — İbni Babtuta, Astzelin, Plano Karpini, Marco - Polo, Bubrukvis, Schiltberger, Clavixo gibi seyyahların kritik seyahatnameleri ve Bizans, Gürcü, Ermeni ve Moğol - Tatarlar hakkında pek müfit olan fıkraları havi bulunan bu devre ait haberler.

5 — Karadeniz ve Azak denizi sahillerinde Türk - Tatar ahalisi arasındaki İtalyan kolonisinin (Cenevizler) o devre ait materiyalleri.

6 — Cüci Ulusu hakkında tarihî ve coğrafî bir çok malûmat veren Altın Ordu sikkelerinden ibaret olan koca hazineler.

7 — 1843 - 1846 tarihlerinde Saray harabelerinde yapılmış olan hafriyattan alınan neticeler.

8 — Bulgar, Ökek [1] harabelerinde ve Altın Ordu Devletinin diğer mahallerinde bulunan âsarı atika

9 — Adı geçen Fraehn'e ait olup Asya müzesinde muhafaza olunan yazma eserler ile Scharmua'nın eserleri gibi.

Bunlardan başka Altın Ordu hanlığının müstakbel tarihçesini daha açık, daha doğru ve etraflıca tenvir edebilmek için hertürlü hazırlıklar lâzımdır ki ileride ona yardım edecektir; bu hazırlıklardan biri de toplanan bu mecmuadır ki buraya her şeyden evvel birkaç sene zarfında topladığım Altın Orduya dair yazılar girecektir. Bu yazılar en çok Arap, İran, Tatar ve diğer müverrihlerin eserleridir; bizim için en kıymetlisi bilhassa Altın Ordu hanlığının kendi vak'a nüvisleri tarafından yazılan eserler ise de ne çare ki bize kadar gelmedi, fakat onların mevcut olduğunu rasgele bazı emarelerden seziyoruz. Bundan dolayı şimdilik Altın Orduya dair nakıs malûmat ile iktifa etmeğe mecburuz; bu malûmat o

[1] Saray ile Bulgar [bular] şehri arasında ve tam ortasındadır. *Mütercim*

devrin şark muharrirlerinin eserlerinde hıfzolunmuştur, bunlar arasında Mısır tarihinin kölemenler devrine ait Arap müverrihlerinin verdikleri malûmat ehemmiyetlidir. Bu devir 656-923 Hicrî [1258-1516] Miladî tarihine kadar devam eder. Mısırdaki ilk kölemenler Padişahı diğer adla deniz kölemenlerinin asılları kıpçak köleleri olup Mısır ve Suriyeye cenubî Rusyadan, daha evvel bu iki ülkede hüküm süren Eyyubîler tarafından Cingizîlerin Kıpçaklara ve Rus topraklarına akınlarından sonra getirilmiş olup onlar zamanında Mısıra satılmış köleler idi [1]. Kıpçak Türkleri Mısırda hassa muhafızları sıfatı ile az rol oynamadılar; Kıpçak diyarı Tatarların istilâsına uğradıktan sonra Mısırdaki Kıpçak kölelerinin miktarı artmıştı. Bundan başka Kıpçaklardan bir çokları Mısıra hicret etmişlerdi [2]. Kıpçaklar mühim mevki işgal eden ırkdaşları tarafından sevinç ile kabul olunmuşlar, kendi örf, âdet ve mizaçlarını da beraber getirmişlerdi. Nitekim Süyutinin [vefatı: 1505] [3] dediğine göre kendi hükûmetinde ve Mısır diyarında Tatar Padişahı Cingiz Hanın kanun ve yasalarını tatbik etmek için Sultan Baybers elinden geleni yapıyordu. Kalkaşindi (vefatı 1418) [4] nin söylediğine göre kölemenler saltanatı devrinde Mısır ve Suriye askerleri Rumlardan [Bizanslılardan], Türklerden, Çerkezlerden, Lezkilerden ve Türke benzer (من الاجناس المضاهية للترك) ırklardan yani Altın Ordu hanlığı dahilinde yaşıyan başlıca kabîlelerden mürekkep idi [5].

Bu cilde koyduğum materiyaller gösteriyor ki (1260-1430) seneleri içinde Mısır Sultanları ile Altın Ordu hanları arasında elçiler gidip gelirlerdi, aralarında sıkı dostluk ta vardı, bu dosluk neticesinde 1320 senesinde Melik Nâsır Altın Ordu Padişahı Mehmed Özbek Hanın akrabasından bir kızla evlenmekle dostluk daha ziyade sıkılaştı. Bu dostluklar her

[1] Eyyubîlerden Melik Salih köleleri çoğalmakla bunlardan hassa ordusu teşkil etmiş, bu orduya «halka» denmişti. Mumaileyhin deniz kenarında yaptığı bir kaleye nisbetiyle veya kölelerin Venedik gemileriyle gelmesiyle onlara deniz kölemenleri, dendiği gibi Sultan Kalavunun Lezki ve Çerkezlerden 3700 köleyi kale burçlarına yerleştirmekle bunlara «burç kölemenleri» de denilmişti. *Mütercim* [2] Ağa rütbesinde bir takım zabitler Mısıra iltica etmişlerdi. *Mütercim* [3] 911 Hicrî *Mütercim* [4] 821 Hicrî. *Mütercim* [5] Cingizîlerin önlerinden kaçan Harezmiler de vardı. *Mütercim*.

iki taraf için faideli olmuştur. Irak Moğollarının yani Hülâgûların Mısırın Suriyedeki memleketlerine saldırmalarına karşı şimal Moğolları olan Altın Ordu hanları pek güzel bir silâh olmuştu; Mısır Sultanları da Hülâgûların Altın Ordu hanlarının Kafkasyada, Ardanda, Horasanda, Harezmde sarkıntılarına karşı engel oluyorlardı; kölemenler ile Hulâgûlar arasındaki ihtilâftan Altın Ordu hanları istifade ettikleri gibi şimal Moğolları ile Irak Moğolları arasındaki zıddiyetten de Mısır Sultanları müstefit oluyorlardı. Mısır Sultanlarının Altın Ordu hanları ile olan mükâtebeleri çok kere Moğolca yazılırdı, bunun için saraylarında Altın Ordu hanlarlnın âdet ve an'anelerini ve dillerini bilen memuru mahsus bulunduruldu. İbni Tanribirdi (1470) [1] nin rivayetine göre Mısır Emiri Artaş Cingiz yasasını en inceliklerine kadar bildiği gibi her türlü Tatar uruklarının menşei ve şecerelerini de mükemmel bilirdi. Ve çok vakit kendi halkının tarihlerine istinat ederdi.

Mısır ile Kırım arasındaki daimî ticaret münasebetleri, Mısır ve Suriye âlimlerinin ve seyyahlarının Kıpçak, Bulgar (karanlık diyarı), Harezm ilâ... ülkelerine seyahatleri, nihayet Mısırda pekçok devlet adamlarının : الباشقردى، الخوارزمى، الماجرى، الكلستانى، السرايى، القرمى، التركى، التترى، الرسى، الاصى، gibi adlar takındıkları yani bu gibi zavatın büyük memuriyetlerde bulundunkları düşünülecek olursa XIII – XV asırlarda Mısırlıların Altın Ordunun gerek iç, gerek dış vaziyetlerini pek iyi bildiklerini kabul etmek icap eder, bu esami Altın Ordu Devletinin hükmü altında bulunan ülke ahalisinden olduklarını gösterir, bu düşüncelerimizin doğru olduğuna açık bir delil meselâ Baybersin (159—229, tercümeleri) Elomerî'nin (393—412 tercümeleri) İbni Batutanın(279—314), İbni Arabşahın (455—474) ve Elaynînin (475— 534) [*] kayitlerindeki müfit malûmattır.

Altın Ordu hakkındaki mütenevvi malûmat o devirde Mısırda alâkadar zevat tarafından toplanıp yazılmıştır. Bu yazıların pek çoğu belki hepsi şarkta ardı arası kesilmiyen kargaşalıklar, yangınlar, seller ve buna benzer felâketler

[1] 874 Hicrî. *Mütercim.*

[*] Bu üç bap henüz basılmadığından sahife numaraları tercümeye göre gösterilmemiştir.

yüzünden mahvolmuştur; bununla beraber bazı eserlerin bulunmak ihtimali de vardır, bunları dikkat ve gayret ile araştırmaklığımız lâzımdır; bilhassa Hacı kalfanın [1] zikrettiği « Bazı kölemen Padişahlarının hayatını tasvir eden » eserini aramağı pek arzu ederiz. Şimdilik ben Arap müelliflerinin eserleri hakkında söz söyliyorum, bunların bulunmasiyle Altın Ordu hakkında malûmatın bulunacağını ümit edebiliriz. Bu gibi eserler arasına İbni Şeddadın 'سيرة الملك الظاهر بيبرس' «عقود الجواهر فى سيرة الملك الظاهر برقوق' لوامع İbni Dokmakın عقد ـ سيرة الملك المنصور' البروق فى سلطنة الملك الظاهر برقوق» Elaynînin [2] 'سيرة الملك الاشرف'»yi gibi eserlerle bize kadar gelmiyen İbni Abdüzzahir tarafından yazılan «سيرة السلطان بيبرس» ve Şemseddin Elşucaî tarafından yazılan «سيرة السلطان الملك الناصر» burada dahildir.

İbni Arabşahın Türk ve Tatar hanedanlarına dair monogra.isi ile Rükneddin Beybersin ve İbnilforat tarihinin zayi olan kısımlarını bulmak pek ehemmiyetlidir.

O asırlarda bazı Mısır mecmualarında Altın Orduya dair mufassal malûmat bulunması muhtemel olduğu gibi hattâ Hacı Kalfanın gözünden kaçabilen, meselâ benim tarafımdan 544—549 [*] sahifelerindeki malûmat gibi daha az maruf olan eserler de bulunabilir. Kısası, bu sahada yapılacak araştırmaların başarılabileceğini umuyordum.

Müteveffa W. Grigoryef'in «Altın Ordu tarihine dair malûmatımızı yeni yazılar ve tarihler ve bunun gibi yazma eserler bularak bu sayede çoğaltmağa asla ümidimiz yoktur.» sözüne iştirak etmiyorum. Mevcut malûmatın çoğalması Altın Ordu meskûkât fenninin zenginleşmesine bağlıdır ki Grigoryef'in doğru işaret ettiği veçhile bunlar hiçbir kaynaklar ile değiştirilmiyecek derecede esas materiyallerdir. Çünkü Altın Ordunun meskûkât izlerinden başka onun tarihinde pek çok mühim halkası ve kronolojik ve coğrafî münasebetler onları devrelere ve bir sahaya doğru yayabilmek için eksik olurdu. Kronolojik tertipte buulnan bu mecmuaya

[1] Kâtip Çelebi. *Mütercim.* [2] Kremery'ye ait Kayıtbay ve Çakmak sultanlarının biyografyalarını gözden geçiremediğimizden dolayı pek müteessifim, yine Elaynî tarafından yazılan سلطان الملك المؤيد in biyografyasını okuyamadığıma da teessüf ederim - *Müellif.*

[*] İkinci cilttedir. Sahife numaraları tercümeye göre gösterilmemiştir.

Altın Orduya ait materiyaller konmuştur ki İbnilesir tarihinden umumiyetle Mogol - Tatarların ilk istilâlarını sırasiyle izah ederek fevkalâde canlı, fakat toplu olarak konmuştur. Elaynînin 1348 - 1349 (Sahife 498, 529—530[*] senelerinde) Suriyede, Mısırda olan taun hakkındaki küçük bir hikâyesi konmuştur ki bu vak'aya şahit olanların anlattıkları korkunç taun çıbanına dair verdiği malûmatı havidir. Bizde «Kara ölüm» diye maruf olan bu taun bundan evvelce de Avrupada hüküm sürmüştü. (başkaları tarafından neşrolunan «1, 15, 23» baplarına bak [1]). Arap eserlerinden alınan malûmat yalnız terceme olunmuştur, fakat 19 uncu bap için yapılan istinsa [2] 365 sahifede izah edilmiştir. Geri kalanlar hep asıllariyle beraber basılmıştır [3], bununla beraber ihtilâflar metin altında mutarıza içinde gösterilmiştir.

Ebulfedanın Altın Orduya dair verdiği muhtasar malûmatı havi olan meşhur tarihine [4] gelince tarafımdan zikrolunan ve başka eserlerden istinsah edilenlere de işaret etmekle iktifa eyledim (502, 510 — 514 sahifeleri) İbnilverdî tarihinin [5] aslından tarafımdan neşredilen kısmını da İbnilverdî'nin zikri geçen taun hakkındaki kaydi ile iktifa ettim.

Tercemeleri elden geldiği kadar ayni ile yaptım, yalnız harfi atıf olan (و) lerin tekrarından kaçındım. Bu harfler pek çok yerlerde konulmamıştır, bazı yerlerde lüzumu görüldükçe (ise, sonra, o vakit, fakat ve saire) gibi sözlerle değiştirilmiştir. Bazı cümle ve ifadelerin toplu olması için lâzım gelen sözler her yerde mutarıza içine alınmıştır ki bununla kimi ve neyi kastetiğime işaret ettim. Çünkü Arap müellifleri ismi hasları üçüncü şahıs yapmakla iktifa etmişlerdir; ismi hasların (gaip, o) nakillerinde mümkün olduğu kadar onları şarktaki telâffuzlarına göre kullanmak istedim...

[*] İkinci cilttedir.

[1] İbnilesir, İbni Batuta ve İbni Arabşah bapları. *Mütercim.* [2] Yalnız İbni Haldun babı asliyle beraber basılmıştır. *Mütercim.* [3] صبح الاعشى sonradan Mısırda basıldığından müellif bunu matbu eserler arasında gösterememiştir. *Mütercim.* [4] Eyubîlerden olan Hama prensi Ebulfedanın المختصر فى تاريخ البشر adlı tarihi. *Mütercim* [5]. Ebu Hafs Ömer İbnilverdî'nin تتمة المختصر فى تاريخ البشر tarihidir ki Ebulfeda tarihinin bir icmali mahiyetinde olup vefatı senelerine kadar temdit olunmuştur. *Mütercim.*

Kitapta tesadüf edilen Tatar adlarının meselâ (100, 109, 155, 158 vesair) sahifelerdeki adlarının doğruluğunu tekeffül edemem; çünkü bunlara sebep karışıklıktır, bunları her türlü müelliflerde veyahut daha doğrusu el yazmalarında ayni şahsın adının bütün tarihlerde başka başka zikrolunduğunu gör- mekteyiz [1]. Bu şahısların hakikî adlarının tayini ileride yapılacak araştırmalara bağlıdır.

İslâm devirlerinin seneleri, ayları ve günleri Milâdî sene hesabına çevrildiği vakit Wustenfeld'in meşhur Almanca eserini takip ettim.

Mecmuanın ikinci cildine İran, Tatar ve Türk müelliflerinin eserlerinden [2] istinsah olunan parçalar girecektir. Bu iki cilde lâzım olan tarihî ve coğrafî ve başka notlar tarafımdan neşrolunacaktır; bunlardan şimdilik ancak pek azını yapmağa karar verdim. Evvelce tarafımdan toplanan metinlerin basılmasiyle uğraştım...

B

Yüksek âlim, W. de Tiesen Hausen bu mecmuanın neşrinde candan alâka gösteren ve kendisinin Asya müzesinde ve imparatorluk kütüphanesindeki bazı yazma nüshalardan istifadesini temin eden Berlin, Laypzig, Liyon, Londra, Oksford, Paris, Münih ve Viyana kütüphanelerini ziyaret edebilmesi için tam altı ay ecnebi memleketlerine gitmesini temin hususunda uğraşan Graf Aroganow'ı derin saygı ve minnettarlık ile yadediyor ki o sayede bu kütüphanelerde iyi materyaller elde etmiş, hattâ kendisine kesesinden iki bin beşyüz ruble tahsis eylemiştir. Bazı mukayeseler gönderen, mahallinde mukayese eden, istinsahlar ve yazma nusha irsal eyliyen zevata; hususâ bu eserde en ufak ihmalleri, tercemedeki gedikleri dolduran Petersburg üniversitesi Profesörlerinden Baron Ruzen'e de derin teşekkürlerde bulunuyor.

Mütetebbi müsteşrik olanca himmet ve gayretleriyle meydana koyduğu bu mecmuada cahil hattatların yazdıkları

[1] Yani başka başka görüyoruz. *Mütercim.* [2] Yani Farsça, Tatarca ve Türkçe eserlerden alınan parçalar girecektir. Yoksa birinci ciltte Arap olmıyan İranlılar ve Türkler de vardır. *Mütercim.*

kelime ve ibare yanlışlarını nasıl bulmuş ise öyle yazmış ve ara sıra (sic) işaretini de unutmamıştır. İşte bu yüzden bu kıymetli metin yanlış ismi haslar, yanlış imlâlar, yanlış kelimeler, hattâ manayı bozabilecek ibareler, nihayet sarf ve nahiv hataları - bir takımları notlar ve tercemelerde tashih olunmakla beraber - yine çok yer tutmuştur. Bundan naşi ilk önce metinleri tashih ettim, müellifin aldığı metinlerin mehazlarını İstanbul kütüphanelerinde uzun uzadıya uğraşarak bir çoklarını bulabildim, bununla beraber bir takımları da eksiktir, bulunan mehazlardan metinleri bulup çıkarmak kolay olmadı, fihristsiz nüshaları 617 (1225) — 940 (1444) senelerinde cereyan eden vukuatı yıllara ayırarak birer birer gözden geçirdim, hele ıstılahlara ve resmî muhaberelere ait olan صبح الاعشى فى كتابة الانشا ile التعريف فى المصطلح الشريف kitaplarını baştan sonuna kadar mütalea ettim. Metinleri yazma ve basma nüshalar ile veya ayni bahsi yazan diğer kitaplar ile karşılaştırarak veya sarf ve nahiv kaidelrine tatbik ederek düzelttim, karşılaştırdığım eserleri not kısmında gösterdim. Metinleri yazılmıyan üç babın vak'a başlarınıye Türkçeye terceme ettirdikten sonra beyan ettiğim veçhile tetkik ederek elverişli olanını aldım.

Müellifin İbnilforat, Nuvveyrî, Aynî veya muhtelif tarihlerden naklen manayı düzelten veya sarf ve nahiv kaidelerine uyan ibaresini, ilâvesini manayı tenvir ediyorsa ayni ile aldım, yoksa bunları almağa lüzum görmedim. Notlardaki tashihlerini olduğu gibi yazdım. Tashih etmediklerini de doğrudan doğruya tashih eyledim. Bir takım hatalar matbaa hatası olmakla onları tashih etmedim, gerek metinleri, gerek tercemeleri tenvir edecek bazı notlar ilâve ettim. Birden fazla olan nüshaları tetkik eyliyerek racih gördüğümü metne, değilse not kısmına yazdım. Ecnebî ismi hasların tashihi ile çok uğraştım.

Müellif ile mütercimin yazılarını ayırmak için müellif için *M.* veya *T.H.* mütercim için de *İ.Z.* işaretlerini koydum. Mecmuada geçen Garp âlimlerinin isimlerini Umumî Ansiklopedi ve İslâm Ansiklopedisi imlâsına, Rus âlimlerinin isimlerini de mecmuadaki imlâya göre yazdım. Şurasını unutmı-

yalım ki Altın Ordu Devleti tarihinin garip bir tecellisi vardır, çok defalar vak'alar ve tarihler biribirlerine uygun düşmez. Nitekim tercemede göze çarpacaktır.

C

Müellifin mecmuada aldığı mehazlar şunlardan ibarettir:

Mülâhazalar		Müellifler	Eserler	
628—617 Hicrî arasında		ابن الاثير	تاريخ الكامل —	1
628—662 » »		ابن عبدالظاهر	سيرة الملك الظاهر —	2
681—685 « » [1]		»	تشريف الايام و العصور بسيرة الملك المنصور —	3
627—671 » »		ابن واصل	مفرج الكروب فى اخبار ملوك بنى ايوب —	4
661—708 » » 650—780 » » (Baybers tarihinden müstahreç)	Baybers tarihi التحفة الملوكية	ركن الدين بيبرس	زبدة الفكرة فى تاريخ الهجرة (تاريخ بيبرس) =	5
661—667 Hicrî arasında		شافع بن على	حسن المناقب السرية المنتزعة من السيرة الظاهرية —	6
623—713 » » 661—725 » »	Birinci kısım İkinci kısım	نويرى	نهاية الارب فى فنون الادب (منتهى الارب فى علم الادب) —	7
709—718 » »		برزالى	تاريخ البرزالى —	8
660—737 » »		مفضل	النهج السديد والدر الفريد فيما بعد تاريخ ابن عميد —	9

[1] Müellif, eser sahibi malûm değildir diyor, fakat beyan ettiği veçhile Reno'nun sahibini İbni Abdüzzahir dediğini de ilâve ediyor. Mecmuayı gözden geçiren تلفيق الاخبار و تنقيح الآثار فى وقايع قزان وبلغار و ملوك التتار sahibi M. Remzi de sahibini İbnül Abdüzzahir gösteriyor. İz.

660—712 » »		ذهبي	تاريخ الاسلام تاريخ دول الاسلام [1]	— 10
Tarih ve Coğrafyaya ait Resmî muhaberelere ait	مسالك الابصار التعريف	ابن فضل الله عمرى	مسالك الابصار فى ممالك الامصار التعريف فى المصطلح الشريف	— 11
704—705 Hicrî arasında 739—743 » » 691—741 » »	[2] [3]	شمس الدين شجاعى مصرى	تواريخ السلاطين والملوك والعساكر تاريخ الملك الناصر محمد بن قلاده واولاده بيوغرافى	— 12
713—716 Hicrî arasında		صفدى	تاريخ مصر	— 13
660—730 » »		ابن كثير	البداية والنهاية	— 14
Meşhur Seyahatnamedir		ابن بطوطه	تحفة النظارق غرائب الامصار و عجائب الاسفار (رحلة ابن بطوطة)	— 15
713—743 Hicrî arasında 720—797 » »		ابن دقاق	نزهة الانام فى تاريخ الاسلام (تاريخ ابن دقاق) الجوهر الثمين فى سيرة الخلفاء والسلاطين	— 16
Resmî muhaberelere ait		محي	تثقيف التعريف بالمصطلح الشريف	— 17
766—799 Hicrî arasında		ابن الفرات	تاريخ الدول و الملوك	— 18
Cuci Ulusu Devleti		ابن خلدون	عنوان العبر و ديوان المبتدأ والخبر فى ايام العرب والعجم والبربر	— 19
Guci Ulusu ve Resmî muhabereler hakkında		قلقشندى	صبح الاعشى فى كتابة الانشا	— 20
652—833 Hicrî arasında 720 Hicrî vukuatı		مقريزى	السلوك لمعرفة دول الملوك المواعظ والاعتبار فى ذكر الخطط والاثار	— 21

[1] Tarihülislâm'ın muhtasarı olan ve Şemseddin Sahavi tarafından Hicrî 901 tarihine kadar temdit olunan tarihtir T. H. [2] Müellif muharriri malûm değildir dedikten sonra belki bunun sahibi Şemşeddin Şucaîi Mısırîdir sözünü ilâve ediyor İ. H. [3] Müellif Biografi hakkında galiba bir eserin sekizinci cildini teşkil eder dedikten sonra ayni malûmatı harfiyyen tekrar eden İbrahim Muğultay'ın eseri olan تاريخ سلاطين مصر والشام و بيت المقدس وامرائها ile mukayese ettiğini söylüyor. Telfikulihbar sahibi bu biyografinin sahibini doğrudan doğruya İbrahim Muğulta'yı gösteriyor. İ. H.

22 —	الاعلام بتاريخ الاسلام تاريخ ابن شهبه	ابن شهبه	712 Hicrî vukuatı 720—796 Hicrî arasında
23 —	انباءالغمر فى انباءالعمر	ابن حجر عسقلانى	773—819 Hicrî arasında
24 —	عجائب المقدور فى نوائب تيمور	ابن عربشاه	Timur vukuatı
25 —	عقدالجمان فى تاريخ‌الزمان	عينى	617—947 Hicrî arasında
26 —	تحفة لاريب و هدية الاديب ويا تاريخ جنابى	جنابى	Özbek Hakanları hakkında

Bu 26 bapta zikrolunan eserler [33] e baliğ olur, müellifler arasında Türk müverrihleri de vardır. Her babın baş tarafında aldığı mehazlar hakkında pek kıymetli malûmat vardır ki, eser tetkikı hakkında güzel bir nümunedir, şu mehazlar da vardır :

1 — İkinci bapta Kahire şehri hakkında
الروضة البهية الزاهرة فى خطط المعزية القاهرة

2 — İkinci bapta Sultan Kalavonın Siyreti hakkında
الفضل المأثور فى سيرةالسلطان الملك المنصور

3 — Beşinci bapta Baybers tarihinden istihraç olunan
مختارالاخبار ايله التحفة الملوكية فى الدولة التركية

4 — Sekizinci bapta Birzali'nin tarihinden ihtisar ettiği
كتاب‌الذيل تاريخ مختصر للمائة السابعة و مابعده

5 — On üçüncü bapta الواق بالوفيات

6 — Yirminci bapta صبح‌الاعشى مختصرى

Terceme arasında biri onuncu bapta مختصرمرآةالزمان ، diğeri yirmi beşinci bapta olmak üzere مرآةالزمان da gösterilmiştir. Bundan başka naklettiği mehazlar da vardır :

1 —	النجوم الزاهرة	ابن تاكرى بردى	İbni Hacer ve Aynî tarihlerinde ve yirmi yedinci bapta
2 —	المنهل الصافى	ابن تاكرى بردى	Aynî tarihinde
3 —	بدايع الزهور	ابن اياس	İbni Hacer »
4 —	مذيل على الروضتين	. . . .	Yirmi yedinci bapta
5 —	اخبارالدول و اثارالاول	قرمانى	Aynî tarihinde

Mecmuada yirmi altı baptan başka iki bap daha vardır ki, hepsi yirmi sekiz baba baliğ olur. Biri ilâveler ve tashihler, diğeri de lâhikalardır. İlâveler Novveyrî'nin «ذكر اخبار الترك» kısmından ibarettir. Bununla beraber arzolunduğu veçhile arapça nakiller de vardır. Bu parçaları da tetkik ettikten sonra terceme ettim. Tashihler ancak «مسالك الابصار فى ممالك الامصار» ın Ayasofya Kütüphanesindeki yazma nüsha ile tashihinden ibarettir. Lâhikalar daha evvelce beyan olunduğu üzere Akademinin 1826—1832 tarihlerine ait olmak üzere iki programı havidir ki, bu programlarda şartlarla beraber yüz altın naktî mükâfat beyan olunmuştur. Mecmuanın sonunda bir sahife kadar hata ve savap cetveli vardır.

Rusça yazılan mukaddime, ilâveler ve tashihler ile lâhikalar, bap başları, metni yazılmıyan bapların kısım başları, ismi haslar ve notlar Türkiyat Enstitüsü rusça mütercimi merhum Bay Hasan ile Edebiyat Fakültesi memurlarından Bay Sabur Resul tarafından terceme edilmekle çok yardımları sebkettiğinden onları teşekkür ile yadederim.

D

İstanbul kütüphanelerinde bulabildiğim mehazlar :

Kütüphaneler	Eserler
Leyden basması Üniversite Kütüphanesinde [Halis Efendi] 3519—3520 numarada ve [Rıza Paşa] 2247 numarada mukayyettir. Mısır basması çoktur. Ayasofya Kütüphanesinde 3056—3066 numaralarda yazma nüshası vardır.	1 — تاريخ الكامل
Kadıasker Molla Çelebi Kütüphanesi 119 numarada pek eksik bir nüsha vardır, fakat alınan parçalar yoktur.	2 — مفرج الكروب

3 —	نهاية الارب	Ayasofya Kütüphanesinde 3511—3516 numaralarda mukayyettir, bazı kütüphanelerde eksik nüshaları vardır.
4 —	تاريخ البرزالى	Köprülü Kütüphanesinde 1037 numarada mukayyettir.
5 —	تاريخ الاسلام	Ayasofya Kütüphanesinde 3005—3016 numaralarda mukayyettir. Bazı kütüphanelerde vardır, fakat hiç bir nushası tam değildir.
6 —	تاريخ دول الاسلام (مختصر تاريخ الاسلام «العبر»)	Köprülü Kütüphanesinde 1079 numarada mukayyettir. Nüshası nakıstır, 1189 numarada Tarihülislâmın zeyli olarak Sehavi'nin Düveli islâm'ı vardır. Murat Molla Kütüphanesinde Düveli İslâmiye adı ile 1410 No. da mukayyettir. Nushalar eksiktir.
7 —	مسالك الابصار	Ayasofya Kütüphanesinde 3415—3439 numaralarda mukayyettir.
8 —	التعريف فى المصطلح الشريف	Ayasofya Kütüphanesine 3160 numarada yazması, Üniversite Kütüphanesinde [Rıza Paşa] 2619 numarada Mısır basması vardır.
9 —	البداية والنهاية	Hamidiye Kütüphanesinde 892—894 numaralarda mukayyettir. Bir çok kütüphanelerde vardır.
10 —	رحلة ابن بطوطة	Üniversite Kütüphanesinde Paris basması fransızca tercemesiyle beraber 91 (5+9) = 926 — 4 numaralarda, Millet Kütüphanesinde [Ali Emiri] Mısır basması 2558 numarada ve fransızca tercemesiyle beraber Paris basması 2599—2562 numaralarda mukayyettir.
11 —	نزهة الانام	Köprülü Kütüphanesinde 1154—1157 numaralarda mukayyettir.

	Bazı kütüphanelerde eksik nüshaları da vardır.
12 — الجوهر الثمين	Fatih Kütüphanesinde 4312 numarada, Esad Efendi Kütüphanesinde 2243 numarada mukayyettir. Bazı kütüphanelerde de vardır.
13 — تاريخ ابن خلدون	Nuruosmaniye Kütüphanesinde 3085—3070 numaralarda, Damad İbrahim Paşa Kütüphanesinde 863— 869 numaralarda mukayyettir. Masır basması çoktur.
14 — صبح الاعشى	Bayezit Umumî Kütüphanesinde 8—22 numaralarda mukayyettir.
15 — السلوك لمعرفة دول الملوك	Ayasofya Kütüphanesinde 3369—3372 numaralarda mukayyettir. Birçok kütüphanelerde vardır.
16 — المواعظ و الاعتبار	Üniversite Kütüphanesinde [Rıza Paşa] 1841—1843, Millet Kütüphanesinde [Feyzullah Efendi] 1537—1539 numaralarda mukayyettir. Daha bazı kütüphanelerde vardır.
17 — تاريخ ابن شهبه	Köprülü Kütüphanesinde 1027 ve 1028 numarada mukayyettir. Feyzullah Efendi Kütüphanesinde 1403 numarada yalnız beşinci cildi vardır.
18 — انباء الغمر	Nuruosmaniye Kütüphanesinde 3056 numarada mukayyettir, birçok kütüphanelerde vardır.
19 — عجائب المقدور	Nuruosmaniye Kütüphanesinde 3393 numarada mukayyettir. Birçok kütüphanelerde vardır, Mısır basması çoktur. Türkiyat Enstitüsünde 1745 ve Âşir Efendi Kütüphanesinde 1262 numaralarda Liyden basmaları vardır.

20 —	تاريخ عينى	Veliyüddin Efendi Kütüphanesinde 2374—2396 numaralarda, Millet Kütüphanesinde [Carullah Efendi] 1490—1591 numaralarda mukayyettir, eksik nüshaları da vardır.
21 —	تاريخ الجنابى	Âşir Efendi Kütüphanesinde 608, Hamidiye Kütüphanesinde 896 numaralarda mukayyettir, birçok kütüphanelerde vardır.

Terceme arasında görülen mehazlar:

1 —	النجوم الزاهره ـ ابن تاكرى بردى	Ayasofya Kütüphanesinde yazma nüshası 3494—3499 numaralarda, Rıza Paşa Kütüphanesinde Leyden basması 1789—1790 numaralarda mnkayyettir, daha bazı kütüphanalerde de vardır.
2 —	المنهل الصافى ـ ابن تاكرى بردى	Nuruosmaniye Kütüphanesinde 3428—3429 numaralarda mukayyettir, bazı kütüphanelerde de vardır.
3 —	مرآة الزمان ـ ابن الجوزى	Ayasofya Kütüphanesinde 3410—3412, Köprülü Kütüphanesinde 1[illegible]4—1157 numaralarda mukayyettir, nüshalar eksiktir.
4 —	مختصر مرآة الزمان	Ayasofya Kütüphanesinde 3146 numarada ذيل مرآة الزمان ـ قطب الدين بعلبكى vardır.
5 —	بدايع الزهور ـ ابن اياس	Âşir Efendi Kütüphanesinde 232, Rıza Paşa Kütüphanesinde 2230—2232 numaralarda mukayyettir, basmaları çoktur.
6 —	اخبار الدول ـ قرامانى ابو العباس احمد الدمشقى	Nuruosmaniye Kütüphanesinde 3155, Veliyüddin Efendi Kütüphanesinde 2339 numaralarda mukayyettir. تاريخ الكامل kenarında Mısır basması vardır.

7 — الذيل على الروضتين

Köprülü Kütüphanesinde الذيل على الروضتين 1080 numarada mukayyettir. Ayasofya Kütüphanesinde 3213—3215, Ali Emirî Kütüphanesinde 2309 numaralarda الروضتين mukayyettir.

Bap başlarında görülen mehazlar: 1) الروضة البهية الزاهرة فى خطط المعزية القاهرة 2 bab; 2) الفضل المأثور فى سيرة السلطان الملك المنصور، 3 bab; 3) التحفة الملوكية فى الدولة التركية، مختار الاخبار، 5 bab, 4) كتاب الذيل، 8 bab.

Kütüphanelerimizde bulamadığımız mehazlar: سيرة الملك الظاهر، تشريف الايام ، تاريخ بيبرس ، حسن المناقب ، النهج السديد والدر الفريد فيما بعد تاريخ ابن عميد[*] ، تواريخ السلاطين ، تاريخ الملك الناصر ، بيوغرافى ، صفدى ، تثقيف ، تاريخ الدول ، الروضة البهية الزاهرة فى خطط المعزية القاهرة ، الفضل المأثور ، التحفة الملوكية ، مختار الاخبار ، كتاب الذيل .

Ord. Prof. *İ. H. İZMİRLİ*

[*] Lâleli Kütüphanesinde 2002 numarada Taberi Tarihi muhtasarı olan İbnilamid Tarihi mukayyettir.

I — Elkâmil — İbnilesir

İzzeddin Ebulhasan Ali Elcezerî İbnilesir adıle meşhurdur. [Cezirei İbni Omer]de 1160 [1] de doğmuş, 1233 te [2] Musulda ölmüştür. İbnilesir uzun müddet Musul Atabegi Nureddin Arslan Şahın hizmetinde bulunmuş; son senelerini telif ve tetebbü ile geçirmiştir. Tatarlara dair yazılarını kısmen vakıalara şahit olanlardan sorup öğrenerek, kısmen de işiderek yazmıştır. Aşağıki parçaları تاريخ الكامل *den aldık. Eser 628 Hicrî senesine [1230-1231] kadar olan vak'aları nakleder.*

Bu kitap Tornberg tarafından 12 kısım olup 2 cilt fihrist ve tashihler ile beraber basılmıştır, bununla beraber İbnilesirin el yazmasından başka basmaları vardır. 1290 [1873-1874] te Bulakta 12 cilt olarak basılmıştır[3]. Tarafımdan ilâve olunan tercemenin metni Tornberg tarafından neşrolunan 12 cildinden 233-328 kadar olan sahifelerinden alınmıştır. Bunun büyük bir kısmı evvelce D'ohsson, Defrémery tarafından fıransızca terceme edilmiştir. Rusca tercemesi İlminski tarafından yapılmıştır.

---

[1] 555 Hicrî. İz. [2] 630 Hicrî. İz. [3] Kahirede bir kaç defa basılmıştır. Metinde gösterilen tarih ikinci tabı tarihidir. İz.

TÜRKÇESİ

TATARLARIN MÜSLÜMAN MEMLEKETLERİNE ILGARLARI [1] [H. 617]

Nice yıllar, bu hadiseyi çetin görüp zikrinden hoşlanmadığımdan dolayı beyan etmeden vazgeçmiş idim. Ne bir adım ileri atabiliyordum, ne bir adım geri kalıyor idim, tereddüt içinde kalmış idim. Evet islâm ve müslümanların kara haberini yazmak kime kolay olur? Bunu kolay kolay kim yazabilir? Ne olaydı! Anam beni doğurmıyaydı. Ne olaydı! bundan evvel ölmüş, büsbütün unudulmuş olaydım! Şu kadar ki dostlarımdan bir cemaat bu hadiseyi yazmağa beni kandırıyordu. Ben ise öyle durup kalıyordum. Nihayet bu hadiseyi bırakmanın hiç bir faide vermiyeceğine kanaat getirdim. Artık söze başlıyoruz:

Bu iş gecelerin, gündüzlerin doğurmadığı, bütün halka, bilhassa müslümanlara şamil olduğu büyük bir hadiseyi, koca bir musıbeti içine alıyor. Bir kimse "Âlem Tanrı Taalânın Âdem (peyğamber) i yarattığı zamandan bu ane değin bu gibi felâket görmemiştir„ dese kerçek söylemiş olur. Çünkü tarihler ne buna yaklaşır, ne buna yanaşır. hiç bir şeyi içine almamıştır, zikrettikleri hadiselerin en büyüğünden biri Buhtu nasrın İsrail oğullarını öldürmesi, Beyti Mukaddesi yıkmasıdır. Bu mel'unların, her biri kat kat Beyti Mukaddes olan memleketleri yikmalarına nisbetle Beyti makdis nedir? Öldürülenlere nisbetle İsrail oğulları ne tutar? Çünkü öldürülen bir tek şehir ehalisi İsra'il oğullarından daha çoktu. Olabilir ki halk, âlemin tükenmesine, dünyanın yok olmasına değin bu gibi hadiseyi görmiyecektir; Yecuç ve Mecuç başka. Deccale gelince Deccal kendine uyanları bırakır, karşı gelenleri bitirir; bunlar ise bir tek kimseyi bırakmadılar, belki erkekleri, kadınları, çocukları öldürdüler, gebe kadınların

[1] (1220 M.), İbnilesir bu büyük hadiseye acıklı, korkunç sözlerle başlıyor. İZ.

karınlarını yardılar, ana karnında olan yavruları öldürdüler. «انا لله وانا اليه راجعون» ، «لاحول ولا قوة الا بالله العلى العظيم» [١]

İşte kıvılcımı uçmuş, zararı herkese dokunmış, ruzğârın yönünü çevirip kovaladığı bulut gibi memleket memleket dolaşmış olan bu felâket nasıldır? Şöyleki Tatar kavmi Çin taraflarından çıktılar, Kâşgar, Balasagon gibi Türkistan memleketlerine; oradan Semerkant, Buhara ve saire gibi Maveraünnehir memleketlerine hücum ettiler, onları aldılar, ehalisine zikredeceğimiz şeyleri yaptılar. Sonra onlardan bir oymak Horasana geçiyor, orasını, alarak, öldürerek, yıkarak, yağma ederek işlerini bitirdikten sonra bırakıp gidiyor, Oradan Reye, Hemedana, Cebele ve oradaki şehirlere, ta Irak sınırına değin tecavüz ediyorlar, Sonra Azerbaycan, Erraniye [2] üzerlerine varıyorlar, bu memleketleri yıkıyorlar, ehalisinin pek çoğunu öldürüyorlar. Pek azı kaçup kurtulabiliyor. Bunlar hep bir yıldan az bir zaman içinde oluyor, bunun bir misli duyulmamıştır. Azerbaycan, Erraniyeden farig olunca Şirvan derbendine revan oldular, şehirlerini aldılar, padişahlarının bulunduğu kaleden maada hiç biri kurtulmadı, o kaleyi bırakarak Lan, Lekiz memleketlerine geçtiler[3]. Bu taraflardaki türlü türlü ulusları bol bol öldürdüler, mallarını yağma ettiler, şehirlerini yıktılar. Sonra Kıpçak toprakları üzerine vardılar. Kıpçak ehalisinin en çoğu türktür, Tatarlar önlerinde duranı öldürdüler, geri kalanlar büklere, dağ başlarına kaçtılar, memleketlerini bıraktılar. Bu Tatarlar burasını da aldılar, bunu pek az bir zamanda yaptılar, buralarda ancak yürüyüşleri kadar eğlenip kaldılar, başka kalış yok.

Bu oymaktan başka diğer bir oymak da Gazne ve ona bağlı olan yerlere, civarındaki Hint, Sicistan, Kirman memleketlerine geçtiler, bunlarda onların yaptıklarını, daha şiddetlisini yaptılar, bunun bir misli kulaklara çarpmamıştır. Çünkü müverrihlerin dünyayı istilâ ettiklerinde uyuştukları İskender dünyayı bukadar çabuk elde etmemiş, ancak on

[1] «Biz Tanrı kullarıyız, ancak ona döneriz. Müsibetlerine razı oluruz. Zor, güç, erk ancak her şeyden yüce ve ulu olan Tanrı iledir.» Bu cümle Eski Türkçe kitaplarımızda « يغشاه آنالى » yerindedir. İZ. [2] Eran, Erivan. İZ. [3] Lan, Alan Dağıstandır, Lekiz benderi Şirvan arkasında bir şehirdir, Lezki oymağı olacak. «Kamus tercemesi» İZ.

yıl kadar bir müddet zarfında alabilmiş, hiç bir kimseyi öldürmemiş, yalnız boyun eğmelerine razı olmuştur. Bunlar ise yer yüzünün en bayındırı, en güzeli, bayındırlığı ve ahalisi en çok, ahlâk ve gidiş itibarile en mutedil olan parçasını hemen bir yıl zarfında istilâ ettiler; girmedikleri şehir halkından her biri, baskınlıklarından korka korka sabahlamış, hücum etmelerini beklemiş durmuştur.

Bu Tatarlar asla erzak ve levazıma, gelecek bir imdada da muhtaç değillerdir, Çünkü yanlarında koyun, sığır, at ve sair hayvan vardır. Bunların etlerini yerler, başka bir şey yemezler. Bindikleri hayvanları da yeri tırnakları ile kazar; ot köklerini yer. arpa bilmez. Tatarlar bir yere kondukları zaman dışardan hiç bir şeye muhtaç olmazlar. Diyanetlerine gelince onlar güneş doğarken taparlar, hiç bir şeyi haram bilmezler, bütün hayvanı hattâ köpek, domuz ve saireyi yerler. Nikâh nedir? Bilmezler, belki bir kadına birçok erkek gelir, çocuk dünyaya geldi mi babasını bilmez. İslâm ve müslümanlar bu müddet esnasında öyle musibetlere giriftar olmuşlar idi ki hiç bir ulus buna giriftar olmamştı. Bu musibetlerden biri işte bu Tatarlardır. [1] "Tanrı bunları hayırsız etsin„ bunlar şarktan kalkıp her işidenin müthiş göreceği işleri işlediler. Sen bunları şerh olunmuş, bitişik bir halde göre ceksin[1] ان شاء الله تعالى [٢]

[1] İbnilısir diğer iki musibet daha zikrediyor: Biri haçlılar sefiri, diğeri tatar ve haçlılar musibetlerinden kurtulanlar arasında ki fitne ve fesat. İZ. [2] yüce tonrı dilerse. İZ.

METNIN ASLI

ذكر خروج التتر الى بلاد الاسلام (سنة ٦١٧) — لقد بقيت عدة سنين معرضاً عن ذكر هذه الحادثة استعظاماً لها كارهاً لذكرها فانا اقدم اليه رجلاً وأوخر اخرى فمن الذى يسهل عليه ان يكتب نعى الاسلام والمسلين ومن الذى يهون عليه ذكر ذلك فياليت امى لم تلدنى ويالیتنى مت قبل هذا وكنت نسياً منسياً الا انى حثنى جماعة من الاصدقاء على تسطيرها وانا متوقف ثم رأيت ان ترك ذلك لا يجدى نفعاً فنقول هذا الفعل يتضمن ذكر الحادثة العظمى والمصيبة الكبرى التى عقت الايام والليالى عن مثلها عمت الخلايق وخصت المسلمين فلو قال قائل ان العالم مذ خلق الله تعالى آدم الى الآن لم يبتلوا بمثلها لكان صادقاً فان التواريخ لم يتضمن ما يقاربها ولا يدانيها ومن اعظم ما يذكرون من الحوادث ما فعله بخت نصر ببنى اسرائيل من القتل وتخريب البيت المقدس وما البيت المقدس بالنسبة الى ما خرب هؤلاء الملاعين من البلاد التى كل مدينة منها اضعاف البيت المقدس وما بنو اسرائيل بالنسبة الى من قتلوا فان اهل مدينة واحدة ممن قتلوا اكثر من بنى اسرائيل ولعل الخلق لا يرون مثل هذه الحادثة الى ان ينقرض العالم وتفنى الدنيا الا يأجوج ومأجوج واما الدجال فانه يبقى على من اتبعه ويهلك من خالفه وهؤلاء لم يبقوا على احد بل قتلوا النساء والرجال والاطفال شقوا بطون الحوامل وقتلوا الاجنة فانا لله وانا اليه راجعون ولا حول ولا قوة الا بالله العلى العظيم .

لهذه الحادثة التى استطار شررها وعم ضررها وسارت فى البلاد كالسحاب استدبرته الريح فان قوماً خرجوا من اطراف الصين فقصدوا بلاد تركستان مثل كاشغر وبلا ساغون ثم منها الى بلاد ما وراء النهر مثل سمرقند وبخارى وغيرها فيملكونها

ويفعلون باهلها ما نذكره ثم تعبر طائفة منهم الى خراسان فيفرغون منها ملكاً وتخريباً وقتلاً ونهباً ثم يتجاوزونها الى الرى وهمدان وبلد الجبل وما فيه من البلاد الى حد العراق ثم يقصدون بلاد آذربايجان وارانية ويخربونها ويقتلون اكثر اهلها ولم ينج الا الشريد النادر فى اقل من سنة . هذا ما لم يسمع بمثله ثم لما فرغوا من اذربايجان وارانية ساروا الى دربند شيروان فملكوا مدنه ولم يسلم غير القلعة التى بها ملكهم وعبروا عندها الى بلد اللان واللكز ومن فى ذلك الصقع من الامم المختلفة فاوسعوهم قتلا ونهباً وتخريبا ثم قصدوا بلاد قفجاق وهم من اكثر الترك عدداً فقتلوا كل من وقف لهم فهرب الباقون الى الغياض ورؤس الجبال وفارقوا بلادهم واستولى هؤلاء التتر عليها فعلوا هذا فى اسرع زمان لم يلبثوا الا بمقدار مسيرهم لا غير . ومضى طائفة اخرى غير هذه الطائفة الى غزنه واعمالها وما يجاورها من بلاد الهند وسجستان وكرمان ففعلوا منها مثل فعل هؤلاء واشد . هذا لم يطرق السماع مثله فان الاسكندر الذى اتفق المؤرخون على انه ملك الدنيا لم يملكها فى هذه السرعة انما ملكها فى نحو عشر سنين ولم يقتل احداً انما رضى من الناس بالطاعة وهؤلاء قد ملكوا اكثر المعمور من الارض واحسنه واكثره عمارةً واهلاً واعدل اهل الارض اخلاقاً وسيرة فى نحو سنة ولم يبت احد من البلاد التى لم يطرقوها الا وهو خائف يتوقعهم ويترقب وصولهم اليه ثم انهم لا يحتاجون الى ميرة ومدد يأتيهم فان معهم الاغنام والبقر والخيل وغير ذلك من الدواب يأكلون لحومها لا غير واما دوابهم التى يركبونها فانها تحفر الارض بحوافرها وتأكل عروق النبات لا تعرف الشعير فهم اذا نزلوا منزلاً لا يحتاجون الى شئ من خارج واما دياناتهم فانهم يسجدون للشمس عند طلوعها ولا يحرمون شيئا فانهم يأكلون جميع الدواب حتى الكلاب والخنازير وغيرها ولا يعرفون نكاحاً بل المرأة يأتيها غير واحد من الرجال فاذا جاء الولد لا يعرف اباه ولقد بلى الاسلام والمسلمون فى هذه المدة بمصائب لم يبتل بها احد من الامم . منها هؤلاء التتر قبحهم الله اقبلوا من المشرق ففعلوا الافعال التى يستعظمها كل من سمع بها وستراها مشروحة متصلة ان شاء الله تعالى .

TATARLARIN TÜRKİSTAN VE MAVERAÜLNEHRE ILGARLARI VE YAPTIKLARI.

Bu sene içinde Tatarlar islâm memleketlerine hücum etmişlerdir, Tatarlar Türklerden büyük bir uruktur. Bulundukları yer Çin tarafından [1], Tumğaç dağlarıdır[2], burası ile islâm memleketleri arasında altı aydan ziyade mesafe vardır. Onların hücumları şöyle olmuştu: Temuçin demekle maruf olup Çingiz Han denilen padişahları kendi memleketlerinden ayrılmış, Türkistan taraflarına revan olmuştu. Tacirlerden ve Türklerden bir kafileyi birçok gümüş, kunduz derisi, ve saireyi [3] satıp kendisine giyecek kumaş, almaları zımnında[4]Maveraülnehir şehirlerinden Semerkant ve Buharaya göndermişti.

Bunlar Türk memleketlerinden Ütrar denilen şehre geldileer, burası Harezmşahın son vilâyeti idi. Burada bir naibi vardı. Tatarların bu oymağı gelince naip Harezmşaha bunların geldiklerini, yanlarındaki mallarını, bildirir bir haber gönderdi, Harezmşah gönderdiği bir adam ile onların, öldürülerek mallarının alınıp kendisine gönderilmesini emretti. Naip de emir mucibince onları öldürdü, mallarını da gönderdi ki bunlar çok şey tutuyordu, mallar Harezmşaha varınca bunları Buhara ve Semerkant tacirlerine dağıttı, onlardan parasını aldı.

Harezmşah Hataylılarden Maveraülnehri zabtettikten sonra Türkistan ve ondan sonraki memleketlerin [5] yollarını kapamış idi, buraları Hataylıların iken Tatarlardan büyük bir uruk (memleketlerinden çıkıp) buralara gelmişti. [6] Harezmşah Hataylılardan Maveraülnehirde ki memleketleri zabtedip Hataylıları öldürünce [7] bu Tatarlar Kâşgar, Belâsagon ve sair Türkistan şehirlerini almışlar, [8] Harezmşa-

[1] Veya Çin toprağından, Çin ülkesinden. İZ. [2]Tumgaç Togaç, Çin merkezid.r.İZ. [3]Hata ve Höten mataларından.İZ [4]Yani bu mataları satıp kendisine, evlâdına, kadınlarına münasip bir şey almaları için. İZ. [5] Harezmşah Iraktan Türkistana kadar hüküm sürüyordu.İZ. [6] Yani Türkistan şehirlerinin arkasına inmişlerdi. Hataylılar ile aralarında düşmanlık, savaş vardı. İZ. [7] Harezmşah Hataylılara büyük işler yapmış memleketlerini almıştı.İZ. [8] Padişahları Küşlük Han idi.

hın askerlerile savaşta bulunurlar idi [1]. İşte bundan naşi Harezmşah kumaş ve sair levazımı onlardan dirig etmişti. Tatarların İslâm memleketlerine hücumları hususunda bundan başka sebepler de söylenmiştir, fakat bu sebepler kitaplara geçmemiştir.

(Zikredemiyeceğim şeyler oldu, sen onları hayır
san da artık haber sorma.)

Harezmşah Cingiz Hanın adamlarını öldürünce onun ne olduğunu, bilesince olan carhacıların miktarını, ne yapmak istediğini gözönünde tutmak için bir takım casuslar gönderdi [2]. Casuslar gittiler, yollardaki susuz cöllerden, dağlardan geçerek nihayet oraya vardılar. Uzun bir müddet sonra döndüler; Harezmşaha sayılarının çokluğunu, onların hadsiz, hesapsız olduklarını, vuruşmağa en çok dayanan Tanrı mahlukundan olup bozgunluk nedir, bilmediklerini, muhtaç oldukları yat, yarağı ellerile yaptıklarını haber verdiler. Harezmşah Cingiz adamlarının öldürüp mallarını alıdığına pişman oldu, kendince sağlam bir fikir peyda oldu. Şihabeddini Huyukî [3] yi çağırttı. Şihabeddin fadıl bir fakıh idi, yanında pek itibarlı idi, beyan ettiği reyine karşı durmaz idi, Şihabeddin geldi, Harezmşah şöyle dedi: "Büyük bir iş zuhûr etti, her halde onu düşünüp yapacağımız şey hakkında reyini almaktan başka çare kalmadı; şöyle ki Türk tarafından sayılamıyacak derecede bir çok asker ile bize karşı bir düşman kımıldadı.„ Şihabeddin ona şu cevabı verdi: "(Sıkılma) askerlerin çoktur, etrafa yazar, dağnık askerleri toplarsın, bütün ahali silâhlanıp çıkarlar. Çünkü sana mal ile, can ile yardım etmek bütün müslümanlara vacip olur; sonra toplanan askerlerin ile Seyhun tarafına gidersin, Seyhun büyük bir ırmaktır, Türk memleketleri ile İslâm memleketlerini ayırır, artık orada bulunursun [4]. Uzun bir mesafe kateden düşman gelince askerleri yorgun, dermansız kalacaklarından biz kavi yürekle onlara karşı çıkarız.„ Bunun üzerine Harezmşah emîrleri, yanındaki danışılacak

[1] Çünkü Hataylıların inkırazından sonra Harezmşahın hududu Türkistan göbeğine kadar dayanmıştı. İZ. [2] Siyasetnamede zikrolunduğu vechile casuslar tacir, seyyah, sofu, ilâç satıcı, derviş kıyafetinde gönderilirdi. İZ. [3] Hıveli iz. [4] Yahut etrafa yazarız, asker toplarız. Seyhun tarafına gideriz. Orada bulunuruz. İZ.

kimseleri topladı, onlar ile danışık yaptı. Bunlar Şihabeddin reyine uymadılar, belki şöyle bir rey ortaya koydular: "Onları bırakalım ki bize doğru Seyhunu geçsinler, o dağlarda, dar yerlerde yürüsünler, çünkü onlar yolları bilmezler, biz ise biliriz, artık onlara karşı güçlü olur, onları bitiririz, onlardan hiçbiri kurtulmaz.„ Türkler bu halde iken bir de ne baksınlar, bu Cingiz Han mel'unu tarafından bir camaat ile birlikte bir elçi gelir, Harezmşahı tehdit eder, Cingiz tarafından "Tacirlerimi öldürür, mallarını alırsınız, savaşa hazır olun, size takat getiremiyeceğiniz askerle geliyorum„ der. Cingiz Han Türkistana yürümüş, Kâşgar, Belâsagon ve bütün şehirleri almış, buralardaki ilk Tatarları [1] yok etmişti. Bundan dolayı onlar hakkında ne bir haber geldi; onların ne bir eseri kaldı; belki Hataylılar gibi dağıldılar. Adları, nişanları kalmadı [2]. Cingiz Han Harezmşaha elçi ile mektup gönderüp te Harezmşah o mektubu dinleyince (bu tehdide karşı) elçinin öldürülmesini emretti, elçi öldürüldü, bilesince olan cemaatin sakallarının traş edilmesini de emretti [3], elçileri, padişahları olan Cingiz Hana, elçiye yaptığını haber versinler; Harezmşah ona (ben üzerine varıyorum, dünyanın ucunda olsan bile senden öç alacağım, adamlarına ne yapmışsam sana da onu yapacağım) desinler diye iade etti. Artık hazırlandı, elçiler haber getirmeden evvel irişip onları basmak üzere acele yürüdü, bu yürüyüşte devam ederek dört aylık bir yol aldı, onların obalarına vardı, orada kadınlardan, çoluk çocuklardan başka kimse görmedi, onlara saldırdı, hepsini doyumluk aldı, kadınları, çocukları esir yaptı. Kâfirler Türk padişahlarından [4] Küşlük Han adlı padişah ile savaşa gittiklerin-

[1] Küşlük Hanın padişah olduğu Tatarları; Küşlük Han, Kâşgar, Höten, Yarkentte hüküm sürerdi. İz. [2] Cingiz Han Küşlük Hanı mahvetmekle Hataylılar iline hâkim olmuş idi. «سيرة جلال الدين منكبرتى» Sahibi Şihabeddin Muhammed İbni Ahmed Münşii Nesevî Küşlük Hanın Cingizin büyük oğlu Çucinin elinde helâk olmasını (612) tarihinde gösteriyor, İbnilesirin (616) tarihinde göstermesini yanlış sayıyor. Dünyayı harap eden Cingiz Tatarları Küşlük Hana hücum etmekle Küşlük Han Harezmşahı bırakarak Cingiz Tatarlarile uğraşmıştı. İz. [3] Elçilerin sakallarını traş ettirmek tahkir alâmeti idi. İz. [4] İbnilesir yukarıda Küşlük Hana Tatar Padişahı demişti, burada ise Türk Padişahı diyor. Çünkü Tatarlar Türkün büyük bir uruğudur. Camiüttevarih sahibi Reşideddin Fadlullah İbni Abulhayr hemedanî Mogolları Türk ulusları arasında bir ulus gösteriyor. İz.

den dolayı yerlerinde bulunamamışlardı, Küşlük Han ile vuruştular, onu bozdular, mallarını doyumluk aldılar, döndüler, yolda Harezmşahın geride kalanlara yapmış olduğu hali haber aldılar, acele yürüdüler, Harezmşah obalarından çıkmadan evvel yetiştiler, savaş safı kurdular, bir misli duyulmıyan bir savaş ile savaşa giriştiler, üç gün üç gece sa vaşta kaldılar, her iki taraftan sayısız halk öldürüldü, iki taraftan hiçbiri bozulmadı. Müslümanlar din gayretile sabrettiler, bozulurlar ise bir tek müslüman kalmıyacağını, yurtlarından uzak düştüklerinden tutulacaklarını biliyorlar idi. Kâfirlere gelince onlar da ailelerini, mallarını kurtarmak için sabrediyorlardı. Savaş pek şiddetlendi, hattâ savaş meydanında savaşçılardan biri atından iner, yaya olarak karşısındaki ile savaşta bulunurdu. Savaşçılar bıçaklar ile birbirlerini ururlar idi, kan o kadar aktı ki bir çamur deryasına döndüğünden atların ayakları kayıyordu [1]. Artık her iki tarafın sabır ve savaşa takatleri kalmadı. Bu savaşlar hep Cingiz Hanın oğlu [2] ile oluyordu. Babaları bu savaşta hazır değil idi, bundan haberi bile yoktu. Bu savaşta müslümanlardan öldürülenlerin sayısı yirmi bini bulmuştu. Kâfirlerden öldürülenler sayısız idi. Dördüncü gece olunca ayrıldılar, biribirlerinin karşılarına kondular, gece karanlık basınca kâfirler ateş yaktılar [3], ateşi olduğu gibi bırakıp yola revan oldular, müslümanlar da böyle yaptılar, her iki taraf vuruşmadan bıkmıştı. Kâfirler padişahları olan Cingiz Hana, müslümanlar da Buharaya döndüler. Harezmşah muhasara hususunda hazırlıklar yaptı [4]. Çünkü kendisi bütün askerile Cingiz askerinin bir oymağını yenememişti. Bunlar padişahlarile beraber hepsi gelince ne olacak idi? İşte bu düşüncelerden dolayı (karşılarına çıkmadan, karşı durmadan) âciz kaldığını anladı. Buhara ve Semerkant ahalisine, karşı durmak için muhasara hazırlıklarını görmeği ve zahire toplamağı [5] sıkı sıkı emretti. (ahaliyi silâh altına alıp) Buharayı muhafaza etmek üzere yirmi bin suvari bıraktı, Semerkande de elli bin asker koydu [6]. Onlara "Memleketinizi muhafaza

[1] Kısası savaş meydanı bataklığa dönmüştü. İz. [2] Büyük oğlu Cüci Han İz. [3] İnsan var sansınlar diye ateş yakıp süratle kaçtılar İz. [4] Kaleye burç yapılmasını emretti. İz. [5] Yani tahaffuzî hareketlere devam etmelerini. İz. [6] Semerkant kalesinin duvarlarını tahkim etti. İz.

edin, ta ki Harezm ve Horasan adönüp asker toplayayım, müslümanlardan imdat alıp size döneyim„ dedi. Bu işten fariğ olunca Horasana dönmek üzüre hareket etti. Ceyhunu geçti, Belha yakın bir yere kondu, oraya ordugâhını kurdu[1]. Kâfirlere gelince onlar hazırlandıktan sonra Maveraülnehri kast edip [2] Harezmşahın vusulünden beş ay sonra Buharaya vardılar, burasını kuşattılar [3] üç gün birbiri ardınca şiddetli vuruştular, Harezmli askerlerin onlara karşı kuvvetleri yok idi [4] Horasana dönmek üzere şehirden çıktılar, [5] ahali sabahleyin bir tek asker görmeyince gayretleri kırıldı, Kadı Bedreddin Hanı halk için aman dilemek üzere gönderdiler. Kâfirler ahaliye aman verdiler. Bir takım askerler, arkadaşlarile beraber kaçamadıklarından iç kaleye sığındılar. Cingiz Han ahalinin amanlarını kabul edince 616 senesi [1220] [6] zilhiccenin dördüncü salı günü şehir kapuları açıldı, kâfirler Buharaya girdiler, hiç bir kimseye dokunmadılar, belki ahaliye "Yalnız sultanın zahire ve saireden nesi varsa onları bize çıkarın, kaledekiler ile vuruşmada bize yardım edin„ dediler, ahali hakkında adalet ve güzel hareket gösterdiler. Cingiz Hanın kendisi de girdi, kaleyi sardı, şehirde şöyle ilân etti: "Hiç bir kimse geri kalmıyacak, geri kalan öldürülecek„ bütün ahali hazır oldular; onlara kale etrafındaki hendeğin doldurulmasını emretti, ahali de ağaçlar, toprak ve sair şeyler ile hendeği doldurdular, hattâ kâfirler minberleri, kuran cüzülerini alıp hendeğe atarlar idi فانالله و انا اليه راجعون [7] Tanrı hakkile kendine Sabur ve Halim adını vermiştir. Yoksa bu gibi yaptıkları işte onları yere batırır idi. Sonra kaleye umumî bir hücum yaptılar, kalede dortyüz müslüman süvari vardı, bunlar var kuvvetlerini sarfettiler, bütün kâfirler ve ahali ile vuruşarak kaleyi müdafaa ettiler. İçlerinden bazıları maktul düştü, bu halde iken onlara bir uğurdan hücüm ettiler, duvarları delenler kale etrafındaki duvara

[1] Askerin toplanmasına bakmak üzere orada ikamet etti. İz. [2] Yani istilâ plânlarını hazırlayup. İz. [3] Harezmşah ile dağınık askerlerinin arasını kesmek istediler. İz. [4] Mahıv derecesine gelmişlerdi. İz. [5] Yani huruç hareketi yaptılar. İz. [6] Matbu metinde böyledir, halbuki İbnilesir hadiseyi 617 tarihinde gösteriyor ki bu tarih ile aralarında mübayenet vardır, bu tarih hadisenin 616 da olmasını teyit eder, nitekim İbnikesir ve başkaları bu hadiseyi 616 [1220] tarihinde yazıyorlar. İz. [7] Biz Tanrı kullarıyız, ancak ona döneriz, musibetlerine razıyız.. İz.

kadar vardılar, onu da deldiler, artık vuruşma pek şiddetlendi. Kaledeki müslümanlar ellerine geçirdikleri bütün taş, ateş ve okları yağdırıyorlardı, bunun üzerine Mel'un öfkelendi, o gün askerlerini geri çevirdi, ertesi günü erken onlar ile, çok gayret ile vuruştular, kaledekiler yorulmuşlar, âciz kalmışlardı, karşılarına takat getiremiyecekleri asker gelmişti, kâfirler onları yenüp kaleye girdiler, buradaki müslümanlar ile vuruştular, hepsini de öldürdüler. Cingiz kaleyi alınca şehrin beylerile başkanlarının [1] kendisine yazılmasını emretti, emrini yerine getirdiler. Listeyi ona arzettiklerinde bu kere onların getirilmesine emir verdi. Onlar da geldiler, onlara "Sizlerden Harezmşahın sattığı gümüşü isterim, çünkü bu gümüş benimdir, benim tacirlerimden alınmıştır, bu da sizin katınızdadır„ emrini verdi, yanında bir az gümüş bulunan herkes onu getirdi, sonra onlara şehirden çıkmalarını emretti [2], onlar da üzerlerindeki elbiseden bsşka hiç bir şey almaksızın şehirden çıktılar, çıkınca kâfirler şehre girdiler, şehri yağma ettiler, bulduklarını öldürdüler [3] müslümanları sardılar, askerlerine "Ahaliyi taksim ediniz [4]„ dediler, onlar da ahaliyi taksim ettiler (kardeş kardeşten, ana oğlundan ayrılmakla) erkeklerin, kadınların, çocukların feryad ve figanları ile felâketli bir gün oldu, bunlar tarumar oldular, öteye beriye dağıldılar, kadınları de böyle taksim ettiler, artık Buharanın çatısı çökmüş, şehir temelden yıkılmış idi. Tatarlar halkın gözleri ve feryat ve figanları önünde kadınların ırzlarına geçiriyorlar, biçare halk başlarına gelen felâketten kendilerini kurtaramıyorlardı, buna dayanamuyup ölümü göze alanlar, vuruşup öldürülenler vardı. Nitekim İmam Zade Fakih Rukneddin ve oğlu müslümanların başlarına gelen felâketi görmemek için ölümü gözlerine almışlardı. Çünkü hareme olan tecavüzü görünce hemen vuruşmağa kalkarak öldürülmüşlerdi. Kadı Sadreddin Han (Bedreddin?) de böyle yapmıştı, kurtulan kimse esir alındı, şehri, [5] medreseleri, camileri yaktılar. Halkı mal hususunda sıkıştırarak türlü türlü işkencelere çarptılar. [6] Sonra Semerkande doğru hareket ettiler,

[1] Memleketi idare edenler ile zenginleri.İz. [2] Kolay yağma etmek için ahaliyi şehir haricine çıkarırlardı.İz. [3] Köle ve cariye olmağa yaramıyanları öldürürlerdi. İz. [4]Yani ahali kölelerinizdir İz. [5] Yani evleri.İz. [6] Zenginlere paralarınızı nereye gömdünüz ? gösterin diye işkenceler yaptılar. İz.

Harezmşahın kendilerinden âciz kaldığını şüphesiz olarak anlamışlardı [1] onlarTirmiz ile Belh arasında Harezmşahın yerinde idiler, [2] kendileri ile beraber Buhara ahalisinden kurtulupta esir olan (gençleri muhasarada bulunmak üzere) aldılar. Esirleri yaya olarak kötü bir halde götürdüler, yürümeden yorulup âciz kalanların hepsi öldürülürdü, Semerkanda yaklaştıklarında süvarileri ileri sürüp piyadeleri, esirleri, ağırlıklarını arkalarında bıraktılar, müslümanların yüreklerine daha ziyade yılgınlık düşürmek emelile yollarda acele etmeyüp yapcacık yürüdüler. Ahali bu kalabalığı görünce dehşete düştü, ikinci günü esirler, piyadeler ve agırlıklar ğeldi, her on esir ile beraber bir bayrak vardı.[3] ahali (bu heybeti görünce) hepsini kılıç eri asker sandılar, bunlar memleketi kuşattılar, memlekette elli bin Harezm askeri vardı, (toplanan) ahaliye gelince onlar da sayılamıyacak derecede çok idi. Ahalinin bahadırları, yiğitleri, kuvvetlileri yaya olarak karşılarına çıktılar. [4] Harezmli askerlerin yüreklerinde bu mel'unların korkusu bulunduğundan naşı hiç biri ahali ile çıkamadı, piyadelerTatarlar ile şehir dişarısında vuruştular, Tatarlar gerilemede devam ediyorlar, ahali de arkalarından gidiyorlar, tamaa düşüyorlardı. Halbuki kâfirler ahaliye bir pusu kurmuşlardı, ahali pusuyu geçince onlar üzerlerine ılgar ettiler, şehir ile aralarına girdiler, ilkönce vuruşmağa tutuşup ta baki kalanlar döndüler, ortada kaldılar, Tatarlar her taraftan kılıç üşürdüler, bunlardan bir teki kurtulmadı, hepsi de şehit olarak öldürüldü "Tanrı onlardan hoşnut olsun„, denildiğine göre bunlar yetmiş bin kişi idi. Baki kalan asker ile ahali bu hali görünce gayretleri kırıldı, helâk olacaklarını şüphesiz anladılar. Askerler Türk idiler, "Biz onların cinsindeniz, onlar bizi öldürmezler„ dediler[5], aman dilediler, onlar da amanlarını kabul ettiler, bunun üzerine şehir kapularını açtılar, ahali onları men'e kadir olamadılar. Onlar kâfirlerin

[1] Çünkü Cingizin karakolları her vakit Harezmşahın emîrlerini, adamlarını yakalarlar, onlar da Cingize boyun eğip korktuğunu, hayrette, tereddütte kaldığını bildirirlerdi. İz. [2] Yani yazlık ikametgâhı olan yerde. İz. [3] Esirleri ağırlıklar ile piyadeler arasına karıştırmışlardı. İz. [4] Huruç hareketi yaptılar. İz. [5]. Yahut asker "Biz türküz, onların cinsindeniz, onlar bizi öldürmezler„ dediler. Çünkü askerin çoğu Kanıklı Türkleri idi. İz.

karşılarına ailelerile, mallarile çıktılar, kâfirler onlara "Bize silâhlarınızı, mallarınızı, hayvanlarınızı verin, biz sizi emniyet olunacak memleketlerinize götürürüz„ dediler, onlar da böyle yaptılar, Tatarlar onların silâhlarını alınca, kendilerini yakalayıp üzerlerine kılıç üşürdüler, hepsini öldürdüler, mallarını hayvanlarını, karılarını da yakaladılar. Dördüncü günü de şehirde "bütün ahalinin çıkmasını, geri kalanın öldürüleceğini„ ilân ettiler, bütün erkekler, kadınlar, çocuklar çıktılar, Tatarlar Buhara ahalisine yaptıkları yağmayı, öldürmeyi, esir etmeyi ve fenalığı Semerkant ahalisine de yaptılar, sonra şehre girüp orada olanı yağma ettiler, [1] camii yaktılar, şehrin geri kalanını halile bıraktılar, kızların kızlığını bozdular, mal hususunda halkı sıkıştırup türlü türlü işkencelerde bulundular, esir olmaya yaramıyanı öldürdüler bu hadise 617 [1220] senesi muharreminde vaki olmuştu [2] Harezmşah konağında ikamet etmekte idi. Ne vakit asker toplanırsa Semerkanda gönderirdi, halbuki askerler geri dönerlerdi, bir türlü Semerkanda varmağa cesaret edemezlerdi. نعوذ بالله من الخذلان [3] Harezmşah bir kere on bin atlı gönderdi, bunlar geri döndüler sonra yirmi bin atlı daha gönderdi, onlar da geri döndüler.

---

[1] Âdetleri veçhile ahaliyi çıkarup yağma ederlerdi. İz. [2] İbnikesir tarihine uygundur. İz. [3] İmdatsız, hor kalmadan Tanrıya sığınırız. İz.

METNİN ASLI

ذ كرخروج التتر الى تركستان وماوراء النهر وما فعلوه.

فى هذه السنة ظهر التتر الى بلاد الاسلام وهم نوع كثير من الترك و مساكنهم جبال طمغاج من نحو [1] الصين وبينها وبين بلاد الاسلام ما يزيد على ستة اشهر وكان السبب فى ظهورهم ان ملكهم ويسمى بجنكز خان المعروف بتموجين كان قد فارق بلاده وسار الى نواحى تركستان وسير جماعة من التجار والاتراك ومعهم شئ كثير من النقرة والقندز وغيرهما الى بلاد ماوراء النهر سمرقند وبخارى ليشتروا له ثياباً للكسوة فوصلوا الى مدينة من بلاد الترك تسمى اترار وهى آخر ولاية خوارزمشاه وكان له نائب هناك فلما وردت عليه هذه الطائفة من التتر ارسل الى خوارزمشاه يعلمه بوصولهم ويذكر له ما معهم من الاموال فبعث اليه خوارزمشاه يأمره بقتلهم واخذ ما معهم من الاموال وانفاذه اليه فقتلهم وسير ما معهم وكان شيئاً كثيراً فلما وصل الى خوارزمشاه فرقه على تجار بخارى وسمرقند واخذ ثمنه منهم وكان بعد ان ملك ما وراء النهر من الخطا قد سد الطرق عن بلاد تركستان [2] وما بعدها من البلاد وان طائفة من التتر ايضا كانوا قد خرجوا قديماً [3] والبلاد للخطا فلما ملك خوارزمشاه البلاد بما وراء النهر من الخطا وقتلهم [4] استولى هؤلاء التتر على تركستان كشغار وبلا ساغون وغيرها صاروا يحاربون عساكر خوارزمشاه فلذلك منع الميرة عنهم من الكسوات وغيرها . وقيل فى سبب خروجهم الى بلاد الاسلام غير ذلك مما لا يذكر فى بطون الدفاتر .

[1] İbnikesir, de «من ارض الصين» yazılmıştır. İZ. [2] من حد (خوارزم شاه) ملك العراق الى تركستان. İbnilesir İZ. [3] İbnilesir 604 senesi Vukuatında Hataylıları mahveden vakayi zikrederken şu sōzleri yazıyor: وكان طائفة عظيمة من التتر قد خرجوا من بلادهم حدود الصين قديماً ونزلوا وراء تركستان وكان بينهم وبين الخطا عداوة وحروب. İZ. [4] فعل (خوارزم شاه) بالخطا الافاعيل العظيمة وملك بلادهم. İbnilesir İz.

فكان ما كان مما لست اذكره   فظن خيراً ولا تسأل عن الخبر [1]

فلما قتل نائب خوارزمشاه اصحاب جنكز خان ارسل جواسيس الى جنكز خان لينظر ما هو وكم مقدار ما معه من الترك وما يريد ان يعمل فمضى الجواسيس وسلكوا المفاوز والجبال التى على طريقهم حتى وصلوا اليه فعادوا بعد مدة طويلة واخبروه بكثرة عددهم وانهم يخرجون عن الاحصاء وانهم من اصبر خلق الله على القتال لا يعرفون هزيمة وانهم يعملون ما يحتاجون اليه من سلاح بايديهم فندم خوارزمشاه على قتل اصحابهم واخذ اموالهم وحصل عنده فكر زائد واحضر شهاب الخيوقى وهو فقيه فاضل كبير المحل عنده لا يخالف ما يشير به فحضر عنده فقال قد حدث امر عظيم لا بد من الفكر فيه فاخذ رأيك فى الذى نفعله وذاك انه قد تحرك الينا خصم من ناحية الترك فى كثرة لا تحصى فقال له فى عساكرك كثرة وتكاتب الاطراف وتجمع العساكر ويكون النفر عاما فانه يجب على المسلمين كافة مساعدتك بالمال والنفس ثم تذهب بجميع العساكر الى جانب سيحون وهو نهر كبير يفصل بين بلاد الترك وبلاد الاسلام فتكون هناك فاذا جاء العدو وقد سار مسافة بعيدة لقيناه ونحن مستريحون وهو وعساكره قد مسهم النصب والتعب فجمع خوارزمشاه امراءها ومن عنده من ارباب المشورة فاستشارهم فلم يوافقوه على رأيه بل قالوا ان نتركهم يعبرون سيحون الينا ويسلكون هذه الجبال والمضايق فانهم جاهلون بطرقهم ونحن عارفون بها فنقوى حيئذ عليهم ونهلكهم فلا ينجو منهم احد فبينما الاتراك كذلك اذ ورد رسول من هذا اللعين جنكز خان معه جماعة يتهدد خوارزمشاه ويقول تقتلون اصحابى وتأخذون اموالهم استعدوا للحرب فانى واصل اليكم بجمع لا قبل لكم به وكان جنكز خان قد سار الى تركستان فملك كشغار وبلا ساغون وجميع البلاد وازال عنها التتر الاولى فلم يظهر لهم خبر ولا بقى لهم اثر بل بادوا [2] كما اصاب

[1] Bu Beyt İbnilmutezz,in beyitlerindendir. İZ.

[2] İbnilesir şunuı da yazıyor: ثم اتفق خروج التتر الاخرى الذين خربوا الدنيا وملكهم جنكز خان على كشلى خان التتر الاولى فاشتغل بهم كشلو خان عن خوارزم شاه .İZ.

الخطا[1] وارسل الرسالة المذكورة الى خوارزمشاه فلما سمعها خوارزمشاه امر بقتل رسوله فقتل وامر بحلق الجماعة الذين كانوا معه واعادهم الى صاحبهم جنكز خان يخبرونه بما فعل بالرسول ويقولون له ان خوارزمشاه يقول لك انا سائر اليك ولو انك فى اخر الدنيا حتى انتقم وافعل بك كما فعلت باصحابك وتجهز خوارزمشاه وسار بعد الرسول مبادراليسبق خبره ويكبسهم فادمن السير فمضى وقطع مسيرة اربعة اشهر فوصل الى بيوتهم فلم يرفيها الا النساء والصبيان والاطفال فاوقع بهم وغنم الجميع وسبى النساء والذرية وكان سبب غيبة الكفار عن بيوتهم انهم ساروا الى محاربة ملك من ملوك الترك يقال له كشلوخان فقاتلوه وهزموه وغنموا امواله وعادوا فلقيهم فى الطريق الخبر بما فعل خوارزمشاه بمخلفيهم فجدوا السير فادركوه قبل ان يخرج عن بيوتهم وتصافوا للحرب واقتتلوا قتالا لم يسمع بمثله فبقوا فى الحرب ثلاثة ايام بلياليها فقتل من الطائفتين ما لا يعد ولم ينهزم احدمنهم اما المسلمون فانهم صبروا حمية للدين وعلموا انهم ان انهزموا لم يبق للمسلمين باقية وانهم يؤخذون لبعدهم عن بلادهم واما الكفار فصبروا لاستنقاذ اهليهم واموالهم واشتد بهم الامر، حتى ان احدهم كان ينزل عن فرسه ويقاتل قرنه راجلا ويتضاربون بالسكاكين وجرى الدم على الارض حتى صارت الخيل تزلق من كثرته واستنفد الطائفتان وسعهم فى الصبر والقتال هذا القتال جميعه مع ابن جنكز خان [2] ولم يحضر ابوه الوقعة ولم يشعر بها فاحصى من قتل من المسلمين فى هذه الوقعة فكانوا عشرين الفاً واما من الكفار فلا يحصى من قتل منهم فلما كان الليلة الرابعة افترقوا فنزل بعضهم مقابل بعض فلما اظلم الليل اوقد الكفار نيرانهم وتركوها بحالها وساروا وكذلك فعل المسلمون ايضا كل منهم سئم القتال فاما الكفار فعادوا الى ملكهم جنكز خان واما المسلمون فرجعوا الى بخارى فاستعد للحصار [3] لعلمه بعجزه [4] لان طائفة من عسكره لم يقدر خوارزم شاه على ان

[1] İbnilesir_İZ, وتواقع الخطا والتتر فانهزم الخطا هزيمة عظيمة

[2] دوشى خان. İZ.

[3] ورتب بها الاستعداد للحصار Ayni.İZ. [4] بالعجز عن المواجهة والمقاومة ـ Ayni. İZ.

يظفر بهم فكيف اذا جاؤا جميعهم مع ملكهم فامر اهل بخارى وسمرقند بالاستعداد للحصار وجمع الذخائر للامتناع وجعل فى بخارى عشرين الف فارس من العسكر يحمونها وفى سمر قند خمسين الفا وقال لهم احفظوا البلد حتى اعود الى خوارزم وخراسان واجمع العساكر [1] واستنجد بالمسلمين واعود اليكم فلما فرغ من ذلك رحل عائداً الى خراسان فعبر جيحون ونزل بالقرب من بلخ فعسكر هناك [2]. واما الكفار فانهم رحلوا بعد ان استعدوا يطلبون ما وراء النهر فوصلوا الى بخارى بعد خمسة اشهر من وصول خوارزم شاه وحصروها [3] وقاتلوها ثلاثة ايام قتالاً شديداً متتابعاً فلم يكن للعسكر الخوارزمى بهم قوة ففارقوا البلد عائدين الى خراسان فلما اصبح اهل البلد وليس عندهم من العسكر احد ضعفت نفوسهم فارسلوا القاضى وهو بدر الدين قاضى خان ليطلب الامان للناس فاعطوهم الامان وكان قد بقى من العسكر طائفة لم يمكنهم الهرب مع اصحابهم فاعتصموا بالقلعة [4] فلما اجابهم جنكيز خان الى الامان فتحت ابواب المدينة يوم الثلاثا رابع ذى الحجة من سنة ست عشرة وستمائة فدخل الكفار بخارى ولم يتعرضوا الى احد بل قالوا لهم كل ما هو للسلطان عندكم من ذخيرة وغيره اخرجوه الينا وساعدونا على قتال من بالقلعة واظهروا عندهم العدل وحسن السيرة ودخل جنكيز خان بنفسه واحاط بالقلعة ونادى بان لا يتخلف احد ومن تخلف قتل فحضروا جميعهم فامرهم بطم الخندق فطموه بالاخشاب والتراب وغير ذلك حتى ان الكفار كانوا تأخذون المنابر وربعات القرآن فيلقونها فى الخندق فانا لله وانا اليه راجعون وبحق سمى الله نفسه صبوراً حليماً والا كان خسف بهم الارض عند فعل مثل هذا ثم تابعوا الزحف الى القلعة وبها اربعة مائة فارس من المسلمين فبذلوا جهدهم ومنعوا القلعة اثنى عشر يوماً يقاتلون جميع الكفار واهل البلد فقتل بعضهم ولم يزالوا كذلك حتى زحفوا اليهم ووصل النقابون الى سور القلعة

[1] الى اسير الى بلاد خوارزم و خراسان لاجمع العساكر Ayni. – İZ. [2] و اقام لينظر اجتماع عساكره Ayni.–İZ. [3] ويقطع بين السلطان وبين عساكره المتفرقة Ayni. – İZ. [4] وتحصن طائفة من الجند فى القلعة Aini–İZ.

فنقبوه واشتد حينئذ القتال ومن بها من المسلمين يرمون بكل ما يجدون من حجارة ونار وسهام فغضب اللعين ورد اصحابه ذلك اليوم وباكرهم من الغد فجدوا فى القتال وقدتعب من بالقلعة ونصبوا وجاءهم ما لا قبل لهم به فقهرهم الكفار ودخلوا القلعة وقاتلهم المسلمون الذين فيها حتى قتلوا عن آخرهم فلما فرغ من القلعة امر ان يكتب له رؤس البلد ورؤساؤهم[1] ففعلوا ذلك فلما عرضوا عليه امر باحضارهم فحضروا فقال اريد منكم النقرة التى باعكم خوارزم شاه فانها لى ومن اصحابى اخذت وهى عندكم فاحضر كل من كان عنده شئ منها بين يديه ثم امرهم بالخروج من البلد فخرجوا من البلد مجردين من اموالهم ليس مع احد منهم غير ثيابه التى عليه ودخل الكفار البلد فنهبوه وقتلوا من وجدوا فيه واحاط بالمسلمين فامر اصحابه ان يقتسموهم فاقتسموهم وكان يوماً عظيماً من كثرة البكاء من الرجال والنساء والولدان وتفرقوا ايدى سبا وتمزقوا كل ممزق واقتسموا النساء ايضا واصبحت بخارى خاوية على عروشها كان لم تغن بالامس وارتكبوا من النساء العظيم والناس ينظرون ويبكون ولا يستطيعون ان يدفعوا عن انفسهم شيئاً مما نزل بهم فمنهم من لم يرض بذلك واختار الموت على ذلك فقاتل حتى قتل وممن فعل ذلك واختار ان يقتل ولا يرى ما نزل بالمسلمين الفقيه ركن الدين امام زاده وولده فانهما لما رأيا ما يفعل بالحرم قاتلا حتى قتلا وكذلك فعل القاضى صدر الدين خان [2] ومن استسلم اخذاسيراً والقوا النار فى البلد والمدارس والمساجد وعذبوا الناس بانواع العذاب من طلب المال . ثم رحلوا نحو سمرقند وقد تحققوا عجز خوارزم شاه عنهم وهم بمكانه بين ترمذ وبلخ واستصحبوا معهم من سلم من اهل بخارى اسارى فساروا بهم مشاة على اقبح صورة فكل من اعيا وعجز عن المشى قتل فلما قاربوا سمرقند قدموا الخيالة وتركوا الرجالة والاسارى والاثقال وراءهم حتى تقدموا شيئاً فشيئاً ليكون ارعب لقلوب المسلمين فلما رأى اهل البلد سوادهم استعظموه فلما كان اليوم الثانى وصل الاسارى والرجالة

[1] Ayni. İZ. ـ رؤساء البلد وامراؤهم

[2] Matbu Nushasında böyledir, Adı geçen Bedreddin olmalı, İZ.

والأثقال ومع كل عشرة من الاسارى علم فظن اهل البلد ان الجميع عساكر مقاتلة واحاطوا بالبلد وفيه خمسون الف مقاتل من الخوارزمية واما عامة البلد [1] فلا يحصون كثرة فخرج اليهم شجعان اهله واهل الجلد والقوة رجالة ولم يخرج معهم من العسكر الخوارزمى احد لما فى قلوبهم من خوف هؤلاء الملاعين فقاتلهم الرجالة بظاهر البلد فلم يزل التتر يتأخرون واهل البلد يتبعونهم ويطمعون فيهم وكان الكفار قد كمنو له كمينا فلما جاوزوا الكمين خرجوا عليهم وحالوا بينهم وبين البلد ورجع الباقون الذين انشبوا القتال اولا فبقوا فى الوسط واخذهم السيف من كل جانب فلم يسلم منهم احد قتلوا عن آخرهم شهداء رضى الله عنهم وكانوا سبعين الفاً على ما قيل فلما رأى الباقون من الجند والعامة ذلك ضعفت نفوسهم وايقنوا بالهلاك فقال الجند وكانوا اتراكا نحن من جنس هؤلاء ولا يقتلوننا فطلبوا الامان فاجابوهم الى ذلك ففتحوا ابواب البلد ولم يقدر العامة على منعهم وخرجوا الى الكفار باهلهم واموالهم فقال لهم الكفار ادفعوا الينا اسلحتكم واموالكم ودوابكم ونحن نسيركم الى مأمنكم ففعلوا ذلك فلما اخذوا اسلحتهم وضعوا السيف فيهم وقتلوهم عن آخرهم واخذوا اموالهم ودوابهم ونساءهم فلما كان اليوم الرابع نادوا فى البلاد ان يخرج اهله جميعهم ومن تأخر قتلوه فخرج جميع الرجال والنساء والصبيان ففعلوا مع اهل سمرقند مثل فعلهم مع اهل بخارى من النهب والقتل والسبى والفساد ودخلوا البلد فنهبوا ما فيه واحرقوا الجامع وتركوا باقى البلد على حاله وافتضوا الابكار وعذبوا الناس بانواع العذاب فى طلب المال وقتلوا من لم يصلح للسبى وكان ذلك فى المحرم سنة سبع عشرة وستمائة وكان خوارزم شاه بمنزلته كلما اجتمع اليه عسكر سيره الى سمرقند فيرجعون ولا يقدمون على الوصول اليها نعوذ بالله من الخذلان سير مرة عشرة الاف فارس فعادوا وسير عشرين الفا فعادوا ايضا .

[1] المجتمعين اليها .Ayni _İz [2] سير من عساكره عشرين الفا فى طلب خوارزم شاه .Ayni_İz

TATARLARIN HAREZMŞAH ÜZERİNE YÜRÜMELERİ, HAREZMŞAHIN BOZULMASI VE ÖLMESİ

Vaktaki kâfirler Semerkandı aldılar Cingiz Han "Tanrı ona lânet etsin„ yirmi bin suvari göndermeğe karar verdi [1]. Onlara Harezmşah nerede olursa olsun, göğe çıksa da onu bulup yakalayıncaya kadar araştırın„ dedi. Bu oymak Horasanın batı tarafına revan olduklarından naşi başka Tatarlar ile aralarını ayırmak için Tatarlar, bunlara garp Tatarları demişlerdir [2], çünkü pek uzak memleketlere gidenler bunlardır, Cingiz Han bunlara yürüyüşü emredince bunlar da yola revan oldular, beş su manasına gelen (Pençap) denilen geçit [3] üzerine yörüyüp oraya vardılar. Fakat orada gemi bulamadılar, ağaçtan büyük havuzumsu birşey yaptılar. Su almamak için ona öküz derisi geçirdiler [4], içlerine silâhlarını, eşyalarını koydular, atları suya salıverip kuyruklarına sarıldılar, ağaçtan yapılan bu havuzlara kendilerini bağladılar, artık at adamı, adam da silâh ve saire dolu olan havuzu çekiyordu. Hepsi de bir defada suyun karşı yakasına geçtiler [5], Harezmşahın haberi yokken ansızın onunle bir yerde buluştular[6], bunun üzerine müslümanlar pek ziyade korku ve yılgınlık içinde kaldılar, bununla beraber aralarında ihtilâf vardı: Ceyhun Irmağı aralarında olduğu için tutunabilirlerdi[7]. fakat Tatarlar Ceyhun'u yarıp kendi taraflarına geçince ne topluca durmağa, ne dönmeğe güçleri kalmadı! Belki darmadağın oldular, her bir oymak bir tarafı tuttu. Harezmşah da hiçbir şeye bakmaksızın birkaç adamile [8] oradan kalkıp Nişabur

[1] Veya Harezmşahın ardından gitmek hususunda askerlerinden yirmi binini ayırdı. İz. [2] veya Cingiz Han bu ayrılanlara batı Tatarları demişti. Ayni İz. [3] Belh ve Tirmiz hududunda Ceyhun'dan bir geçitti. İz. [4] Yani öküz derisinden tulumlar yaptılar, onları şişirdiler. İz. [5] Ceyhun suyunu köprüsüz, sandalsız geçtiler. İz. [6] Yahut kendisile karışmış oldular. İz. [7] Ceyhun ağzını yani arkasındaki bütün geçitleri tutup müdafaada bulunmak hususunda ihtilâfa düşmüşlerdi. İz. [8] Çünkü adamlarının büyük kısmı maktul düşmüştü. İz.

yolunu tuttu, Nişabur'a girince başına bazı askerler toplandı ise de orada kalamadı [1], nihayet ardına düşen Tatarlar oraya vardılar. Bunlar geçtikleri yollarda hiçbir şeye sarkıntılığ etmezler, ne yağma ederler, ne adam öldürürlerdi! Yalnız Harezmşah'ı tutmak hususunda acele acele yürürler, ona asker toplamağa meydan vermezlerdi [2]. Harezmşah onların Nişabur'a yaklaştığını duyunca oradan Mazendran'a gitti. Mazendran da onun hükmü altında idi. Garp Tatarları Harezmşahın izinde yürüdüler, Nşiabur'da durmadılar, belki onun ardından gittiler. Harezmşah ne zaman bir konaktan kalkarsa onlar oraya konarlardı. Nihayet Abisükûn diye maruf olan Taberistan Denizinde [3] ki iskeleye vardı. Orada deniz ortasında bir kalesi vardı. Harezmşah ve adamları bir sandala atılıp denize açılınca Tatarlar yetiştiler, Harezmşahı denize açılmış görünce deniz kıyısında durdular. Harezmşah'a ulaşmadan ümitleri kesilince döndüler. (انشاءالله) zikredeceğimiz veçhile Rey'e ve ondan sonraki yerlere hücum edenler işte bu Tatarlardı.

Buhara'da bulunup Tatarlarla beraber Semerkand'a kadar esir olarak gittikten sonra kurtularak bize gelen bir fakıh bana böyle beyan etmiştir. Diğer tacirler ise şöyle beyan ediyorlar: Harezmşah Mazendran'dan kalkıp Rey'e, oradan Hemedana varmıştı, Tatarlar ise onun izinde idiler, Harezm şah kendisini gizlemek, halini saklamak emelile Hemedan'dan pekaz kimse ile yükü hafif bir surette tekrar Mazenderana vardı, o kaleye doğru denize açıldı. Sahih olan haber budur: Çünkü fakıh o zaman tutsak idi, bu tacirler onların Hemedanda bulunduklarını bildiriyorlar; Harezmşah Hemedan'a varmışken, Tatarların geldiklerini haber veren bir adam gelince, Hemedan'dan ayrıldı. Bu tacirler de ayrıldılar. Tatarlar onlardan sonra gündüzün bir vaktinde gelmişlerdi. Tacirler gördükleri üzere haber veriyorlar. Harezmşah bu kaleye varınca (birkaç gün sonra) orada ölmüştür.

---

[1]Burada yüreğinde yer eden korkudan dolayı gündüz bir saat kadar kalabildi İz. [2] Her ne zaman asker toplamak üzere bir şehre gelse Tatarlar oraya ulaşırlar, o da onlardan korkup kaçardı. İz. [3] Hazer Denizi ki buna KuzgunDeniz de denir, Abısükûn Harezmşahın sığındığı kalenin adıdır, burada bir iskeleye de Abısükûn derler. İz.

METNİN ASLI

ذكر مسير التتر الى خوارزم شاه وانهزامه وموته .

لما ملك الكفار سمرقند عمد جنكيز خان لعنه الله وسير عشرين الف فارس وقال لهم اطلبوا خوارزم شاه اين كان ولو تعلق بالسماء حتى تدركوه وتأخذوه وهذه الطائفة تسميها التتر المغربة[١] لانها سارت نحو غرب خراسان ليقع الفرق بينهم وبين غيرهم منهم لانهم هم الذين اوغلوا فى البلاد فلما امرهم جنكيز خان بالمسير ساروا وقصدوا موضعاً[٢] يسمى فنج آب ومعناه خمس مياه فوصلوا اليه فلم يجدوا هناك سفينة فعملوا من الخشب مثل الاحواض الكبار والبسوها جلود البقر لئلا يدخلها الماء ووضعوا فيها سلاحهم وامتعتهم والقوا الخيل فى الماء وامسكوا اذنا بها وتلك الحياض التى من الخشب مشدودة اليهم فكان الفرس يجذب الرجل والرجل يجذب الحوض المملو من السلاح وغيره فعبروا كلهم دفعة واحدة فلم يشعر خوارزم شاه الا وقد صاروا معه على ارض واحدة [٣] فكان المسلمون قد ملئوا منهم رعباً وخوفاً وقد اختلفوا فيما بينهم انهم كانوا يتماسكون بسبب ان نهر جيجون بينهم فلما عبروه اليهم لم يقدروا على الثبات ولا على المسير مجتمعين بل تفرقوا ايدى سبا وطلب كل طائفة منهم جهة ورحل خوارزم شاه لا يلوى على شىء فى نفر من خاصته[٤] وقصدوا نيسابور فلما دخلها اجتمع عليه بعض العسكر فلم يستقر[٥] حتى وصل اولئك التتر اليها وكانوا لم يتعرضوا فى مسيرهم لشئ لا نهب ولا قتل بل يجدون السير فى طلبه لا يمهلونه حتى يجمع له[٦] فلما سمع بقربهم منه رحل الى

[١] وكان جنكيز خان سمى بهؤلاء التتر المغربة ـ .Ayni İZ [٢] من جيحون.Ayni İZ
[٣] الا وقد خالطوه ـ .Ayni, İbni kesir İZ [٤] وقتل جل اصحابه ـ .Ayni İZ
[٥] ولم يقم بها الا ساعة من نهار من رعب تمكن فى صدره ـ .Ayni İZ [٦] لا يمهلونه يجمع له فصار كلما اتى بلداً ليجتمع فيه عساكره يدركونه فهرب منهم ـ .Ayni İZ

مازندران وهى له ايضـا فرحل التتر المغربون فى أثره ولم يعرجوا على نيسابور بل تبعوه فكان كلما رحل عن منزلة نزلوها فوصل الى مرسى من بحر طبرستان تعرف باب سكون وله هنـاك قلعة فى البحر[1] فلما نزل هو واصحابه فى السفن وصلت التتر فلما رأوا خوارزم شـاه وقد دخل البحر وقفوا على ساحل البحر فلما ايسوا من لحاق خوارزم شـاه رجعوا فهم الذين قصدوا الرى وما بعـدها على ما نذكره ان شاء الله هكذا ذكرلى بعض الفقهاء ممن كان بخارى واسروه معهم الى سمرقند ثم نجا منهم ووصل الينا وذكر غيره من التجار ان خوارزم شاه سار من ما زندران حتى وصل الى الرى ثم منها الى همذان والتتر فى أثره ففارق همذان فى نفر يسير جريدة ليستر نفسه ويكتم خبره وعاد الى مازندران وركب فى البحر الى هذه القلعة وكان هذا هو الصحيح فان الفقيه كان حينئذ مأسوراً وهؤلاء التجار اخبروا انهم كانوا بهمذان ووصل خوارزم شاه ثم وصل بعده من اخبره بوصول التتر ففارق همذان وكذلك ايضـا هؤلاء التجار فارقوها ووصل التتر اليها بعدهم ببعض نهار فهم مخبرون عن مشاهدة ولما وصل خوارزم شاه الى هذه القلعة المذكورة توفى فيها

[1] فى جزيرة فيه (فى البحر) Ayni İZ.

GARP TATARLARININ MAZENDRAN'I ALMALARI

Garp Tatarları Harezmşah'a yetişmeden ümitlerini kesince döndüler. Mazenderan toprakları üzerine vardılar, bunların sarplığına, oraya girmenin güçlüğüne, kalelerinin ele geçirilemiyeceğine rağmen orasını pek çabuk zabtettiler. Mazenderan eski ve yeni zamanlarda bile ele geçirilemezdi. Hattâ müslümanlar Iraktan Hurasn'ın en ucrasına kadar bütünKisra memleketlerini zabtettikleri halde Mazenderan şehirleri kalmıştı. Buralardan haraç alırlardı. Doksan senesinde Süleyman İbni Abdulmelik zamanında zabtolununcaya kadar buralara girememişlerdi. Bu mel'unlar ise buraları Tanrının dilediği bir işten dolayı kavgasız, zahmetsiz zabtettiler, Mazenderan'ı zabtedince ahaliyi öldürdüler, esir aldılar, yağma ettiler, şehirleri yaktılar. Mazenderan işinden fariğ olduk tan sonra Rey taraflarına yürüdüler. Yolda Harezmşahın anasını ve kadınlarını, misli duyulmıyan nefis mallarını, zahirelerini gördüler. Bunun sebebi şu ki Harezmşah'ın anası (Türkân Hatun) oğlunun başından geçeni duyunca korkup Harezmden ayrılmış, İsfehan, Hemedan ve Cebel'e varıp sığınmak için Rey cihetini tutmuştu; Tatarlar ona yolda rastgeldiler. Onu, yanındakilerile beraber Rey'e varmadan evvel yakaladılar, aldıkları şey içinde gözleri, yürekleri dolduran, misli görülmiyen, kimsenin hayaline sığmıyan kumaşlar [1], nefis mücevherat ve saire vardı; hepsini Semerkant'ta Cingiz Han'a gönderdiler.

[1] Bin merkep yükü ipek kumaşlar, İz.

METNİN ASLI

ذ كر استيلاء التتر المغربة على مازندران .

لما ايس التتر المغربة من ادراك خوارزم شاه عادوا فقصدوا بلاد مازندران فملكوها في اسرع وقت مع حصانتها وصعوبة الدخول اليها وامتناع قلاعها فانها لم تزل ممتنعة قديم الزمان وحديثه حتى ان المسلمين لما ملكوا بلاد الاكاسرة جميعها من العراق الى اقاصى الخراسان بقيت اعمال مازندران يؤخذ منهم الخراج ولا يقدرون على دخول البلاد الى ان ملكت ايام سليمان بن عبد الملك سنة تسعين وهؤلاء الملاعين ملكوها صفوا وعفواً لامر يريده الله تعالى ولما ملكوا بلد مازندران قتلوا وسبوا ونهبوا وحرقوا البلاد ولما فرغوا من مازندران سلكوا نحو الرى فرأو في الطريق والدة خوارزمشاه ونساءه واموالهم وذخائرهم التى لم يسمع بمثلها من الاعلاق النفيسة وكان سبب ذلك ان والدة خوارزم شاه (تركان خاتون) لما سمعت بما جرى على ولدها خافت وفارقت خوارزم وقصدت نحو الرى لتصل الى اصفهان وهمذان وبلد الجبل تمتنع فيها فصادفوها في الطريق فاخذوها وما معها قبل وصولها الى الرى وكان فيه ما ملاء عيونهم وقلوبهم وما لم يشاهد الناس مثله من كل غريب من المتاع ونفيس من الجوهر وغير ذلك وسيروا الجميع الى جنكيز خان بسمرقند .

TATARLARIN REY VE HEMEDAN'A GELMELERİ

617 senesinde Tatarlar "Tanrı onlara lânet etsin„. Harezmşah Muhammed'i takip hususunda Rey'e geldiler. Çünkü Harezmşah onlara karşı bozulduktan sonra Rey tarafına geçtiğini haber almışlardı, onun izinde acele ile yürüdüler. Onlara birçok müslüman ve kâfir askerlerle yağma ve fenalık arzu eden birtakım müfsitlerde katıldılar, Rey'i de ahalisinin haberi olmaksızın ansızın basıp aldılar, yağma ettiler, haremleri esir aldılar, çocukları esir tuttular. misli duyulmamış işler işlediler, burada kalmadılar, Harezmşahı kovalamak emelile acele ile geçip gittiler, yollarda uğradılkları bütün şehir ve köyü yağma ettiler, hepsinde de Rey'de yaptıklarının kat katını yaptılar, yaktılar yıktılar, erkekleri, kadınları, çocukları kılıçtan geçirdiler, birşey bırakmadılar, Hemedan'a varıncıya kadar bu halde bulundular. Harezmşah buraya birkaç adamı ile gelmiş idi, durmadı buradan ayrıldı; bu, onun son günleri idi. Bazıların onun hal ve keyfiyetini beyan ettiğine göre ne olduğu malûm değildir [1], başka bir şey de deniliyor, nitekim biz onu beyan ettik.

Tatarlar Hemedan'a yaklaşınca reisi ahali için aman dilemek üzere birtakım para, kumaş, hayvan ve saire gibi vergilerle çıkıp teslim oldu; onlar da ahaliye aman verdiler, sonra oradan ayrılıp Zencan'a revan oldular, bunun kat katını burada yaptılar, daha sonra Kazvin'e vardılar, ahalisi onlara karşı memleketlerinde korundular, bunun üzerine onlar da ahali ile vuruştular, vuruşmada çok gayret ettiler, memlekete zorla, kılıçla girdiler, ahali ellerinde bıçaklar olduğu halde şehir içinde sokak savaşları yapmışlarsa da(yenildier), her iki taraftan sayılamıyacak kadar maktul düştü. Bundan sonra Kazvin'den ayrıldılar, ahalisinin maktulleri sayıldı, miktarı kırk binden fazla tuttu.

[1] Deniliyor ki denize açıldıktan sonra hali ne olduğu malûm değildir. Evet deniz yoluyle gitti, fakat nereye gittiği malûm değildir İZ,

METNİN ASLI

ذكر وصول التتر الى الرى وهمذان

فى سنة سبع عشرة وستمائة وصل التتر لعنهم الله الى الرى فى طلب خوارزم شاه محمد لانهم بلغهم انه مضى منهزما منهم نحو الرى فجدوا السير فى اثره وقد انضاف اليهم كثير من عساكر المسلمين والكفار وكذلك ايضا من المفسدين من يريد النهب والشر فوصلوا الى الرى على حين غفلة من اهلها فلم يشعروا الا وقد وصلوا اليها وملكوها ونهبوا الحريم واسترقوا الاطفال وفعلوا الافعال التى لم يسمع بمثلها ولم يقيموا ومضوا مسرعين فى طلب خوارزم شاه فنهبوا فى طريقهم كل مدينة وقرية مروا عليها وفعلوا فى الجميع اضعاف ما فعلوا فى الرى واحرقوا وخربوا ووضعوا السيف فى الرجال والنساء والاطفال فلم يبقوا على شىء وتموا على حالهم الى همذان وكان خوارزم شاه قد وصل اليها فى نفر من اصحابه ففارقها وكان اخر العهد به فلا يدرى ما كان منه فيما حكاه بعضهم عنه [١] وقيل غير ذلك وقد ذكرناه فلما قاربوا همذان خرج رئيسها ومعه الحمل من الاموال والثياب والدواب وغير ذلك يطلب الامان لاهل البلد فامنوهم ثم فارقوها وساروا الى زنجان ففعلوا اضعاف ذلك ثم وصلوا الى قزوين فاعتصم اهلها منهم بمدينتهم فقاتلوهم وجدوا فى قتالهم ودخلوها عنوة بالسيف فاقتتلوهم واهل البلد فى باطنه حتى صاروا يقتتلون بالسكاكين فقتل من الفريقين ما لا يحصى ثم فارقوا قزوين فعد القتلى من اهل قزوين فزادوا على اربعين الف قتيل .

---

[١] وقيل انه لا يعرف بعد ركوبه فى البحر ما كان من امره بل ذهب فلا يدرى اين ذهب ـ
Ayni İZ.

TATARLARIN AZERBAYCAN'A GELMELERİ

Vaktaki Hemedan ve Cebel'de Tatarlara kış bastı, şiddetli soğuk ve kar yığını görünce Azerbaycan'a revan oldular. Uğradıkları yollarda köylere ve küçük şehirlere yukarıda geçtiği gibi öldürme, yağma etme âdetlerini gösterdiler, yıktılar, yaktılar, Tebriz'e vardılar. Azerbaycan Hükümdarı Pehlivan Oğlu Özbek onlara karşı çıkmadı, gece, güdüz ayık durmyıp içki düşkünü olduğundan [1] memleketi müdafaa için silâha sarılmağı hatırına bile getirmedi. Yalnız Tatarlara haber gönderip para, elbise, hayvan vermek üzere onlar ile sulh yaptı, hepsini onlara verdi. Tatarlar oradan kalkıp kışı geçirmek üzere soğuk olmıyan, hayvanlar için otlakları çok olan deniz (Hazer Denizi) kıyılarını arzu edip Mokan ovalarına vardılar. Gezerken yollarında Gürcüstan'a uğradılar, Gürcüler yirmi bin kişi kadar kılıç eri askerle karşılarına çıktılar, vuruştular, Gürcüler bozuldu, pek çoğu öldürüldü [2], Gürcüler Azerbaycan Hükümdarı Özbeke, Ahlat ve Cezire diyarı hükümdarı Melik Adil oğlu Melik Eşrefe de elçiler göndererek Tatarları koğmak üzere sulh, ittifak ve muvafakat istediler. Kış çıkıp ilkbaharda toplanmak hususunda uyuştular, bunların hepsi de Tatarların kışın, ilkbahara kadar sabredecekleri zannına düşmüşlerdi. Tatarlar ise ilk baharı beklemeyüp kış ortasında Gürcistana hücum ettiler, onlara Özbek kölelerinden Akkuş adlı bir Türk köle de katıldı [3], civardaki dağ ve sahra ahalisinden Türkmen, Kürtler vesaire topladı, birçok halkın başına geçti, Tatarlara katılmak üzere Tatarlar ile mektuplaştı, Tatarlar, cinsiyetten dolayı onun dileğini kabul, ona meylettiler, artık toplanıp Tatarların piştar kolu olarak Gür-

[1] Kötü kötü işler işlediğinden, bir düzüye şehvetine düştüğünden İZ.
[2] Gürcüler göz açıp yumuncaya kadar Tatarların önünde duramadılar İZ,
[3] Gürcüler hıristiyan olmakla fırsat buldukça etrafa sarkıntılık ederlerdi. İz.

cüstana yürüdüler, Tiflis civarına kadar kaleleri zaptedüp yıktılar, şehirleri yağma edip viran eylediler, ahalisini öldürdüler, mallarını yağma ettiler. Gürcüler Tifliste toplandılar şiddetlerile, demirlerile [1] karşılarına çıktılar, ilk önce Akkuş mayetindeki piştar kolu onları karşıladı, şiddetli dövüştüler, bu hususta hepsi de sabrettiler. Akkuş askerlerinden pek çoğu maktui düştü, tatarlar da yetişti. Gürcüler vuruşmadan yorulmuşlar, pek çok maktul vermişlerdi, artık Tatarlara dayanamadılar, pek fena bir halde bozuldular, onlara her taraftan kılıç üşürüldü, sayılamıyacak derecede pek çoğu öldürüldü, bu savaş bu senenin [2] zilkadesinde vuku bulmuştu, ellerinden kurtulan şehirleri de yağma ettiler.

Tanrı hakkı için bu Tatarların maceraları ne eski, ne yeni zamanda doyulmamıştır, Çin hududundan bir oymak çıkıyor, üzerinden bir yıl geçmeksizin bir kısmı bu taraftan Ermenistane geliyor, Hemedan tarafından da Iraka geçiyor. Tanrı hakkı için hiç şüphe etmiyorum ki zaman uzayıp ta bizlerden sonra gelen bir kimse bu hadiseyi yazılmış görünce inkâr edecek, ıraksanacaktır. O, haklıdır, fakat ne zaman bu hadiseyi ıraksanırsa bizlerin ve bu zamanımızda tarih cem edenlerin hepsinin de, şöhretinden dolayı âlimin, câhilin müsavi surette bildiği bu hadiseyi her kesin bildiği bir zamanda yazdığımız satırları gözden geçirsin (de ıraksanmasın). Tanrı müslümanları ve müslümanlığı saklıyacak, koruyacak bir zatı onlara müyesser eylesin. Tanrı hakkı için onlar düşmandan kurtulup dehşetlisine, müslüman hükümdarlarından kurtulup kasti, derdi karnına öt yerine kasılmış olan kimselere tutulmuşlardır. Müslümanlar bu gün tutuldukları gibi Peygamberin «صلى الله عليه وسلم» geldiği tarihten bu zamana kadar hiçbir eza ve şiddete tutulmamıştı. Bu düşman kâfir Tatar Maveraülnehir memleketlerini çiğnedi, aldı, yıktı. Onun toprakları o derece geniş, o derece geniştir ki başka genişliği düşünemezsin. Onlardan bir oymak ırmağı geçip Horasana geldi, orasını aldı. Maveraülnehir gibi yaptı. Sonra Reye, Cebele, Azerbaycana geçti, Gürcüstana dayandı, memleketlerinde onlara galebe çaldı. Beri taraftan düşman Frenk garb ve şimal arasında Rum ülkelerinin en ucundeki memleketlerin-

[1] Yani bütün kuvvetlerile, son gayretlerile. İz. [2] 617 senesinin. İz.

den başlayarak mısıra kadar vardılar, Dimyat gibi şehri aldılar, orada ikamet ettiler. Müslümanlar ne onları yerlerinden oynatabildiler! ne oradan çıkarabildiler! Mısırın diğer dıyarı de tehlike içindedir. «فانا لله وانا اليه راجعون ولا حول ولا قوة الا بالله العظيم» [1]. Müslümanlar üzerine çöken en büyük felâketlerden biri padişahları olan Harezmşah Muhammedin [2] yok olup ne olduğunun doğru olarak bilinmemesidir. Kâh "Hemedanda ölmüş, ölüsü gizlenmiştir„ deniyor, kâh "Fars şehirleri Taraflarına girdi, orada öldü, olüsü gizlenmiştir„ deniyor, bu da tatarların izinde yürüyerek üzerine varmamaları için idi, kâh"Taberistana döndü, denize açıldı, orada bir adada öldü„ deniyor. Hasılı yok oldu. Sonra Taberistan denizinde öldüğü sahih çıktı. Bu ise büyük bir felâkettir. Horasan, Irakıacem gibi eyaletleri, ne geri durduracak bir yeğit, ne öte savacak bir padişah bulunmamakla başı boş kaldı. Düşman ise yağma için memleket memleket dolaşıyor, dilediğini alıyor, dilediğini bırakıyor, bununla beraber uğradıkları şehirlerin hiçbirini yıkmaksızın, yağma etmeksizin, bırakmamışlar, işlerine yaramıyanları yakmışlardır. İpekleri tepeler gibi yığıp yakmışlardı [3], diğer metaları de böyle mahvetmişlerdir [4].

---

[1] Biz Tanrı kullarıyız, ancak ona döneriz, müsibetlerine razıyız; zor, güç ve erk ancak her şeyden yüce ve ulu olan Tanrı iledir. İz. [2] Çünkü Selçukilerden sonra hiç biri onun kadar büyük bir padişah değildi. [3] İhtiyaçları olmıyanları yakarlar, bilâkis ihtiyaçları olnları yağma ederler. [4] İpekler pek çok olup götüremediklerinden gözleri önünde yakmışlardır. İz.

ذكر وصول التتر الى اذربايجان

لما هجم الشتاء على التتر فى همذان وبلد الجبل رأوا برداً شديداً وثلجاً مترا كماً فساروا الى اذربايجان ففعلوا فى طريقهم بالقرى والمدن الصغار من القتل والنهب مثل ما تقدم منهم وخربوا واحرقوا ووصلوا الى تبريز وبها صاحب آذربايجان ازبك بن البهلوان فلم يخرج اليهم ولا حدث نفسه بقتالهم لاشتغاله بما هو بصدده من ادمان الشرب ليلاً ونهاراً لا يفيق [١] وانما ارسل اليهم وصالحهم على مال وثياب ودواب وحمل الجميع اليهم فساروا من عنده يريدون ساحل البحر لانه يكون قليل البرد ليشتوا عليه والمراعى به كثيرة لاجل دوابهم فوصلوا الى موقان وتطرقوا فى طريقهم الى بلاد الكرج فجاء اليهم من الكرج جمع كثير من العسكر نحو عشرين الاف مقاتل فقاتلوهم فانهزمت الكرج [٢] وقتل اكثرهم وارسل الكرج الى ازبك صاحب اذربايجان يطلبون منه الصلح والاتفاق معهم على دفع التتر فاصطلحوا ليجتمعوا اذا انحسر الشتاء وكذلك ارسلوا الى الملك الاشرف بن الملك العادل صاحب خلاط وديار الجزيرة يطلبون منه الموافقة عليهم وظنوا جميعهم ان التتر يصبرون فى الشتاء الى الربيع فلم يفعلوا كذلك بل تحركوا وساروا نحو بلاد الكرج وانضاف اليهم مملوك تركى من مماليك ازبك اسمه آقوش وجمع اهل تلك الجبال والصحراء من التركمان والاكراد وغيرهم فاجتمع معه خلق كثير وراسل التتر فى الانضمام اليهم فاجابوه الى ذلك ومالوا اليه للجنسية فاجتمعوا وساروا فى مقدمة التتر الى الكرج فملكوا حصناً من حصونهم وخربوه

[١] لشغله بما هو فيه من السكر وارتكاب السيئات والانهماك على الشهوات - İbni kesir İz.
[٢] فلم يقفوا بين ايديهم طرفة عين حتى انهزمت الكرج - Ayni İz.

ونهبوا البلاد وخربوها وقتلوا اهلها ونهبوا اموالهم حتى وصلوا الى قريب تفليس فاجتمعت الكرج وخرجت بحدها وحديدها اليهم فلقيهم اقوش اولا فيمن اجتمع اليه فاقتتلوا قتالاً شديداً صبروا فيه كلهم فقتل فى اصحاب اقوش خلق كثير وادركهم التتر وقد تعب الكرج من القتال وقتل منهم ايضا كثير فلم يثبتوا للتتر وانهزموا اقبح هزيمة وركبهم السيف من كل جانب فقتل منهم ما لا يحصى كثرة وكانت فى ذى القعدة من هذه السنة ونهبوا من البلاد ما كان سلم منهم ولقد جرى لهؤلاء التتر ما لم يسمع بمثله من قديم الزمان وحديثه طائفة تخرج من حدود الصين لا تنقضى عليهم سنة حتى يصل بعضهم الى بلاد ارمينية من هذه الناحية ويجاوزون العراق من ناحية همذان وتالله لا اشك ان من يجىء بعدنا اذا بعد العهد ويرى هذه الحادثة مسطورة ينكرها ويستبعدها والحق بيده فمتى استبعد ذلك فلينظر اننا سطرنا نحن وكل من جمع التاريخ فى زماننا هذه فى وقت كل من فيه يعلم هذه الحادثة استوى فى معرفتها العالم والجاهل لشهرتها يسّر الله للمسلمين والاسلام من يحفظهم ويحوطهم فلقد دفعوا من العدو الى عظيم ومن الملوك المسلمين الى من لا تتعدى همته بطنه وفرجه ولم ينل المسلمين اذى وشدة مذ جاء النبى صلى الله عليه وسلم الى هذا الوقت مثل ما دفعوا اليه الآن هذا العدو الكافر التتر قد وطئوا بلاد ما وراء النهر وملكوها وخربوها وناهيك به سعة بلاد وتعدى طائفة منهم النهر الى خراسان فملكوها وفعلوا مثل ذلك ثم الى الرى وبلد الجبل و آذربايجان وقد اتصلوا بالكرج فغلبوهم على بلادهم والعدوالاخر الافرنج قد ظهر من بلادهم فى اقصى بلاد الروم بين الغرب والشمال ووصلوا الى مصر فملكوا مثل دمياط واقاموا فيها ولم يقدر المسلمون على ازعاجهم عنها ولا اخراجهم منها وباقى ديار مصر على خطر فانا لله وانا اليه راجعون ولا حول ولا قوة الا بالله العلىّ العظيم ومن اعظم الامور على المسلمين ان سلطانهم خوارزمشاه محمد قد عدم لايعرف حقيقة خبره فتارة يقال مات عند همذان واخفى موته وتارة دخل اطراف بلاد فارس ومات هناك واخفى موته لئلا يقصدها التتر فى اثره وتارة يقال عاد الى

طبرستان وركب البحر فتوفى فى جزيرة هناك وبالجملة فقد عدم ثم صح موته ببحر طبرستان وهذا عظيم مثل خراسان وعراق العجم اصبح سائباً لا مانع له ولا سلطان يدفع عنه والعدو يجوس البلاد يأخذ ما اراد ويترك ما اراد على انهم لم يبقوا على مدينة الاخربوها كل ما مروا عليه نهبوه وما لم يصلح لهم احرقوه فكانوا يجمعون الابريسم تلالاً ويلقون فيه النار وكذلك غيره من الامتعة .

TATARLARIN MERAGA'YI ALMALARI

618 senesi saferinde Tatarlar Azarbaycan şehirlerinden Meraga'yı aldılar, bu hâdise şöyle oldu :

617 senesinde Tatarların Gürcülere yaptıklarını zikretmiş idik. Bu sene geçti, onlar ise Gürcüstanda idiler. 618 senesi girince karşılarında kavi bir şevket; vuruşmağa, baş ağrıtıcı gürültülere ihtiyaç gösteren darboğazlar görmekle Gürcüstan'ı tahliye ettiler. Bu onların âdetleri idi. Bir şehir üzerine varıp zaptını güç görünce o yoldan saparlardı, artık Tebriz'e vardılar, hükümdar yine onlara mal, kumaş, hayvan verdi. Oradan Meraga'ya revan oldular, orasını kuşattılar. Meraga'yı müdafaa edecek bir hükümdar yok idi. Çünkü hükümdarı bir kadın olup Ruyendiz [1] kalesinde ikamet ederdi. Peygamber sallallahu aleyhi vesellem «لن يفلح قوم ولوا امرهم امرأة» [2] buyurmuş idi. Tatarlar Meraga'yı kuşatınca ahalisi onlar ile vuruştular, Tatarlar oraya mıncınıklar diktiler, hücum ettiler. Tatarların âdetleri şu idi ki bir şehir halkı ile vuruşurlar ise ilk önce esir aldıkları müslümanlara hücum ettirirler, vuruştururlar, geri dönenleri öldürürler idi. [3] Müslümanlar zoraki vuruşlar idi. Müslümanlar biçare olup «كالاشقر ان تقدم ينحر وان تأخر يعقر» [4] sözüne masadak olmuşlar idi. Tatarlar müslümanları siper almakla tutsak müslümanlar maktul düşerler, Tatarlar ise öldürülmeden kurtulurlar idi. Tatarlar Meraga muhasarasında birkaç gün kaldılar, sonra saferin dördüncü günü cebrile, zorla aldılar, ahalisine kılıç saldılar. Hadsiz, hesapsız adam öldürdüler. İşlerine yarıyanı yağma ettiler, yaramıyanı da yaktılar. Ahaliden bazıları saklanmış idi. Aldıkları esirlere sokak başlarında «Tatarlar göçtüler» diye tellal-

[1] Azarbaycan kalelerindendir. İz. [2] İşlerini kadına bırakan bir kavim asla felâh bulmaz. İz. [3] Esirleri, muhasara ön hattında, meşakkatli, tehlikeli işlerde bulundururlar idi. İz. [4] Al at gibi dir ki ilerlerse boğazlanır. Geri kalırsa sinirlenir. İz.

lar çıkartırlar idi, tellal çıkınca saklananlar meydana çıkarlar, yakalanıp öldürülürdü. Bana haber verildiğe göre bir tatar karısı bir saraya girer saray halkından bir cemaati öldürür, onlar karıyı erkek sanırlar, karı silâhı bırakınca bir de ba. karlar ki erkek sandıkları adam karı imiş, hemen karıyı esir aldığı erkek öldürür. Meraga ahalisinin bazılarından işittim ki Tatarın biri yüz gişilik bir sokağa girer o yüz erkeği birer birer oldürür, *hiçbiri öldürmeğe kalkışmak için ona* el uzatamaz. Halka alçaklık damgası vuruldu, ne azı, ne çoğu canlarını kurtaramıyorlar. «نعوذبالله من الخذلان[1]» Tatarlar Meragayı bitirdikten sonra Erbil semtine yürüdüler [2]. Musulda bize buna dair haber geldi, korktuk, hattâ bazı ahali kılıç korkusundan yurdunu bırakmak sevdasına düştü. Erbil Hükümdarı Muzafferiddin'den [3] Musul Hükümdarı Bedriddin'e imdat için mektuplar geldi, o da askerinden işe yarar bir kuvvet gönderdi. Tatarlar cihetindeki memleketleri tarafına sevkedilip hiçbir ferdin geçmemesi için boğazların tutulmasını istedi. Çünkü bu tarafların hepsi sarp dağlık, ancak birer birer süvari geçebilecek derecede boğazlar olmakla onları geçmeden alıkor idi. Halife [4] (memleketin tehlikede olduğunu görünce) Musul Beyine ve Muzafferiddin'e elçiler gönderip hepsinin asker toplıyarak Tatarları alıkoymak için Dakuka şehrinde toplanmalarını emretti. Çünkü olabilir ki Tatarlar Erbil dağlarının çetinliğinden dolayı yollarını değiştirirler, bu tarafa dönüp Iraka [5] girerler. Muzafferiddin saferde Erbil'den kalktı. Musul askerinden bir kol da onların yoluna koyuldu. Birçok gönüllülerde ardlarından gittiler. Halife Melik Eşrefe de [6] mektup gönderdi. Hepsinin toplanarak Tatarlar üzerine varıp vuruşmaları için askerlerile beraber bizzat hazır olmasını emretti. Fakat o sırada melik Âdilin oğlu melik Muazzam [7] Mısır'daki Frenklere karşı imdat istemek için Şamdan kalkıp Harranda bulunan kardeşi Eşrefe geldi, Dimyatı Frenklerden kurtarmak emelile hepsinin Mısır'a yürümeleri için bizzat hazır olmasını istedi. Melik Eşref Halifeye karşı, kardaşının istimdadı, Frenklerin kuvveti sebebile itizarda bulundu: Dim-

[1] Hor ve hakir kalmadan Tanrı'ya sığınırız. İz [2] Takip kumandanları Çebe ve Sobutay idi. Rusyaya kadar giden müfreze kumandanları işte bunlar idi. İz. [3] Gökbürü (Gök kurt). İz. [4] Nasırlidinillah. İz. [5] Irakı Arap. İz. [6] Diyarı Cezire hükümdarı. İz. [7] Şam hükümdarı. İz.

yat'a yetişemez ise hem orası, hem başka memleketler elden çıkar idi. Melik Eşref Mısır'a girmek için Şam yolunu tutmağa hazırlandı. Dimyat'ın kurtulmasını zikretmiştik. Vakta ki Muzafferiddin askeri ile beraber Dakuka'da toplandılar. Halife onlara Irakta en büyük Emîr olan Kaştemeri ve başka emîrler ile beraber sekiz yüz kadar süvari genderdi. Bunlar Halifenin baki askerlerile birleşmek üzere burada toplandılar. Hepsinin kumandanı Muzafferiddin idi. Muzafferiddin askerin azlığını görmekle Tatarlar üzerine varmağa cesaret edemedi, kendisi şöyle hikâye ediyor: «Vakta ki Halife bana Tatarlar üzerine yürümek hususunda haber gönderdi. Ben ona «düşman kuvvetlidir, benim düşman karşısına çıkacak askerim yoktur, eğer beraberimde on bin süvari bulunursa alınan memleketleri kurtarırım.(onları oradan sürer çıkarırım)dedim. Halife bana asker göndereceği vadile Tatarlar üzerine yürümekliğimi emretti. Vakta ki yola çıktım maiyetimde ancak sekiz yüz tavaşı vardı, bunun üzerine durdum, kendime ve müslümanlara bir muhatara görmedim». Tatarlar askerlerin toplandıklarını duyunca askerler kendilerinin ardından gelecek zannı ile gerisin geriye döndüler, hiçbir ferdin kendilerini takip etmediklerini görünce durdular, islâm askerleri de Dakukada kaldılar, kendilerine hücum eden düşman görmedikleri gibi, kendilerine imdad dahi gelmediğinden dolayı dağıldılar, memleketlerine döndüler.

METNİN ASLI

ذكر ملك التتر مراغة .

فى صفر سنة ثمان عشرة وستمائة ملك التتر مدينة مراغة من اذربايجان وسبب ذلك انا ذكرنا سبع عشرة وستمائة ما فعله التتر بالكرج وانقضت تلك السنة وهم فى بلاد الكرج فلما دخلت سنة ثمان عشرة وستمائة ساروا من ناحية الكرج لأنهم رأوا ان بين ايديهم شوكة قوية ومضايق تحتاج الى قتال وصداع فعدلوا عنهم وهذه كانت عادتهم اذا قصدوا مدينة ورأوا عندها امتناعاً عدلوا عنها فوصلوا الى تبريز وصانعهم صاحبها بمال وثياب ودواب فساروا عنه الى مدينة مراغة فحصروها وليس بها صاحب يمنعها لان صاحبها كانت امرأة وهى بقلعة رويندز وقال النبى صلى الله عليه وسلم « لن يفلح قوم ولوا امرهم امرأة » فلما حصروها قاتلهم اهلها فنصبوا عليها المجانيق وزحفوا اليها وكانت عادتهم اذا قاتلوا مدينة قدموا من معهم من اسارى المسلمين بين ايديهم يزحفون ويقاتلون فان عادوا قتلوا فكانوا يقاتلون كرهاً وهم المساكين كما قيل كالأشقر ان تقدم ينحر وان تأخر يعقر وكانوا هم يقاتلون وراء المسلمين[1] فيكون القتل فى المسلمين الاسارى وهم بنجوة منه . فاقاموا عليها عدة ايام ثم ملكوا المدينة عنوة وقهراً رابع صفر ووضعوا السيف فى اهلها فقتل منهم ما يخرج عن الحد والاحصاء ونهبوا كل ما صلح لهم وما لم يصلح لهم احرقوه واختفى بعض الناس منهم فكانوا يأخذون الاسارى ويقولون لهم نادوا فى الدروب ان التتر قد رحلوا فاذا نادى اولئك خرج من اختفى فيؤخذ ويقتل وبلغنى ان امرأة من التتر دخلت داراً وقتلت جماعة من اهلها وهم يظنون رجلا فوضعت

[1] ترسوا بالاسارى من المسلمين . Aynî. İz.

السلاح واذا هى امرأة من التتر فقتلهـا رجل اخذته اسيراً وسمعت من بعض اهلها ان رجلا من التتر دخل درباً فيه مائة رجل فما زال يقتلهم واحداً واحداً حتى افناهم ولم يمد احد يده اليه بسوء ووضعت الذلة على النـاس فلا يدفعون عن نفوسهم قليلا ولا كثيراً نعوذ بالله من الخذلان ثم رحلوا عنهـا نحو مدينـة اربل و وصـل الخبر الينا بذلك بالموصـل فخفنا حتى ان بعض النـاس هم بالجلاء خوفاً من السـيف وجاءت كتب مظفر الدين صـاحب اربل الى بدر الدين صـاحب موصـل يطلب منه نجدة من العسـاكر فسـير جمعـاً صـالحاً من عسـكره واراد ان يمضى الى طرف بلاده من جهة التتر ويحفظ المضـايق لئلا يجوزهـا احد فانها جميعهـا جبال وعرة ومضـايق لا يقدر ان يجوزها الاالفارس بعد الفارس ويمنعهم من الجواز اليه ووصلت كتب الخليفة ورسله الى الموصـل والى مظفر الدين يأمر الجميع بالاجتماع مع عسـاكره بمدينة دقوقا ليمنعوا التتر فانهم ربمـا عدلوا عن جبال اربل لصـعوبتها الى هذه الناحية ويطرقون العراق فسـار مظفر الدين من اربل فى صفر وسـار اليهم جمع من عسكر الموصـل وتبعهم من المتطوعة كثير وارسـل الخليفة ايضـا الى الملك الاشرف يأمره بالحضور بنفسه فى عسـاكره ليجتمع الجميع على قصـد التتر وقتالهم فاتفق ان الملك المعظم بن الملك العـادل وصل من دمشـق الى اخيه الاشرف وهو بحران يسـتنجده على الفرنج الذين بمصر وطلب منه ان يحضر بنفسـه ليسيروا كلهم الى مصر ليسـتنقذوا دميـاط من الفرنج فاعتذر الى الخليفة باخيه وقوة الفرنج وان لم يتداركها خرجت هى وغيرهـا وشرع يتجهز للمسـير الى الشـام ليدخل مصر وكان ما ذكرناه من اسـتنقاذ دمياط فلما اجتمع مظفر الدين والعسـاكر بدقوقا سير الخليفة اليهم مملوكه قشـتمر وهو اكبر امير بالعراق ومعه غيره من الامراء فى نحو ثمـان مائة فارس فاجتمعوا هنـاك ليتصل بهم باقى عسـكر الخليفة وكان المقدم على الجميع مظفر الدين فلمـا رأى قلة العسـكر لم يقدم على قصـد التتر وحكى مظفر الدين قال لما ارسـل الىّ الخليفة فى معنى قصـد التتر قلت له ان العدو قوى وليس لى

من العسكر ما القاه به فان اجتمع معى عشرة الاف فارس استنقذت ما اخذ من البلاد فامرنى بالمسير وواعدنى بوصول العسكر فلما سرت لم يحضر عندى غير عدد لم يبلغوا ثمانمائة طواشى فاقت وما رأيت المخاطرة بنفسى وبالمسلمين ولما سمع التتر باجتماع العساكر لهم رجعوا القهقهرى ظنا منهم ان العسكر يتبعهم فلما يروا احداً يطلبهم اقاموا واقام العسكر الاسلامى عند دقوقا فلما لم يروا ان العدو يقصدهم ولا المدد يأتيهم تفرقوا وعادوا الى بلادهم .

TATARLARIN HEMEDAN'I ALMALARI VE AHALİSNİ ÖLDÜRMELERİ

İslâm askerlerinin dağılmasını müteakıp Tatarlar Hemedan'a döndüler, ona yakın bir yere kondular, burada ahalinin zapt ve raptı için bir subaşıları vardı, ahaliden para ve kumaş istemek üzere subaşıya haber gönderdiler. Ahali uzun bir müddet içinde mallarını tüketmişlerdi [1] Hemedan belediye reisi eskidenberi şehir reisliğinde bulunan bir aileden olup Ali evlâdından bir şerifti. Tatarlar ile ahalinin işini görür, topladığı malı onlara iletirdi. Tatarlar bu kere ahaliden mal isteyince ellerinde verecek malları bulunmıyan ahali reisin yanında toplandılar, reisin katında bir de bir fakih vardı. Fakih kâfirlere karşı söz birliğinde hoşnut olunacak iş görmüştü. Ahali her ikisine karşı, bu kâfirler mallarımızı tükettiler, onlara verecek bir şeyimiz kalmadı. Onların mallarımızı almalarından, naipleri olan (subaşı) nın bizlere karşı yaptığı kötü muamelesinden mahvolduk dediler, Tatarların Hemedana koydukları subaşı ahali hakkında dilediği gibi hükmederdi. Şerif cevap olarak, biz âciz oldukça ne çare bulunur? Elimizde ve avcumuzdaki malları vermekten başka bir çare yoktur dedi, bunun üzerine ahali ona "sen bize kâfirlerden daha şiddetlisin„ dediler, ağır sözler söylediler. Artık şerif "ben sizlerden biriyim, dilediğinizi yapın„ dedi, Fakih şehirden Tatarların subaşının çıkarılmasına, şehri müdafaa etmeğe, Tatarlar ile vurşmağa emir verdi. Bunun üzerine ahali subaşı üzerine hücum edip öldürdüler, şehri müdafaa ettiler, artık Tatarlar onlara karşı ilerlediler, onları kuşattılar. Memleket harap olup ahalisi öldürüldüğünden, kurtulanların da yurtlarından avare olduklarından dolayı bütün bu diyarda azık bulunamıyordu. Hiçbir kimsenin azıcık bir yiyeceğin-

[1] Şehir geçen sene istenilen vergiyi vermekle ellerinde avuclarında birşey kalmamıştı. İz.

den başka birşeyi yoktu. Tatarlara gelince onlar azıkların bulunmamasına aldırış etmezlerdi, çünkü yalnız et yerler, hayvanları da yalnız yerde biten otu yerdi. Hattâ tırnakları ile yeri kazarak otun köklerini çıkarıp yerdi. Tatarlar Hemedanı kuşatınca reis ve fakih önlerinde olduğu halde ahali Tatarlar ile vurştular, Tatarlardan çok maktul düştü, fakih nice yerinden yaralandı. Ahali ayrıldılar, ertesi gün yine çıktılar. İlk vurşmadan daha şiddetli vuruştular, ilk günden daha ziyade Tatarlardan maktul düştü, fakih de nice yerinden yaralandı. Fakat sabrediyordu. Ahali üçüncü günü yine çıkmak istediler. Fakat fakıhin ata binmeğe takatı yoktu. Halk Alevî reisi aradılar onu da bulamadılar, reis ise şehir dışarısına kadar yapmış alduğu lâğımdan, kendisi ve ailesi orada yüksek bir dağ üstünde bir kaleye kaçmış, oraya sığınmıştı. Ahali reisi bulamayınca şaşırıp kalmışlardı, ne yapacaklarını bilmiyorlardı. şukadar ki son nefeslerine kadar vuruşmak hususunda müttehit kalmağı sözleşmişlerdi. Artık şehirde kaldılar, dişarı çıkmadılar Tatarlar ise maktullerinin çokluğundan dolayı göçmeğe karar vermişlerdi. Şehirden hiçbir kimsenin çıktığını görmeyince tamaa düştüler, ahalinin zayıf olduklarına istidlâl ettiler, bunun üzerine üzerlerine yürüyüp vuruştular, bu hâdise altı yüz on sekiz senesi recebinde vaki olmuştu. Tatarlar şehre kılıç ile girdiler, ahali onlar ile sokaklarda vurştular, izdihamdan silâh işlemedi, bıçaklar ile vuruştular, her iki taraftan - sayısını ancak Tanrı bilir - maktul düştü. Tatarlar müslümanlara galebe çaldılar, katliam ettiler, ancak kendisi için yer altında bir tunele yapıp gizlenen kurtuldu, müslümanların öldürülmesi nice günler sürdü. Sonra Tatarlar şehre ateş verdiler, şehri yaktılar, oradan kalkıp Erdebil'e geldiler. Deniyor ki Hemedan'ın alınmasına şu hâdise sebep olmuştur: Ahali reis Şerife kâfirlerin yaptıklarından şikâyet edince reis onlara bir emîrin kumandası altında asker gönderilmesi için halife ile mektuplaşmağı anlatmıştı. Ahali bunda ittifak ettiler, reis halifeye yazdığı mektupta ahalinin korku içinde, hakaret altında kaldıklarını düşmanın onlar hakkında irtikâp ettiği hakaretleri, hor görmeleri haber veriyor, bir emîr kumandası altında vuruşacak bin süvari olsa da imdat istiyordu. Ulaklar mektupları götürünce hali bilen bir adam Tatarlara haber gönderiyor, bu

hali bildiriyordu, bunun üzerine Tatarlar yola adam gönderiyorlar, onları yaklayıp ellerinden mektupları alıyorlar; reise de haber gönderip bu hali kötü görüyorlar, reis ise inkâra kalkışıyor, onlar da onun ve cemaatin yazdıkları mektupları kendisine gönderiyorlar, artık reis pişman oluyor, o vakit Tatarlar ilerleyip onlarla vuruşuyorlar, zikrettiğimiz gibi vuruşma husule geliyor.

ذكر ملك التتر همذان وقتل اهلها .

لما تفرق العسكر الاسلامى عاد التتر الى همذان فنزلوا بالقرب منها وكان لهم بها شحنة يحكم فيها فارسلوا اليه يأمرونه ليطلب من اهلها مالا وثيابا وكانوا قد استنفدوا اموالهم فى طول المدة وكان رئيس همذان شريفاً علوياً وهو من بيت رياسة قديمة لهذه المدينة وهوالذى يسعى فى امور اهل البلد مع التتر ويوصل اليهم ما يجمعه من الاموال فلما طلبوا الآن منهم المال لم يجد اهل همذان مايحملونه اليهم فحضروا عند الرئيس ومعه انسان فقيه قد قام فى اجتماع الكلمة على الكفار قياماً مرضياً فقالوا لهما هؤلاء الكفار قد افنوا اموالنا ولم يبق لنا ما نعطيهم وقد هلكنا من اخذهم اموالنا وما يفعله النائب عنهم بنا من الهوان وكانوا قد جعلوا بهمذان شحنة لهم يحكم فى اهلها بما يختاره فقال الشريف اذا كنا نعجز عنهم فكيف الحيلة فليس لنا الامصانعتهم بالاموال فقالوا له انك اشد علينا من الكفار واغلظوا له فى القول فقال انا واحد منكم فاصنعوا ما شئتم فاشار الفقيه باخراج شحنة التتر من البلد والامتناع فيه ومقاتلة التتر فوثب العامة على الشحنة فقتلوه وامتنعوا فى البلد فتقدم التتر اليهم وحصروهم وكانت الاقوات متعذرة فى تلك البلاد جميعها لخرابها وقتل اهلها وجلاء من سلم منهم فلم يقدر احد على الطعام الا قليلا واما التتر فلا يبالون لعدم الاقوات لانهم لا يأكلون الا اللحم ولا تأكل دوابهم الا نبات الارض حتى انها تحفر بحوافرها الارض عن عروق النبات فتأكلها فلما حصروا همذان قاتلهم اهلها والرئيس والفقية فى اوائلهم فقتل من التتر خلق كثير وجرح الفقيه عدة جراحات وافترقوا ثم خرجوا من الغد فاقتتلوا اشد من القتال الاول

وقتل ايضا من التتر اكثر من اليوم الاول وجرح الفقيه ايضـا عدة جراحات وهو صابر وارادوا ايضـا الخروج فى اليوم الثـالث فلم يطق الفقيـه الركوب وطلب الناس الرئيس العلوى فلم يجدوه وكان قد هرب فى سرب صنعه الى ظـاهر البلد هو واهله الى قلعة هنـاك على جبل عال فامتنع فيها فلما فقده النـاس بقوا حيـارى لايدرون ما يصـنعون الا انهم اجتمعت كلمتهم على القتـال الى ان يموتوا فاقاموا فى البلد ولم يخرجوا منه وكان التتر قد عزموا على الرحيل لكثرة من قتل منهم فلمـا لم يروا احدا خرج اليهم من البلد طمعوا واسـتدلوا على ضعف اهله فقصـدوهم وقاتلوهم فى رجب من سـنة ثمان عشرة وستمائة ودخلوا المدينة بالسـيف وقاتلهم الناس فىالدروب فبطلالسلاح للزحمة واقتتلوا بالسكاكين فقتل منالفريقين مالا يحصيه الاالله تعالى وقوى التتر علىالمسلمين فافنوهم قتلا ولم يسلم الا منكان عمل له نفقاً يختفى فيه وبقى القتل فىالمسلمين عدة ايام ثمالقوا النار فىالبلد فاحرقوه ورحلوا عنهـا الى اردوبل وقيل كان السبب فىملكها ان اهل البلد لما شكوا الى الرئيس الشريف ما يفعل بهم الكفار اشار عليهم بمكاتبة الخليفة لينفذ اليهم عـسكراً مع امير يجمع كلمتهم فاتفقوا على ذلك فكتب الى الخليفة ينهى اليه ماهم عليه من الخوف والذل وما يركبهم به العدو منالصغار والخزى ويطلب نجدة ولو الف فارس مع امير يقاتلون معه ويجتمعون عليه فلما سارالقصاد بالكتب ارسل بعض من علم بالحال الى التتر يعلمهم ذلك فارسلوا الى الطريق فاخذوهم واخذوا الكتب منهم وارسلوا الى الرئيس ينكرون عليه الحال فجحد فارسلوا اليه كتبه وكتب الجماعة فسقط فى ايديهم وتقدم اليهم التتر حينئذ وقاتلوهم وجرى فىالقتال كما ذكرنا.

TATARLARIN AZERBEYCAN'A GELMELERİ, ERDEBİL VE SAİREYİ ALMALARI

Tatarlar Hemedan işini bitirdikten sonra Azerbaycan'a revan oldular Erdebil'e vardılar, orasını aldılar, orada pek çoğunu öldürdüler, pek çok yerini yıktılar; oradan kalkıp Tebriz yolunu tuttular, Şemseddin Tuğrayî Tebriz'in idaresini eline almış, ehalinin sözlerini bir eylemişdi. Hükümdarı Pehlivan Oğlu Özbek Tebriz'den ayrılmıştı, Özbek geri bir emîrdi, gece ve gündüz içkiye düşkün idi. Bir ay, iki ay halka görünmezdi, bir korkunç ses işitince hemen uçar gibi kaçıp giderdi. [1] bütün Azerbaycan, ve Erivan onunu hükmü altında idi. Özbek memleketine hücum edecek bir düşmana karşı memleketi müdafaa hususunda Tanrı'nın en âciz mahluku idi, Tatarların Hemedan'dan hareketlerini işitince onlardan uzak düşmek üzere Tebriz'den ayrıldı, Nahcivane çekildi, ehil ve ayalini «Hovey» a gönderdi. Bunun üzerine Tuğrayî memleketin idaresini ele aldı, söz birliği yaptı, müdafaaya karşı halkın gayretlerini arttırdı, onları cenkten geri kalmanın ve tenbelliğin akibetinden korkuttu, memleketi, var kuvvetini sarfedip sarp kıldı [2] Tartarlar buraya yaklaşıp ahalinin kendileri ile vuruşma hususundaki söz birliğini, memleketi sarp kıldıklarını, etrafa çekilmiş duvarları ve hendekleri onardıklarını duyuncn (hücuma cesaret edemiyerek) para ve ve kumaş istemek üzere haber gönderdiler, ahali arasında para ve kumaştan malûm bir miktar verilmesi kararlaştı. Bu miktarı Tatarlara gönderdiler (Tatarlar bu vergileri alıp) oradan Serav şehrine vardılar, orada ne varsa hepsini yağma ettiler, sora İran şehirlerinden «Beylakan» a göçtüler, uğradıkları

[1] Halktan çekingen, elindeki memleketi idare hususunda hiç düşünmez, kafasız ve müstebit bir adamdı. Gönlünden her şeyi atmıştı, bir çıt işitse kulağı kirişte idi. İz.

[2] Kısası memleketi müdafaayı pek iyi hazırladı. İz.

şehirleri, köyleri yağma ettiler, viraneye çevirdiler, ahalisinden bulabildiklerini öldürdüler [1] «Beylekan»a varınca orasını kuşattılar, ahali uzlaşmak üzere Tatarlardan bir elçi istediler, Tatarlar belli başlılarından ve kumandanlarından bir elçi gönderdiler, ahali elçiyi öldürdüler, bunun üzerine Tatarlar ahaliye hücum ettiler, onlar ile vuruştular, sonra 618 senesi ramazanında memleketi zor ile aldılar, kılıç saldılar, ne küçük ne büyük, ne kadın bırakmadılar, hepsini öldürdüler, hattâ gebe kadınların karnını yararak içindeki yavruları öldürdüler; kadınları da ırzlarına geçtikten sonra kılıçtan geçirirlerdi. [2] Onlardan biri, içinde bir cemaat bulunan bir sokağa girdi mi onların hepsini bitirinciye kadar birer birer öldürür, bu cemaatten hiçbiri ona el uzatamazdı. Beylekan işini bitirdikten sonra çevrelerini son derece yağma ve harap ettiler. Oradan kalkıp Erivan'ın hükûmet merkezi olan Genceye revan oldular, Gence ahalisinin çokluğunu, Gürcüler ile vuruşmaları sebebile iyiden iyiye cengâverliğe alıştıklarından yiğitliklerini, şehrin sarplığını bilmekle şehre hücuma cesaret edemediler. Para ve kumaş istemek üzere ahaliye haber gönderdiler, ahali de istediklerini verdiler, onlar da çekilip gittiler.

[1] Zaptettikleri yerlere kolayca malik olmak için katliam ve tahrip ederlerdi. İz. [2] ahaliyi tükete yazdılar. İz.

ولا كبير ولا امرأة حتى انهم يشقون بطون الحبالى ويقتلون الاجنة وكانوا يفجرون بالمرأة ثم يقتلونها [١] وكان الانسان منهم يدخل الدرب فيه الجماعة فيقتلهم واحداً بعد واحدٍ حتى يفرغ من الجميع لا يمد احد منهم اليه يداً فلما فرغوا منها استقصوا ما حولها من النهب والتخريب وساروا الى مدينة كنجة وهى ام بلاد اران فعلموا بكثرة اهلها وشجاعتهم لكثرة دربتهم بقتال الكرج وحصانتها فلم يقدموا عليها فارسلوا الى اهلها يطلبون منهم المال والثياب فحملوا اليهم ما طلبوا فساروا عنهم.

[١] حتى كادوا يفنونهم - ابن الاثير فى سنة ٦١٨ İz

METNİN ASLI

ذكر مسير التتر الى اذربايجان وملكهم اردوبل وغيرها.

لما فرغ التتر من همذان ساروا الى اذربايجـان فوصلوا الى اردوبل فلكوها وقتلوا فيها واكثروا واخربوا اكثرها وساروا منها الى تبريز وكان قام بأمرها شمس الدين الطغرائى وجمع كلمة اهلها وقد فارقها صاحبها ازبك بن البهلوان وكان اميراً متخلفاً [١] لايزال منهمكاً فى الخمر ليلا ونهاراً يبقى الشهر والشهرين لا يظهر واذا سمع هيعة طار مجفلاً لها وله جميع اذربايجان واران وهو اعجز خلق الله عن البلاد من عدو يريدها ويقصدها فلما سمع بمسير التتر من همذان فارق هو تبريز وقصد نقجوان وسير اهله ونساءه الى خوى ليبعد عنهم فقام هذا الطغرائى بامر البلد وجمع الكلمة وقوى نفوس النـاس على الامتناع وحذرهم عاقبة التخاذل والتوانى وحصن البلد بجهده وطاقته فلما قاربه التتر وسمعوا بما اهل البلد عليه من اجتماع الكلمة على قتالهم وانهم قد حصنوا المدينة واصلحوا اسوارها وخندقها ارسلوا يطلبون مالا وثياباً فاستقر الامر بينهم على قدر معلوم من ذلك فسيروه اليهم فاخذوه ورحلوا الى مدينة سراو فنهبوا كل من فيها ورحلوا منها الى بيلقان من بلاد اران فنهبوا كل ما مروا به من البلاد والقرى وخربوا وقتلوا من ظفروا به من اهلها فلما وصلوا الى بيلقان حصروها فاستدعى اهلها منهم رسولاً يقررون معه الصلح فارسلوا اليهم رسولاً من اكابرهم ومقدميهم فقتله اهل البلد فزحف التتر اليهم وقاتلوهم ثم انهم ملكوا عنوة فى شهر رمضان سنة ثمان عشرة ووضعوا السيف فلم يبقوا على صغير

[١] منخلع منهمك على الخمر محتجبا عن النـاس غير مفكر ومدبر فى تدبير البـلاد التى فى يده ـ Aynî İz

TATARLARIN GÜRCÜSTAN'A VARMALARI

Tatarlar Azerbaycan ve Erivan yolunda müslüman memleketlerinin, bazısını almak, bazısını da uzlaşmak suretile, işlerini bitirdikten sonra yine bu diyardan olan Gürcüstan yolunu tuttular. Gürcüler onlara karşı müdafaaya hazırdılar. Hazırlanıp tatarları alıkoymak üzere memleketlerinin etrafına çok asker göndermişlerdi. Tatarlar varınca karşı karşıya geldiler. Gürcüler duramadılar, belki bozularak geri döndüler, artık onlara kılıç üşürüldü, kaçandan başka kurtulan olmadı. Tanrı hakkı için bana haber verildi ki Gürcülerden maktul düşenler otuz bin kadardı, Tatarlar vardıkları şehirleri yağma ettiler, viraneye çevirdiler, âdetlerini burada da tamamile yaptılar. Bozgun asker padişahlarının bulunduğu Tiflise varınca padişahları Tatarların memleketlerinin ortasında bulunmalarını men için başka asker toplayıp Tatarlar üstüne gönderdi. Gürcüler gördüler ki Tatarları ne bir dağ, ne bir boğaz, ne başka bir şey alıkoymıyor, onlar şehirlere girmiş oluyorlar. Artık Tatarların bu fiillerini görünce Tiflise dönüp memleketleri boşalttılar. Tatarlar burada diledikleri gibi yağma ettiler, öldürdüler, yıktılar, fakat boğazları, derbentleri pek çok olan şehirleri görünce içeri dalmağa [1] cesaret edemediler, oradan döndüler, Gürcüstan içerisi ise Tatarlardan tiril tiril titriyordu Hattâ elçi olarak gelen Gürcü büyüklerinin birinin "size tatarlar bozulurlar, esir olurlar diyene inanmayın, öldürülür diyene inanın, bu budun asla kaçmaz. Tanrı hakkı için onlardan bir esir almıştık, kendisini hayvandan attı, kafasını taşa öyle çarptı ki öldü, yine esir olmadı" dediğini işittim.

[1] Yani Tiflis üstüne varmaya İz.

METNİN ASLI

ذكر وصول التتر الى بلاد الكرج.

فلما فرغ التتر من بلاد المسلمين باذربايجان واران بعضه بالملك وبعضه بالصلح ساروا الى بلاد الكرج من هذه الاعمال ايضا وكان الكرج قد اعدوا لهم واستعدوا وسيروا جيشاً كثيراً الى طرف بلادهم ليمنعوا التتر عنها فوصل اليهم التتر فالتقوا فلم يثبت الكرج بل ولوا منهزمين فاخذهم السيف فلم يسلم منهم الا الشريد ولقد بلغني انهم قتل منهم نحو ثلاثين الفا ونهبوا ما وصلوا اليه من بلادهم وخربوها وفعلوا بها ماهو عادتهم فلما وصل المنهزمون الى تفليس وبها ملكهم جمع جموعاً اخرى وسيرهم الى التتر ايضا ليمنعوهم من توسط بلادهم فرأوا التتر وقد دخلوا البلاد لم يمنعهم جبل ولا مضيق ولاغير ذلك فلما رأوا فعلهم عادوا الى تفليس فاخلوا البلاد ففعل التتر فيها ما ارادوا من النهب والقتل والتخريب ورأوا بلاداً كثيرة المضايق والدربندات فلم يتجاسروا على الوغول فيها فعادوا عنها وداخل الكرج منهم خوف عظيم حتى سمعت عن بعض اكابر الكرج وكان قد قدم رسولاً انه قال من حدثكم ان التتر انهزموا واسروا فلا تصدقوا واذا حدثتم انهم قتلوا فصدقوا فان القوم لايفرون ابدا ولقد اخذنا اسيراً منهم فالقى نفسه من الدابة وضرب رأسه بالحجر الى ان مات ولم يسلم نفسه للاسر.

TATARLARIN ŞİRVAN DERBENDİNE VARMALARI VE YAPTIKLARI

Tatarlar Gürcüstan'dan dönünce Şirvan derbendi üzerine varıp Şemahıyi kuşattılar, ahalisile vuruştular. Ahali 'muhasaraya sabretti. Sonra Tatarlar birtakım merdiven kurarak kale duvarlarına çıktılar. Hayır, merdiven ile değil, belki birçok deve, öküz, koyun ve saire ile gerek kendilerinden ve gerek başkalarından maktul düşenleri topladılar, birbiri üstüne koydular, tepemsi birşey oldu, üstüne çıktılar da denmiştir.

Tatarlar şehre yaklaşıp ahali ile vuruştular, ahali sabretti. Vuruşma üç gün şiddetle devam etti, artık ahali tutulacaklarını anladılar, "kılıçtan başka çare yoktur, bize sabır yakışır ki şerefle ölelim„ dediler, bu gece de sabrettiler; bu leşler koktu, gevşedi, bunun üzerine tatarlar için kale duvarları üstüne çıkmak, savaş için saldırmak mümkün olamadı. Artık birden hücum edip vuruşmağa başladılar. Ahalinin yürekleri çok daraldı, üstelik üzerlerine yorulma, usanma, bıkma da çökmekle gayretsizlik başladı. Bu hal üzerine tatarlar şehri aldılar, ahalinin çoğunu öldürdüler. Mallarını yağma ettiler, tamamile tükettiler, buradan fariğ olunca derbendi geçmek istediler [1] ise de buna güçleri yetmedi. [2] (Serhaddi geçemeyince) Şirvan Derbendi Padişahı Şirvanşaha "uzlaşmak üzere bize bir elçi gönder„ diye haber gönderdiler, Şirvanşah belli başlı adamlarından on kişi gönderdi, Tatarlar birini tutup öldürdüler, diğer dokuzuna: "Eğer bize geçeceğimiz yolu bildirirseniz ne âlâ! Sizin için aman vardır, yoksa onu öldürdüğümüz gibi sizi de öldürürüz„ dediler. O dokuz kişi bu derbentte asla yol yoktur, fakat en düz bir yol vardır dediler, Tatarlar onların ardından giderek oradan geçtiler, [3] onları arkalarında bıraktılar.

[1] Çünkü tatarlar Kafkasyanın şimaline gitmek istiyorlardı. İZ.
[2] Yani Gürcüstan yolunda dar yollar, geçilmesi pek güç yollar vardı.İz.
[3] Yani Tatarlara Türk ülkelerine gidilecek yolu gösterdiler. Aynî. İz.

METNİN ASLI

ذكر وصولهم الى دربند شروان وما فعلوه

لما عاد التتر من بلدالكرج قصدوا دربند شروان فحصروا مدينة شماخى وقاتلوا اهلها فصبروا على الحصر ثم ان التتر صعدوا سورها بالسلاليم وقيل بل جمعوا كثيراً من الجمال والبقر والغنم وغير ذلك ومن قتلى الناس منهم وممن قتل من غيرهم والقوا بعضه فوق بعض فصار مثل التل وصعدوا عليه فاشرفوا على المدينة وقاتلوا اهلها فصبروا واشتد القتال ثلاثة ايام فاشرفوا على ان يؤخذوا فقالوا السيف لابد منه فالصبر اولى بنا نموت كراما فصبروا تلك الليلة فانتنت تلك الجيف وانهضمت فلم يبق للتتر على السور استعلاء ولا تسلط على الحرب فعاودوا الزحف وملازمة القتال فضجر اهلها ومسهم التعب والكلال والاعياء فضعفوا فملك التتر البلد وقتلوا فيه كثيراً ونهبوا الاموال فامتاحوها فلما فرغوا منه ارادو عبور الدربند فلم يقدروا على ذلك فارسلوا رسولاً الى شروان شاه ملك دربند شروان يقولون له ليرسل اليهم رسولاً يسعى بينهم فى الصلح فارسل عشرة رجال من اعيان اصحابه فاخذوا احدهم فقتلوه ثم قالوا للباقين ان انتم عرفتمونا طريقاً نعبر فيه فلكم الامان وان لم تفعلوا قتلناكم كما قتلنا هذا فقالوا لهم ان هذا الدربند ليس فيه طريق البتة ولكن فيه موضع هو اسهل مافيه من الطرق فساروا معهم الى ذلك الطريق [١] فعبروا وخلفوه وراء ظهورهم.

---

[١] ودلوهم على طريق يتوصلون منها الى بلادالترك ـ Aynî : İz

TATARLARIN ALANLARA VE KIPÇAKLARA YAPTIKLARI

Tatarlar Şirvan bendini geçince bu diyarda yola revan oldular. Burada Alanlar, Lezkiler, Türklerden birtakım oymaklar olmak üzere çok budunlar vardı. Tatarlar yağma edip birçok Lezkileri öldürdüler, bunlar içinde müslüman da kâfirde vardı. Bunlardan başka diğer ahaliye de saldırdılar, Alanlara vardılar. Onların budunları çoktu. Tatarların geldiklerini haber alınınca fütursuz gayret edip Kıpçaklardan asker topladılar. Tatarlar ile vuruştular, fakat galip, mağlûp belli olmadan ayrıldılar, Tatarlar (hileye müracaat edip) Kıpçaklara (gizlice) "Bizler, sizler hep bir cinsteniz [1]. Bu Alanlar ise sizden değildir ki onlara yardım edesiniz, dininiz de onların dini gibi değildir. Biz size söz veriyoruz ki size saldırmiyacağız, dilediğiniz parayı, kumaşları vereceğiz, sizde bizi onlar ile bırakın [2]„ diye haber gönderdiler. Artık verecekleri para, kumaş ve saire de aralarında kararlaştı, Tatarlar da kararlaşan şeyi verdiler [3]. Kıpçaklar Alanlardan ayrıldılar, bunun üzerine Tatarlar Alanlara hücum ettiler, onlardan çoklarını öldürdüler, yağmaya kalktılar, tutsak yaptılar; sonra Kıpçaklara yürüdüler, kıpçaklar ise aralarında uzlaşma kararlaştığından dolayı emin ve dağınık bir halde idiler. Hiçbir şeyden haberleri yokken ansızın Tatarların gelip memleketlerine girdiklerini duydular, bunun üzerine Tatarlar Kıpçaklara biribiri ardınca saldırdılar, [4] verdiklerinin katkatını onlardan aldılar. Uzaktaki Kıpçaklar bunu duyunca vuruşmaksızın kaçtılar, uzaklaştılar, kimi ormanlara, kimi dağlara sığındı, kimi de Rus diyarına ulaştı. Tatarlar Kıpçak memleketlerinde kaldılar, Kıpçak kış ve yaz otlağı bol bir diyardır. Burada ya-

[1] Yani bizde Türküz, sizde Türksünüz. Bir cinsten bir oymağız. İZ. [2] Yani oradan çekilin İZ. [3] Razı oldukları para ve kumaşı verdiler. İZ. [4] Kıpçaklardan pek çok kimseleri öldürdüler. İZ.

zın soğuk, otlağı bol yerler bulunduğu gibi kışın da sıcak, yine otlağı bol yerler vardır. [1] Kıpçak diyarı deniz boyunca ormanlıktır. Tatarlar Sudak şehrine kadar vardılar, Sudak [2] Kıpçak şehridir ki asıl mayaları ondandır. Çünkü Sudak Hazer denizi üzerindedir. [3] Gemiler oraya varır. Sudak (ticaret şehri olmakla) tacirlerin getirdikleri kumaşlar bulunur, bu kumaşlar onlardan satın alınır. Onlara da cariyeler, köleler, Bürtas [4] kunduz ve sincap derileri ve memleketlerinde bulunan sair şeyler satarlar. [5] Bu Hazar denizi İstanbul Boğazına bitişiktir. [6] Tatarlar Sudaka varıp aldılar. Ahalisi dağıldı, kimi ailelerile, mallarile beraber dağlara çıktılar, kimi de denize açıldılar. Kılıçarslan evlâdından olan Müslümanlar elindeki Rum eyaletine [7] gittiler.

[1] Şimal tarafı çöller, hali kum diyarlarıdır, bina olunmuş şehirleri de azdır. İZ. [2] Veya Serdak (sarı dağ). İz. [3] Hazer denizi üzerinde değil, belki Karadeniz sahilinde Yalta ile Kefe arasındadır. İZ. [4] Bürtas hem bir budun, hem büyük bir vilâyet adıdır ki buradan âlâ kürkler çıkar. Bürtas Hazer hududundadır, aralarında başka budun yoktur. İZ. [5] Yani Sudakta kumaşlar, emtia, kızıl tüylü tilki derisinden Bürtasî kürkü, sincap ve kunduz derileri çok bulunur. İZ. [6] Bitişik olan Karadenizdir. İZ. [7] Anadoluya. İZ.

ذكر ما فعلوه باللان وقفجاق

لما عبر التتر دربند شروان ساروا فى تلك الاعمال وفيها امم كثيرة منهم اللان واللكز وطوائف من الترك فنهبوا وقتلوا من اللكز كثيراً وهم مسلمون وكفار واوقعوا بمن عداهم من اهل تلك البلاد ووصلوا الى اللان وهم امم كثيرة وقد بلغهم خبرهم فجدوا وجمعوا عندهم جمعاً من قفجاق فقاتلوهم فلم يظفر احدى الطائفتين بالاخرى فارسل التتر الى قفجاق يقولون نحن وانتم جنس واحد هؤلاء اللان ليسوا منكم حتى تنصروهم ولا دينكم مثل دينهم ونحن نعاهدكم اننا لا نتعرض اليكم ونحمل اليكم من الاموال والثياب ماشئتم وتتركون بيننا وبينكم فاستقر الامر بينهم على مال حملوه وثياب وغير ذلك فحملوا اليهم ما استقر وفارقهم قفجاق فاوقع التتر باللان فقتلوا منهم واكثروا ونهبوا وسبوا وساروا الى قفجاق وهم آمنون متفرقون لما استقر بينهم من الصلح فلم يسمعوا بهم الاوقد طرقوهم ودخلوا بلادهم فاوقعوا بهم الاول فالاول واخذوا منهم اضعاف مثل ما حملوا اليهم وسمع من كان بعيد الدار من قفجاق الخبر ففروا من غير قتال وابعدوا فبعضهم اعتصم بالغياض وبعضهم بالجبال وبعضهم لحق ببلاد الروس واقام التتر فى بلاد قفجاق وهى ارض كثيرة المرعى فى الشتاء والصيف وفيها اماكن باردة فى الصيف كثيرة المرعى واماكن حارة فى الشتاء كثيرة المرعى وهى غياض على ساحل البحر ووصلوا الى مدينة سوداق وهى مدينة قفجاق التى منها مادتهم فانها على بحر خزرية والمراكب تصل اليها وفيها الثياب فتشترى منهم وتبيع عليهم الجوارى والمماليك والبرطاسى والقندز والسنجاب وغير ذلك مما هو فى بلادهم وبحر خزرية هذا بحر متصل بخليج القسطنطينية ولما وصل التتر الى سوداق ملكوها وتفرق اهلها منها فبعضهم صعد الجبال باهله وماله وبعضهم ركب البحر وسار الى بلاد الروم التى بيد المسلمين من اولاد قلج ارسلان،

TATARLARIN KIPÇAKLARA VE RUSLARA YAPTIKLARI

Zikrettiğimiz gibi Tatarlar Kıpçak arazisini istilâ edip, Kıpçaklar dağılınca Tatarlardan büyük bir oymak Rus diyarına revan oldu. Rus diyarı büyük, geniş memleketlerdir. Kıpçaklara mücavirdir, ahalisi hıristiyan dinindedir. Kıpçaklar Ruslara varınca hepsi toplandılar. Tatarlar. üzerlerine gelince vuruşmayı kararlaştırdılar. Tatarlar ise Kıpçak toprağında bir müddet kaldılar, sonra altı yüz yirmi senesinde Rus diyarına yürüdüler, Tatarlar ile vuruşmağa hazırlanan Ruslar ve Kıpçaklar bunu haber alınca Tatarları memleketlerine koymamak için onlar varmadan önce düşmana karşı gittiler. Tatarlar, bunların üzerlerine yürümelerini haber alınca gerisin geriye döndüler. Ruslar ve Kıpçaklar bunlara tama edip Tatarların kendilerinden korkup vuruşmadan âciz olduklarından dolayı döndükleri zannına düştüler, [1] ardlarından gitme hususunda acele ettiler. Tatarlar tam on iki gün ricatte devam etmişler, bunlar da izlerinde yürümüşlerdi. Sonra Tatarlar Ruslar ve Kıpçaklar üzerlerine atıldılar, haberleri olmaksızın ansızın karşılarına çıktılar, çünkü bunlar Tatarlardan emin idiler, kendilerini onlardan daha kuvvetli biliyorlardı. Henüz vuruşma hazırlıklarına başlamadan önce Tatarlar büyük bir kuvvet ile üzerlerine saldırdılar, Her iki taraf misli duyulmıyan bir sabır ile sabrettiler, aralarında nice günler vuruşmalar devam etti, en nihayet Tatarlar zafer bulup galebe çaldılar [2] Tatarlar bunların çok kanlarını döktükten sonra bunlar büyük bir hezimete uğradılar. Bozgunlardan çoğu öldürüldü. Ancak azı kurtulabildi. Onların yanlarında neleri var ise hepsi yağma edildi, kurtulanlar

[1] Halbuki Tatarların maksatları Rusları memleketlerinden uzağa düşürmekti. İz.

[2] Ruslar ve Kıpçaklar toplanıncıya kadar Tatarlar pek çoğunu öldürdüler İz.

yolun uzunluğu, bozgunluk dolayısile pek kötü bir halde memleketlerine vardılar, bir çoğu bunların artlarına düşerek öldürüyorlar, yağma ediyorlar, şehirleri yıkıyorlardı [1] o derece ki şehirlerin pek çoğu ıssız kaldı, belli başlı Rus tacir ve zenginlerinin çoğu toplanıp bahada ağır olan mallarını yüklettiler ve bir kaç gemi ile müslüman memleketlerine gitmek üzere denize açıldılar "istedikleri iskeleye yaklaşınca gemilerinden biri kırıldı, battı, ancak insan zayiatı yoktu„ [2] kırılan gemi âdet veçhile sultanın olacaktı. Sultan bundan çok şey aldı geri kalan gemileri teslim etti. Bu hali orada bulunan bir zat bana haber verdi.

[1] Yani Tatarlar ardlarına düşerek uğradıkları şehri yıkıp ahalisini öldürüyorlar, mallarını yağma ediyorlardı İz [2] Profesör Kâzım Beye ait olup bugün Petersburg Üniversite kütüphanesindeki nüshaya göre tırnak içindeki yazılara bedel yazılan ibareye göre manası şöyledir: «Onlar revan oldular, salimen denizi geçtiler. Şu kadar ki sahile varınca bir gemileri kırıldı T. H.

METNİN ASLI

ذكر ما فعله التتر بقفجاق والروس.

لما استولى التتر على ارض قفجاق وتفرق اهل قفجاق كما ذكرنا سار طائفة كثيرة منهم الى بلادالروس وهى بلاد كثيرة طويلة عريضة تجاورهم واهلها يدينون بالنصرانية فلما وصلوا اليهم اجتمعوا كلهم واتفقت كلمتهم على قتال التتر ان قصدوهم واقام التتر بارض قفجاق مدة ثم ساروا سنة عشرين وستمائة الى بلاد الروس فسمع الروس خبرهم وكانوا مستعدين لقتالهم فساروا الى طريق التتر ليلقوهم قبل ان يصلوا الى بلادهم ليمنعوهم عنها فبلغ مسيرهم التتر فعادوا على اعقابهم راجعين فطمع الروس وقفجاق فيهم وظنوا انهم عادوا خوفاً منهم وعجزاً عن قتالهم فجدوا فى اتباعهم ولم يزل التتر راجعين واولئك يقفون اثرهم اثنى عشر يوماً ثم ان التتر عطفوا على الروس وقفجاق فلم يشعروا بهم الا وقد لقوهم على غرة منهم لانهم كانوا قد امنوا التتر واستشعروا القدرة عليهم فلم يجتمعوا للقتال الا وقد بلغ التتر منهم مبلغاً عظيماً فصبر الطائفتان صبراً لم يسمع بمثله ودام القتال بينهم عدة ايام ثم ان التتر ظفروا واستظهروا فانهزم قفجاق والروس هزيمة عظيمة بعد ان اثخن فيهم التتر وكثر القتل فى المنهزمين فلم يسلم منهم الا القليل ونهب جميع ما معهم ومن سلم وصل البلاد على اقبح صورة لبعد الطريق والهزيمة وتبعهم كثير يقتلون وينهبون ويخربون البلاد حتى خلا اكثرها فاجتمع كثير من اعيان تجار الروس واغنيائهم وحملوا ما يعز عليهم وساروا يقطعون البحر الى بلاد الاسلام فى عدة مراكب « فلما قاربوا المرسى الذى يريدونه انكسر مركب من مراكبهم فغرق الا ان الناس نجوا » [1] وكانت العادة جارية ان

[1] Brofesör Kâzım beye ait olub bugün Petresburg Üniversite Kütübhanesinde bulunan İbnilesir tarihının eski bir yazmasının 12 cildinde

السلطان له المركب الذى ينكسر فاخذ من ذلك شيئاً كثيراً وسلم باقى المراكب واخبر من بها بهذه الحال .

« وساروا حتى قطعوا البحر سالمين الا ان مركباً منهم لما وصل الى الساحل انكسر » tırnak içindekilere bedel T. H. İbaresi vardır.

TATARLARIN RUS, KIPÇAK TOPRAKLARINDAN YERLERİNE DÖNMELERİ

Tatarlar Ruslara zikrettiğimiz şeyi yapıp memleketlerini yağma ettikten sonra oradan geri döndüler. Altı yüz yirmi senesi nihayetlerine doğru Bulgar ilini almağa gittiler,Bulgar ahalisi Tatarların yaklaştığını işidince nice yerlerde onlara pusu kurdular, yürüyüp karşılarına çıktılar, pusu yerlerini geçinciye kadar onları çektiler, bunun üzerine ardlarından üzerlerine ilgar ettiler, onları aralarına aldılar, her taraftan onlara kılıç üşürüldü, pek çoğu öldürüldü, içlerinden ancak azı kurtuldu. Kurtulanlar "dört bin kişi kadardır„ deniyor, bunlar padişahları Cengiz hana dönmek üzere Saksin'e [1] revan oldular. Kıpçak topraklarında Tatarlar kalmadı, Rus ve Kıpçaklardan kurtulanlar memleketlerine döndüler, Tatarlar Kıpçak diyarına girdikleri zamandanberi yollar kesilmişti, Kıpçakların memleketlerinden ne Burtas kürkü ne sincap, ne kunduz derileri vesaire gelmiyordu. Tatarlar Kıpçak diyarından ayrıldıktan sonra Kıpçaklar memleketlerine döndüler, yollar açıldı [2] bu matalar da eskisi gibi gelmeğe başladı [3]. İşte garp Tatarlarına dair bu haberleri arkası kesilmemek için toptan zikrettik.

[1] Saksin Hazer denizi kenarında ticaret merkezidir. İz. [2] Onlar ile İslam memleketleri arasında. İz. [3] Kafileler işledi. İz.

METNİN ASLI

ذكر عود التتر من بلاد الروس وقفجاق الى ملكهم .

لما فعل التتر بالروس ما ذكرناه ونهبوا بلادهم عادوا عنها وقصدوا بلغار اواخر سنة عشرين وستمائة فلما سمع اهل بلغار بقربهم منهم كمنوا لهم فى عدة مواضع وخرجوا اليهم فلقوهم واستجروهم الى ان جاوزوا موضع الكمناء فخرجوا عليهم من وراء ظهورهم فبقوا فى الوسط واخذهم السيف من كل ناحية فقتل اكثرهم ولم ينج منهم الا القليل قيل كانوا نحو اربعة الآف رجل فساروا الى سقسين عائدين الى ملكهم جنكز خان وخلت ارض قفجاق منهم فعاد من سلم منهم الى بلادهم وكان الطريق منقطعاً قد دخلها التتر فلم يصل منهم شيء من البر طاسى والسنجاب والقندز وغيرها مما يحمل من تلك البلاد [1] فلما فارقوها عادوا الى بلادهم واتصلت الطرق [2] وحملت الامتعة كما كانت هذا اخبار التتر المغربة قد ذكرناها سياقة واحدة لئلا تنقطع .

[1] اى صارت الامتعة من البرطاسى والسنجاب والقندز ترد منهم على عادتها بعد ان انقطعت منذ دخلها هؤلاء التتر ـ Telfikulahbar İz [2] اى بينهم وبين بلاد الاسلام ـ Telfikulahbar İz.

TATARLARIN BUHARA VE SEMERKANT'TAN SONRA MAVERAÜNNEHİR'DE YAPTIKLARI

Padişahları Cengizhan'ın «Tanrı ona lânet etsin» Harzemşah'a sevkettiği garp Tatarlarının ne yaptıklarını zikrettik. Cengizhan'a gelince bu oymağı Harzemşah'a sevkettikten, Harezmşahı'n Horasan bozgunluğundan sonra askerleri bir kaç kısma ayırdı, bir kısmını zaptetmek üzere Fergane diyarına, diğer kısmını Tebriz'e, öbür kısmın da Kelâta sevk etti. Kelât Ceyhun tarafında en Sarp, alınması en güç kalelerden biri idi. Her bir oymak üzerlerine varmasını emrettiği tarafa revan oldu. Vardıkları tarafı kuşattılar ve zaptettiler. Arkadaşlarının yaptıkları gibi öldürdüler, esir aldılar, esir ettiler, yağma eylediler, yıktılar, türlü türlü fenalıklar da bulundular. Bu işlerden fariğ olduktan sonra Semerkant ta bulunan Padişahları Cengizhan'a döndüler, evlatlarının biri ile büyük bir ordu hazırladı, Harzem'e gönderdi, diğer bir orduyu da Ceyhun Irmağını geçerek Horasan'a yolladı.

METNİN ASLI

ذكر ما فعله التتر بما وراء النهر بعد بخارى وسمرقند .

قد ذكرنا ما فعله التتر المغربة التى سيرها ملكهم جنكز خان لعنه الله الى خوارزمشاه واما جنكز خان فانه بعد ان سير هذه الطائفة الى خوارزمشاه وبعد انهزام خوارزمشاه من خراسان قسم اصحابه عدة اقسام فسيز قسماً منها الى بلاد فرغانة ليملكوها وسير قسماً آخر منها الى ترمذ وسير قسماً منها الى كلات وهى قلعة حصينة على جانب جيحون من احسن القلاع وامنع الحصون فسارت كل طائفة الى الجهة التى امرت بقصدها ونازلتها واستولت عليها وفعلت من القتل والاسر والسبى والنهب والتخريب وانواع الفساد مثل ما فعل اصحابهم فلما فرغوا من ذلك عادوا الى ملكهم جنكز خان وهو بسمرقند فجهز جيشاً عظيماً مع احد اولاده وسيره الى خوارزم وسير جيشاً آخر فعبروا جيحون الى خرسان .

TATARLARIN HORASANI ALMALARI

Vakta ki Horasan'a sevk olunan ordu Ceyhun'u geçti, Belh üzerine vardı. Ahalisi aman dilediler. Onlara aman verdiler. Şehir altıyüz on yedi senesinde teslim olundu. Onlara yağma ve öldürme gibi bir gûna taarruzda bulunmadılar, belki oraya bir subaşı diktiler, oradan kalkıp Zozan, Meyment, Endehoy, Karyat üzerlerine vardılar, hepsini aldılar, buralara birer vali tayin ettiler, ahalisine bir gûna kötülükte, incitmede bulunmadılar, şu kadar ki kendilerine karşı duranlar ile vuruşmak üzere erkekleri beraber alırlardı. Böylece Tâlekan'a vardılar, Tâlekan bir kaç şehirleri müştemil bir vilâyet idi, orada Mansurkûh denilen sarp bir kale vardı, zaptedilmesi kabil değildi, kalede kılıç erleri ve bahadırlar vardı. Tatarlar tam on altı ay gece, gündüz orasını kuşattılar [1] asla teslim alamadılar, kaledeki kılıç erlerinin çokluğundan, kalenin sarplığı dolayısile alınması güç olduğundan dolayı kaleyi almadan âciz kaldıklarını Cengiz Han'a bildirdiler. Cengiz Han bizzat yanındaki ordu ile beraber yürüdü, Kaleyi kuşattı, yanında bir çok müslüman esirler de vardı. Onları ilk harp safına sürdü. Emri dinlemiyenleri öldürdü, müslüman esirler Cengizhan maiyetinde vuruştular, dört ay daha muhasara devam etti. Bu esnada Tatarlardan bir çok maktul düştü, Padışahları bu hali görünce elden gelebilecek kadar ağaçların ve tahta parçalarının toplanmasını emretti, emri mucibince bunlar toplanıp bir sıra tahta üstüne bir sıra toprak koydular. Böylece kale yüksekliğinde yüksek bir tepe oldu [2] kaledekiler toplandılar, kapısını açtılar [3] oradan bir huruç hareketi yaptılar, bir uğurdan hamle ettiler, süvariler kaçıp kurtuldular, dağlara, patika yollara sabtılar, fakat piyadeler öldürüldü,

[1] Yani hücum askerlerini değiştirerek gece ve gündüz muhasaraya devam ettiler iz. [2] Petersburg Üniversite kitaphanesindeki o eski yazma da fazla olan satırların manaları şudur: adamlar o tepenin üstüne çıktılar. oraya mancınık diktiler, mancınık ile kalenin ortasına (taş) yağdırdılar T. H. [3] Tehlikeyi önlerinde gördüklerinden kapıyı açmağa mecbur oldular. İz.

Tatarlar kaleye girip kadınları, çocukları esir tuttular, paraları, mataları yağma ettiler. Cengizhan bundan sonra Belh'te ve sair yerde aman verdiği bütün ahaliyi topladı, onları bazı oğulları ile [1] Merv'e gönderdi, Merv'de Araplar, Türkler ve sair kurtulmuş olan müslümanlar toplanmışlardı, hepsi ikiyüz binden ziyade idi. Merv dışarısına ordu kurmuşlar, Tatarların karşılarına çıkmağa karar vermişlerdi. Tatarlara galebe ve zaferde şüpheleri yoktu, Tatarlar üzerlerine varınca karşılarına çıktılar, vuruştular, Müslümanlar sabrettiler. Tatarlara gelince onlar bozgunluk nedir bilmezlerdi, hattâ bazıları esir edildi, müslümanların yanında olduğu halde «Tatarlar öldürürler denirse doğru bilin, yok bozulup kaçarlar denirse doğru bilmeyin» demişti. Müslümanlar Tatarların sabırlarını, bahadırlıklarını görünce bozularak geri döndüler, Tatarlar onlardan bir çoğunu öldürdü ve esir aldı, Aancak azı kurtulabildi, paraları, silâhları hayvanları yağma edildi. Tatarlar etraflarındaki memleketlere Mervi muhasara için asker toplamak üzere haberler saldılar, diledikleri asker toplanınca Merv'e doğru ilerlediler ve Merv'i kuşattılar, futursuz gayret ile sardılar ve vuruşmağa devam ettiler. Şehir halkının, o askerin bozulmasından, çok öldürülmesinden ve esir alınmasından dolayı gayretleri kırılmıştı. Tatarlar konduklarının beşinci günü Merv ahalisinin kumandanı olan Emîre haber gönderip «kendini ve ahaliyi helâk etme, bize çık gel, biz seni bu şehre Emîr yapacağız, sonra seni bırakıp gideceğiz» dediler. Bunun üzerine Emîr kendi ve ahali için aman dilemek üzere haber gönderip kumandan onlara aman verince Emîr Tatarlara gitti. CengizHan'ın oğlu ona kaftan geydirdi, ihtiram etti, "arkadaşlarınızı bana göstermenizi istiyorum, göreyim, hizmetimize yarayanı kullanayım, ona timar vereyim, o da bizim ile beraber bulunsun„ dedi. Emîrin arkadaşları geldiler, kumandan onlara zaferyap olunca onları da Emîri de yakalayıp ellerini arkalarına bağladı, bu işten fariğ olunca onlara "benim için memleketin tacirlerini, başlarını ve malsahiplerini bir deftere yazın, san'at ve iş güç sahipleri için de ayrı bir defter tutun, bunu bize gösterin„ dedi. onlar emrettikierini yaptılar

[1] Tulî. İz.

kumandan defterlere vukuf peyda edince şehir halkının ailelerile çıkmalarını emretti, hepsi çıktılar, şehirde bir tek adam kalmadı. Kumandan altın bir sandalye üstüne çıktı, yakalanan o askerlerin gelmelerini emretti, bunlar gelince halkın gözü ve feryat ve figanı önünde kolu bağlı olarak boyunlarını vurdu. Ahaliye gelince erkekleri, kadınları, çocukları, malları taksimetti. Haykırmanın, ağlayıp sızlamanın, ahu ve figanın çokluğundan dolayı temaşa olunacak hengâmeli bir gün oldu. Malsahiplerini de yakalayıp döğdüler, mal isteme de türlü türlü tşkencelerde, cefalarda bulundular, dayağın şiddetinden ölen bile bulunabiliyor, kendini korumak için verecek bir bedel elinde kalmıyordu, bundan sonra Tatarlar şehri, Sultan Sencer'in türbesini yaktılar, para buluruz diye mezarı da açtılar, üç gün böyle kaldı. Dördüncü günü kumandan "bunlar bize karşı gelmişlerdir„ diyerek bütün memleket halkının öldürülmesini emretti, Tatarlar da ahalinin hepsini öldürdüler, öldürülenlerin sayılmasını emretti. Hepsi yedi yüz bin kadardı. O gün Müslümanların başlarına gelen felâketten dolayı انا لله وانا اليه راجعون (deriz). Tatarlar bundan sonra Nişabur yolunu tuttular. Nişaburu beş gün kuşattılar, Nişabur'da İslâm askerinden işe yarar bir fırka vardı [1] şu kadar ki Tatarlara karşı kuvvetleri yoktu. Artık Tatarlar şehri aldılar, ahalisini kıra çıkarıp öldürdüler, haremlerini esir tuttular. Mervde yaptıkları gibi para ile itham ettikleri adamlara işkenceler yaptılar, burada on beş gün kalarak yıktılar, para buluruz diye bütün menzilleri araştırdılar. Merv ahalisini öldürdükleri zaman maktul sayılanlar arasına saklanıp bir çoklarının kurtulup İslâm memleketlerine can attıkları sözü üzerine bu kere hiç birinin kurtulmaması için bütün Nişabur ahalisinin başlarının kesilmesini emrettiler. İşlerini bitirince içlerinden bir oymağı Tus'a gönderdiler, onlar Tus'ta oradaki gibi yaptılar. Şehri, Musa-el-kâzımın oğlu Ali Rizan'ın ve Harunurreşid'in kabirlerini yıktılar, ta ki hepsini viraneye çevirdiler. Oradan Herata revan oldular Herat en sarp şehirlerdendi, onu on gün kuşatıp aldılar [2]. Ahalisine aman verdiler. İçlerinden bir kısmını [3] öldürmekle iktifa ettiler. Ahaliden kurtulanlar Katın'da

[1] Kalelerin üstüne binlerce mancınık ve saire koymuşlardı. İZ. [2] Herat valisi şehri müdafaaya kalktı elinde kılıç olduğu halde harp meydanında düştü. İZ. [3] Harezmşah'ın 12.000 askerini. İZ.

bir subaşı tayin ettiler, Gazne yolunu tuttular, Celâleddin Harezmşah, انشاءالله zikredecağimiz veçhile karşılarına çıktı, onlar ile vuruştu, onları bozdu, bunun üzerine Herat ahalisi subaşı üzerine atılıp öldürdüler. Bozgun asker onlara dönünce şehre zor ile girdiler, katliâm eylediler, malları yağma ettiler, haremleri esir tuttular. Şehrin etrafını da yağma ettiler, bütün şehri yıktılar, yaktılar, Tâlekan'da bulunup bütün Horasan şehirlerine bir kolordu gönderen padişahları Cengizhan'a döndüler [1], bu Horasan şehirlerinde de böyle yaptılar, onların kötülüklerinden, fenalıklarından hiç bir şehir kurtulmadı. Horasan'daki bütün bu hâdiseler altı yüz on yedi senesinde vaki oldu.

[1] Olan biteni birer birer bildirdiler İZ.

METNİN ASLI

ذكر ملك التتر خراسان .

لما سار الجيش المنفذ الى خراسان عبروا جيحون وقصدوا مدينة بلخ فطلب اهلها الامان فامنوهم فسلم البلد سنة سبع عشرة وستمائة ولم يتعرضوا اليهم بنهب ولا قتل بل جعلوا فيه شحنة وساروا وقصدوا الزوزان وميمند واندخوى وقاريات فملكوا الجميع وجعلوا فيه ولاة ولم يتعرضوا الى اهلها بسوء ولا اذى سوى انهم كانوا يأخذون الرجال ليقاتلوا بهم من يمتنع عليهم حتى وصلوا الى الطالقان وهى ولاية تشمل على عدة بلاد وفيها قلعة حصينة يقال لها منصوركوه لاترام علوا وارتفاعاً وبها رجال يقاتلون شجعان فحصروه مدة ستة اشهر يقاتلون اهلها ليلاً ونهاراً ولا يظفرون منها بشئ فارسلوا الى جنكز خان يعرفونه عجزهم عن ملك هذه القلعة لكثرة من فيها من المقاتلة ولامتناعها بحصانتها فسار بنفسه وبمن عنده من جموعه اليهم وحصرها ومعه خلق كثير من المسلمين اسرى فامرهم بماشرة القتال والا قتلهم فقاتلوا معه واقام عليها اربعة اشهر اخرى فقتل من التتر عليها خلق كثير فلما رأى ملكهم ذلك امر ان يجمع له من الحطب والاخشاب ما امكن جمعه ففعلوا ذلك وصاروا يعملون صفاً من خشب وفوقه صفاً من تراب فلم يزالوا كذلك حتى صار تلاً عالياً يوازى القلعة [١] فاجتمع من بها وفتحوا بابها وخرجوا منها وحملوا حملة رجل واحد فسلم الخيالة منهم ونجوا وسلكوا تلك الجبال والشعاب واما الرجالة فقتلوا ودخل التتر القلعة وسبوا النساء والاطفال ونهبوا الاموال والامتعة

[1] Petresburg Üniversite Küiüphanesidde Şu satırlarda vardır :
« وصعدوا الرجال فوقه ونصبوا عليه منجنيقا فصار يرى الى وسط القلعة » ــ T. H.

ثم ان جنكز خان جمع اهل البلاد التى اعطاهم الامان ببلخ وغيرها وسيرهم مع بعض اولاده الى مدينة مرو وقد اجتمع بها من الاعراب والاتراك وغيرهم ممن نجا من المسلمين ما يزيد على مأتى الف رجل وهم معسكرون بظاهر مرو وهم عازمون على لقاء التتر ويحدثون انفسهم بالغلبة لهم والاستيلاء عليهم فلما وصل التتر التقوا واقتتلوا فصبر المسلمون واما التتر فلا يعرفون الهزيمة حتى ان بعضهم اسر فقال وهو عندالمسلمين ان قيل ان التتر يقتلون فصدقوا وان قيل أنهم ينهزمون فلا تصدقوا. فلما رأى المسلمون صبر التتر واقدامهم ولوا منهزمين

فقتل التتر منهم واسروا الكثير ولم يسلم الا القليل ونهبت اموالهم وسلاحهم ودوابهم وارسل التتر الى ما حولهم من البلاد يجمعون الرجال لحصار مرو فلما اجتمع لهم ما ارادوا تقدموا الى مرو وحصروها وجدوا فى حصرها ولا زموا القتال وكان اهل البلد قد ضعفوا بانهزام ذلك العسكر وكثرة القتل والاسر فيهم فلما كان اليوم الخامس من نزولهم ارسل التتر الى الامير الذى بها متقدماً على من فيها يقولون له لا تهلك نفسك واهل البلد واخرج الينا فنحن نجعلك امير هذه البلدة ونرحل عنك فارسل بطلب الامان لنفسه ولاهل البلد فامنهم فخرج اليهم فخلع عليه ابن جنكز خان واحترمه وقال له اريدان تعرض على اصحابك حتى ننظر من يصلح لخد متنا استخدمنا واعطينا اقطاعاً ويكون معنا فلما حضروا عنده وتمكن منهم قبض عليهم وعلى اميرهم وكتفوهم فلما فرغ منهم قال لهم اكتبو الى تجار البلد ورؤساءه وارباب الاموال فى جريدة واكتبوا الى ارباب الصناعات والحرف فى نسخة اخرى واعرضوا ذلك علينا ففعلوا ما امرهم فلما وقف على النسخ امر ان يخرج اهل البلد منه باهليهم فخرجوا كلهم ولم يبق فيه احد فجلس على كرسى من ذهب وامران يحضر اولئك الاجناد الذين قبض عليهم فاحضروا وضربت رقابهم صبراً والناس ينظرون اليهم ويكون واما العامة فانهم قسموا الرجال والنساء والاطفال والاموال فكان يوماً مشهوداً من كثرة الصراخ

والبكاء والعويل واخذوا ارباب الاموال فضربوهم وعذبوهم بانواع العقوبات فى طلب الاموال فربمامات احدهم من شدة الضرب ولم يكن بقى له ما يفتدى به نفسه ثم انهم احرقوا البلد واحرقوا تربة السلطان سنجر ونبشوا القبر طلبا للمال فبقوا كذلك ثلاثة ايام فلما كان اليوم الرابع امر بقتل اهل البلد كافة وقال هؤلاء عصوا علينا فقتلوهم اجمعين وامر باحصاء القتلى فكانو سبعمائة الف قتيل فانا لله وانا اليه راجعون مما جرى على المسلمين ذلك اليوم. ثم ساروا الى نيسابور فحصروها خمسة ايام وبها جمع صالح من العسكر الاسلامى فلم يكن لهم بالتتر قوة فملكوا المدينة واخرجوا اهلها الى الصحراء فقتلوهم وسبوا حريمهم وعاقبوا من اتهموه بمال كما فعلوا بمرو واقاموا خمسة عشر يوما يخربون ويفتشون المنازل عن الاموال وكانوا لما قتلوا اهل مرو قيل لهم ان قتلاهم سلم منهم كثير ونجوا الى بلاد الاسلام فامروا باهل نيسابور ان تقطع رؤسهم لئلا يسلم من القتل احد فلما فرغوا من ذلك سيروا طائفة منهم الى طوس ففعلوا بها كذلك ايضا وخربوها وخربوا المشهد الذى فيه على بن موسى الرضا والرشيد حتى جعلوا الجميع خراباً ثم ساروا الى هراة وهى من احصن البلاد فحصروها عشرة ايام فملكوها وامنوا اهلها وقتلو منهم البعض [١] وجعلو عند من سلم منهم شحنة وساروا الى غزنة فلقيهم جلال الدين بن خوارزم شاه فقاتلهم وهزمهم على ما نذكره ان شاءالله فوثب اهل هراة على الشحنة فقتلوه فلما عاد المنهزمون اليهم دخلوا البلد قهراً وعنوة وقتلوا كل من فيه ونهبوا الاموال وسبوا الحريم ونهبوا السواد وخربوا المدينة جميعها واحرقوها وعادوا الى ملكهم جنكز خان وهو بالطالقان يرسل السرايا الى جميع بلاد خراسان ففعلوا بها كذلك ولم يسلم من شرهم وفسادهم شئ من البلاد وكان جميع ما فعلوه بخراسان سنة سبع عشرة .

[١] من اتباع جلال الدين بن خوارزمشاه .İz

TATARLARIN HAREZMİ ALMALARI VE YIKMALARI

Cengiz Han'ın Harezm'e sevk ettiği bu oymak, şehrin büyüklüğünden dolayı bütün kolorduların efradı en çok olanı idi. [1] Asker Harzem'e revan oldu, oraya vardı. Harzem'de büyük bir ordu vardı, ahalisi yılmazlıkla ve çoklukla maruf idi. Tatarlar ile öyle şiddetli vuruştular ki insan bunu pek az işidebilir. Kuşatma beş ay sürmekle her iki taraftan birçok maktul düştü. Şu kadar ki müslümanlar kale duvarlarında korunmakla tatarlardan maktul düşenler daha çoktu. Bunun üzerine Tatarlar Cengiz Han'a haber gönderip imdat istediler. O da birçok imdat kuvveti gönderdi, bunlar şehire varınca bir uğurdan hücum yaptılar, şehrin bir tarafını aldılar. Ahali toplanıp aldıkları yerde onlar ile vuruştular ise de onları oradan atamadılar, ve vuruşmağa devam ettiler. Tatarlar mahalle mahalle alıyorlardı, ne vakit bir mahalleyi alırlarsa müslümanlar civarındaki mahalle de onlarla vuruşurlardı. Harzemliler erkek, kadın, çoluk, çocuk (adım adım, kahramanca) savaşa devam ettiler, nihayet tatarlar bütün şehri aldılar, kim varsa hepsini öldürdüler, ne varsa hepsini yağma ettiler. Sonra Ceyhun sularını tutmak için yapılan seddi açtılar, şehri su bastı. Bütün şehir su altında kaldı, binalar yıkıldı, ahaliden hiç biri kurtulmadı, diğer şehirlerde hiç olmazsa bazıları (bodrumlarda) gizlenir, kimi (dağlara) kaçar, bir kısmı (şehirden) çıkıp kurtulur, kimi de kendini maktuller arasına atar da kurtulurdu. Harzemde ise tatarlardan gizlenenler ya suda boğuldular, ya yıkık altında kaldılar. Artık Harzem harabüyabab oldu. [2]

[1] Kumandan Merv, Nişabur, Tus ve Herat'ta Toli olduğu halde Harezmde Cuci idi; yanında Cagatay ile Toli de vardı, Cuci ile Cagatay arası bozulmakla Cengiz muhasara ordusu kumandanlığına Oktayı gönderdi. İZ. [2] Ahaliden, bayındırlıktan eser kalmadı. İz.

Gûya Hacun'dan Safa'ya [1] kadar hiçbir yoldaş, Mekke'de gece sohbeti yapacak hiçbir arkadaş kalmadı [2].

Ne eski zamanda, ne yeni zamanda bunun gibisi duyulmamıştır. نعوذبالله من الحور بعدالكور و من الخذلان بعدالنصر [3] Bu felâket Tanrı hakkıçün islâm ve müslümanlara şamil olmuştur. Horasan ve diğer şehirlerden nice nice maktüller de vardır. Çünkü gerek tüccardan, gerek saireden gelenler çoktu, hepsi de kılıçtan geçti. Tatarlar Horasan ve Harzem işlerinden farig olunca Tâlekandaki padişahları yanma döndüler.

---

[1] Safa hac ibadet yerlerinden ufak bir tepedir. Hacun Mekke mezarında bir dağdır. İZ. [2] Yani Mekke civarında Cürhüm kabilesinden bir tek kişi kalmadığı gibi Harezm'de de bir tek kişi kalmamıştır. İz. [3] Artmadan sonra eksilmeden, yardımdan sonra hor kalmadan Tanrıya sığınırız. İZ.

ذكر ملكهم خوارزم وتخريبها

واما الطائفة من الجيش التى سيرها جنكز خان الى خوارزم فانها كانت اكثر السرايا جميعها لعظم البلد فساروا حتى وصلوا الى خوارزم وفيها عسكر كبير واهل البلد معروفون بالشجاعة والكثرة فقاتلوهم اشدّ قتال فلما سمع به الناس ودام الحصر لهم خمسة اشهر فقتل من الفريقين خلق كثير الا ان القتلى من التتر كانوا اكثر لان المسلمين كان يحميهم السور فارسل التتر الى ملكهم جنكز خان يطلبون المدد فامدهم بخلق كثير فلما وصلوا الى البلد زحفوا زحفاً متتابعاً فملكوا طرفا منه فاجتمع اهل البلد وقاتلوهم فى طرف الموضع الذى ملكوا فلم يقدروا على افراجهم ولم يزالوا يقاتلونهم والتتر يملكون منهم محلة بعد محلة وكلما ملكوا محلة قاتلهم المسلمون فى المحلة التى تليهم فكان الرجال والنساء والصبيان يقاتلون فلم يزالوا كذلك حتى ملكوا البلد جميعه وقتلوا كل من فيه ونهبوا كل مافيه ثم انهم فتحوا السكر الذى يمنع ماء جيحون عن البلد فدخله الماء ففرق البلد جميعه وتهدمت الابنية وبقى موضعه ماء ولم يسلم من اهله احد البتة فأن غيره من البلاد كان يسلم بعض اهله منهم من يختفى ومنهم من يهرب ومنهم من يخرج ثم يسلم ومنهم من يلقى نفسه بين القتلى فينجو واما اهل خوارزم فمن اختفى من التتر غرقه الماء اوقتله الهدم فاصبحت خرابايبابا

كأن لم يكن بين الحجون الى الصفا   انيس ولم يسمر بمكة سامر [١]

وهذا لم يسمع بمثله فى قديم الزمان وحديثه نعوذ بالله من الحور بعد الكرو ومن الخذلان

[1] Bu beyit عمرو بن الحارث بن مضاض جرهمی nindir. İz.

بعدالنصر فلقد عمت هذه المصيبة الاسلام واهله فكم من قتيل من اهل خراسان وغيرها
لان القاصدين من التجار وغيرهم كانوا كثيراً مضى الجميع تحت السيف ولما فرغوا
من خراسان وخوارزم عاد الى ملكهم بالطالقان .

TATARLARIN GAZNEYİ VE GOR İLİNİ ALMALARI

Tatarlar Horasan işinden fariğ olup padişahlarına dönünce padişahları büyük bir ordu hazırladı. Gazne'ye gönderdi. Gazne Celâleddin Harezmşah'ın elindeydi, kendisi de babasının askerlerinden kurtulan bir kuvvetin başındaydı, bu kuvvet altmış bin kişidir deniyor. Tatarlar Gazne eyaletine varınca müslümanlar Harzemşah oğlu ile Büluk denilen yerde karşı karşıya geldiler, şiddetli vuruştular, üç gün bu hal devam etti. Nihayet Tanrı müslümanlara yardım etti, Tatarlar bozuldular, müslümanlar diledikleri gibi onları öldürdüler, kurtulan, Tâlekan'da bulunan padişahlarına döndü. Herat ahalisi bunu haber alınca Tatarların bıraktıkları valiye hücum edip öldürdüler, zikrettiğimiz gibi Cengiz Han üzerlerine asker gönderip memleketi aldı ve yıktı. Tatarlar bozulunca Celâleddin Cengiz Hana "Nerede savaş istersen biz oraya gelelim„ diye haber gönderdi. Cengiz evvelkinden daha kuvvetli bir ordu hazırlayıp bazı oğullarile Celâleddin üzerine sevketti, ordu Kâbil'e vardı. İslâm askerleri onlara yönelip savaş safı teşkil ettiler, aralarında büyük bir vuruşma oldu, ikinci def'a yine kâfirler bozuldu, bir çokları öldürüldü. Müslümanlar onlardan küllî miktarda ganimet aldılar, ordularındaki bir çok müslüman esirlerini de esirlikten kurtardılar. Sonra ganimet dolayısiyle müslümanlar arasında fitne başgösterdi, sebebi şu idi ki Halaç Türklerinden olup Seyfeddin Buyrak adlı emîr yılmaz ve bahadırdı, savaş ve hilelerinde rey sahibi idi [1] bizzat savaşa pek gayret ile başlamıştı. Celâleddin'in askerlerine, "Geri kalın, siz tatarlardan çok yılgınsınız„ demişti, hakikatte Tatarları kıran bu idi. Müslümanlardan Melek Han adlı büyük bir emîr ile Harezmşah aralarında akrabalık vardı; bu emîr Herat beyi idi.

[1] Tatarlara karşı olan savaşları, müşkül olan cihetlerini ve hilelerini iyi bilir idi İz.

işte bu iki emîr ganimet hususunda [1] ihtilâfa düştüler, vuruştular. O arada Buğrakın bir kardeşi öldürüldü. Bunun üzerine Buğrak "Ben kâfirleri bozayım da bu mundar kazanç için kardeşim öldürülsün ha„ diyerek öfkelendi, ordudan ayrıldı, Hin'de doğru yürüdü [2]. Otuz bin askerin [3] hepsi de ardından gitti, Celâleddin ona her türlü yalvarmış, bizzat yanına gelip cihadı ve Tanrı korkusunu yadeylemiş, önünde gözyaşı dökmüş ise de Buğrak geri dönmemiş, ayrılıp gitmişti. İşte bundan dolayı müslümanlar kırıldılar, zâfa düştüler. Bunlar bu halde iken Cengiz Hanın askeri ile, hadem ve haşemile geldiği haberi geldi. Celâleddin ordusundan ayrılanlar dolayisile müslümanların zâfını görünce yerinde duramadı Hint ili canibine gidip Sint suyuna vardı. Sint suyu büyük bir ırmak olup gemisiz oradan geçilemezdi. Cengiz Han acele acele Celâleddin'in izinde gidiyordu. Celâleddin sudan geçmeden Cengiz Han Tatarlar ile ona yetişti Tatarlar üzerine varmak kabil olmamakla müslümanlar naçar vuruşmağa, sabretmeğe mecbur oldular onlar "كالاشقران تأخر يقتل وان تقدم يعقر [4] sözüne masadak olmuşlardı [5] artık savaş safı teşkil ettiler, şiddetli surette vuruştular, hepsi de "geçen savaşların hepsinin bu savaşa nisbetle oyuncak„ gibi olduğunu itiraf ettiler. Üç gün bu halde kaldılar adı geçen emîr Melek Han ve bir çok halk maktul düştü, kâfirler arasında katil daha çok, yaralar daha büyük idi. Kâfirler geri ric'at ettiler, uzaklaştılar ve bir yere kondular. Öldürülenler ve yaralılar ile gayretleri kırılmış olan müslümanlar kendileri için bir medet görmeyip kâfirlere de bu savaştan ne afet geldiğini bilemediklerinden gemiler aramağa adamlar gönderdiler, gemiler geldi, müslümanlar "Allah'ın takdir ettiği emrini yerine getirmek için Sindin öbür yakasına geçtiler[6] ertesi günü kâfirler Gazne'ye döndüler. Müslümanların Hint cihetine suyu geçmeleri ve uzaklaşmaları sebebi ile bunların

[1] Bir arap atını sen alacaksın, ben alacağım diye İz.

[2] Pişaver yolunu tuttu İz.

[3] Halaclardan, Türkmenlerden İz.

[4] Al at gibidir ki geri kalırsa öldürülür, ilerlerse sinirlenir İz.

[5] Çünkü önlerinde Sint suyu, arkalarında Cengiz ordusu vardı; iki ateş arasında kalmışlardı İz.

[6] Celâleddin bayrağı elinde olduğu halde suyu atile geçmişti İz.

gayretleri artmış idi. Gazne'ye varınca asker ve himaye eden bir zat bulunmadığından hemen aldılar, ahalisini öldürdüler, malları yağma ettiler, haremleri esir aldılar, (katliâm etmekle) bir tek adam kalmadı, şehirleri yıktılar, yaktılar, etrafında da böyle yaptılar, yağma ettiler, öldürdüler, yaktılar, [1] bütün mülhakatta bir fert kalmadı, bu şehirler çatıları üzere çöktü, temellerine kadar yıkıldı, sanki orada dün hiç bir şey yok imiş.

[1] Emniyetle hareket etmek için şehirin etrafını viraneye çevirirlerdi İz.

METNİN ASLI

ذكر ملك التتر غزنة وبلاد الغور

لما فرغ التتر من خراسان وعادوا الى ملكهم جهز جيشاً كثيفاً وسيره الى غزنة وبها جلال الدين بن خوارزمشاه مالكا لها وقد اجتمع اليه من سلم من عسكر ابيه قيل كانوا ستين الفا فلما وصلوا الى اعمال غزنة خرج اليهم المسلمون مع ابن خوارزمشاه الى موضع يقال له بلق فالتقوا هناك واقتتلوا قتالا شديدا وبقوا كذلك ثلاثة ايام ثم انزل الله نصره على المسلمين فانهزم التتر وقتلهم المسلمون كيف شاؤا ومن سلم منهم عاد الى ملكهم بالطالقان فلما سمع اهل هراة بذلك ثاروا بالوالى الذى عندهم للتتر فقتلوه فسير اليهم جنكز خان عسكرا فملكوا البلد وخربوه كما ذكرناه فلما انهزم التتر ارسل جلال الدين رسولا الى جنكز خان يقول له فى اى موضع نريد يكون الحرب حتى نأتى اليه فجهز جنكز خان عسكراً كثيراً اكثر من الاول مع بعض اولاده وسيره اليه فوصل الى كابل فتوجه العسكر الاسلامى اليهم وتصافوا هناك وجرى بينهم قتال عظيم فانهزم الكفار ثانيا فقتل كثير منهم وغنم المسلمون ما معهم وكان عظيما وكان معهم من اسارى المسلمين خلق كثير فاستنقذوهم وخلصوهم ثم ان المسلمين جرى بينهم فتنة لاجل الغنيمة وسبب ذلك ان اميراً منهم يقال له سيف الدين بغراق اصله من الاتراك الخلج كان شجاعاً مقداماً ذا رأى فى الحرب ومكيدة واصطلى الحرب مع التتر بنفسه وقال لعسكر جلال الدين تأخروا انتم فقد ملئتم منهم رعبا وهو الذى كسر التتر على الحقيقة وكان من المسلمين ايضا امير كبير يقال له ملك خان بينه وبين خوارزمشاه نسب وهو صاحب هراة فاختلف هذان الاميران فى الغنيمة فاقتتلو فقتل بينهم اخ لبغراق فقال بغراق انا اهزم الكفار ويقتل اخى لاجل هذا السحت فغضب وفارق العسكر وسار الى الهند فتبعه من العسكر ثلاثون الفا كلهم يريدونه فاستعطفه جلال الدين بكل طريق

وسار بنفسه اليه وذكره الجهاد وخوفه من الله تعالى وبكى بين يديه فلم يرجع وسار مفارقا فانكسر لذلك المسلمون وضعفوا فبيناهم كذلك اذ ورد الخبر ان جنكز خان قد وصل فى جموعه وجيوشه فلما رأى جلال الدين ضعف المسلمين لاجل من فارقهم من العسكر ولم يقدر على المقام سار نحو بلاد الهند فوصل الى ماء السند وهو نهر كبير فلم يجد من السفن مايعبر فيه وكان جنكز خان يقص اثره مسرعاً فلم يتمكن جلال الدين من العبور حتى ادركه جنكز خان فاضطر المسلمون حينئذ الى القتال والصبر لتعذر العبور عليهم وكانوا فى ذلك كالاشقر ان تأخر يقتل وان تقدم يعقر فتصافوا واقتتلوا اشد قتال اعترفوا كلهم أن كل ما مضى من الحروب كان لعباً بالنسبة الى هذا القتال فبقوا كذلك ثلاثة ايام فقتل الامير ملك خان المقدم ذكره وخلق كثير وكان القتل فى الكفار اكثر والجراح اعظم فرجع الكفار عنهم فابعدوا ونزلوا فلما رأى المسلين انهم لامدد لهم وقد ازدادوا ضعفا بمن قتل وجرح ولم يعلموا بما اصاب الكفار من ذلك فارسلوا يطلبون السفن فوصلت وعبر المسلمين ليقضى الله امراً كان مفعولا فلما كان الغد عاد الكفار الى غزنة وقد قويت نفوسهم بعبور المسلمين الماء الى جهة الهند وبعدهم فلما وصلوا اليها ملكوها لوقتها لخلوها من العساكر والمحامى فقتلوا اهلها ونهبوا الاموال وسبوا الحريم ولم يبق احد وخربوها واحرقوها وفعلوا بسوادها كذلك ونهبوا وقتلوا واحرقوا فاصبحت تلك الاعمال جميعها خالية من الانيس خاوية على عروشها كأن لم تغن بالامس .

TATARLARDAN BİR OYMAĞIN REY, HEMEDAN VESAİR YERLERE DÖNMESİ

Bu sene iptidasında [1] Padişahları Cengiz Han katından bir Tatar Uymağı geldi, bunlar, Reye varmalarından evvel, haberlerini zikrettiğimiz Garp Tatarlarından başkadır, Rey ahalisinden kurtulanlar Rey'e donüp şehri tamir ettiler, Tatarlar, ahalinin haberleri olmaksızın ansızın geldiler, ahali onlardan korunamadıklarından Tatarlar ahaliyi kılıçtan geçirdiler, diledikleri gibi öldürdüler, memleketi yağma ettiler, yıktılar, oradan Sâve'ye revan oldular, buradada öylece yaptılar. Sonra Kum ve Kaşan'a vardılar, bu iki şehir ilk istilâda kurtulmuşdu, çünkü (yol üstünde olmamakla) oralara yaklaşmamışlar, ahalisini incitmemişlerdi. Bu kere bu Tatarlar gelip bu iki şehri de aldılar, ahalilerini öldürdüler, şehri yıktılar, sair yıkılan şehirlerin akibetine uğrattılar, sonra şehir şehir dolaşıp onları yıktılar, yağma ettiler, daha sonra Hemedan üzerine vardılar, ahlisinden kurtulan birçok halk orada toplanmıştı, anları öldürerek, esir alarak, yağma ederek mahvettiler, memleketi yıktılar [2], Rey'e varınca orada birçok Harezm askeri gördüler [3], onlara baskın verdiler, bir kısmını öldürdüler, geri kalanlar Azarbaycan'a kaçtılar. Tatarlar Azarbaycan etrafına kondular, bunların haberleri olmaksızın yine onlara baskın verdiler, üzerlerine kılıç üşrüdüler, bunlar da bozulup yüzlerini dündürdüler. Bozgun askerin bir takımı Tebrize sığındı. Tatarlar Tebriz beyi Pelivanoğlu Özbeke "Bizim ile beraber iseniz katınızdaki Harezmlileri bize teslim edersin, yoksa seni bizim ile beraber bilmeyiz, bizim himayemiz altında "tanımayız [4], diye haber gönderdiler. Özbek

---

[1] 621 senesi iptidasında İZ. [2] Bu tahrip ikinci defa idi, İZ [3] Bunlar Harezmşah'ın askerlerindendiler. İZ [4] seni düşman sayarız İZ

katındaki Harezmlileri teslime karar verdi. Kimini öldürdü, kimini esir etti, esirleri (öldürülenlerin) başlarını Tatarlara gönderdi, bunlar ile beraber birçok para ve kumaş, hayvan da yolladı. Tatarlar onun eyaletinden kalkıp Horasan tarafına döndüler, mecmuu üçbin süvari olup çok değilken bunu yapmışlardı. Bozgun Harezmliler ise altıbin kadar süvari idiler, hele Özbek askeri hepsinden daha çok, katkattı, hal böyle iken ne Özbeğin, ne Harezmlilerin hatırlarına Tatarlara karşı durmak gelmedi. Tanrıdan dileriz ki islâm ve müslümanların elinden tutacak bir zat müyesser etsin. Müslümanlar öldürülmek, malları yağma edilmek, çocukları esir tutulmak, haremleri esir edilip öldürülmek, memleketleri yıkılmak gibi büyük bir felâkete tutulmuşlardır.

ذكر عود طائفة من التتر الى الرى وهمذان وغيرهما

اول هذه السنة وصل طائفة من التتر من عند ملكهم جنكز خان وهؤلاء غير الطائفة الغربية التى ذكرنا اخبارها قبل وصول هؤلاء الرى وكان من سلم من اهلها قد عادوا اليها وعمروها فلم يشعروا بالتتر الاوقد وصلوا اليهم فلم يمتنعوا عنهم فوضعوا فى اهلها السيف وقتلوهم كيف شاؤا ونهبوا البلد وخربوه وساروا الى ساوة ففعلوا بها كذلك ثم الى قم وقاشان وكانتا قد سلمتا من التتر اولا فانهم لم يقربوهما ولا اصاب اهلها اذى فاتاهما هؤلاء وملكوهما وقتلوا اهلهما وخربوهما والحقوهما بغيرهما من البلاد الخراب ثم ساروا فى البلاد يخربون ويقتلون وينهبون ثم قصدوا همذان وكان قد اجتمع بها كثير ممن سلم من اهلها فابادوهم قتلا واسرا ونهبا وخربوا البلد وكانوا لما وصلوا الى الرى رأوا بها عسكرا كثيرا من الخوارزمية فكبسوهم وقتلوا منهم وانهزم الباقون الى اذربايجان فنزلوا باطرافها فلم يشعروا الا التتر ايضا قد كبسوهم ووضعوا السيف فيهم فولوا منهزمين فوصل طائفة منهم الى تبريز وارسلوا الى صاحبها اوزبك بن البهلوان يقولون ان كنت موافقنا فسلم الينا من عندك من الخوارزمية والا فعرفنا انك غير موافق لنا ولا فى طاعتنا فعمد الى من عنده من الخوارزمية فقتل بعضهم واسر بعضهم وحمل الاسرى والرؤس الى التتر وانفذ معها من الاموال والثياب والدواب شيأ كثيرا فعادوا عن بلاده نحو خراسان فعلوا هذا وليسوا فى كثرة كانوا نحو ثلاثة الاف فارس وكان الخوارزمية الذين انهزموا منهم نحو ستة الاف فارس وعسكر اوزبك اكثر من الجميع ومع هذا فلم يحدث نفسه ولا الخوارزمية بالامتناع منهم نسأل‌الله ان ييسر للاسلام والمسلمين من يقوم بنصرتهم فقد دفعوا الى امر عظيم من قتل النفوس ونهب الاموال واسترقاق الاولاد وسبى الحريم وقتلهن وتخريب البلاد .

CELÂLEDDİN İLE TATARLARIN SAVAŞLARI [1]

Celâleddin İsmaîlilerin işinden farig olduktan sonra Tatarlardan büyük bir Oymağın İslâm memleketlerine hücum etmek kastile Rey yakınında Dâmegan'a vardıkları haberini aldı, üzerlerine yürüdü, onlar ile savaştı, aralarındaki vuruş şiddetlendi. Tatarlar Celâleddin'e yenildiler, o da onları bol bol öldürdü, nice günler kaçanların arkalarından yetişip onları öldürdü, esir aldı. Celâleddin bu halde, Tatarların diğer bir kolundan telâş ederek Rey taraflarında durmakta iken bir de ona birçok Tatarların Rey'e vâsıl,oldukları haberi geldi. Artık onları beklemek üzere orada durdu, bunlara dair malûmatı altı yüz yirmi beş senesinde vereceğiz.

[1] 624 [1229 - 1227] yılı T. H.

METNİN ASLI

ذكر الحرب بين جلال الدين والتتر

لما فرغ جلال الدين من الاسماعيلية بلغه الخبر ان طائفة من التتر عظيمة قد بلغوا الى دامغـان بالقرب من الري عازمين على بلاد الاسلام فسـار اليهم وحاربهم واشتد القتال بينهم فانهزموا منه فاوسعهم قتلا وتبع المنهزمين عدة ايام يقتل ويأسر فبينما هو كذلك قد اقام بنواحي الري خوفاً من جمع آخر للتتر اذ اتاه الخبر بان كثيراً منهم واصلون اليه فاقام ينظرهم وسنذكر خبرهم سنة خمس وعشرين وستمائه.

CELÂLEDDİN İLE TATARLAR ARASINDAKİ SAVAŞLAR

Bu sene içinde [1] Tatarlar Reye yürümek üzere döndüler, Celâleddin ile aralarında çok savaşlar oldu. Halk onun sayısında bize muhalefet etti, savaşların pek çoğu Celâleddin aleyhinde olduğu halde sonunda zafer ona kaldı. Aralarındaki savaş iptidasında, garip ve acip şeyler vardı. Padışahları Cengiz Han bu tatarların kumandanlarına öfkelenmiş, kendisinden uzaklaştırmış, onu ülkesinden çıkarmış idi. Bunun üzerine kumandan Horasan üzerine yürüdü, onu harap görünce bu tarafları ve şehirleri zorbalık ile almak emelile Rey üzerine yürüdü. Celâleddin orada karşısına çıktı, şiddetli vuruşmalar oldu, nihayet Celâleddin bozuldu, geri döndü, sonra yine bozuldu. İsfahan üzerine yürüdü, orası ile Rey arasında durdu, askerlerini, kendisine itaatte bulunanları topladı. Ona gelenler arasında Fars ili Hükümdarı Atabek Sa'dın oğlu vardı ki babasının vefatından sonra padişah olmuştu. Nitekim bunu zikrettik, Celâleddin Tatarlara döndü, onları karşıladı, hertaraf diğerinin karşısında savaş safı teşkil ettikleri sırada Celâleddin'in kardeşi Gıyaseddin kendine uyan emirler ile Celâleddin'i bırakup ayrıldılar, gidecekleri tarafı tuttular. Tatarlar onların askerden ayrıldıklarını görünce arkalarını çevirip her iki taraftan vuruşacaklarını sandılar, bundan dolayı Tatarlar bozuldular, Fars eli hükümdarı artlarına düştü. Celâleddin'e gelince kardeşinin ve bilesince bulunan emirlerin ayrıldıklarını görünce o da Tatarların kendisini tuzağa düşürmek için yaptıkları bir hud'a olmak üzere ricat ettikleri zannına düşerek bozgun bir halde döndü. Kendisini muhasara etmemeleri için İsfahana girmeğe cesaret edemedi, Sümeyrem'e geçti, Fars hükümdarı ise Tatarların ardında uzadı gitti, ne Celâleddin'i, ne askerini görmeyince Ta-

[1] 625 [1227 - 1228] T. H. senesinde

tarlardan korkup geri döndü. Tatarlar artlarından gelenlerden hiçbir kimse görmeyince durdular, sonra İsfehana doğru döndüler, yollarında kendilerini alıkoyacak bir kimse bulamayınca Isfahana vardılar, orasını kuşattılar, ahali ise Celâleddin'in yok olduğu zannına düşmüşlerdi. Tatarlar onları muhasara edip onlar da bu halde iken bir de Celâleddin tarafından bir olak gelip onlara Celâleddin'in selâmette olduğunu bildirdi, "Ben askerden salim olanları toplayıncaya kadar gecikeceğim, size geleceğim, Tatarları çıkarıp üzerinizden atmakta sizinle beraberim„ haberini getirdi. Ahali de Celâleddin'e gelmek üzere haber gönderdiler, ona yardım etmeği, birlikte düşmana karşı çıkmağı vadettiler, onlar pek yılmaz kimselerdi, bunun üzerine Celâleddin onlara varup başlarına geçti. Onlar da Celâleddin ile beraber çıktılar, Tatarlar ile vuruştular, Tatarlar pek fena bir halde bozuldular, Celâleddin Rey'e kadar arkalarından yetişip öldürdü, esir aldı. Tatarlar Reyden uzaklaşınca Celâleddin orada durdu, Cengiz Han oğlu [1] ona "Bu Tatarlar bizim askerimizden değildir, biz onları yanımızdan uzaklaştırdık [2]» diye haber gönderdi. Celâleddin Cengiz Han tarafından emin olunca bütün bütün emin oldu, Azerbaycan'a döndü.

[1] Bazı tarihlere göre Tatarların başkumandanı. İZ.
[2] Lâkin yakında takat getiremiyeceğin asker göreceksin. İZ.

ذكر الحرب بين جلال‌الدين والتتر

فى هذه السنة [١] عاود التتر للخروج الى الرى وجرى بينهم وبين جلال‌الدين
حروب كثيرة اختلف الناس علينا فى عددها كان اكثرها عليه وفى الاخير كان الظفر له
وكانت فى اول حرب بينهم عجائب غريبة وكان هؤلاء التتر قد سخط ملكهم جنكز
خان على مقدمهم وابعده عنه واخرجه من بلاده فقصد خراسان فراها خرابا فقصد
الرى ليتغلب على تلك النواحى والبلاد فلقيه بها جلال‌الدين فاقتتلوا اشد قتال ثم انهزم
وقصد اصفهان واقام بينها وبين الرى وجمع عساكره ومن فى طاعته فكان فيمن اتاه
صاحب بلاد فارس وهو ابن اتابك سعد ملك بعدوفاة ابيه كما ذكرناه وعاد جلال‌الدين
الى التتر فلقيهم فبيناهم مصطفون كل طائفة مقابل الاخرى انفرد غياث‌الدين اخو
جلال‌الدين فيمن وافقه من الامراء على مفارقة جلال‌الدين واعتزلوا وقصدوا جهة
ساروا اليها فلما رأهم التتر قد فارقوا العسكر ظنوهم يريدون ان يأتوهم من وراء
ظهورهم ويقاتلوهم من جهتين فانهزم التتر لهذا الظن وتبعهم صاحب بلاد فارس واما
جلال‌الدين فانه لما رأى مفارقة اخيه اياه ومن معه من الامراء ظن ان التتر قدر جعوا
خديعة ليستدرجوه فعاد منهزما ولم يجسر يدخل اصفهان لئلا يحصروه فمضى الى سميرم
واما صاحب فارس فلما ابعد فى اثر التتر ولم ير جلال‌الدين ولا عسكره معه خاف
التتر فعاد عنهم واما التتر فلما لم يروا فى اثارهم احدا يطلبهم وقفوا ثم عادوا الى
اصفهان فلم يجدوا فى طريقهم من يمنعهم فوصلوا الى اصفهان فحصروها واهلها يظنون
ان جلال‌الدين قد عدم فبيناهم كذلك والتتر يحصرونهم اذ وصل قاصد جلال‌الدين

[١] خمس وعشرين وستمائة .İz

اليهم يعرّفهم سلامته ويقول انى متعوّق او يجتمع الّى من سلم من العسكر واقصدكم ونتفق انا وانتم على ازعاج التتر وترحلهم عنكم فارسلو اليه يستدعونه اليهم ويعدونه النصرة والخروج معه الى عدوه وفيهم شجاعة عظيمة فسار اليهم واجتمع بهم وخرج اهل اصفهان معه فقاتلو التتر فانهزم التتر اقبح هزيمة وتبعهم جلال‌الدين الى الرى يقتل ويأسر فلما ابعدوا عن الرى اقام بها وارسل اليه ابن جنكز خان يقول ان هؤلاء ليسوا من اصحابنا انما نحن ابعدناهم عنا [١] فلما امن جانب جنكز خان امن وعاد الى اذربايجان .

[١] ولكن سترى منالك لا قبل لك به ـ ابن كثير .İz

TATARLARIN AZERBAYCAN'A YÜRÜYÜŞLERİ VE HALLERİ

Bu yıl iptidasında [1] Tatarlar Maveraün - Nehir'den Azerbaycan'a vardılar, evvelce Maveraün-Nehr'i nasıl aldıklarını, Horasanda ve sair şehirlerde yaptıkları yağmalarını, yıkmalarını öldürmelerini zikretmiştik, Maveraün-Nehir'de yerleşmelerile bura şehirleri mamur oldu, Harezm şehrine yakın bir yerde büyük bir şehir yaptılar, Horasan şehirleri harap bir halde kaldı, müslümanlardan bir fert orada yerleşmeğe cesaret edemiyordu. Tatarlara gelince onlardan az bir Oymak ilgar eyleyorlar, orada ne görürler ise yağma ediyorlardı, şehirlerin çardakları üstlerine çökmüş, temelleri yıkılmıştı; altıyüz yirmi beş senesinde onlardan bir oymak zuhûr edinceye kadar bu hal böyle devam etti, bunlar ile Celâleddin arasında zikrettiğimiz şeyler oldu. Onlar da bu halde kaldılar. Şimdi altı yüz yirmi yedi senesinde zikrettiğimiz gibi Celâleddin Alâeddin Keykubat [2] ile Eşrefe karşı bozulunca İsmaîliler kumandanı tatarlara haber gönderip Celâleddin'in bozgunluğunu bildirdi, onları bu zayıflk akabinde üzerine varmağı teşvik etti, ona ârız olan zaaftan dolayı muzaffer olacaklarını da unutmadı. Celâleddin kötü gidişli, mesleki için kötü idareli idi, düşman olmadık, mülkünde kavga çıkarmadık, kötü komşuluk etmedik hiç bir hükümdar bırakmadı, bu cümleden olmak üzere Isfahan'da [3] ilk galebe çalıp asker toplayınca Huzistan üzerine yürüdü. Tüster şehrini kuşattı. Bu şehir halifenin olduğu halde onu muhasara altına almıştı, oradan Dekoka'ya revan oldu, onu yağma etti, orada pek çok kişileri öldürdü. Dekoka'da Tüster gibi halifenin idaresi altında idi. Sonra

---

[1] 628 Senesi iptidasında. İZ. [2] Alâeddin Keykubat bin Keyhüsrev bin Kılıç Aslan. İz. [3] Celâleddin Hindistan'dan German'a geçmiş, Isfahan'a varıp orasını zaptetmişti. İz.

Azerbaycan'ı aldı, burası Özbek'in olduğu halde onu zapt etti, Gürcüler üzerine de yürüdü, onları bozdu, onlar ile düşman oldu, sonra Ahlat hükümdarı Melik Eşref ile, sonra Anadolu hükümdarı Alâeddin ile düşman oldu, İsmailîler ile de düşman olup memleketlerini yağma etti, cok kişileri öldürdü, her yıl üzerine bir vergi kararlaştırdı. [1] Bunlardan başkalarına da böyle yaptı, padişahlardan her biri kendini boşladılar, elinden tutmadılar. İsmaîliler kumandanının, Celâleddin üzerine varmalarını müş'ir mektupları tatarlara varınca tatarlardan bir oymak acele ile Celâleddin topraklarına girdiler, Reyi, Hemedanı ve aralarındaki şehirleri aldılar, sonra Azerbaycan üzerine yürüdüler, yıktılar, yağma ettiler. Ahalisinden ellerine düşenleri öldürdüler. Celâleddin ise karşılarına çıkmağa cesaret edemiyor, memleketlerini müdafaaya gücü yetmiyordu, onu korku ve yılgınlık kaplamıştı.

[1] İsmaîliler Celâleddin emîrlerinden büyük bir emîri öldürmüşlerdi. İz.

METNİN ASLI

ذكر خروج التتر الى اذربايجان وما كان منهم

فى اول هذهالسنة (٦٢٨)[١] وصل التتر من بلاد ماوراءالنهر الى اذربايجان وقد ذكرنا قبل كيف ملكوا ماوراءالنهر وما صنعوه بخراسان وغيرها من البلاد من النهب والتخريب والقتل واستقر ملكهم بماوراءالنهر وعادت بلاد ماوراءالنهر انعمرت وعمروا مدينة تقارب مدينة خوارزم عظيمة وبقيت مدن خراسان خرابا لا يجسر احد من المسلمين يسكنها واما التتر فكانوا تغير كل قليل طائفة منهم ينهبون ما يرونه بها فالبلاد خاوية على عروشها فلم يزالوا كذلك الى ان ظهر منهم طائفة سنة خمس وعشرين فكان بينهم وبين جلالالدين ما ذكرناه وبقوا كذلك فلما كان الآن وانهزم جلالالدين من علاءالدين كيقباد ومن الاشرف كما ذكرناه سنة سبع و عشرين ارسل مقدم الاسماعلية الملاحدة الى التتر يعرفهم ضعف جلالالدين بالهزيمة الكائنة عليه ويحثهم على قصده عقيب الضعف ويضمن لهم الظفر به للوهن الذى صاروا اليه وكان جلالالدين سيء السيرة قبيح التدبير لملكه لميترك احداً من الملوك المجاورين له الا عاداه ونازعه الملك واساء مجاورته فمن ذلك انه اول ما ظهر فى اصفهان [٢] وجمع العساكر قصد خوزستان فحصر مدينة شستر [٣] وهى للخليفة فحصرها وسار الى دقوقا فنهبها وقتل فيها فاكثر وهى للخليفة ايضا ثم ملك اذربايجان وهى لاوزبك فملكها وقصد الكرج وهزمهم وعاداهم ثم عادى الملك الاشرف صاحب خلاط ثم عادى علاءالدين صاحب بلاد الروم وعادى الاسماعلية ونهب بلادهم وقتل فيهم فاكثر وقرّر عليهم وظيفة من

---

[١] (1231 - 1230) T. H. [٢] سار عن بلاد الهند على كرمان و وصل اصفهان وملكها ابن الاثير İz. [٣] يعنى تستر İz.

المال كل سنة وكذلك غيرهم فكل من الملوك تخلى عنه ولم يأخذ بيده فلما وصلت كتب مقدم الاسماعيلية الى التتر يستدعيهم الى قصد. جلال الدين بادر طائفة منهم فدخلوا بلاده واستولوا على الرى وهمذان وما بينهما من البلاد ثم قصدوا اذربايجان فخربوا ونهبوا وقتلوا من ظفروا به من اهلها وجلال الدين لا يقدم على ان يلقاهم ولا يقدر على منعهم عن البلاد قد ملئ رعباً وخوفاً .

TATARLARIN MERAGA'YI ALMALARI

Bu sene içinde Tatarlar Azerbeycan şehirlerinden Meraga'yı kuşattılar, ahali onlara karşı durdular, sonra diledikleri aman şartile teslime boyun eğdiler, Tatarlar onlara aman verdiler, şehri teslim aldılar, burada adam öldürmüşler ise de öldürdükleri adam çok değildi, Tatarlar şehre bir subaşı diktiler, artık tatarların şan ve şerefi büyüdü, Azerbeycan'da Tatar korkusu pek ziyade arttı, hemen Tanrı Taalâ, tarafından gelecek bir yardım ile İslâm ve Müslümanlara yardım etsin. İslâm Padışahları içinde ne cihada rağbet edecek, ne dine yardım eyliyecek bir tek kişi göremiyoruz, belki bunların hepsi de oyun, eğlence, tebaasına karşı zulum hevesindedir. Bu nice düşmandan daha korkunçtur Tanrı Taalâ ; واتقوا فتنة لاتصيبن الذين ظلموا منكم خاصة [1] buyurmuşlardır.

[1] İçinizden yalnız zalimlere erişmeyecek fitne ve felâketten sakının 8 انفال suresi 25, Ayet İZ.

METNİN ASLI

ذكر ملك التتر مراغة

وفى هذه السنة حصر التتر مراغة من اذربايجان فامتنع اهلها ثم اذعن اهلها بالتسليم على امان طلبوه فبذلوا لهم الامان وتسلموا البلد وقتلوا فيه الا انهم لم يكثروا القتل وجعلوا فى البلد شحنة وعظم حينئذ شان التتر واشتد خوف الناس منهم باذربايجان فالله تعالى ينصر الاسلام والمسلمين نصراً من عنده فما نرى فى ملوك الاسلام من له رغبة فى الجهاد ولا فى نصرة الدين بل كل منهم مقبل على لهوه ولعبه وظلم رعيته وهذا اخوف عندى من العدو وقال الله تعالى (واتقوا فتنة لا تصيبن الذين ظلموا منكم خاصة) .

CELÂLEDDİN'İN DİYARBEKİR'E GELMESİ, ORADA BOZULMASI VE HALİ

Celâleddin Tatarların Azerbaycan'da yaptıklarını, orada durup âdam öldürdüklerini, yağma eylediklerini, etrafını veraneye çevirdiklerini, mallarını aldıklarını, nihayet kendi üzerine varmağa karar verdiklerini, üstelik kendisindeki güçsüzlğü, kavşamaklığı görünce Azerbaycan'dan Ahlat iline ayrıldı, Melik Eşref'in oradaki naibine "Biz ne savaş için, ne incitme için gelmedik, ancak şu düşman korkusu bizi memleketlerinize gelmeğe mecbur etti» diye haber gönderdi. Celâleddin'in maksadı Diyarbekir ve Cezire'ye varıp imdat için halifenin kapısına, bütün (mücavir) padişahlara müracaat etmek, onlardan Tatarlara karşı yardım istemek, ihmallerinin akibetinden onları korkutmaktı. Celâleddin Ahlat'a varınca Tatarların kendisini aradıklakını, acele ile ardından geldiklerini haber aldı, artık Diyarbekir yolunun tuttu. Gece baskınından korkmakla bir çok yerlerde karakol koydu, Tatarlardan bir oymak izi üzerinde gelip karakolun bulunduğu yoldan başka bir yol ile ona ulaştılar, Celâleddin Diyarbekir'in dışarısında iken geceleyin ona saldırdılar. O da olveçhile bozularak geçti gitti. Bilesince olan askerlerin her biri bir tarafa dağıldı. Onlardan bir oymak Harran üstüne vardı, Melik Kâmil'in Harran'daki kumandanı Emîr Savap, yanındaki askerler ile onlara saldırdı. Mallarını, silâhlarını, hayvanlarını aldı. Diğer bir oymak Nuseybin, Musul, Sencar, Erbil ve sair şehirler üzerine vardılar. Hükümdarlar ile tebaa onları yakaladılar, her biri hattâ çiftçi, Kürd, bedevî ve saire onlara tama edip onlardan öç aldılar. Ahlat ve sair yerlerde yapmış oldukları kötü işlerine, çirkin hallerine ve yer yüzünde çıkardıkları fesatlara karşı cezalarını verdiler, Tanrı müfsitleri sevmez. Artık Celâleddin askerinin dağılması ve başlarından geçen felâketler dolayısile arıklaştıkça arıklşatı, kavşadıkca kavşadı,

Tatarlar, askerlerini böyle dağıtıp kendisi de Tatarlardan kaçıp gidince Celâleddini aramak üzere Diyarbekire girdiler. Çünkü nereye gittiğini, hangi yolu tuttuğunu bilmiyorlardı. Aferin o zatiâliye ki emniyeti korkuya, izzeti zillete, çokluğu azlığa çevirmiştir. Alemlerin Rabbi olup dilediğini yapan Tanrı her şeyden yücedir, bereket ondandır.

METNİN ASLI

ذكر وصول جلال الدين الى آمد وانهزامه عندها وما كان منه.

لما رأى جلال الدين مايفعله التتر فى بلاد اذربايجان وانهم مقيمون بها يقتلون وينهبون ويخربون السواد ويجبون الاموال وهم عازمون على قصده ورأى ماهو عليه من الوهن والضعف فارق اذربايجان الى بلاد خلاط وارسل الى النائب بها عن الملك الاشرف يقول له ماجئنا للحرب ولا للاذى انما خوف هذا العدو حملنا على قصد بلادكم وكان عازما على ان يقصد دياربكر والجزيرة ويقصد باب الخليفة يستنجده وجميع الملوك على التتر ويطلب منهم المساعدة على دفعهم ويحذرهم عاقبة اهمالهم فوصل الى خلاط فبلغه ان التتر يطلبونه وهم مجدون فى اثره فسار الى آمد وجعل اليزك فى عدة مواضع خوفاً من البيات فجاءت طائفة من التتر يقصدون اثره فوصلوا اليه على طريق غير الطريق الذى فيه اليزك فاوقعوا به ليلا وهو بظاهر مدينة آمد فمضى منهزماً على وجهه وتفرق من معه من العسكر فى كل وجه فقصد طائفة من عسكره حران فاوقع بهم الامير صواب مقدم الملك الكامل بحران ومعه العسكر فاخذوا ما معهم من مال وسلاح ودواب وقصد طائفة منهم نصيبين والموصل وسنجار واربل وغير ذلك من البلاد فتخطفهم الملوك والرعايا وطمع كل احد حتى الفلاح والكردى والبدوى وغيرهم وانتقم منهم وجازاهم على سوء صنيعهم وقبيح عقلهم فى خلاط وغيرها وبما سعوا فى الارض فساداً والله لايحب المفسدين فازداد جلال الدين ضعفاً الى ضعفه ووهنا الى وهنه بمن تفرق من عسكره وبما جرى عليهم فلما فعل التتر بهم ذلك ومضى منهزماً منهم دخلوا دياربكر فى طلبه لانهم لم يعلموا اين قصد ولا اى طريق سلك فسبحان من بدل امنهم خوفاً وعزهم ذلا وكثرتهم قلة فتبارك الله رب العالمين الفعال لما يشاء.

TATARLARIN DİYARBEKİR VE CEZİREYE GİRMELERİ VE ŞEHİRLERDE YAPTIKLARI FENALIKLAR

Celâleddin Diyarbekir üstünde Tatarlardan kaçınca Tatarlar Diyarbekir etrafını, Erzen'i [1], Meyyafarikıyni yağma ettiler, Siirt şehrinin üzerine vardılar. Ahalisi ile vuruştular, Tatarlar onlara aman verdiler. Ahali onlara inandılar, teslim oldular. Tatarlar onlara zaferyap olunca üzerlerine kılıç üşürdüler, onları öldürdüler, o derece ki hemen hemen onlar biteyazdı. Aacak içlerinden gizlenenler kurtulabildi, bunların da mikdarları az idi. Bana Diyarbekire gelen bazı tüccarın hikâye ettiğine göre onlar maktul düşenleri on beş binden ziyade tahmin etmişlerdir. Bu tacirin yanında Siiritli bir cariye var idi, şöyle haber verdi: efendisi vuruşmak üzere çıkmış idi, anasının ondan başka evladı olmamakla oğlunu menetmiş ise de oğlu anasının sözüne kulak asmadı, bunun üzerine anası oğlu ile beraber gitti, her ikisi de maktul düştüler, cariye, ana bir erkek kardaşının oğluna düştü, o da cariyeyi bu tacire sattı, cariye maktullerin çokluğunun dehşetli olduğunu, muhasaranın beş gün sürdüğünü zikrediyor. Sonra Tatarlar buradan kalkup Tanza yolunu tuttular. Orada da böyle yaptılar. Tanza'dan, yakınındaki «Vadii Kureyşiye» denilen bir dereye revan oldular, orada Kureyşiye denilen bir Kürt Oymağı bulunuyor idi. Oranın akar suları var idi, bostanları çok idi, oraye giden yol dar idi. Bundan dolayı Kureyşiye Kürtleri Tatarlar ile vuruştular. onları oradan püskürttüler, onlara karşı durdular, birçok Tatar da öldürdüler, Tatarlar döndüler, maksatlarına nail olamadılar, şehir şehir dolaştılar, onları ne geri durduracak, ne önlerinde duracak tek bir kişi yok idi, onlar Mardine vardılar, şehirde bulduklarını yağma ettiler. Mardin hükümdarı ve Düneysir ahalisi Mrdin kalesine sığındılar, kale civarında bulunan diğer ahali de oraya sığın-

[1] Diyarıbekir mülhakatında Garzan. İz.

dılar, sonra. Elcezire Nüseybin'ine vardılar. Orada gündüz biraz kaldılar, etrafını yağma ettiler, ellerine düşenleri öldürdüler, şehrin kapıları kapanmış idi, bunun üzerine oradan dönüp Sencare geçtiler, Sencar dağlarına vardılar, orasını [1] yağma ettiler, Habur'a girdiler, Araban'a vardılar, yağma ettiler, öldürdüler. sonra döndüler, onlardan bir Oymak Musul yoluna uğradı, Munise adlı bir köye vardılar, bu köy Nuseybin ile Musul arasında bir konak mesafededir, orasını yağma ettiler, ahalisi ve diğerleri orada bir hana sığındılar, oradakilerin hepsini öldürdüler. Bana oralı bir adamdan şöyle hikâye olundu: «Ben samanlığa gizlenmiştim, beni yakalıyamadılar, ben onları samanlığın penceresinden görüyordum, onlar ne vakıt bir adamı öldürmek isterlerse, o adam «Yapma Allah aşkına„ der, onler yine onu öldürürler idi, köy işinden farig olup orada ne varsa yağma, haremleri esir ettikten sonra onları gördüm ki at üstünde oynıyorlar, gülüyorlar, kendi lûgatlerile «Yapma Allah aşkına» diye ırlıyorlar. Tatarlardan bir Oymak Dıyarbekir mülhakatından olup Fürat üzerinde Rum Nuseybin'ine geçti, burasını yağma ettiler, oradakilerini öldürdüler, sonra Dıyarbekir'e, daha sonra Bitlise döndüler, Bıtlis ahalisi kaleye ve dağlara sığınmışlar idi, orada az bir kimse öldürdüler, şehri yaktılar. Ahalisinden biri şöyle hikâye etti: «Eğer yanımızda beşyüz atlı bulunsaydı Tatarlardan bir tek kişi kurtulan olmaz idi. Çünkü yol dağlar arasında dar idi, az bir miktar çok mıktarı savabilir idi.» Bundan sonra Bitlis'ten Ahlat'a revan oldular, mülhakatından ve en sarp şehirlerinden olan «Bakeri» adlı şehri kuşattılar, zorla aldılar, içindekilerin hepsini öldürdüler, Ahlat mülhakatından Erciş üzerine yürüdüler, Erciş büyük, cesim bir şehirdi, orada da böyle yaptılar, bu hadiseler zilhicce ayında vakı olmuştur. Tanrı hakkiçün Hak Suphanehu ve Taalâ'nın halkın yüreklerine koyduğu Tatar korkusuna ait bana öyle haberler hikâye edildi ki onu işiten hemen hemen yalan sayar. Hattâ deniyor ki Tatarın biri bir çok cemaatin bulunduğu bir köye veya bir sokağa giriyor, onları birer birer öldürüyor, hiç biri bu atlıya el uzatmağa cesaret edemiyor. Tanrı hakkiçün ben şunu da haber aldım: "Yine Tatarın biri, yanın-

[1] Sencarı ve yeya dağ yolundaki yerleri, kasaba ve köyleri. İz.

da öldürecek bir âlet bulunmadığı halde birini yakalıyor, ona "Başını yere koy, ayrılma„ diyor, bu da başını yere koyor; Tatar gidip kılıcını getiriyor, kılıcı ile onu öldürüyor„. Biri bana böyle de bir hikâye de bulundu: «Ben on yedi kişi ile bir yolda bulunuyordum, bir Tatar süvarisi geldi bize "Birbirinizin kollarını arkalarınıza bağlıyasınız„ dedi,

Arkadaşlarım emrini yapmağa başladılar, Ben onlara: «Ne yapıyorsunuz? Bu bir kişidir, neye onu öldürüp kaçmıyoruz?» Dedim. Bana «Korkarız» cevabını verdiler, Ben «Bu sizi şimdi öldürecek, artık biz onu öldürelim. Ola ki Allah bizi kurtarır» dedim. Tanrıya and içerim ki hiçbiri bunu yapmağı gözüne kestiremedi. Bunun üzerine elime bir bıçak alarak onu öldürdüm. sonra kaçıp kurtulduk». İşte bunun gibileri çoktur.

ذكر دخول التتر دياربكر والجزيرة وما فعلوه فى البلاد من ألفساد.

لما انهزم جلال الدين من التتر نهب التتر سواد آمد وارزن وميار فارقين وقصدو مدينة اسعرد فقاتلهم اهلها فبذل لهم التتر الامان فوثقوا منهم واستسلموا فلما تمكن التتر منهم بذلوا السيف فيهم وقتلوهم حتى كادوا يأتون عليهم فلم يسلم منهم الامن اختفى وقليل ماهم (حكى) لى بعض التجار وكان قد وصل آمد انهم خرزوا القتلى مايزيد على خمسة عشر الف قتيل وكان مع هذا التاجر جارية من اسعرد فذكرت ان سيدها خرج ليقاتل وكان له ام فمنعته ولم يكن لها ولد سواه فلم يصغ الى قولها فمشت معه فقتلا جميعاً وورثها ابن اخ للام فباعها من هذا التاجر و ذكرت من كثرة القتلى امر عظيماً وان مدة الحصار كانت خمسة ايام ثم ساروا منها الى مدينة طنزه ففعلوا فيها كذلك وساروا من طنزة الى واد بالقرب من طنزة يقال له وادى القريشية فيه طائفة من الاكراد يقال لهم القريشية وفيه مياه جارية وبساتين كثيرة والطريق اليه ضيق فقاتلهم القريشية فمنعوهم عنه وامتنعوا عليهم وقتل منهم كثير فعاد التتر ولم يبلغوا منهم غرضاً وسارو فى البلاد لامانع يمنعهم ولا احد يقف بين ايديهم فوصلوا الى ماردين فنهبوا ماوجدوا من بلدها واحتمى صاحب ماردين واهل دنيسر بقلعة ماردين وغيرهم ممن جاور القلعة احتمى بها ايضا ثم وصلوا الى نصيبين الجزيرة فاقاموا عليها بعض نهار ونهبوا سوادها وقتلوا من ظفروا به وغلقت ابوابها فعادوا عنها ومضوا الى بلد سنجار و وصلوا الى الجبال من اعمال سنجار فنهبوها ودخلوا الى الخابور فوصلوا الى عربان فنهبوا وقتلوا وعادوا ومضى طائفة منهم على طريق الموصل فوصلوا الى قرية تسمى المؤنسة وهى على مرحلة من نصيبين بينها وبين الموصل فنهبوها واحتمى اهلها وغيرهم

بخان فيها فقتلوا كل من فيه (وحكى) لى عن رجل منهم انه قال اختفيت منهم ببيت فيه تبن فلم يظفروا بى وكنت اراهم من نافذة فى البيت فكانوا اذا ارادوا قتل انسان فيقول لا بالله فيقتلونه فلما فرغوا من القرية ونهبوا مافيها وسبوا الحريم رأيتهم وهم يلعبون على الخيل ويضحكون ويغنون بلغتهم بقول لا بالله ومضى طائفة منهم الى نصيبين الروم وهى على الفرات من اعمال آمد فنهبوها وقتلوا فيها ثم عاودوا الى آمد ثم الى بلد بد ليس فتحصن اهلها بالقلعة وبالجبال فقتلوا فيها يسيراً واحرقوا المدينة (وحكى) انسان من اهلها قال لوكان عندنا خمسمائة فارس لم يسلم من التتر احد لان الطريق ضيق بين الجبال والقليل يقدر على منع الكثير ثم ساروا من بد ليس الى خلاط يقال لها باركرى وهى من احصن البلاد فملكوها عنوة وقتلوا كل من بها وقصدوا مدينة ارجيش من اعمال خلاط وهى مدينة كبيرة عظيمة ففعلوا كذلك وكان هذا فى ذى الحجة (ولقد حكى) لى عنهم حكايات يكاد سامعها يكذب بها من الخوف الذى القاه الله سبحانه وتعالى فى قلوب الناس منهم حتى قيل ان الرجل الواحد منهم كان يدخل القرية اوالدرب وبه جمع كثير من الناس يقتلهم واحداً بعد واحد لايتجاسر احد يمديده الى ذلك الفارس ولقد بلغنى ان انسانا منهم اخذ رجلا ولم يكن مع التترى مايقتله فقاله له ضع رأسك على الارض ولاتبرح فوضع رأسه على الارض ومضى التترى احضر سيفا فقتله به (وحكى) لى رجل قال كنت انا ومعى سبعة عشر رجلا فى طريق فجاءنا فارس من التتر وقال لنا حتى يكتف بعضنا بعضاً فشرع اصحابى يفعلون ما امرهم فقلت لهم هذا واحد فلم لانقتله ونهرب فقالوا نخاف فقلت هذا يريد قتلكم الساعة فنحن نقتله فلعل الله يخلصنا فوالله ماجسر احد يفعل ذلك فاخذت سكينا وقتلته وهربنا فنجونا وامثال هذا كثير.

BİR TATAR OYMAĞININ İRBİL VE DEKOKA'YA VARMALARI

Bu senenin (628 senesinin) zilhiccesinde bir Tatar Oymağı Azerbaycan'dan, irbil mülhakatına vardı, yollarında bulunan İva Türkmenleri [1] ile Cevzekan [2] Kürtlerini ve başkalarını, irbil şehrine girinceye kadar öldürdüler, köyleri yağma ettiler, bu mülhakat ahalisinden ele geçirdiklerini öldürdüler, başkalarından emsali işitilmiyen kötü işlerde bulundular, irbil hükümdarı Muzafferüddin askeri ile meydana atılıp Musul askerlerinden imdat istedi. İmdat kuvveti geldi, Muzafferüddin Tatarların Azerbaycan'a döndüklerini haber alınca kendi eyaletinde kaldı, Tatarların artlarından gitmedi, Tatarlar Kerhini, Dekoka vesair şehirlere vardılar, salimen döndüler, onları ne korkutacak bir tek kişi bulundu; ne karşılarına çıkacak bir tek süvari bulundu ! Halk ne eski zamanda, ne yeni zamanda buna yakın ne bir musibet, ne bir hâdise görmedi. Hak Sübhanehü ve Taalâ müslümanlara lûtfu merhamet buyursun. Bu düşmanı onlardan savsın. Bu yıl çıktı, Celâlddin hakkında hiç bir haber tahkik edemedik? Öldürüldü mü? veya Tatar korkusundan kendini meydana çıkaramayıp gizlendi mi? Yoksa bu ülkeyi bırakıp başka bir yere mi gitti? Ne oldu! Bilemedik. [3] Bütün bunları Tanrı iyi bilir.

---

[1] Veya Yiva, Yivak, Yavok Türkmenleri Oğuz ulusundandır. Müslümanlığı kabul eden Oğuzlara Türkmen denmiştir Camiüttevarih sahibi Reşideddin Fadlullah Ebülhayrı Hemedanî « Halk uygurlara Türkmen der » Diyor. Mısır basması ibni Haldun tarihinin beşinci cildinin 144 sahifesinde Emvamîler, 525 sahifesinde Eyübîler yazılışı yanlıştır. İz. [2] Cevzekan pehlevan vezninde Kürt aşiretlerindendir. Kamus tercemesi. İZ. [3] Celâleddin o sene içinde bir Kürt tarafından öldürülmüştü. İZ.

METNİN ASLI

ذكر وصول طائفة من التتر الى اربل ودقوقا

فى اول هذه السنة فى ذى‌الحجة وصل طائفة من التتر من اذربايجان الى اعمال اربل فقتلوا من على طريقهم من التركان الايوائية والاكراد الجوزقان وغيرهم الى ان دخلوا بلد اربل فنهبواالقرى وقتلوا من ظفروا به من اهل تلك الاعمال وعملوا الاعمال الشنيعة التى لم يسمع بمثلها من غيرهم وبرز مظفرالدين صاحب اربل فى عساكره واستمد عساكر الموصل فساروا اليه فلما بلغه عود التتر الى اذربايجان اقام فى بلاده ولم يتبعهم فوصلوا الى بلد الكر خينى وبلد دقوقا وغير ذلك وعادوا سالمين لم يذعرهم احد ولا وقف فى وجوههم فارس وهذه مصائب وحوادث لم يرالناس من قديم الزمان وحديثه ما يقاربها فالله سبحانه وتعالى يلطف بالمسلمين ويرحمهم ويرد هذا العدو عنهم وخرجت هذه السنة ولم تحقق لجلال‌الدين خبرا ولا نعلم هل قتل او اختفى لم يظهر نفسه خوفا من التتر او فارق البلاد الى غيرها والله اعلم .

AZERBAYCAN AHALİSİNİN TATARLARA BOYUN EĞMELERİ

Bu Sene [1] iptidasında bütün Azerbaycan ahalisi Tatarlara boyun eğdiler. Onlara paralar, Hıtaî, Huveyyî, Attabî [2] kumaşları ve saire verdiler, Tatarlara boyun eğmelerinin sebebine gelince Celâleddin Diyarbekir üstünde Tatarlara yenilip askeri dağılmış, tarumar olmuş, halk tarafından yakalanmıştı. Tatarların Diyarbekir, Elcezire, Erbil ve Ahlatta yapmış oldukları fenalıklara karşı onları savacak bir tek kişi, önlerinde duracak bir tek atlı çıkmamıştı. İslâm hükümdarları ise deliklere sokulmuşlardı. Üstelik Celâleddin hakkındaki haberlerin ardı da kesilmişti. Çünkü ondan ne bir haber alınmış, ne de ahvali bilinmişti! İşte bundan dolayı ahali şaşırıb Tatarlara boyun eğmişler, istedikleri paraları, kumaşları vermişlerdir. Bu hale tutulanın başlıcası Tebriz şehri idi. Çünkü Tebriz Azerbaycan'ın merkezi idi, Tebriz ile burada bulunanlar [3] hep bütün eyaletin mercii idi. Tatar Hanı askeri ile beraber Tebrize yakın bir yere konup ahalisine boyun eğmek davetine karşı durmalarını tehdidi müş'ir haber gönderdi. Bunun üzerine ahali ona çok paralar, türlü türlü ibrişim kumaşlar ve saire, hattâ şarap bile olmak üzere hediyeler gönderdiler, onlara boyun eğdiklerini gösterdiler, Tatar Hanı ahaliye teşekkürler ederek kumandanlarının katna gelmesini müş'ir cevap verdi. Memleket Kadısı, Reisi, âyanından bir cemaat ona vardılar, yalnız Şemseddin Tuğraî geri kaldı. Şemseddin Tuğraî hepisinin mercii idi. Şu kadar ki hiç bir şey izhar etmezdi. Bunlar Tatar Hanının huzuruna girince han kendi-

[1] 628. İz. [2] Hıtaî Hatay'a nisbet olunan bir nevi ipektir. Cengiz'in hediyeleri arasında Hıtayî kumaş vardı ki beyaz deve tüyünden dokunmuştu. Attabî bir nevi dalgalı kaba canfestir. Huveyyî Huvey dibasdır ki arşı ve argıcı ipek olur, Huvey şehri, dibasile meşhurdur. İZ. [3] Vali, Emîr, Reis. İZ.

lerinden Tuğraî'nin niçin geri kaldığını sordu. Onlar da: «O, bir köşeye çekilmiş bir adamdır, hanlar ile alâkası yoktur, biz göğüz..» dediler. Bunun üzerine han sustu, sonra metbu'u olan büyük hanları için [1] kullanılmak üzere Hıtaî kumaş ve saire yapan san'at sahiplerinin gelmelerini istedi. San'àt sahiplerini getirdiler, onları diledikleri san'atta kullandı. Tebriz aha lisine kıymet tahmin edip onlardan hakanları için bir otağ istedi. Onlar da hakana misli yapılmamış bir otağ yaptılar ki, dışı sırmalı güzel atlastan, içi de samur, kunduz derilerinden idi. Bu, onlara çok pahalıya maloldu, onlara her sene birçok para ve birçok kumaş vergi tarhetti. Tatar elçileri hilâfet divanına, padişahlardan bir cemaate gidip gelirler, onlardan Harezmşaha yardım etmemelerini isterlerdi. Tanrı hakkıyçün Rey'li bir tacirden gelen mektuba muttali oldum, bu tacir Musul'a nakletmiş, orada arkadaşları ile beraber ikamet eylemiş, Tatarların Ilgarından evvel, geçen sene Rey'e sefer etmişti. Tatarlar, Reye gelip te ahalisi onlara boyun eğerek Azerbaycan'a revan oldukları zaman o tacir de onlar ile beraber Tebriz'e gitmişti. İşte Musul'daki arkadaşlarına yazdığı mektupta şöyle diyor : kâfirin - Tanrı ona lânet etsin - askerinin çokluğunu tavsif edemem, ta ki Müslümanlar korkmasınlar, çünkü iş çetindir. Nusaybin'e, Habur'a varan bu oymak ile Erbil ve Dekoka'ya varan diğer oymağın amaçlarını yağma sanmayın, onlar yalnız eyalette kendilerini geri çevirecek adam var mıdır, yok mudur? Onu öğrenmek isterler, geri dönünce Hanlarına, şehirlerde karşı duracak, geri çevirecek bir tek kişi bulunmadığını, eyaletin padişah ve askerlerden bompoş olduğunu haber verirler, artık hırs ve tamaları kuvvet bulur. İlkbaharda üzerinize varacaklardır. Sizin için duracak hiç bir yer kalmaz. Meğer ki Batı şehirleri ola. Çünkü niyetleri, bütün kasabalar üzerine varmaktır. O halde başınızın çaresine bakın». İşte mektubun münderecatı budur.

[1] O tarihte Büyük Han Cengiz'in oğlu Oktay Kaan, bu taraflardaki han da Cüci'nin oğlu Batu Han idi. İZ.

ذكر طاعة اهل اذربايجان للتتر

فى اول هذه السنة اطاع اهل بلاد اذر بايجان جميعها للتتر وحملوا اليهم الاموال والثياب الخطايى والخويى والعتابى وغير ذلك وسبب طاعتهم ان جلال‌الدين لما انهزم على امد من التتر وتفرقت عساكره و تمزقوا كل ممزق وتخطفهم الناس وفعل التتر بديار ديكر والجزيرة واربل وخلاط ما فعلوا ولم يمنعهم احد ولا وقف فى وجوههم فارس وملوك الاسلام منجحرون فى الانقاب وانضاف الى هذا انقطاع اخبار جلال‌الدين فانه لم يظهر له خبر ولا علموا له حالا سقط فى ايديهم واذعنوا للتتر بالطاعة وحملوا اليهم ما طلبوا من الاموال والثياب من ذلك مدينة تبريز التى هى اصل بلاد اذربايجان ومرجع الجميع اليها والى من بها فان ملك التتر نزل فى عساكره بالقرب منها وارسل الى اهلها يدعوهم الى طاعة ويتهددهم ان امتنعوا عليه فارسلوا اليه المال الكثير والتحف من انواع الثياب الابريسم وغيرها وكل شئ حتى الخمر وبذلوا له الطاعة فاعاد الجواب يشكرهم ويطلب منهم ان يحضر مقدموهم عنده فقصده قاضى البلد ورئيسه وجماعة من اعيان اهله وتخلف عنهم شمس‌الدين الطغرائى وهو الذى يرجع الجميع اليه الا انه لا يظهر شيئاً من ذلك فلما حضروا عنده سألهم عن امتناع الطغرائى فقالوا انه رجل منقطع ماله بالملوك تعلق ونحن الاصل فسكت ثم طلب ان يحضروا عنده من صناع الثياب الخطائى وغيرها ليستعمل لملكهم الاعظم فان هذا هو من أتباع ذلك الملك فاحضروا الصناع فاستعملهم فى الذى ارادوا ووزن اهل تبريز الثمن وطلب منهم خركاة لملكهم ايضا فعملوا له خركاة لم يعمل مثلها وعملوا غشاءها من الاطلس الجيد الزركش وعملوا من داخلها السمور والقندز فجاءت عليهم بجملة كثيرة وقرر

عليهم كل سنة شيئاً كثيرا ومن الثياب كذلك وترددت رسلهم الى ديوان الخلافة والى جماعة من الملوك يطلبون منهم انهم لا ينصرون خوارزمشاه ولقد وقفت على كتاب وصل من تاجر من اهل الرى كان قد انتقل الى موصل واقام بها هو ورفقاء له ثم سافر الى الرى فى العام الماضى قبل خروج التتر فلما وصل التتر الى الرى واطاعهم اهلها وساروا الى اذربايجان سار هو معهم الى تبريز فكتب الى اصحابه بالموصل يقول ان الكافر لعنه الله ما نقدر نصفه ولا كثرة جموعه حتى لا تنقطع قلوب المسلمين فان الامر عظيم ولا تظنوا ان هذه الطائفة التى وصلت الى نصيبين والخابور والطائفة الاخرى التى وصلت الى اربل ودقوقا كان قصدهم النهب انما ارادوا ان يعلموا هل فى البلاد من يردهم ام لا فلما عادوا اخبروا ملكهم بخلو البلاد من مانع ومدافع وان البلاد خالية من ملك وعساكر فقوى طمعهم وهم فى الربيع يقصدونكم ومايبقى عندكم مقام الا ان كان فى بلد الغرب فان عزمهم على قصد البلاد جميعها فانظروا لانفسكم هذا مضمون الكتاب .

***

II — Siretülmelik Ezzahir — İbni Abdüzzahir Kadı Muhiddin Abulfadlullah İbni Abdüzzahir

Hicrî 692 de (1293 Milâdî) Mısır'da 72 yaşında öldü [1] Mısır sultanı Melik Zahir Beybers'in - ki bu 658 — 677[2] tarihine kadar hükümdar olmuştur - kâtibi idi [3]. Kâtiblik hizmetinden dolayı o vaktin siyasî işlerinde bulunurdu. Altın Ordu ile Mısır'ın münasebetlerini yakından biliyordu. Mufassal siyerini yazdığı bu eser "الروض الظاهر في سيرة الملك الظاهر" *unvanile maruf olduğu gibi sadece* "سيرة الملك الظاهر" *adını da alır [4]. Viyana kütüphanesindeki nüshaya göre İbnil Forat bu esere* "الفضل الباهر من اخبار الملك الظاهر" *diyor; aşağıdaki parçalarını Britanya müzesindeki sonu eksik olan yazma nüshadan aldım. Bu da 658 — 663 tarihlerini ihtiva eder. Altın Orduya dair diğer bazı malûmatı aşağıda göreceğimiz üzere Rukneddin Beybers. Shafi İbni Ali, Nuvveyrî ve Mekinin [5] zeyli, İbnil Forat, Aynî, gibi sonraki müverrihler hep bu eserden almışlardır. İşte bu sayede ben müelliflerin verdikleri malûmatı Britanya müzesindeki yazma nüshalar ile karşılaştırabiliyorum. Bulduğum degişiklikleri şu işaretler ile gösterdim:*

H = Nuvveyrî, II Θ = Mekinin zeyli, N Φ = İbnil Forat.

Muhiddin İbni Abdüzzahirin Kahire şehri hakkında "الروضة البهية الزاهرة في خطط المعزية القاهرة" *adlı eseri ile daha bazı eserleri de vardır.*

---

[1] Bu halde 620 H. de doğmuştur. İz. [2] Doğrusu 676 dır. İbnış-şahna. İz. [3] Yani sır kâtibi idi, sır kâtibine divanıinşa sahibi veya nazırı da derlerdi — صبح الاعشى Divanıinşa sahibi veya nazırı bizdeki رئيس الكتاب demektir. İz.[4] Netekim كشف الظنون da bu unvan ile yazılmıştır. İz. [5] Meşhur hıristiyan müverrihi Mekin İbnil Amid dir. İz.

660 senesinde(1251-1262)Melik Zahir Tatar hanlarının büyüğü olan Bereke'ye, bir mektup yazdı, namına yazdığım bu mektupta onu Hulagûya kışkırtıyor, aralarına düşmanlık, pek ziyasevimsizlik sokuyor, Tatarlar ile cihad etmenin, üzerine vacib olduğu hakkında delil getiriyordu. Çünkü Bereke'nin müslüman olduğu hakkındaki haberler şayi olmuştu. Artık kâfirler ile, velev ki ailasinden olsa da bu haline [1] cihad terettüb ediyordu. Çünkü Peyagmber صلى الله عليه وسلم en yakın hısımlarile vuruşmuş, Kureyş ile cihad etmiş «yoktur tapacak, Çalapdır ancak» deyinceye kadar halk ile vuruşmağa emrolunmuştu. Müslümanlık dil ile demekten ibaret değildir, cihadda müslümanlığın rükünlerinden biridir, birbiri ardınca gelen haberlere göre Hulagû karısının hıristiyan olmasından dolayısile [2] Haç dinini ortaya koymuş, senin dinine karşı karısının dinini gözetmeği ileri tutmuş, karısını senden üstün görerek halife yurdlarına kâfir baş Papası yerleştirmiştir. Bu mektupta büyük bir kışkırtmayı, Sultana düşen cihad hakkında ne gibi hareketleri var ise hepsini sayıp döküyordu. Melik Zahir mektubu Alan tacirlerinden güvendiği bir kişi ile gönderdi.

[1] Bereke Hanın müslüman olmasına İz. [2] Adı Dokuz hatundu, kiliseler yaptırir, camileri yıktırırdi. İz.

METNİN ASLI

في سنة ٦٦٠ كتب (الملك الظاهر)....الى بركة كبير ملوك التتار كتابا كتبته عنه يغريه بهلاون ويوقع بينهم العداوة والبغضاء ويقيم [1] الدليل على انه يجب عليه جهاد التتار لأنه تواترت الاخبار باسلامه ويترتب على ذلك جهاد الكفار ولو كانوا اهله فان النبي صلى الله عليه وسلم قاتل عشيرته الاقربين و جاهد قريشاً وامر ان يقاتل الناس حتى يقولوا لااله الاّ الله وليس الاسلام قولا باللسان والجهاد احد ماله من الاركان وقد تواترت الاخبـار بان هلاون لاجل زوجته وكونها نصرانية اقام دين الصليب وقدم مراعاة دين زوجته على دينك و اسكن الجاثليق الكافر مواطن الخلفاء ايثاراً لزوجته عليك وفى هذا الكتاب اغراء كثير ووصف ما السلطان عليه من الجهاد وبعث الكتاب صحبة من يثق به من تجار العلاّن .

[1] Metinde olduğu gibi ويقسم dir İz.

Sultan yani Melik zahir yüzünü müslümanlığın genel işlerine çevirdi, yani Bereke Hana "büyüklüğü artsın„ elçiler göndermek istedi. Fakih Mecdeddin ile Emîr Seyfeddin Küşer beği gönderdi, beraberinde Soraganın arkaşları ile [1] gelen Tatarlardan iki kişi de vardı. Müslümanlığın ahvaline, halifeye «علیه السلام» biyat edilmesine ait elleıine bir mektup verdi, bir de halifenin Peygambere «صلى الله عليه و سلم» olan nesebinin yazılmasını emretti (bir kopyası) yazıldı, altın ile yaldızlandı, kadılar kadısı Taceddin tarafından nesebinin [2] şeceresini Bereke Hana gönderdi. Bu mektuplar hazırlanınca sultan beyleri ve müfret askerlerini [3] ve saireyi [4] topladı [5] mektubu hepsine okudu, bu bapta onlar ile istişare etti. Onlar sultanın reyini doğru buldular, bundan sonra Tekfur [6] Eşkeriedn [7] gelen mektupta bu elçilerin kendi memleketine vasıl olduklarını, hizmetlerine bakarak Bereke Hanın elçilerile birlikte hazırlayıp gönderdiğini zikrediyordu.

---

[1] Beybers tarihinde gelecek İz. [2] iki halife hakkında sicil yapılmış, biyat vaki olmuştur. İlki zahir Billahın oğlu olup Elmüstansir Billah Ebulkasım Ahmet lakabını almıştr ki Melik Zahir tarafından Bağdada gönderilmiş, Tatarlar tarafından öldürülmüştür. İkincisi, Abbasîler indinde, Elmüsterşit Billahın oğullarından olup hâkim Biemrillah Ebülabbas Ahmet lakabını almıştır. Zikrolunan bu ikincisidir İz. [3] hasse alayından seçme yiğitler olup en itibarlı askerlerdir İz. [4] Cebel kalesindeki divanhanei hümayun yaverlerinden İz. [5] Eski tabir üzere ümera ve hallü akt erbabını topladı İz. [6] müslümanlar tarafından Sis ve Hıristiyan Rum padişahlarına verilen lekaptır, Tekfur tacdar demektir İz. [7] Firenklerden İstanbulu alan Mihaile Eşkeri derler. ابن خلدون Bu Eşkeri Paleologosun göbeğinden gelen Mihâildir. Eşkeri onun ve oğullarının lekabıdır. Türkler İstanbulu bunun oğullarından, Eşkeriden almışlardır İz.

METNİN ASLI

السلطان (يعنى الملك الظاهر) نظر فى مصلحة عامة الاسلام وهى انفاذ رسل الى الملك بركة زيدت [1] عظمته فسيّر الفقيه مجدالدين والامير سيف‌الدين كشربك ومعهما نفران من التتار الواصلين من [2] اصحاب صراغان وكتب على ايديهم الكتب باحوال الاسلام ومبايعة الخليفة عليه السلام وامر بعمل نسبته الطاهرة الى النبى صلى‌الله عليه وسلم فكتبت واذهبت وسيّرها الى الملك بركة [3] مسجولا على قاضى القضاة تاج‌الدين ولما تجهزت هذه الكتب احضر السلطان الامراء والمفاردة وغيرهم [4] وقرأ الكتاب على الجميع واستشارهم فى ذلك فاستصوبوا رأيه ووصل بعد ذلك كتاب الملك الاشكرى بذكر وصول هؤلاء الرسل اليه وانه جهزهم صحبة رسله خدمة .

[1] Metindeki şedde zaittir. İz. [2] من H Φ. de ilâve olunmuştur. T. H. [3] Metinde « وسير ثبوت نسبه » ibaresi zaittir - Telfikulahbar İz. [4] اى من الاعوان فى الايوان telfikulahbar İz.

BEREKE HANA ELÇİLERİN GÖNDERİLMESİNE DAİR

Vaktaki ilk önce sultana [1] Tatar cemaati geldi. Sultan onlardan Berekenin haline muttali olmak istedi. Bereke Hanın ahvalini, makamını ve oraya gidecek yolu bilmiş oldu. Zikrettiğimiz gibi [2] elçilerin hazırlıklarını gördü, bilesince Bereke Hanın kölelerinden ve adamlarından olup adı geçen Tatarlardan ve memleketleri bilenlerden iki kişiyi gönderdi. Elçilerın ellerine verdiği mektupta kendine meylettirmeği; cihada kandırmağı, İslâm askerlerinin çokluğunu ve nice cinslerini, içlerinde bulunan süvarilerini, Türkmenlerini, Kürt aşiretlerini, Arap kabilelerini, [3] İslâm ve Frenk meliklerinden ona boyun eğenlerini, karşı gelenlerini, birlikte olanlarını, hediye gönderen ile barışık olanlarını; hepsininde kendine boyun eğip bir işaretine bakdıklarını sayıp dökmütü. Bundan başka Hülagüya "Tanrı rüsva etsin„ karşı kışkırtmağı, işini kolay saymağı, aleyhine kalkmağı, yaptığı işin kötü olduğunu, Hülagû herne işlerse hepsinide inadından dolayı işlediğini anlatıyordu. (Bu büyük işler ile beraber) mektupta gelipte Bereke Hanın adamlarından olduğunu iddia ettikleri Tatar heyetinin (Mısıra) vasıl olduklarını, onlara yapılan iyiliklerin ancak kendisinden dolayı olduğunu da bildiriyordu. Bu elçilik namesini Harezmşahın camedarı [4] olup memleketleri, dilleri bilen Emîr Türk Küşerbek ile Fakıh Mecdeddin Ruzraverîyi, [5] Mogollardan [6] iki kişi ile bera-

[1] Melik Zahir Beybers'e İZ. [2] Sultanda Bereke Hana elçiler göndermek fikri hasıl olmakla İZ. [3] Sultanın askerleri iki kısma ayrılırdı: biri merkezde, diğeri etrafta bulunurdu. Türkmenler, Araplar gibi aşiretlerde vardı. Asker Türk, Çerkes, Rum, Kürt, Türkmen gibi muhtelif uluslardan mürekkep idi. Fakat en çoğu memluklerden idiki emîrler tabakasını teşkil ederdi-Makrizî İZ. [4] Esvapçı başısı İZ. [5] Ruzraver zalin sükûnile Nihavent yakınında bir sancaktır İZ. [6] Görülüyorki Mogollaar ile Tatarları bir gösteriyor İZ.

ber gönderdi. sultan onların hazırlıklarını gördü, onları gemilere bindirdi, birçok azıklar da verdi. Mektup iki kere okundu biri İvanda [1] bütün beyler huzurunda idi. Sonra Mevlâna halife geldi. [2] bunların huzurunda kendisine biyat olundu, sonra halifenin kutlu (cuma) hutbesinde bulundular, halife ile buluştular, sultan onlara ağızdan Müslümanlığın salâhına ait sözleri anlattı, Bereke Hanın Tatar adamlarına da askerin vaziyeti, çokluğu, cihat hususunda, askeri toplamak hakkında ne yapıldığını, dine yardım, şerik koşan düşmanlar ile vuruşma hususunda sarfettiği malları, Bereke Hana dost olduğunu, düşmanlarını yenmesi için ona dualarda bulunduğunu, âlemin salahı hakkında onunla uyuştuğunu bildirdi. Bunun üzerine 661 senesi Muharreminde (1262) hareket ettiler. Eşkeri ülkesine vardılar, Eşkeri onlara iyi muamelede bulundu, buraya geldikleri Bereke Hanın Tekfur Eşkeriye gönderdiği elçilerin geldikleri zamana tesadüf etmişti. Eşkeri bunları onlarla beraber gönderdi, Fakih Mecdeddin tutulduğu hastalıktan naşi Bereke Hanın elçileri olan Emîr Celâleddin ve Şeyh Nureddin Ali ile birlikte döndü. Emîr Seyfeddin Küşerbek ve arkadaşları yola çıktılar, Tekfur Eşkeri tarafından sultanın elçilerinin salimen hareket ettiklerini, Bereke Hanın elçileri ile birlikte otarafa varmış olabileceklerini müş'ir mektuplar geldi.

[1] Cebel kalesindeki divanhanei humayunda, İz. [2] büyük İvanda divan tertip olundu, halife buraya at üstünde geldi İZ.

METNİN ASLI

ذكر انفاذ الرسل الى الملك بركة

ولما وصلت جماعة التتار الذين وصلوا اولا الى السلطان واستطلع منهم الحال وعرف احوال الملك بركة ومقامه والطريق اليه جهز الرسل اليه على ما ذكرناه وسير صحبتهم نفرين من التتار المذكورين من غلمان الملك واصحابه ممن [1] يعرف البلاد وكتب على ايدى الرسل كتابا فيه شئ عظيم من الاستمالة والحث على الجهاد ووصف العساكر الاسلامية وكثرتهم وعدة اجناسهم ومن فيها من خيل وتركمان وعشائر اكراد وقبائل عربان «ومن اطاعه من الملوك الاسلامية والفرنجية ومن خالفه ووافقه ومن هاداه وهادنه» [2] وان جميعها فى طاعته سامعين [3] لاشارته الى غير ذلك من الاغراء بهلاون اخزاه [4] الله وتهوين امره والا شلاء عليه وتقبيح فعله [5] وافهامه ان كلما يفعله يفعله عناداً له ويعلم فيه بوصول جماعة التتار الذين وصلوا وادعوا انهم من اصحابه وان الاحسان اليهم انما هو من اجله وسير هذه [6] الرسالة صحبة النفرين من المغل [7] الامير كشربك وهو رجل تركى كان جمدار خوارزمشاه له معرفة بالبلاد والالسنة والفقيه مجدالدين روذراورى وجهزهم السلطان وركبهم فى الطرائد واعطاهم زوادة شهور كثيرة وقرئ الكتاب مرتين احدهما بحضور الامراء كلهم فى الايوان ثم حضر مولانا الخليفة وبويع بحضورهم وبايعه الرسل ثم حضروا خطبته المباركة واجتمعوا به وحملهم السلطان من المشافهة

[1] Metinde (و) zaittir. İz. [2] Metindeki «beş» zamiri muttasıl hep müennes sigasiledir İz. [3] Metinde « وساما » basılmıştır. İz. [4] Metinde Tef'il babındandır, kamusda vazdığımız gibi if'al babı vardır. İz. [5] Makrizîde böyledir, metin nüshasında « تقبيح افعلة عنه » dir. İz. [6] Metinde « فى » vardır. İz. [7] Metin nushasında « من » yoktur. İz.

مافيه صلاح الاسلام وعرف اصحابه التتار [1] احوال عساكره وكثرتها وما هو بصدده من جهاد واستخدام وما يبذله من الاموال فى نصرة الدين [2] وقتال الاعداء المشركين [3] وانه محب فى الملك بركة وداع له بالنصر على الاعداء وموافق له على ما فيه صلاح العالم فتوجهوا [4] فى المحرم سنة ٦٦١ ووصلو بلاد الاشكرى فاحسن اليهم وصادف وصولهم هناك [5] وصول [6] رسل الملك بركة الى الملك الاشكرى فسيرهم صحبتهم ورجع الفقيه مجدالدين لمرض حصل له صحبة رسل الملك بركة الامير جلال‌الدين والشيخ نورالدين على وسافرالامير سيف‌الدين كشربك ورفقته ووصلت كتب الملك الاشكرى بان رسل السلطان توجهوا سالمين وربما [7] وصلوا الى جهة الملك بركة صحبة رسله .

[1] Metinde « وعرفهم اصحابهم التتار » basılmıştır. İz. [2] Metinde « وما يبذل له من نصرة الدين » basılmıştır. İz. [3] Asıl nüshada « المشتركين » ise de daha doğrusu elmüşrikîndir. (N-Φ) T. H. [4] Metinde tesniye sigasiledir. İz. [5] Metinde « هناك » eksiktir. İz. [6] وصول (H) de ilâve olunmuştur. T. H [7] Metinde (و) eksiktir. İz.

EMİREI MÜ'MİNİN İMAM HÂKİM BİEMRİLLAH EBÜLABBAS AHMEDE BİAT OLUNMASI

Vaktaki 661 [1262] senesi muharreminin ikinci Perşembe günü Sultan umumî bir meclis açtı, bu mecliste bütün halk, İraktan gelen Tatar heyeti ve Bereke Hana gidecek olan Sultanın elçileri toplanmışlardı. İmam Hâkim Biemrillah da hazır bulunmuştu. «Kadılar Kadısı Taceddin indinde İmamın nesebi sabit olduktan sonra [1] Sultan, beyler, bütün halk, İraktan gelen Tatarlar, Bereke Hana gidecek olan elçiler biat etmişlerdi» [2] bu kutlu biat tamamlanınca Bereke Hana elçilerin gönderilmesine dair söz açılmış, buna da muvafekat hasıl olmuştu. «Sonra huzurunda ikinci defa mektup okundu». [3] Meclis dağıldı. Vaktaki biyatin ikinci Cuma günü halk toplandı. Bereke Hana gidecek olan elçiler de hazır oldular. Halife hutbeyi okudu halka Cuma namazını kıldırdı.. İkinci gece Bereke Hanın elçileri kaleye [4] geldiler, onlara Mevlâna halife سلام الله عليه tarafından Etapek [5] Robe geydirdi, onun gibilerine lâyık olacak elbise verdi. Şabanın yirmi sekizinci [1263] Cuma günü Mevlâna halife Bereke Hanın elçileri hazır oldukları halde bir hutbe daha okudu, hutbede Sultana ve Bereke Hane dua etti. Halife namaz kıldırdı. Müslümanlığın mühim olan hususları hakkında Sultan ve elçiler le içtimada bulundu.

---

[1] Nasa nesebi okunduktan sonra biat olundu. İz. [2] Tırnak içindekiler metinde sıfır ile geçmiştir. Netekim Telfikulahbarde vardır İz. [3] Tırnak içindekiler metinde yoktur. Halbuki ibarenin gelişi buna bağlıdır. İz [4] Sultanın paytahtı olan Cabel kalesi Kahire haricindedir. Selaheddin eyyubî zamanından itibaren Mısır paytahtı olmuştu. İz. [5] Sultan halifeye Atabek, üstadar, şarabî, hazinedar, mabeyinci tayin etmişti, Süyutı İz.

METNİN ASLI

ذكر البيعة للامام الحاكم بامرالله ابوالعباس احمد اميرالمؤمنين

لما كان يوم الخميس ثانى محرم سنة ٦٦١ جلس السلطان مجلسا عاما فيه جميع الناس وجماعة التتار الوافدين [1] ورسل السلطان المتوجهون الى الملك بركة وحضر الامام الحاكم ، وبايعه السلطان بعد ثبوت نسبه عند قاضى القضاة تاج‌الدين وبايعه الامراء والعامة والتتار الواصلون والرسل الى الملك بركة ولما ، تمت هذه البيعة المباركة وحصل الحديث معه فى انفاذ رسل‌الى الملك بركة فوافق على ذلك ثم قرئ الكتاب ثانياً بحضوره ، و انفصل المجلس و لما كان يوم الجمعة ثانى هذا اليوم [2] اجتمع الناس وحضر الرسل الى الملك بركة وخطب الخليفة وصلى بالناس . . . وفى الليلة الثانية [3] حضر رسل الملك بركة الى القلعة والبسهم مولانا الخليفة سلام الله عليه بتفويض الوكالة للاتابك وحمل اليهم من الملابس ما يليق بمثلهم وفى يوم الجمعة ثامن وعشرين شعبان [4] خطب مولانا الخليفة ايضا بحضور رسل‌الملك بركة ودعا للسطان وللملك بركة وصلى باللناس واجتمع باللسطان وبالرسل فى مهمات الاسلام .

---

[1] من العراق N. Φ. T. H. [2] اى يوم البيعة İz. [3] Burada bir eksiklik olması muhtemeldir. Quatremère'in Memlûklar tarihi ile karşılaştırınız. T. H. [4] Wustenfeld'in salnamesine göre 28 şaban Cumaertesiye gelir. M.

SULTANIN TUR CİHETİNE GİTMESİNE DAİR

Sultan Şiraz[1], lur[2] hükümdarlarına ve Haface[3] ye mektuplar yazdı, mektupta Hülâgûya karşı onlardan imdad istiyor, onlara Berekenin Hülâgûyi tekrar tekrar kırdığına dair kara ve deniz yolile Anadolu cihetinden gelen haberleri bildiriyordu.

[1] Telfikulahbarda Şeyzerdir Şeyzer Hama yakınıdan bir şehirdir, Aynînin 662 senesi vukuatında «Şiraz askerinden bir cemaatın Sultanın huzuruna girdiği» yazılıdır. Bu halde Şiraz olabilir. İz. [2] Lur Huzistan ayaletindendir. İz. [3] Basra taraflarında sakin olan Aaraplar. İz.

METNİN ASLI

ذكر مسيرة السلطان الى جهة الطور

وكتب (السلطان) الى مالك شيراز وملك اللور والى خفاجة يستجيشهم على هلاون [1] ويعرفهم بما وصلت به الاخبار من جهة الروم فى البر والبحر من كسر بركة اله مرة بعد مرة . .

[1] Âmme ağzında Hülâgûya böyle denir. İz.

BEREKE HANIN ELÇİLERİNİN VUSULÜNE DAİR

Sultan Kerek'den dönüşte Gazze'ye yaklaşınca Mısıreli saltanat naibi Emîr İzzeddin Hillî'den bir Ulak geldi, Bereke Hanın elçileri olan kadıoğlu Emîr Celâleddin, şeyh Nureddin Ali ve bilesince bir heyetin geldiklerini müş'ir İskenderiyeden mektuplar geldiğini beyan ediyordu. Bir de Tekfur Eşkerinin elçilerinin, Ciniviz kumandanının, Anadolu Hükümdarı Sultan İzzeddinin [1] de elçilerinin geldiklerini haber veriyordu. Bunun ürerine sultan onların hepsine de iyi muamelede bulunmasını yazmıştı. Sultan kaleye ayak basınca onları, beyler ve halkın huzurunda topladı. Elçilik ile gelen Emîr Celâleddin ile Şeyh Nureddinin ellerindeki mektupları okudu. Mektup selâm ve teşekkürü, Hülâgûya karşı yardım istemeği [2], Hülâgûnun Cingiz Han yasağına, ve ailesinin turasına karşı durduğunu bildiriyor, adam öldürmekteki her fi'li ancak zulümden ileri geldiğini, islâm çırakmasını dikmek [3], hidayet yurtlarını kendi yurtları olan Tanrı kulluğuna, Tanrıyı anmağa, ezana, kıraete ve namaza iade etmek [4]. İmamlar ile ümmetin öçünü almak gayesile kendisinin ve dört kardeşinin Hülâgû ile her taraftan savaş açtığını beyan ediyor; bir de Hülâgûnun yolunu kesmek için Fürat tarafına bir müfreze gönderilmesini rica, Anadolu Hükümdarı Sultan İzzeddine yardım etmesini tavsiye eyliyordu.

[1] İzzeddin Keykavüs Eşkeri ülkesine kaçmadan evvvel kardaşı Rüknüddin Kılıç Arslan tarafından sıkıştırılmakla elçileri Melik Zahir Beyberstan istimdat etmişlerdi. Keykavüs nihayet Bereke Han'a sığındı, aldığı kuvvet ile Anadoluya döndü, Bereke Han bu defa yazdığı mektupta Melik Zahire ona yardım etmesini tavsiye etmişti. İz. [2] Veya birleşmeği. İz. [3] Müslümanlığın şahrahını, ulu yolunu ortaya koymak. Iz, [4] Yani müslüman yurtlarını evvelki hali olan Tanrı kulluğuna, Tanrıyı anmağa ezane kıraete ve namaza avdet ettirup oralarda evvelki gibi ibadetlerde bulunmak, ülkesinde camiler yapılmak, cuma kılınmak. İz.

Meclis burada dağıldı. Sultan elçilere sayısız nimetler ihsan etti, Bereke Hana her şeyden ayrı ayrı hediyeler hazırlanmasını emreyledi, onlara Lok [1] da bir davet yaptı [2], her cumartesi ve salı günleri türlü türlü nimetler ve kumaşlar ile yapılan top oyunu günlerinde bir düziye hal ve hatırlarını soruyordu. [3] Kulları [4] yarım tabaka [5] olmak üzere Bağdadı yetmiş sahifede cevabını yazmıştır. [6] Cevapta cihada teşvik hususundaki Âyati kerime ve Ehadisi şerife, Mısır hakkında ve şerik koşanlar ile vuruşma, Peygambere صلى الله عليه وسلم e cihadda uyma hususlarındaki âyetler ve hadisler vardı. Bir de Bereke Hana dua olunan bütün şehirlerdeki ibadet yurtları, ziyaret yerleri de zikrolunmuştu. İstek vermek, korkutmak, meylettirmek, onu ululamak, ona meyil göstermek; Mısır ili askerlerinin çokluğunu, vaziyetlerini, ve mutaddan ziyade olduğunu, hepsinin de müslümanlığa yardım hususunda kendisine uygun olduklarını sayıp dökmek gibi pek çok şeyler vardı. Mektubu beyler huzurunda sultana okudum, sultan daha ilâve ediyor, Etabek de onu dikte ettiriyordu. Vaktaki bu mektup tamamlandı, kutlu hediyeler hazırlandı. Hediyeler şunlardı: kırmızı, sırmalı atlas kaplı bir mushafı şerif, denildiğine göre bu mushafı şerif Osman bin Affan رضی الله عنه yazısı ile idi. Mahfazası sırmalı, kırmızı atlas içi bir nevi dalgalı canfes kaplı bir sahtiyandı. Gümüş kakmalı, gümüş kilitli fildişi ve

[1] Mısır dışarısında bir yerdir İz. [2] İlk önce Bereke Hanın elçileri olan Kadı oğlu Celâleddin ile Şeyh Nureddin Alinin getirdikleri mektuptan sonra davet yapmıştır İz. [3] Bundan sonraki hikâye hemen İbnil Furat tarafından kaleme alınan Bereke Hanın Melik Zahire gönderdiği hediyeler ve elçiler ünvanlı yazısında tam olarak kaydolunmuştur. İbnil furat bunu halifeler ve sultanların tarihleri hakkında yolların kaidelerini yazan muharrirden yani Abdurrahman Bistamiden ve bu malûmatın büyük babası Kadı Muhiddin bin Abdüzzahirden alındığını tasrih etmiştir. M. [4] Müellif İbni Abdüzzahir İz. [5] Yarım tabaka Kaanlar dununda olan büyük hanlara, tam tabaka kaanlara mahsustur. صبح الاعشى. İz. [6] Metnin not kısmında ibarenin manası:- Bereke Hanın elçilerini hazırlamasına, Melik Zahirin hediyesile yola çıkmalarına dair-نظم السلوك فى تواريخ الخلفاء والملوك kitabının sahibi dedesi Siretülmelikizzahir müellifi Kadı Muhiddin bin Abdüzzahirden hikâye ederek der ki, kenarında şunu diyor: Vaktaki Sultan Melik Zahir Bereke Hana ayrı ayrı her şeyden hediye hazırladı. M.

abanostan bir rahlesi de vardı. Mükemmel ve pek çok Venedik bezleri [1], namaz için namazlıklar, renk renk seccadeler [2], şarkta yapılan bir çok çeşit ipek kumaşlar, sahtiyan döşemeler, seradık derisinden [3] kalıcalar, birçok şamdanlar, gümüş kakmalı kallecorî [4] kılıçlar, Altın kaplı uçları demirden olan tupuzlar, boyununa geçirilen yerleri gümüşten olan venedik tulgaları, altın yaldızlı kalkanlar, örtülü Venedik gümüş fenerleri, mum için yaldızlı, örtülü makineler, gümüş fenerleri asmak için mızrak şeklinde kifayet miktarı sırıklar, ayakları kaplamalı çift el kandilleri, gümüş ile bezenmiş bir şerit ile başları işlenmiş, kaplamalı bir çok at oyanlarl, bezenmiş gümüş levhalar, bezenmiş koşunlar, keçeler, Harezm eğerleri, onlara ait haşalar, şerit ve gümüş pullar ile işlemeli Bulgar torbaları [5] kirişleri ipekten olan Şamın halkalı okları, kirişleri ile beraber külle atan oklar, neft atan oklar [6], kanay mızrakları [7], ucu arap demiri olan süngüler, örneksiz bir surette yapılmış kargılar, bu kargılar deri sandıklar içindedir, bürme denilen taş çömlekler, altın ile yaldızlanmış gümüş zincirlerile beraber altın yaldızlı büyük lambalar, siyah hademe, aşçı kadınlar, şaşılacak erkek giyikler, nice güzel, yükrek arap atları, nadir noba hecinleri, yetişilmez, eşkîn yürür binek hayvanları, talim görmüş bir nevi maymunlar, kifayet miktarı hecin takımları, zincirli yu'arlar, binek hayvanlarının yünden yapılan çulları, hatay örtüleri [8], zürafa; hepsinin çulları kırmızımtırak, alacalı bulacalı yünden idi. Bunların hepsinden pek çok gönderildi; bunlardan başka da

---

[1] صبح الاعشى da beyan olunduğuna göre Venedik çuhaları her nevine faik olmakla bu bezler ihtimal ki Venedik çuhalarıdır İz. [2] Diğer nüshaya göre koltuk yastıkları, namaz seccadeleri İz. [3] Seradık, postundan kalıca ve kürk yapılan bir nevi hayvandır. İbni Haldunun bir yerinde «فرش السرادق» vardır. Düzi kamusu. Seradık birde seraperde, şah otağına çekilen perdedir. Bu manaya göre kalıcalar seradık postları değil, belki askılı kalıcalar, duvar halıları olabilir İz. [4] Arap kılıcının gayri İz. [5] Bir nevi fişeklik olsa gerektir İz. [6] Burada metinde «Altın ile bezenmiş şamdanlar» da vardır. İz. [7] Hindistanda biten içi kapalı bir kamıştan yapılan mızraklar صبح الاعشى İz. [8] O nevi maymunlar için İz

görülmemiş şeyler, şaşılacak hediyeler, büyük padişahların hazinesinde bir misli bulunmıyan armağanlar da vardı. Bunlar ile beraber uşaklar, bu hayvanlara bakacak kimseler de bulunuyordu. Bu hediyelerin hepsini de sultan kendi elçilerine teslim etti, bunlara pek çok özenildi. Bunların hepsi de müslümanlık hasusundan ileri geliyordu. Sultan Emîr Farisüddin Akkuş Mes'udu, Şerif İmadeddin Haşimîyi Bereke Han'a iki elçi olarak gönderdi, bu hediyeler işte bu ikisine teslim olundu, bunlara Mevlâna halife «سلام الله عليه» tarafından fütüvvet şalvarı [1] giydirdi. Onları hutbesinde ve namezda ardında bulundurdu, onlar ile içtimada bulundu, farz olan cihadı yerine getirmek hususunda kandırdı. Onlara Bereke Hana iade edecekleri tavsiyeleri, ağızdan da birtakım sözleri, sultanın sayü gayretlerine, şeriati yerine getirmek, fesada götürecek kapıyı kapamak, dinin fenerini yükseltmek, şerik koşanlara karşı cihat açmak, fenalıklara yanaşmamakta sebat etmek, ahaliye adl ve insaf ile muameleda bulunmak gibi hususlardaki vaziyetine karşı teşekkürlerini [2], başı ve sonu [3] olmıyan askerleri topladığını bildirdi. Bunlar için büyük bir kemi hazırlandı, hediye olarak gönderilecek çeşit çeşit hayvanlar, nefis şeyler buraya kondu, yine bu gemiye birçok ok atanlar, neft atanlar, çarha atanlar [4] bindirildi, onlar için bir yıllık zahire yükletildi. Ziyaret olunacak ibadet yerleri de tavsiye olundu. Sultan Mekke «شرفها الله» de, Medinei Peygamberi «على ساكنها افضل الصلاة والسلام» da, Beyti Mukaddeste Bereke Hana dua olunmasını, hutbede kendisinden sonra da dua edilmesini yazı ile emretti, Mekkede Bereke Han için Umrei şerife yapılması hususunda yazdığım mektubu Mekke «شرفها الله»ye gönderdi [5]. Bunlar 661 (1263) senesi ramazanının

[1] Fütüvvet şalvarı veya iç donu yiğitlik timsali, cengâverlik donu idi. Halife Nasırlidinillahın en ziyade ehemmiyet verdiği şeylerden biri fütüvvet şalvarı giydirmek idi. Mısır halifesi de Bağdat halifesinin yolunu tutmuş oldu. Hatta sultana bile Selmanı Pake varıncaya kadar isnadı muttasıl ile (Arası kesilmiyen ravi tarikile) yiğitlik donu giydirmişti. İz. [2] Melik Zahir Beybersin hizmetlerine karşı pekçok şükranlarını. İz. [3] Nihayeti olmıyan. İz. [4] Mancınık ile ok veya neft atanlar. İz. [5] Sonra üç umreyi tasvir eden varaka gönderildi. İz.

on yedinci günü yola çıktılar, sultanın, akılları durduracak büyüklüğünü gözlerile gördüler.

Bu ayda yani 662 (1263) senesi Ramazanında Sulatan, Bereke Hana giden elçilerinin ve bilesince olan Bereke Han elçilerinin Tekfur Eşkeri tarafından alıkonduğunu haber aldı. Andnamelerin nüshalarını istedi, onların içinden Tekfur kör Mihail Eşkerinin andnamesini ayırdı, andname Rumca idi. Sultan Patrikleri, piskoposları topladı» şöyle, böyle bir andda bulunup sonradan andını bozan bir kimse hakkında ne lâzım gelir?» Meselesinde onlar ile görüştü. Papaslar; bu husus onu dininden çıkaracak şeylerdendir. öyle olan kimse dinden mahrum olur» cevabınıda bulundular. Sultan onların bu babdaki yazılarını aldı, onlar ise ne kasd olunduğunu bilmiyorlardı. Sonra onlara Eşkerinin andnamesini çıkardı. Ve «Eşkeri benim elçilerimi alıkoydu. Hülâgû tarafına meyletti» dedi. Daha sonra Sikkeli Polu okuyan Yunan filozofu Rahip [1] ile beraber Piskopos ve Keşişi istedi. Onları bu mektuplar ile beraber Eşkeriye göndrdi, birde mektup yazdı, burada ona ağır sözler söyliyor, «eğer elçilerimin alıkonmasına sebep Bereke Han ile aranın bozuk olması, Askerlerinin yurduna tecavüzelerde bulunmaları ise ben ikinizin arassını düzelebilirim» Diyordu. Sultan Bereke Hana da bunu mübevyin bir mektup yazdı, mektubu Bereke Hana hediye götüren Emîr Fariseddin Mesudiye gönderdi. Ona sulh hakkında araya girmesini emretti, adı geçen heyet bu mektuphamilen yola çıktılar. İnşaallah mahallinde zikrolunacağı vechile Eşkeri o anda hepsini salıverdi.

[1] 662 senesi Remazanında kus (Sait valilerinin ikametgâh) tarafından gömülü bir takım meskûk mankırlar getirildi. Ondan bir tanesi alındı. Bir de bakdılarki üzerinde sağ elinde bir terazi, sol elinde bir kılıç olduğu halde duran bir kıral sureti; diğer yüzünde büyük kulaklı bir baş sureti; mankırın çevresinde de bir takım satırlar vardı. Bunu Yunan Rahibi okudu, okuduğu tarihe kadar tam ikibin üçyüz yıl geçmişti. Orada şu yazı vardı: «Ben kıral Goliyasım, boyun eğene sağımda adâlet ve kerem terazisi, karşı gelene solumda kılıç»; diğer yüzünde de «Ben Kıral Goliyasım, kulağım mazlumun sözünü dinlemek, gözümde mülkümün işlerini görmek için açılmıştır.

METNİN ASLI

ذكر وصول رسل الملك بركة.

ولما وصل السلطان قريباً من غزة وهو عائد من الكرك وصل اليه البريد من الامير عزالدين الحلى نائب السلطنة بالديار المصرية يذكر وصول الكتب من الاسكندرية بوصول رسل الملك بركة وهم الامير جلال الدين بن القاضى والشيخ نور الدين على ومعهما جماعة ويخبر بوصول رسل الملك الاشكرى ووصول مقدم الجنوية ورسل السلطان عزالدين صاحب الروم فكتب السلطان بالاحسان اليهم جميعهم ولما استقر السلطان فى قلعة اجتمع بهم بحضور الامراء والناس وقرأ كتابه الذى على يد الامير جلال الدين والشيخ نور الدين [1] ومضمونهما السلام والشكر وطلب الانجاد [2] على هلاون والاعلام بما هو عليه من مخالفة يسق جنكز خان وشريعة اهله وان كل فعله من اتلاف النفوس بطريق العدوان منه وانّى قد اقمت انا واخوتى الاربعة بحربه من سائر الجهات لاقامة منار الاسلام واعادة مواطن الهدى الى ما كانت عليه من العمارة بالعبادة [3] وذكر الله والاذان والقراءة والصلاة واخذ ثار الأئمة والامة ويلتمس انفاذ جماعة من العسكر الى جهة الفرات لامساك الطريق على هلاون ويوصى على السلطان عزالدين صاحب الروم ويستدعى [4] مساعدته وانفصل هذا وحمل الى الرسل من الانعام مالا يحصى ورسم بتجهيز الهدية الى الملك بركة من كل شئ على اختلافه وعمل لهم فى اللوق

---

[1] Metinde « كتابه الذى على يد » mükerrerdir. İz. [2] الانجاد N Φ. [3] Metinde بالعبادة düşmüştür. İz. [4] Metin nüşhası ويستمد dir. İz.

دعوة واستمرّ تفقدهم فى كل يومى سبت وثلاثاء يومى لعب الكرة باصناف الانعام والاقشة[1] وكتب المملوك جوابه فى قطع النصف فى سبعين ورقة بغدادية فيها الايات من كتاب الله تعالى واحاديث رسول الله صلى الله عليه وسلم فى الترغيب فى الجهاد وماورد فى مصر من الايات والاحاديث وفى قتال المشركين والاقتداء بالنبى صلى الله عليه وسلم فى الجهاد وفيه ذكر مواطن العبادات ومواضع الزيارة فى سائر البلاد التى دعى له فيها وفيه شئ كثير فى الترغيب والترهيب والاستمالة والتعظيم له [2] واظهار الميل اليه و وصف كثرة جنود الديار المصرية وما هى عليه وزيادة عساكرها عن المعتاد وانها كلها موافقة له فى نصرة الاسلام وقرأت الكتاب على السلطان بحضور جماعة الامراء وهو يزيد فيه وكذلك الاتابك عليه ولما تكامل هذا الكتاب على السلطان وجهزت الهدية المباركة وهى ختمة شريفه ذكر انها خط عثمان بن عفان رضى الله عنه بغلاف اطلس احمر مزركش ضمن درج ادم مبطن بعتابى وكرسى لها عاج وابنوس مخرم بسقط فضة وقفل فضة خرق بندق [3] كوامل عدة كثيرة ومز لوقات للصلاة وسجادات [4] الواناً متنوعة اكسية لواتية الواناً عدة والدسوت من الاديم والانطاع المسردقة [5] والشمعدانات جملة كبيرة سيوف قلجورية باسقاط فضة ود بابيس بنصب حديد [6] مذهبة [7] وخوذ فرنجية باطواق فضة [8] وطوارق مذهبة [9] فوانيس فضة باغشية

[1] İbnilfüratta vak'a ayrı bir bab ile başlar. ذكر تجهيز رسل الملك بركة وسفرهم بهدية الملك الظاهر : başı şöyledir قال صاحب كتاب نظم السلوك فى تواريخ الخلفاء والملوك [حاكياً عن جده القاضى محى الدين بن عبدالظاهر مؤلف سيرة الملك الظاهر kenarında şöyle yazılıdır: لما رسم السلطان الملك الظاهر بتجهيز الهدية الى الملك بركة كل شئ على اخلافه .M [2] Metin nüshası karışıktır. İz. [3] Metin nüshası Aynîye muhalif olarak «خروق» basılmıştır. İz. [4] Bazı nüshalarda «عرقات وسجادات للصلاة» dır. İz. [5] Beybers ve Aynîde «ودسوت من النطوع المسردقة والاديم» dir. İz. [6] Aynî, Nuvveyrî ve Beybers tarihlerinde «بنصب حديد» yoktur. İz. [7] Metindeki «وغيرها» zaittir, netekim bu üç tarihte yoktur. İz. [8] Bu üç tarihte «باطواق فضة» yoktur. İz. [9] Metinde bu üç tarihe uygun olmayarak «مدهونة» vardır. İz.

بندقية [1] ومنجنيقات للشمع مدهونة باغشية [2] «صريقات برسم الرماح للفوانيس الفضة كفايتها» [3] ومشاعل جفتاة وقواعدها كفت [4] « جملة لجم كفت بروس مخروزة بشريط محلاة بفضة ولوائح فضة مطلاة واثفار محلاة والباد » [5] سروج خوارزمية ونمارقات برسمها [6] «جراوات برغالى مخروزة بشريط واسقاط فضة » [7] قسى حلق دمشقية باوتار حرير [8] وقسى بندق باوتارها [9] وقسى جروخ [10] ورماح قناة واسنة حديد عربية ونشاب بديع الصنعة فى صناديق مجلدة قدور برام وقناديل كبار [11] مذهبة [12] بسلاسل فضة [13] مطلاة بالذهب [14] وخدام سود [15] وجوارى طباخات وبغايغ عجمية [16] وعدة خيل جياد سوابق عربية [17] وهجن نوبية نادرة ودواب فره لايلحق ونسانيس «معلمة وا كوارالهجن كفايتها ومقاود

---

[1] Aynî, Beybers tarihlerinde « فضه ، بندقية » yoktur, Nuvveyrîde yalnız «فوانيس» vardır. Metinde aşağıda yazılan «فوانيس باغشية بندق» mükerrerdir. İz. [2] Aynî ve Beybers tarihlerinde « منجنيقات باغشية » yazılıdır, nuvveyrîd: hiç birisi yoktur. İz. [3] Tırnak içindekiler üç tarihde yoktur. İz. [4] Her üçünde « قواعد برسمها مكفتة » yazılıdır. İz. [5] Tırnak içindekiler ucunde da yoktur. İz. [6] Beybers ve Aynî tarihlerinde « برسمها »; Nuveyrîde hiç biri yoktur. İz. [7] Tırnak içindekiler yine ücünde yoktur. İz. [8] Her üçünde « دمشقية باوتار حرير » yoktur. İz. [9] Üçünde de « باوتارها » yoktur. İz. [10] Metinde « قسى جروح » yoktur, buna bedel « اجراح جلود القرود ابلق » vardırki manası aklı Karacalı maymun derisinden heybeler demektir. « الرج السديد » doğrudan doğruya maymun gösteriyor, beyberes, Aynî ve Nuvveyrîde « قسى جروخ » musarrahtır. Metindeki « شمعدانات » mükererdir, yalnız buna « مطعمة بفضة » ilâve olunmuştur: İz. [11] Her üçünde « كبار »، « مجلدة » ، « بديع الصنعة » ، « حديد عربية » yoktur. İz. [12] مذهبة N. Φ. M. [13] Metindeki « رنك » zaittir. Netekim Aynî. Beybers te yoktur. İz. [14] Metinde « بالذهب » yoktur. Beybers ve aynı da vardır. İz. [15] Metinde « سود » yoktur, her üçünda vardır. İz. [16] Her üçünda « عجمية » yoktur. İz. N. Φ. de « وحمير وحشية » ilâve olunmuştur. M. [17] Metinde « كفايتها » zaittir. Her üçünde « عدة ، جياد » yoktur. İz.

بسلاسل واجلال قص الدواب وملاليط خطا[1] ورزافة جل كله فص ممغور مصور[2]
وسير من ذلك كله عدد كثير وغير ذلك اشياء مستطرفة وتحف مستغربة ولطائف
لايوجد مثلها فى خزانة ملك كبير [3] وصحبها غلمان ومن يقوم بهذه الحيوانات وسلم
السلطان جميع ذلك الى رسله [4] واهتم بها اهتماماً [5] كثيراً كل هذا لمصلحة الاسلام
وجهزالامير فارس الدين اقوش المسعودى والشريف عماد الدين الهاشمى رسولين
الى الملك بركة واصحبها هذه الهدية والبسهما [6] الفتوة من مولانا الخليفة سلام الله
عليه واحضرهما خطبته والصلاة خلفه وجمعها به فحث [7] على اقامة فريضة الجهاد
وحملهما من الوصايا للملك بركة والمشافهة والشكر لمساعى السلطان وما هو بصدده من
اقامة الشريعة وسد الذريعة [8] ورفع منارالدين وجهاد المشركين وملازمة العفاف
ومعاملة الرعية بالعدل والانصاف وما جمعه من العساكر والجنود التى ليس لها اول ولا
آخر مايعيد انه على الملك بركة وجهز لهما طريدة عظيمة جمعت من اصناف الحيوانات
المسيّرة هدية وما فيها من الاشياء الفاخرة وجهز بها عدة كثيرة من الرماة
والزراقين [9] والجرخية وحمل معهم مؤنة سنة وتقدم بان يزار بهم مواطن العبادات وكتب
السلطان بان يدعى له بمكة شرفها الله والمدينة النبوية على ساكنها افضل الصلاة والسلام
والبيت المقدس وبان يدعى له بعده فى الخطبة وسيّر الى مكة شرفها الله عمرة شريفة كتبها يعتمر
له بها وسافروا فى سابع عشر رمضان سنة ٦٦١ وقد شاهدوا من عظيمة السلطان مابهر عقولهم.
وفى هذا الشهر (فى رمضان سنة ٦٦٢) بلغ السلطان ان رسله الذين كانوا توجهوا الى الملك بركة
وصحبته رسل الملك بركة عوقهم الملك الاشكرى فطلب السلطان نسخ الايمان واخرج
منها يمين الملك كر ميخائل الاشكرى وهو بالرومية واحضرت البطاركة والاساقفة وتحدث
معهم فيمن يحلف بكذا وكذا من الايمان ثم يخرج عنه فقالوا يلزمه كذا وكذا من الامور

[1] لنسانيس ilâve olunmuştur. N Φ [2] Tırnak içindekiler üçünde de yoktur. İz. [3] « النهج السديد » de daha başka eşya vardır. İz. [4] Metin nushası « وسلم جميع ذلك لرسل السلطان » dır. İz. [5] واهم به اهاما N. Φ. M. [6] Metin nushası « والبس رسله الفتوة » dir. İz. [7] Metinde «والاجتماع به لحث» yazılmıştır. İz. [8] الاربعة N.Φ. M. [9] الزرافين N. Φ. M.

المخرجة له عن دينه وانه يكون محروماً من دينه فاخذ خطوطهم بذلك وهم لايعلمون مايراد منهم ثم اخرج لهم نسخ ايمان الاشكرى وقال قد نكث بامساك رسلى ومال الى جهة هلاكو ثم طلب الراهب [1] الفيلسوف اليونانى الذى قرأ الفلس [2] وطلب اسقفا وقسيساً وجهزهم الى الاشكرى وصحبتهم هذه المكاتب وكتب الى الاشكرى وهو يغلظ عليه [3] فى القول ويقول له ان كان سبب امساك رسلى فساد حالك مع الملك بركة وكون عساكره افسدت فى بلادك فانا اصلح الحال بينك وبينه وكتب السلطان كتاباً الى الملك بركة بذلك وسيّره الى الامير فارس الدين اقوش المسعودى المتوجه بالهدية الى الملك بركة وامره بالتوسط فى الصلح وتوجهت الجماعة المذكورون بذلك فلوقته اطلق الجميع على ما سيذكر فى مكانه ان شاء الله

[1] Metinde الراهب yoktur. İz.

[2] فى شهر رمضان (سنة ٦٦٢) احضرت فلوس من جهة قوص وجدت مدفونة فاخذ منها فلس فاذا عليه صورة ملك واقف فى يده اليمين ميزان وفى يد الشمال سيف وفى الوجه الاخر رأس مصور باذن كبيرة وبدائر الفلس سطور فقرأها راهب يونانى فكان تاريخه الى وقت قراءته الفين وثلثمائة سنة وفيه مكتوب انا غليات الملك ميزان العدل والكرم فى يمينى لمن اطاع والسيف فى يسارى لمن عصى وفى الوجه الاخر انا غليات الملك اذنى مفتوحة لسماع كلمة المظلوم وعينى مفتوحة ابصر بها مصالح ملكى. متن.

[3] Metinde «له»dir. İz.

BEREKE HANIN ELÇİLERİNİN VÜSULÜNE DAİR

Siyretin iptidasında [1], Sultanın Bere keHane elçiler gönderdiği, islâm cemaatine meyil ettirmesi, Hülâgûya karşı kışkırtması, onunla cenge koyulması hususları geçmiş idi. Vaktaki elçiler Eşkeri ülkesine vardılar, Fakih Mecdeddin hastalandı, Babı Hümayûna gelen Bereke Hanın elçileri ile birlikte Babı "Hümayûna" döndü. Bu elçiler kadı oğlu Celâleddin ile Şamlı Şeyh Ali idiler. Seyfeddin Küşer Bek ile iki Moğul yola çıktılrr. Elçiler Eşkeri ile İnede [2] buluşmuşlaridi. Sonra yirmi günde Kostantaniyeye, oradan İstanbula, [3] oradanda Definsiyaya [4] gittiler Definsiya müsait rüzgâr ile Eşkeri cihetten olmak üzere Sudak kenarında [5] bir şehirdir. Sonra deniz yoliyle başka bir yere gitmek üzere denize açıldılar, bunun mesafesi on gün ile, iyi bir havada iki gün arasında idi. Sonra Sudak denilen dağa çıktılar. Vali [6] Burada Kırım denilen kasabada onları karşıladı, Kırımda niçe Kıpçak, Rus, Alân urukları sakin idiler, sahilden buraya kadar bir günlük mesafe tutar, sonra Kırımdan, bir günde başka bir yere gittiler. Orada bu cihetlere hakim olup on bin atlıya kumanda eden zatı [7] buldular. Sonra otaklar, koyunlar ile memur olan sahrada yirmi günde Etil Denizine [8] vardılar. Etil Denizi tatlı bir denizdir, genişliği Nil Denizinin genişliği kadardır, burada Rus gemileri vardır, Bereke Hanın sarayı onun sahilindedir. Misafirlere bu yollar boyunca zahireler, koyunlar tertip olundu. Orduya[9] yaklaşınca vezir

---

[1] Yani bu kitabın başında İZ. [2] Yani İnegülde [3] İstanbul ile İstiye arasında etimoloji itibarile münasebet bulunmakla metnin İstanbul dediği İstinye olmalıdır. Eski İstanbul Kostantaniyyeden evvel olmakla yazılır iken takdim ve tehire uğramış olabilir Telfikulahbar İstanbulu zait gösteriyor İZ. [4]. Veya Deksita şehri İZ [5] Yani Karadeniz kenarında İZ. [6] Valinin adı Tabuktur. İZ. [7] Kumandanın adı, Tok Buğadır. İZ. [8] Volga Nehri İZ. [9] Oturdukları kasaba, paytaht, karargâh İZ.

Kazvinli Şerafeddin onları karşıladı, sonra Bereke Hanın huzuruna çıktılar. Huzurunda yapılacak merasimi öğrenmişlerdi, yani sol taraftan girilir, kendilerinden mektup alınınca sağ tarafa geçilir, iki diz üstüne oturulur; hiç bir kimse otağa ne kılıç ile, ne bıçak ile, ne yat, yarağ ile [1] giremez, ayağiyle otağın eşiğine basamaz. idi; yat, yarağı ancak sol tarafına çıkarır, yayı kuburda bırakmaz, çıkarır, kirişini ayırır idi, terkisinde hiç bir karğı bırakmaz, Orduda kar yemez elbisesini yıkamaz [2] idi. Bereke Han dokuzyüz kişi [3] alır büyük bir otağda bulunuyor idi. Otağ ak keçeden olup içi ipek, hıtaî kumaş ile dokunmuş, mücevherat ve inci ile bezenmiş idi. Bereke Han tahtında oturuyor, yanında en büyük kadını bulunuyor idi. Huzurunda elli yeya altmış emîr otağdaki sedir üzerinde oturuyorlar idi. Vaktaki otağa (merasim veçhile) girdiler, Bereke Han vezirine mektubun okunmasını emir etti, [4] sonra onları sol taraftan sağ tarafa geçerdiler, Han, onlara Nil hakkında "işittim ki bir adam oğlunun kemiği Nil üzerine uzatılmış da, halk üstünden geçerler imiş" dedi. Onlar "biz böyle bir şey görmedik" cevabını verdiler... Huzurunda bulunan kadılar kadısı (baş kadı) mektubu tercüme etti. Asıl mektubu Hana gönderdi, Sultanın mektubu huzurunda bulunanlara Türkçe olarak okundu, hep sevindiler. Bereke Han elçileri, cevabı ile beraber iade etti, bilesince kendi elçilerini de yolladı. Her bir emîrin yanında bir müezzin, bir imam ve Hatunun yanında yine bir müezzin, bir imam bulunuyor idi, küçük çocuklar Kuranıkerimi mekteplerde öğrenirler idi. Elçiler Eşkeri ülkesi yoliyle döndüler. Zikir ettiğimiz gibi asakiri mensurenin resmî libaslariyle geçit resminde bulundular, bu da 622 senesi (1264) zilkadesinin onuncu gününe tesadüf etmiş idi. Elçiler daima huzuru Hümayünde bulunurlar, top oyununu seyrederidi. Sünnet düğüne de [5] davet olundular luka endirildiler.

***

[1] Topuz ile giremez. N. Φ. [2] Çünkü Cingiz yasasında elbiseyi yıkamak memnu idi — makrizî Büyük Han köyük merasiminde elçilere kapının eşiğine basamaları ihtar olunmuştu, yasa. Yasak hükûmet, nizam demek idi. Iz [3] Beşyüz kişi H. beşyüz kişi kadar denmiştir. N. Φ. M. [4] Kazvinli vezir Şerafeddin Arapça ve Türkçe bilir idi. İZ. [5] Şehzade melik Sait Berekenin sünnet düğününe. IZ.

METNİN ASLI

ذكر وصول رسل الملك بركة

تقدم فى اول السيرة انفاذ رسل السلطان الى الملك بركة واستمالته الى فئة الاسلام واغرائه بهولاكو والايقاع به ولما وصل الرسل الى بلد الاشكرى مرض الفقيه مجدالدين فرجع صحبة رسل الملك بركة الواصلين « الى الابواب الشريفة » [1] وهم جلال‌الدين القاضى والشيخ على الدمشقى وتوجه سيف‌الدين كشربك والنفران من المغل وكان اجتماع الرسل بالاشكرى « فى اينة » [2] ثم رحلوا الى القسطنطنية فى عشرين يوماً ومنها الى اصطنبول ومنها الى دفنسيا [3] وهى ساحل السوداق من جهة الاشكرى ثم ركبوا فى البحر الى البرّ ألاخر ومسيرته مابين عشرة ايام الى اليومين « بريح طيبة » [4] ثم طلعوا الى جبل يعرف بسوداق فلتقاهم الوالى بتلك الجهة فى قرية اسمها القرم يسكنها عدة اجناس من القفجاق والروس والعلان ومن الساحل الى هذه القرية مسيرة يوم واحد ثم ساروا من القرم الى برية يوماً واحداً فوجدوا بها مقدم عشرة الاف فارس حاكماً على تلك الجهات ثم ساروا عشرين يوماً فى صحراء عامرة بالخركاهات والاغنام الى بحراتل وهو بحر حلو سعته سعة بحر النيل وفيه مراكب الروس ومنزلة الملك بركة الساحل منه وحملت اليهم الاقامات والاغنام طول هذه الطرقات ولما قاربوا الاردو التقاهم الوزير شرف‌الدين القزوينى ثم حضروا عندالملك بركة وكانوا قد فهموا

---

[1] Tırnkk içindeki N. Φ. da ilâve olunmuştur. M. [2] Metin nüshasında « فى ابيه », Π 3. de أينة dir. Quatremère de أنية dir, Telfikulahbarda أثنة dir. Fakat doğrusu أينه dir ki İnegöl olacaktır. İz. [3] دقسيا Π. 3.
[4] Tırnak içindeki N. Φ. de ilâve olunmuştur. M.

ادابه التى تعتمد معه وهى الدخول من جهة اليســار فاذا اخذت الكتب منهم ينقلو
الى جهة اليمين ويكون القعود على الركبتين ولا يدخل احد على خركاته [1] بـ..
ولا سكين ولا عدة[2] ولايدوس برجله عتبة الخركاة ولا يقلع الانسان عدته الا
الجانب اليسار ولا يترك القوس فى القربان ولا يخليه موتوراً ولا يحط فى تركاشه نـ
ولا يأكل الثلج ولا يغسل ثوبه فى الاردو ووجد فى خركاته كبيرة تسع مائة ر
وهى[3] مكسوة لباداً ابيض ومستورة من داخلهــا بالصيدات والخطــائى مكللة بالجو
واللؤلؤ [4] وهو جالس على تخت والى جانبه الخــاتون الكبرى وعنده خمسون ا
اوستون على كراسى فى الخركاة فلما دخلو عليه [5] امر وزيره بقراءة الكتاب
نقلهم عن يساره الى يمينه وسألهم عن النيل وقال سمعت ان عظما لابن آدم :
على النيل يعبر [6] الناس عليه فقالوا مارأينا هذا .... وفسّر قاضى القضاة الذى :
الكتاب وبعث نسخة الى القان وقرئ كتاب السلطان بالتركى على من عنده وفرح
واعاد الرسل بجوابه وسيّر معهم رساله ولكل امير عنده مؤذن وامام ولكل خا
ايضا [7] مؤذن وامام والصغــار يتلقنون القرأن العزيز فى المكاتب وعادوا من
الاشكرى وحضروا و[8] العســاكر المنصورة لابسة على ما ذكرناه وذلك فى ذ
ذىالقعدة ســنة ٦٦٢ . وما زال الرســل يحضرون الى الخدمة ويشهدون [9]
الكرة وحضروا الطهور وازلوا باللوق .

⁂

[1] Metinde « على » yerine « الى » basılmıştır, « معه » da zaittir. İz. [2] I. de ولادبوس de vardır. M. [3] Metinde (وهى) yoktur. İ.z [4] Metinde وخطاى وجواهر وا vardı. «مكللة» yoktur. « النهج الـديد » de «مكلله» vardır. İz. Metinde yine « عليه » yerine « اليه » basılıdır. İz. [6] metinde cemi Iedir. İz. [7] Metinde ايضا yoktur. İz. [8] عرض Φ. N. [9] يشاهدون

III — Teşrifül eyyamı vel'usur bisiretilmelik Elmansur

sahibi bence malûm değildir تشريف الايام والعصور بسيرة الملك المنصور *Reno, sahibinin Muhiddin bin Abduzzahir olduğunu kaydediyor. Hacı Malfa Bibliyografik lûgatinde [1] böyle bir eser yazmıyorsa da* سيرةقلاون *[2] adlı bir eserin müellifi Kadı Abdurrahim bin Ali el- Beysanî [3] göstermiştir. Her halde anlaşılmamaktan ileri geliyor. Çünkü Kalavun 678 - 691 [4] senelerinde saltanat sürmüş, Kadı Abdurrahim ise (596) da ölmüştür. Wüstenfeld'in [5] fikrine göre Hacı Kalfadaki (596) rakamı bir sehvolup doğrusu 695 olacak, fakat bu reyi yanlıştır. Yakut [6] bu Kadının 596 da öldüğünü yazıyor. Paris millî kütüphanesinde zikrettiğimiz eserin eksik olan ikinci kısmı vardır ki 681 - 689 senelerinin vakalarını havidir. Aşağıdaki parçalar oradan alınmıştır. Bodleyon kütüphanesinde mukayyet olan* «الفضل المأثور فى سيرة السلطان الملك المنصور» *adlı Sultan Kalavunun Siyretinden bahseden kitapta Altın Orduya dair bir şey bulamadım.*

---

[1] Kâtip Çelebi كشف الظنون de İz. [2] Kâtip Çelebi تاريخ veya سيرةالملك المنصور unvanile zikreder ki ikisi de bir manadadır İz. [3] Fadıl Kadı demekle meşhurdur. Kamus tercemesi İz. [4] Melik Mansur Kalavun 678 - 689 senelerinde Hükümdar idi. ابن اشحنه İz. [5] Meşhur Alman müsteşrik. İz. [6] Yakutu Hamevî معجم البلدان da İz.

Altı yüz seksen bir senesi (1282) rebiülevvelinde, Mevlâna sultan tarafından hediyeler ile Menkütemire, Bereke ailesine giden elçilerin mektupları geldi, elçiler Emîr Şemseddin Sungurigutmî ile Türk hassalarından [1] Emîr Seyfeddin Balaban idi, yanlarındaki hediyeler on altı yük idiki bunların bir kısmı Menkütemir Hanın, diğeri Nogay'ın, öbürü de Menkütemir Hanın kardeşi Avkacı Hanın; bir parçası Menkütemir den sonra mülkü ele alan kardaşı Tuta Mengûnun, diğer parçası yine Menkütemirin kardaşı Telabuğanın; öbür parçası Çiçek Hatun, Ulcay Hatun, Tutleyn Hatun, Tutayun Hatun, Sultan Hatun, Kutlu Hatun olmak üzere kadınların; öbür kısmı sol cenah emîri Mavo, sağ cenah emîri Tayr olmak üzere emîrlerin, diğer bir kısmı Avkacının karısı Kutlukun, öbür kısmı Anadolu Hükümdarı Sultan Gıyaseddin bin İzzeddinin [2] idi. Bu hediyeler pek nefis kumaşlardan, ak ve berrak kaftanlardan, pahalı armağanlardan, yaylardan, zırhlardan, tolgalardan idi. Her birinin hediyesi mertebelerine göre idi, elçiler şöyle dediler:» Biz oraya varınca Menkütemîr Hanı ölmüş, yerine Tuta Mengûyu geçmiş bulduk, bu hâdise 680 (1281) senesi cemaziyelâhirinde vaki olmuş idi. Elçiler hediyeleri ona teslim ettiler, onlar hediyelerden memnun oldular. Elçilere çok iyi muamelede bulundular. Elçiler Nogay ve gönderildikleri bütün kişiler ile buluşup pek ziyade izzet ve ikram görmüşlerdir. «Bu elçiler 681 senesi ramazan ayında avdet ettiler, birlikte Avkaçı Han ve saire tarafından elçiler vardı. Bunlar olan biteni haber verdiler» [3], dediler ki onlar Humus bozgunluğunu [4] şabanda haber al-

[1] Hassa askeri bizzat sultanın şahsına merbut olup daima merkezde bulunur Güzide askerdir İz. [2] Gıyaseddin Menkütemir yanında bulunan Mesud Gıyaseddin olacak, Magrizî ve İbnilfürat tarihlerinde sultan tarafından ona bir mektup gönderildiği yazılıdır İz. [3] Metinde tırnak içindeki vak'alar yazılmadığından Hums bozgunluğunu haber verenlerin kimler olduğu anlaşılamıyor İz. [4] Hulâgûnun oğlu Abakanın kardeşi Menkütemir kumandası altında sevkettiği yüz bin asker Humusa kadar gelmişti. Melik Mansur Kalavun karşısına çıkarak onları kırıp geçirmişti, Menkütemir kederinden öldü İz.

mışlardır, halbuki bu bozgunluk recebin on dördünde vaki olmuş idi. Adı geçen Mengütemir Han altı yüz yetmiş dokuz (1280) senesi rebiyülevvel ayında Eklûkiye [1] denilen yerde ölmüştü. Ölümüne sebep şu idi: boğazında bir çıban çıktı, onu deşince, öldü.

[1] Eklûkiye belki Ahtübe, Aktübedir Tübe Mogol imlâsile olup tepe demektir. Aktübe Hacı Tarhan üstündedir İz.

وفى ربيع الاول سنة احدى وثمانين وستمائة وردت كتب رسل مولانا السلطان الذين كانوا توجهوا الى منكوتمر بالهدايا الى بيت بركة [1] وهم الامير شمس الدين سنقر الغتمى والامير سيف الدين بلبان الخاص تركى [2] ومعهم الهدايا وهى ستة عشر تعبية منها ما هو للملك منكوتمر ومنها ما هو لنوغاى ومنها ما هو للملك اوكجى اخى الملك منكوتمر ومنها ما هو لتوتا منكو اخى منكوتمر وهو الذى اخذ الملك بعده [3] ومنها ما هو لتلابغا اخى منكوتمر ومنها ما هو للخواتين ججك خاتون والجى خاتون ولتوتلين خاتون ولتتابون خاتون ولسلطان خاتون ولخطلو خاتون ومنها [4] ما هو لماوو امير الميسرة وما هو لطير امير الميمنة وما هو لقتلق زوجة اوكجى وما هو للسلطان غياث الدين بن السلطان عز الدين صاحب الروم وذلك من كل شئ يهدى مثله من الاقمشة الفاخرة والحلل الزاهرة والتحف الثمنية والقسى والجواشن والخوذ لكل احد على مقداره قالوا فلما وصلنا وجدنا القان منكوتمر قدمات وجلس مكانه تامنكو وذلك فى جمادى الاخرة سنة ثمانين وستمائة فسلموا اليه التقادم ففرحوا بها واحسنوا الى الرسل احسانا كثيرا واجتموا بنوغاى وبجميع من سيروا اليه بالاقبال والقبول • وعاد هؤلاء الرسل فى شهر رمضان المعظم قدره سنة ٦٨١ ومعهم رسل من الملك اوكجى وغيره واخبروا

[1] Nuvveyrî, Makrizî, İbnilfurat tarihlerinde « الى بيت بركة » Beybers tarihinde « الى منكوتمر » yoktur. Metinde her ikisi de vardır. İz. [2] Metindeki التركى mükerrerdir. Nitekim Beybers ve Makrizî de ve (Leyden) in matbu nüshasında ve « النجوم الزاهرة » de böyledir. İz. [3] Metinde بعده yoktur. İz. [4] Metinde منها yoktur. İz.

بما جرى ، وقالوا ان الكسرة التى كانت على حمص بلغتهم فى شعبان وكانت فى رابع
عشر رجب وكانت وفاة منكوتمر المذكور بموضع يعرف باقلوقية فى شهر ربيع الاول
سنة تسع وسبعين وستمائة وسبب موته انه طلع له دمل فى حلقه فبطه فمات .

KIPÇAK FUKAHASININ BEREKE HANIN HISIMI TUTA MENGÛ TARAFINDAN ELÇİ OLARAK GELMELERİ, CÜLÛSUNU VE MÜSLÜMAN OLMASINI KUTLULAMALARI

Altı yüz seksen iki [1283] cemeziyelahırında Kıpçak elçileri olan fukaha geldiler, bunlardan biri fakıh Mecdeddin Ata ve arkadaşları Nureddin ile diğer bir arkadaştı. Ellerinde Tuta Mengû tarafından Mogolca yazılı bir mektup vardı, mektup Tuta Mengûnun müslüman olduğunu, tahta çıktığını, islâm şeriatlerini yerine getirdiğini bildiriyordu. Fukaha dediler ki han, kendisi için Mevlâna sultandan müslüman adlarından bir ad almak, halifeden ve sultandan ayrı ayrı birer bayrak ve nekkareler [1] istemek üzere bizi gönderdi. Bunlar ile yürüyüp din düşmanlarile vuruşacak. Bir de mektupta Fukahanın hacca gitmelerine müsaade olunmasını tavsiye etmişti. Mevlâna Sultan onların işine özendi, ne ihtiyaçları varsa hepsini hazırlıyarak süvari kafilesile Mekkeye gönderdi, (Mekkeden avdetlerinde) huzura girdiler, sultan yazdığı cevabı ellerine verdi, onlara son derece iyi muamelede bulundu, bundan sonra en mükemmel ve güzel bir surette onları yola çıkardı.

---

[1] Büyük mevkibi hümayuna mahsus olan takımlar arasında bayraklar, nekkarelerde vardır. صبح الاعشى nekkare dünbelek dediğimiz çalgıdır. İz.

METNİN ASLI

ذكر حضور فقهاء القفجاق رسلا من جهة تتامنكو قريب الملك بركة يهنون بجلوسه واسلامه

وفى جمادى الاخرة [سنة ٦٨٢] وصلت رسل قفجاق فقهاء احدهم الفقيه مجدالدين اطاورفقته نورالدين ورفيق آخر واحضروا على ايديهم كتاباً بالمغلى من تتامنكو مضمونه انه اسلم وقعد على التخت واقام شرايع الاسلام وقال هؤلاء الفقهاء انه سيرنا نطلب له من مولانا السلطان نعتاً يسمى به من اسماء المسلمين وعلما من الخليفة وعلماً من السلطان ونقارات ليركب بذلك ويقاتل اعداء الدين وعرض فى الكتاب بالوصية بهؤلاء الفقهاء وانهم يحجون فاهتمّ مولانا السلطان بامرهم وجهزهم الى مكة صحبة الركب بما يحتاجون اليه ولما حضروا كتب الاجوبة على ايديهم واحسن اليهم غاية الاحسان وسفّرهم فيما بعد ذلك على اتمّ حال واحسنه .

683 (1284) SENESİ MUHARREMİNİN İKİNCİ GÜNÜ ELÇİLERİ DENİZ YOLULA PADİŞAHLARA GÖNDERMESİNE DAİR

Bereke Hanın hısımı Tuta Mengûya, Nogaya, Kaydoya [1] elçiler gönderilmesi bu aradadır, bunlar bilesince Emîr Kütogan ve Şemseddin Mehmet bin Ebişşevarip te vardı.

[1] Oktay Kaanın oğlu Kaşin'ın oğlu. İz.

METNİN ASLI

ذكر تجهيز الرسل الى الملوك فى البحر فى ثانى المحرم (سنة ٦٨٣) . . .
منها تجهيز الرسل الى الملك تتـا منكو قريب الملك بركة والى نوغاى والى قيدو
ومعهم الامير قطغان وشمس الدين محمد بن ابى الشوارب .

PADİŞAHLAR TARAFINDAN ELÇİLERİN GELMELERİ

Bu sene yani 685 (1286 - 1287) senesinde Tutamengûnun elçisi Mecdettin Ata geldi. Mecdettin Ata bundan evvel gelmiş ve arkadaşları ile beraber sultanın azığı çok, masrafı büyük, [1] sevabı kat kat olan sadaka [2] larile Mekkeye - Tanrı onu müşerref kılsın - gitmiş, oradan Tutamengû Hana döndükten sonra bu sene yine avdet etmişti. Mecdettin Ata Mevlâna Sultanın bütün dileklerinin hâsıl olduğunu beyan etti [3]. Buna cevap olmak üzere Emîr Seyfeddin Balaban Gutmî elçi gönderildi, bilesince hediyeler, armağanlar, altı baş, eğerlerile, takımlarile beraber cins at [4] vardı. Elçiler yola çıktılar. Yine bu sene içinde Zeyneddin Tizinî bilesince Nogayın elçileri geldiler.

∴

[1] Yani masrafları hem türlü türlü, hem büyük, külfeti çok. Iz. [2] Sadaka Tanrı yolunda teberru olunan paradır. İz. [3] Sultanın, Tuta-Mengû Handan istedikleri şeyler ihtimal ki söz birliği etmek, yahut Kırımda cami yaptırmaktır. Nitekim İbnilfurat 686 tarihinde sultanın cami yaptırmağa başladığını yazıyor İz. [4] Mısırın meşhur mevaşisi içinde cins atler de vardır. صبح الاعشى İz.

METNİN ASLI

ذكر حضور رسل الملوك. وفى هذه السنة (يعنى ٦٨٥) وصل مجدالدين اطا رسول الملك تتا منكو الذى كان حضر قبل ذلك وتوجه الى مكة شرفها الله هو ورفقته من جملة صدقاته [1] التى كثرت مؤنتها وعظمت كلفتها وتضاعفت مثوبتها وعاد الى جهة الملك تتامنكو ثم عاد فى هذه السنة ذاكراً ان الاجابة قد [2] حصلت الى جميع مطلوب مولانا السلطان وسيّر فى جواب ذلك الأمير سيف الدين بلبان الغتمى رسولاً وسيرت معه هدايا وتحفا وخيلا مسوّمة بسر وجها وعددها وهى ستة رؤس وتوجهوا وفى هذه السنة وصل رسل نوغاى صحبة زين الدين التيزنى

∴

[1] Telfikulahbar. metinde « فى صدقات مولانا السلطان » basılmıştır. İz. [2] Metinde (قد) düşmüştür. İz.

IV — Muferricülkürub — İbni Vâsılı Hamevî

Cemaleddin Ebu Abdullâh Muhammet bin Sâlim, İbni Vâsıl diye meşhur olup 697 [1297] senesinde 93 yaşında Hamada kadı iken vefat etmiştir[1]. مفرج الكروب فى اخبار ملوك بنى ايوب [2] adlı olup Paris millî kütüphanesinde mahfuz olan 530 - 680 vak'alarını havi olan eserinde Altın Orduya dair malûmat İbni Abdüzzahirin verdiği malûmatın tekerrüründen ibaret olmakla mecmuaya almadım. 635 — 695 tarihlerini içine alan ve Paris millî kütüphanesinde mahfuz olan diğer bir nüshasında da Altın Orduya ait bir şey bulamadım. Fakat Got Arşidok kütüphanasinde İbni Vâsılın eserinden çıkarılmış yazma bir nüsha vardır ki 626-689 tarihlerini ihtiva eden bu eser Kartay el - İzzi el - Hazinedarî tarafından tasnif olunmuştur. İşte bu yazmada aşağıdaki bahisler vardır.

---

[1] Bu halde 604 te doğmuş oluyor İz. [2] İbni Vâsılın bu kitabı Ebülfeda tarihinin mehazlarındandır İz.

627 (1229 - 1230) senesinde Tatarlar ile Kıpçaklar arasında savaş ateşi alevlendi [1].

Bu sene yani 662 (1263 - 1264) senesinde Tatarlar, Hülâgû ve Bereke arasında ihtilaf baş gösterdi. Hülâgû şark ilinden kalkıp Bereke iline yürüdü, iki asker karşılaştılar, aralarında o kadar adam öldürüldü ki sayısını ancak Tanrı Tealâ bilir.

[1] Oktay Kaan zamanında Batu kumandası altında sevk olunan Tatar ordusu ile Kıpçaklar arasında İz.

METNİN ASLI

وفيها (يعنى فى سنة ٦٢٧) ثارت نارالحرب بين التتر والقفجاق [1] .

وفى هذه السنة (يعنى فى سنة ٦٦٢) وقع الاختلاف بين التتر هلاون وبركة ورحل هلاون من اقليم الشرق وطلب بلاد بركة والتقت العسكران وقتل بينهم خلق لا يعلم عدتهم الاالله تعالى .

[1] Kitapta 644 – 653 seneleri boştur, vak'aları yoktur. M.

TATARLARIN İHTİLÂFINA SEBEBE DAİR

Tarih sahibi [1] diyor ki Tatarlar şarktan ilk zuhur ettiklerinde Cingiz Han onlara şöyle ferman etti: Her kim bir ülkeyi feth ederse kazandığının üçte biri Bereke ailesinin, üçte biri de Cingiz Han ailesinin [2], diğer üçte biri kendisinin ve askerinin olacak. Cingiz Han ölünce Tatarlardan hiç biri onun hükmünden, fermanından dışarı çıkmadı, fakat Hülâgûya gelince iş değişti, Hülâgû şarkı, Acem ve Irakı feth edip malları alınca Tatarlardan hiç birine bir şey vermedi, bütün malları kendisine ayırdı, ne Bereke ailesine, ne Cingiz Han ailesine hiç bir şey göndermedi, Cingiz Han ailesine Batu ailesi denir, çünkü Batu onların büyük ve ulu hanları idi [3], bu hal Bereke ailesine ağır geldi, Bereke Mısır Hükümdarı Melik Zahire elçiler gönderdi, ona dedi ki biz Şarktan kalkalım, sen de Garpten kalk, Hülâgû askerini esir alalım, onlardan bir tekini bırakmayalım. Melik Zahir bundan naşi ona in'amda bulundu [4]. İki han arasında zikrettimiz veçhile iş kararlaştı. Hülâgû, Hanların kendi aleyhine uyuştuklarını haber alınca askerini hazırladı, Bereke ülkesine yürüdü. Bu sene içinde Berekenin elçileri Hülâgû'ya vardıklarında Hülagû hepsinin boynunu vurup asker ile Aladağa giderek Kur nehrine, Demir kapıya [5] vardıklarına dair Melik Zahire haber geldi. Bereke Hülâgûnun kendi ülkesine vardığını haber alınca şehirlerin boşaltılmasını, hiç bir ferdin durmayıp onunla vuruşmamasını emretti. Sonra on beş gün zarfında şe-

---

[1] İbni Vâsılı Hamevî. İz. [2] Yani büyük Han ailesinin İz. [3] Müellif zamanında büyük Han ailesine Batu ailesi deniyor imiş, çünkü Batunun hükmü bütün Cengiz Han ailesi üzerinde cari idi, yaşça en büyükleri idi; kuvvet ve şevketi daha çok, reyi daha üstündü, yoksa Batu Han ailesile Bereke ailesi birdir. İz. [4] Ona teşekkür etti, hassaten hediyeler gönderdi İz. [5] Demirkapı Bereke ile Hülâgû arasında bir sınır gibidir صبح الاعشى İz.

hirleri boşalttılar. Tarih sahibi diyor ki Seyhun [1] Irmağı büyük bir ırmaktır, genişlikte Nil suyu kadardır, veya ondan ziyadedir, her sene onun üstüne kar yağar, dağlar ile bir oluncaya veya ondan aşağısına kadar yedi adam boyundan daha çoğunu örter, böylece tam dokuz ay kalır. Sefer edenler: tacirler, hanlar üzerinden geçerler, birbirlerile vuruşurlar, bundan aşikâr olur ki bu ülke dokuz ay kış, üç ay yazdır. Hülagû Ceyhun [2] ırmağını geçti, Bereke askerleri kaçmakla şehirleri bomboş buldu. Hülâgû askeri onun topraklarına pek ziyade daldılar, sığır, koyun ve buna münasip ne buldularsa hepsini yağma ettiler, doyumluk aldılar, çünkü Tatarlar ne kumaş ne kıymetli eşya bilmezler, yaşayışları açlık,kıltık, kötü libas ile; ekimli, biçimli, yemli yemişli mahal bulamamakla köpeklerin yaşayışları gibi yaşarlar. Kunduz derisinden, kürkten ve bu gibi kötü şeylere münasip olanlardan başka bir şey bilmezler. Bereke Hülâgû ordusunun topraklarına pek ziyade daldıklarını işitince on yaşında olanların yürümeleri hususunda askerinde dellâl çıkardı, o kadar halk yürüdü ki önü, sonu bilinmezdi [3]. Hülâgûya gelince o Bereke ülkesini aldığı itikadında idi. Bu halde iken bir de baktı ki kızgın bir sam yeli esiyor, yanında bulunanlara bu sam yeli acaba ne olacak? diye sordu. Bunun üzerine dışarı çıkıp içeri girdiler, bu hava nın sıcaklığı atların soluklarından ileri geliyor dediler. Hülâgûnun askeri arasında Samgar adlı [4] yaşlı bir adam vardı, Samgar kötrüm idi, yarı belinden aşağısı tutmaz idi. Hanki orduda bulunursa savaşında bulunanı kırar, düşmanını yener idi, Tebriz [5] ve mülhakatı onun malikâneleri cümlesinden idi, Düşmanı yenmesinin sebebi şu idi: düşman ile karşılaştığı vakitatından iner: arkadaşlarına *"İşte ben burada oturuyorum*, dileyen benim yerime vuruşur,dileyen beni bırakır» derdi. Hüâgû onu isteyince o huzuruna girdi, Hülâgû ona bu askeri nasıl görüyorsun? dedi, Samgar kamçısını eline aldı, onu başından sonuna kadar urdu, Hülâgûya "Kamçımın önünde altı yüz

---

[1] Seyhun veya Ceyhun ırmakları Kur veya Terek ırmaklarıdır her ikisi de Hazer denizine dökülür. Kur nehri iki memleket arasında haddi fasıldır. İz. [2] Ceyhun eskilerin örfinde mutlak büyük nehir demekti ki Kur ırmağı demektir. Sind ırmağına da deniyor: netekim جنكز خان بر لب جيحون روان شد denmiştir». İz [3]. Hadsiz hesapsız demektir İz. [4 Veya Süntay adlı İz [5] Âmme Tevriz der İz.

bin asker vardır. Buradan ve oradan da taşıyor [1] bu askerin sayısını bilemem„ dedi, bunun üzerine "Hakandan önce [2] ırmağı herkim geçerse olur„ [3] diye emir verdi. Sonra Hülâgû, Mogol hassa askerlerile beraber bozuldu, Hülâgû ırmağı yarıp öte geçince arkasındaki asker kırıldı. Tatarlar kaçmak hususunda darlıktan dolayı birbirini itip kaktılar, kar altında kaldılar. Orası kardan bir kıt'a halinde olup mesafesi üç gün idi; Tatarlardan haber getirecek bir fert kurtulmadı, kaçıp ileri gidenin hepsi boğuldu, geri kalan da hep öldürüldü. Vaktaki Bereke bu katil mahallini gördü, öldürülenlerin hepsinin bir yere getirilmesini emretti. Onları bir yere getirdiler, büyük tepeler olmak üzere üç yığın yığdılar, yağmurlar, rüzgârlar onları silip süpürdü, kemikleri bembeyaz oldu. İki günlük mesafeden onları görürler idi ve bu vak'aya Demirkapı vakası denmiştir. Hülâgû, az bir nefer ile kaçtı. Tarih sahibi der ki Vakta ki Bereke katil mahallinde durdu, onu pek kötü bir katil mahalli gördü. Tanrı Hülâgûyu kötü yapsın, bu ne hal! Mogol Mogol kılıçlarile öldürülüyor. Eğer sözümüz bir olsaydı yer yüzünü tamamile fethetmiş olurduk

---

[1] Yani sağdan ve soldan İz. [2] Hülâgû'nun kendisinden önce İz. [3] Yani öldürülecek İz.

ذكر سبب اختلاف التتر. قال صاحب التاريخ ان التتر لما ظهروا من الشرق اوّل ظهورهم رسم لهم شنكز خان انه كل من فتح بلداً من بلاد يكون الثلث من المكسب لبيت بركة والثلث لبيت شنكز خان والثلث له و لعسكره فلما مات شنكز خان لم يخرج احد من التتر عن حكمه ولاعما رسم به فلما وصل الامر الى هلاون وفتح الشرق والعجم والعراق واخذ الاموال لم يسيّر الى احد من التتر شيأ ولا لبيت شنكز خان ويسمى بيت باتو وهو الملك الكبير العظيم الذى لهم فعظم ذلك على بيت بركة وسيّر رسله الى الملك الظاهر يقول له نحن من الشرق و انت من الغرب[1] نأخذ عسكر هلاون سبياً ولانبقى منهم رجلاواحداً فانعم له الملك الظاهر بذلك وتقرر الامر بين الملكين على ما ذكرناه فلما بلغ هلاون اتفاق الملوك عليه جهز جيشه وطلب بلاد بركة وفى هذه السنة وصل الخبر الى الملك الظاهر ان رسل بركة قدوصلوا الى هلاون وانه ضرب رقاب الجميع وخرج بالعساكر الى الاضاع وصل الى نهر كور [2] و الى تمر قابو فلما بلغ بركة و صول هلاوون الى بلاده رسم ان تخلى له البلاد و الايقف احد بين يديه ولا يقاتله احد ثم اخلواله البلاد مدة خمس عشر يوماً قال صاحب التاريخ ان نهر سيحون نهر عظيم يعادل ماء النيل اويزيد عنه فى العرض وانه فى كل سنة ينزل عليه الثلج فيغطيه اكثر من سبع قامات الى ان يساوى الجبال اودونها ويقيم كذلك تسعة اشهر وتسافر عليه المسافرون التجار والملوك ويقاتل بعضهم بعضا فظهر بذلك ان تلك البلاد تسعة اشهر شتاء وثلثة اشهر صيفا فلما عدا هلاون نهر جيحون فوجد البلاد شاغرة وقد هرب عسكر بركة واوغل عسكر هلاون فى البلاد ونهبوا وكسبوا مثل البقر والغنم وما يناسب ذلك فان التتر لم

[1] Metinde « ونحن » zaittir. İz. [2] Metinde (وصل)mükerrerdir. İz.

يعرفوا القماش ولا الحشمة وعيشهم عيش الكلاب من الجوع والقحط وسوء اللباس وقلة الارياف والثمار ولا يعرفون غير القندس والفرو وما يناسب هذه الاشياء القبيحة فلما سمع بركة ان عسكر هلاون قد اوغل فى البلاد نادى فى جيشه ان يركب من عمره عشر سنين فركب خلق لا يدرى اولها من آخرها واما هلاون فانه اصبح وهو معتقد بانه قدملك [1] بلاد بركة وبينا هو ذلك اذ رأى [2] هواء سموما سخنا فقال لمن عنده ماهو الهواء السموم فخرجوا ودخلوا عليه وقالوا له هذا الهوى حرارته من انفاس [3] الخيل وكان فى جيش هلاون رجل كبير السن يسمى صمغار وطلبه وكان مقعداً قد بطل نصفه وكان لايحضر فى جيش الا وينكسر من كان يحاربه وينتصر على عدوه وكان من جملة اقطاعه توريز واعمالها وسبب نصرته انه اذا التقى عدوه ينزل عن فرسه ويقول لاصحابه ها انا قاعد هنا فمن شاء يقاتل عنى ومن شاء يريد عنى فلما طلبه هلاون حضر بين يديه قال له ماتنظر هذا الجيش فاخذ صمغار مقرعته بيده وتطرقها من اولها الى اخرها وقال لهلاون هذا قدام مقرعتى سمائة الف ويفيض من هنا ويفيض من ههنا وما اعرف عدة هذا الجيش قال فعند ذلك رسم هلاون بان [4] كل من عدا النهر [5] قبل القان مات ثم انهزم هلاون ومن معه من المغل من خواص عسكره فلما قطع النهر وعدا انكسر الجيش وراه وتزاحمت التتر فى الهروب وانخسف بهم الثلج وهى قطعة من الثلج مسافتها ثلثة ايام فلم يسلم من التتر من يرد خبرا فكان كل من تقدم هارباً غرق ومن تأخر قتل فاما الذين غرقوا فانه لايدرى عدتهم الا الله [6] واما الذين تأخروا فقتلوا جميعاً ولما حضر بركة ورأى تلك المقتلة امران تجمع القتلى فجمعوهم وجعلوهم [7] ثلثة كيمان تلالا عظيمة وقد صلقهم الامطار والرياح وقد ابيضت عظامهم ينظرهم المسافرون من مسافة يومين وهذه الوقعة تسمى نوبة تمرقابو وهرب هلاون فى نفر يسير قال صاحب التاريخ لما وقف بركة على المقتلة ورأى مقتلة شنيعة قال قبح الله هلاون هذا نقتل المغل بسيوف المغل لوكانت كلمتنا مجتمعة لفتحنا الارض بكمالها.

---

[1] Metinde (قد) düşmüştür. İz. [2] Metinde « بينا هو كذلك » yoktur. İz. [3] Metinde نفس basılmıştır İz. [4] Metinde « بان » düşmüştür. İz. [5] Metinde ayrıca «سيحون» de vardır. İz. [6] Metinde «الاالله» basılmamıştır. İz. [7] Metinde « وعلموهم » basılmıştır. İz.

668 (1269 - 1270) Senesinde Bereke elçileri Hülâgû ordusuna karşı birleşmek teklif ile geldiler.

671 (1272 - 1273) Senesinde Bereke elçileri [1] geldiler, Melik Zahir ile Bereke arasında ancak Allahın takdir ettiği şey üzere birleşme vakı oldu. [2]

***

[1] Bereke Han 665 tarihinde ölmekle yerine Menkütemir geçmişti. 668 ve 671 tarihlerinde şimal eyaleti hanı Menkûtemir idi, bu halde gelen elçiler Bereke'nin değil ailesinin elçileri olacak Iz. [2] Neye dair birleşme vaki olduğu malûm olmadı İz.

METNİN ASLI

وفيها (يعنى فى سنة ٦٦٨) وصلت رسل بركة بالانفاق على عسكر هلاون .

وفيها (يعنى فى سنة ٦٧١) وصلت رسل بركة ووقع الانفاق بين الملك الظاهر وبركة على امور لم يقدرها الا الله تعالى .

***

V — Beybers Tarihi — Rükneddin Beybers

Bu eser «زبدة الفكرة فى تاريخ الهجرة» *yahut sadece* «تاريخ بيبرس» *unvanile maruf olup on bir ciltten ibarettir. Eser 1-724 Hicrî vukuatını havidir. Emîr Devadar [1] Rükneddini Beybers Elmansurîel Mısrî Kahirede 80 yaşında iken 25 ramazan 725(1325) te ölmüştür[2]. Rükneddin Mısır sultanlarından Kalavun ile Muhammedinnâsırın [3] en yakın mutemetlerinden idi, Wüstenfeld her nedense bu zatı 709 tarihinde ecelikazaya uğramış olan Sultan Rükneddin Beybers [4] zannetmiştir. Aşağıda A harfile işaret olunan parçaları Britanya müzesinde hıfzolunan nüshalardan aldım. Bu nüsha galiba zikrettiğimiz eserin onuncu kısmıdır. Çünkü bu nüsha 655 - 709 vak'alarını muhtevidir. Maatteessüf bu nüshada bazı beyazlar [5] vardır. Meselâ 661 - 669 seneleri, 672 - 676, 688 - 690 seneleri arasında bu beyazlar görülüyor. Metni mukayese için Aynî ve İbnilfurat tarihlerinden istifade ettim. [Notlardaki A, N Φ harflerine bak] ki bunların eserlerine Beybersin yazılarının pek çoğu girmiştir. Bodleyon kütüphanesinde Beybers vakıanamesinin dokuzuncu kısmını ihtiva eden yazma nüshada Altın Orduya dair yeni bir şey yoktur, Beybers vakıanamesinden istihraç edilen iki yazma nüsha daha vardır. Biri* مختارالاخبار *diğeri* التحفة الملوكية فى الدولة التركية *dir.* مختارالاخبار *Milânda,* التحفة الملوكية فى الدولة التركية *. Viyana kütüphanesinde mahfuzdur. Buradan Altın Orduya dair aldığım yazılara B. işaretini koydum.*

---

[1] Devadar divit tutan demek idi ki padişahtan sadır olan tahriratı mahallerine isal ve istidaları tebliğ, elçi ve sair zevatı huzuru humayuna ithal eylemek vazifelerile muvazzaf idi. İz. [2] Bu halde 645 te doğmuştur. İz. [3] Melik Nasır Melik Mansurun oğludur. Beybers 702 de Melik Nasırın vekili umuru olup Seyfeddin Mansur Kalavunun kölesi idi. İz. [4] İkinci Rükneddin Beybers Çaşnegir (mutbak emini) dir. 708-709 senelerinde padişahlıkta bulunmuş, hapishanede ölmüştür. İz. [5] Yazma kitaplarda eksik yerlere işaret için beyaz yerler bırakılırdı.İz.

659 (1260-1261) yılında Sultan (Melik Zahir) Sayın kan oğlu [1] Berekenin müslüman olduğuna dair biribiri ardınca haberler gelmekle ona bir mektup yazdı, mektupta Bereke'yi Hülâgûya kışkırtıyor, üzerine cihadın vacip olduğunu bildiriyor, islâm dinine girenlerin kâfirler ile cihat eylemeleri lâzım idügünü ve buna benzer ayartmak, kışkırtmak gibi hususa ait sözleri beyan ediyordu. Mektubu Alân tacirlerinden biri ile gönderdi, aşağıda zikredeceğimiz vechile cevabı geldi. [2]

[1] Sayın Batu Hanın lakabıdır. Akıl ve istidadının yüksekliğine mebni büyük babası Cingiz tarafından telkip olunmuştur ki muhterem, ceyyt manasınadır. Berekenin Batunun kardeşi veya oğlu olmasında müverrihlerce ihtilâf vardır. Müellif, oğlu gösteriyor, doğrusu oğlu değil, kardeşidir. Nitekim جامع التواريخده، مسالك الابصارده، ابن خلدونده kardeşidir İz. [2] İbni Abdüzzahir siyretinde mektup tarihini [660] yılı gösterdiği halde müellifin [659] tarihinde göstermesi ya zühul veya yazan kâtiplerin sehvleri eseridir İz.

METNİN ASLI

فيها (يعنى فى سنة ٦٥٩) كتب السلطان (الظاهر) الى بركة بن صاين قان كتاباً يغريه بهولاكو ويعرفه ان جهاده واجب عليه لتواتر الاخبار باسلامه ويلزمه اذ دخل فى دين الاسلام ان يجاهد الكفار وامثال هذ الكلام ونحوه من التحريض والاغراء وبعث به اليه مع احد تجار العلان فورد جوابه [1] بما سنذكره

[1] Metinde فيما بعد zaittir. İz.

661 (1260 - 1261) yılında Tatar Hanı Berekenin islâma geldiğini haber vermek hususunda Kadı oğlu Emîr Celâleddin ile Şeyh Nureddin Ali, elçilik ile gelüp mektup getirdiler. Muhteviyatından bazısı Tatar eşrafından islâma gelüp kâfirler zümresinden çıktıklarını, uluslarını, budunlarını, adamlarını, askerlerini, küçüğünü, büyüğünü mufassal olarak beyan ediyordu ki bir kısmı budur: "Büyük, küçük kardeşlerimiz, oğulları, kızları, Budakür evladı da bütün hadem ve haşemle ve evlâtlarile islâm oldular. Pulatkükâcur, Yisünoğay da memleketlerinde olanlar ile; Kudağo, Karaçar, Tenüşukbuğa, Şıramun, Bozbakü, Mengkadar bütün askerlerile, köylerile; Bek Kadak - Baynaî, dokuz oğul, Kutluktemir, Acı bütün oğul ve kızlarile, Durbay, Horasana gönderilen on bin nefer asker, Baynal Noyon, Aykako gibi Baycunun maiyetindekilerin hepsi de islâma geldiler; farzları, sünnetleri, zekâtı, Tanrı yolunda gaza ve cıhadı yerine getirdiler„. "Tanrıya hamdolsun bizi buna hidayet etti. Tanrı bize hidayet etmeseydi, biz hidayet bulamazdık„ dediler; biz de «امن الرسول بما انزل اليه و المؤمنون كل امن بالله الاية» [1] yi okuduk. Sultan bilsin ki ben islâm dinine taassup [2] uğurunda Allahın yüksek kelimesini îlâ için, etimden ve kanımdan [3] olan Hülâgû ile savaş ettim. Çünkü o bağî ve yağî [4] dir bagî Tanrıyı ve yalvacını înkâr eden kâfirdir. Sultanın elçileri ile birlikte Arboga, Ortemir ve Önaması elçi ve ulak koşup gönderdim, bilesince vuruşmanın şaşılacak cihetlerini hikâye etmek için vak'ayı gözile gören Gazi ibni Şehabı da yolladım [5]. Sultanın ilmine aşikâr olsun ki kendisi hayırlara, saadetlere muvaffak olup Abbas uruğundan Hâkim Biemril-

[1] Peygamber kendine inzal olunan kitaba inandı, müminler de inandılar, her biri Allaha inandı... İz. [2] Taassup mezmum, salâbet memduh olmakla maksat salâbet olacak. İz. [3] Kan hısımı, amucası oğlu. [4] Yağı Türkçe düşman demektir İz. [5] İbni Kesir tarihinde yazıldığı veçhile Gazi ibni Şehap [662] de gelmiştir. Burada yine tarihte bir tahrif olacak İz.

lahı islâm halifeliği makamına imam getirmekle himmetine teşekkür ettim. Hele o tarafları kâfirler elinden kurtarmak için islâm askerlerile Bağdada azimetini [1] işidince Tanrıya hamdeyledim„. Bu mektubun tarihi İtil makamında 661(1263) senesi recep iptidasıdır. Mektup tafsıl ve şerh ile yazılmış, sonu uzun bir mektuptur. Bizim yazdığımız o cümleden biridir, ilk önce Sultan tarfından elçilikle gönderilen Harezmşahın esvapçısı Türk Emîr Seyfeddin Küşerbek ile Fakih Mecdeddin Ruzraverî dönmüşlerdi.

Sultan, Bereke elçilerini ve onlar ile beraber gelen Eşkeri elçilerini ağırlayıp her şeyden Bereke Han için, beğenilecek hediyeler hazırladı. Onlar bir mushafı şeriftir ki denildiğine göre Osman bin Affan yazısiledir; türlü türlü koltuk yastıları [2], namaz seccadeleri, Venedik bezleri, Şarkta yapılan ipek kumaşlar, seradık postundan [3] ve sahtiyandan döşemeler, kakmalı kallecurî kılıçlar [4], altın kaplı topuzlar. frenk tulgaları, altın yaldızlı kalkanlar, örtülü fanuslar, şamdanlar, örtülü makineler, ayakları kaplamalı çift el kandilleri, Harezmî eğerler, eğer haşaları, herbiri türlü türlü altın ve ve gümüş ile işlenmiş oyanlar. halkalı oklar, külle atan oklar, neftatan oklar, kanay mızrakları, süngüler, kargılar, bunlar da sandıkları içinde, bürme denilen taştan yapılan tencereler,

[1] Burası izaha mühtaçtır. İbni Kesir, Aynî ibni Tanrı birdi ve Süyotının beyanlarına göre Mustansır Billâh Abbas oğullarından bir cemaat ile Musta'sım tarafından hapse atılmıştı. Hülâgû Bağdadı alınca bunları salıverdi. Mustansır Irak Araplarına karıştı, Melik Zahiri işidince Irak Araplarından bir cemaat ile [659] tarihinde Mısıra geldi ki kendisinin nesebine şehadet eden işte bu cemaat idi. Mustansıra bıyat olununca metinde olduğu gibi Bağdada azimet etti, Melik Zahir Şama kadar onunla beraber gitti. Mustansır o tarihte veya [660] yılı muharreminde Tatarlar tarafından öldürüldü, veya ortadan kayboldu. Hâkim Biemrillâh vak'ada Mustansırın maiyetinde idi. Oradan kurtulup Mısıra geldi. Yoksa halife olduktan sonra Bağdada azimet etmediği gibi Melik Zahir de Bağdada kadar gitmedi. Berekeye gelen haberler Hâkim Biemrillâhın veya Melik Zahirin Bağdada azimetleri merkezinde olabilir İz. [2] Yahut namazlıklar İz. [3] Veya askılı döşemeler, duvar halıları. İz. [4] Makrizî المواعظ والاعتبار de silâhhanedeki kılıçları söylediği esnada «والسيوف على اختلافها من العربيات والقلجوريات» demekle yukarıda beyan ettiğimiz gibi kallecurî Arap kılıcı olmıyan kılıç oluyor. İz.

altın ile yaldızlanmış, gümüş zincirleri ile beraber altın yaldızlı kandiller, siyah hademe, aşçı kadınlar, yöğrek arap atları, nobe hecinleri, eşkin yürür binek hayvanları, bir nevi maymunlar, erkek semiz geyikler ve saire. Elçilerine yeğitlik donu giydirdi [1] ve o senenin (1263) ramazanında elçileri iade etti.

[1] Yani halife tarafından. İz.

فيها (يعنى فى سنة ٦٦١) وصلت رسل بركة ملك التتار وهم الامير جلال الدين ابن القاضى والشيخ نورالدين على مخبرين باسلامه وعلى ايديهم كتاب منه يتضمن ذكر من اسلم من بيوت التتار وخرج عن زمرة الكفار وتفصيلهم بقبائلهم وعشائرهم وانفارهم وعساكرهم وصغيرهم وكبيرهم وهو قال : ودخل فى دين الاسلام اخواننا الكبار واخواننا الصغار وذراريهم واولاد بوداكور بحشمهم واولادهم بلاد كوكاجور وييسونوقا ومن فى بلادهم قودغو وقراجار تنشق بغا وشرامون وبوز باكو ومنكقدار بجيوشه وسواده وبك قداق باينال وتقوز اوغل وقتلغ تمرواجى وذريته ودرباى والتومان الذى توجه الى تجريد خراسان وكل من توجه صحبة بايجو مثل باينال نوين وايكاكو كل هؤلاء اسلمو باسرهم وقاموا بالفرائض والسنن والزكاة والغزاة والجهاد فى سبيل الله وقالوا الحمد لله الذى هدانا لهذا وما كنا لنهتدى لولا ان هدانا الله. وقرأنا آمن الرسول بما انزل اليه من ربه والمؤمنون كل آمن بالله الآية فليعلم السلطان انى حاربت هولاكو الذى من لحمى ودمى لاعلاء كلمة الله العليا تعصباً لدين الاسلام لانه باغ وياغى والباغى كافر بالله وقد سيرت قصادى ورسلى صحبة رسل السلطان وهم اربوغا وارتمور واوناماس ووجهت ابن شهاب الدين الغازى معهم لانه كان حاضراً فى الوقعة ليحكى للسطان ماراه بعينه من عجائب القتال ثم ليوضح لعلم السلطان انه موفق للخيرات والسعادات لانه اقام اماماً من ال عباس فى خلافة المسلمين وهوالحاكم بامرالله فشكرت همته وحمدت الله تعالى على ذلك لاسيما لما بلغنى توجهه بالعساكر الاسلامية الى بغداد واستخلاص تلك النواحى من ايدى الكفار وتاريخ هذا الكتاب مستهل رجب سنة احدى وستين وستمائة بمقام اتيل وهوكتاب مطول مشتمل على اسهاب واطناب هذا من جملته وعادت

رسل السلطان صحبتهم وهما الامير سيف الدين كشربك التركى جمدار خوارزمشاه والفقيه مجد الدين الروذراورى فاكرم السلطان رسل بركة ورسل الاشكرى الواصلين معهم وجهز لبركة من الهدايا من كل شئ مستحسن وهى ختمة شريفة ذكر انها بخط عثمان بن عفان ونمارقات [1] وسجادات للصلاة متنوعة الالوان خرق بندق واكسية لوانية ودسوت من النطوع المصردقة والاديم سيوف قلجورية مسقطة ودبابيس مذهبة وخوذ فرنجية وطوراق مذهبة فوانيس منشاة وشمعدانات ومنجنيقات باغشية ومشاعل جفناة وقواعدها [2] برسمها مكفته وسروج خوارزمية ونمارقات [3] ولجم كل ذلك بانواع السقط بالذهب والفضة قسى حلق وقسى بندق وقسى جروخ ورماح قناوا سنة ونشاب فى صناديقه قدور برام وقناديل مذهبة بسلاسل فضة مطلاة بالذهب وخدام سود وجوارى طباخات وخيل سوابق عربية وهجن نوبية ودواب فارهة ونسانيس وبغابغ وغير ذلك والبس رسله الفتوة واعادهم فى شهر رمضان منها.

[1] Veya نمازلوقات İz. [2] Metinde وقواعد yazılıdır. İz. [3] Metinde قما زينات basılmıştır İz.

HÜLÂGÛ ASKERLERİNDEN İSTİMAN [1] EDEN TATARLARIN GELMELERİNE DAİR

661 (1263) senesi zilhiccenin altısında Tatarlardan istiman, ve islâma istek ile bin nefer kadar olmak üzere büyük bir heyet geldi. İçlerindeki bellibaşlıların adları şudur: Keremun, Amtağya, Nukiye, Cabrak, Kayan, Nasağya, Tabşur, Nabatu, Sancı, Çuhlan, Uçkurka, Orkuk, Kiray, Solagay, Menkadim, Soragan vardı. Bunlar Berekenin adamlarından idi. Bereke [2] onları Hulâgüya [3] imdat kuvveti olarak göndermiş idi. Bunlar Hulâgûnun yanında bir müddet kaldılar, Hulâgû ile Bereke arasında muhalefet vaki olup düşmanlık kuvvet bulunca Bereke onlara Hulâgûdan ayrılıp kendi tarafına dönmelerini, dönemezler ise Mısır askerlerine katılmalarını bildirdi. Bunlar Mısır'a gelince müslüman oldular, sünnet edildiler, sonra da isimleri zikrolunan büyükleri ileri geçtiler. Onlara beylikler verildi, tımarlar, mehterhaneler tayin edildi. Caizeler, kaftanlar ve bahşışlar ihsan olundu. Onları Lok mahalline kondurdu, bu babda Kadı Muhiddin bin Abdüzzahir şu şiiri söyledi, manası budur:

Ümmetler için mahzı salâh ve felâh olan dünya padişahı!

Adl ile bizdeki zulüm karanlıklarını yok eden padişah!

Kendisine, Tatarlar ganimet olarak koyun gibi sürülen padişah!

Tatarlar senin kılıçlarından korktular, çünkü kılıçların onları ukubetlere sürükler.

Artık hepsi de kapına geldiler, oradan hareme sığınıyorlar.

---

[1] İstiman aman dilemek üzere gelmek. İz. [2] Doğrusu Batu Han olacak. İz. [3] İsmailîlere karşı. İz.

Burada korktukları belâlardan, hastalıklardan emin oldular.

Cenabı humayununu kalkan, atlarının toprağını müstelem [1] kıldılar.

Barışıklık elini uzattılar ki çok kere o el kanlara boyanır.

Sen onlara müellefei kulup payını verdin [2].

Ey padişahlar padişahı! Zaman senin hâdimin olsun.„

[1] İstilâm Kâbedeki Heceri Esvedi selâmlamak, öpmek veya ona el sürmektir. حجراسود مستلم mahallidir. Manası: «Seni kalkan yerine koydular, atlarının ayakları altındaki topraklara yüz sürdüler» demek olur. İz. [2] İslâma ısınmak. İslâmda sebat etmek için müslümanlara, müslüman olmak için gayrimüslimlere verilen zekât eshabıdır. Müellefei kulube Peygamber ve Ebubekir zamanlarında zekât verilirdi !

ذكر وفود التتار المستأمنين من عسكر هولاكو

وفيها (يعنى فى سنة ٦٦١) فى السادس من ذى‌الحجة وصلت جماعة كبيرة من التتار مستأمنين وفى الاسلام راغبين وكانو زهاء الف نفس وفيهم من اعيانهم كرمون وامطغية ونوكية وجبرك وقيان وناصغيه وطبشور ونبتو وصنجى وجوخلان واجقرقا وارقوق وكراى وصلاغاى ومنقدم وصراغان وهؤلاء كانو من اصحاب بركة وكان قد ارسلهم [1] الى هولاكو نجدة فاقاموا عنده مدة فلما وقع بينهما الخلف [2] وتمكنت العداوة كتب بركة بان يفارقوا هولاكو ويحضروا اليه وان لم يتمكنوا من التوجه اليه فينحازوا الى عساكر الديار المصرية ولما وصلوا اسلموا وطهروا وقدم كبراؤهم المذكورون ، وامروا وعينت لهم الاقطاعات والطبلخانات وافيضت عليهم الصلات والخلع والهبات وانزلهم باللوق فقال فى ذلك القاضى محى‌الدين بن عبدالظاهر .

يا مالك الدنيا الذى اضحى صلاحاً للامم
يا من محا بالعدل ما للظلم فينا من ظلم
يا من تساق له التتا — رغتيمة مثل الغنم
خافوا سيوفك انها ستسوقهم نحو النقم
فأتوا لبابك كلهم يأوون منه الى حرم
امنو به مما يخا — ف من البلايا والسقم
جعلوا جنابك جنة وترى خيولك مستلم
بسطوا يميناً للهدا — نة طالما خضبت بدم
اعطيتهم ما للمؤ — لفة القلوب من القسم
لازلت يا ملك الملو — ك لك الزمان من الخدم

[١] بل باتو تلقيق الاخبار .İz

[2] Nuveyrî ve Makrîzı metinlerinde بينه وبين بركة yazılıdır. İz.

669 (1270—1271) senesinde Bereke Hanın Hısımı, ordu kumandanlarının en büyüğü olan Yisünogaydan bir mektup geldi. Sureti şudur: Bu mektup Yisütogaydan Melik Zâhir'e sadır olmuştur. Beni müslümanlar cümlesinden kılan, dini mübine ittiba edenler arasında bulunduran Tanrıya hamdederim. "Peygamberliği sonuna erdiren, doğru yolu göstermeği öğreden, Tanrı tarafından gönderilenlerin Önderi, ve Tanrıdan sakınanların desteği olan Muhammede « صلى الله عليه وسلم », kardeşleri olan yalvaçlara; hak erbabı ve temkin sahibi olan güzide ashabına salât ve dua ederim„. Sonra bu bizim mektubumuz iki manayı müştemildir, biri bizlerden sana tahiye [1] ve selâmdır, [2] ikincisi de biz Erbogadan duyduk ki o [3], babamız Bereke Hana olan ahdine sadık olup evlâdından, hısımlarından ve onların içinden islâme gelenlerden haber almak istemiştir. Biz bu haberi alınca ahdine vefakâr olan Melik Zâhir'e karşı sevgimiz halis oldu, biz haber soruşturmasını ancak islâmdaki hamiyyetinden, ahitleri yenilemek hususunda ki gerçek niyyetinden ileri geldiğini bildik, bu mektubu yazup Ertemir, Tok Buğa ile gönderdik; maksadımız şunu bildirmektir ki biz islâm dinine girdik, Allaha ve onun tarafından gelene ve Allahın Peygamberine inandık, dediğimize itimat etsin, biz babamız Bereke Hanın gittiği yolu tutuyoruz, hakka tâbi olup batıldan kaçınıyoruz. Mektup göndermek hususu inkıtaa uğramasın, biz senin ile elin parmakları gibiyiz, sana uygun olana biz de uygun oluruz, karşı gelene de karşı geliriz.

Sultan tarafından bu mektuba yazılan cevap şudur: Bu mektup asîl, Tanrısı yolunda mücahit, kalbinin nuru ile nur-

[1] Ömrünüz çok olsun diye dua, mutlaka dua, selâm İz. [2] Tercümede ibnilfüratın ibaresi ile metin ibaresi birleştirilmiş ve tertibe göre metin ibaresi sonra tercüme olunmuştur. İz. [3] Melik Zâhir. Belâgat fenni kaidesince hitaptan gaibe intikal etmiştir İz.

lanan, müslümanların zahiresi, müminlerin yardımcısı olan Yisünogayın yüksek ve şeref sahibi olan meclisine sadır olmuştur. Allah onun kalbini iman ile daim etsin, dünya ve ahret işinde eman gölgesinde rahat rahat bulundursun, ona güzel ameli ile (ashaba) tâbi olanlara yapacağı muamele ile muamele eylesin. Ona bildirelim ki ondan bize mektup gelmesi kulağı da, yüreği de sevindirmiş, galebeye muvaffak olacağımıza hüküm vermiştir. Biz onun mazmununu, itikadın sahih olması, ve dindeki içtihadında ve Tanrıya şerik koşanlar ile cihatta Bereke Hanın izinde gitmesi hususlarını anlatmağa maksur bulduk. Bu keyfiyet bizim katımızda da lâzım olan bir husustur ki muktezası asla terk ve ihmal olunamaz. Biz Allahu taalânın « ذلك ما كنا نبغ » [1] sözünü okuduk, kendisile müslüman cemaatini çoğaltıp onları o tarafta kâfirler ile vuruşmağı yüreğine bağladığından naşi Oğan Tanrıya hamdü sena ettik. Malûmdurki Peygamber en yakın aşiretile cihatta bulunmuş, oturanlar ile birlikte olmağa razı olanları tayip etmiştir. Maksadımız bunu hatırlatmak; o korunası tarafta [2] bulunup Oğan Tanrı, gönül gözünü nurlandırarak hak yoluna ihtida, cihatta Bereke Hana - Tanrı ondan hoşnut olsun - iktida eden; Tanrının, kâfirlerin şevketini kırmak için batı tarafındaki ecrini bizlere, doğu tarafındaki ecrini de kendilerine takdir ettiği cihada devam eden kişiye selâm ve dua eriştirmektir. Kâfirler bu dünyadaki sonun kimin olacağını bileceklerdir, Tanrıya şerik koşanların yardımcıları perişan olacaktır, zalimlerin hiçbir yardımcısı yoktur. Mektubu tamamlamak için ilâve olunan şeyde Tatarlara [3] karşı cenk için davet etmeği ve kışkırtmağı içine alıyordu.

[1] İşte aradığımız budur. İz. [2] Eski tabirimiz üzere memaliki mahrusada İz. [3] Hülâgu ailesine ve kavmine İz.

وفيها (يعنى فى سنة ٦٦٩) ورد كتاب من يسو نوغاى قريب الملك بركة وهو اكبر مقدمى جيشه نسخته صدر هذا الكتاب من يسو نوغاى الى الملك الظاهر احمد الله تعالى على ان جعلنى من جملة المسلمين وصيرنى ممن يتبع الدين المتين « وبعد فان كتابنا هذا مشتمل [1] على معنيين احدهما التحية والسلام منا اليك » [2] والثانى انا سمعنا من اربوغا انه لصدق عهده مع ابينا بركة خان استخبر عن اولاده واقربائه ومن اسلم منهم فلمّا اخبرنا بهذا الخبر [3] اخلصنا المحبة للملك الظاهر الوفى بالعهود وقلنا ما استخباره عنا الا لحميته فى الاسلام وصدق نيته فى تجديد العهود وكتبنا هذا الكتاب على يد ارتمور وتوق بغا معلما انا دخلنا فى الاسلام وامنا بالله وبما جاء من عندالله وبرسول‌الله فليثق بما قلناه ونستن بسنة ابينا بركة خان ونتبع الحق ونجتنب البطلان ولا يقطع ارسال المكاتبة [4] فنحن معك كالانامل لليد نوافق من يوافقك ونخالف من يخالفك. وكتب جوابه : صدرت هذه المكاتبة الى سامى مجلس العزيز الاصيل المجاهد فى سبيل ربه المستضى بنور قلبه ذخرة المسلمين وعون المؤمنين [5] يسو نوغاى عمرالله قلبه بالايمان وجعله من امر دنياه واخراه فى امان وعامله بما عامل به التابعين باحسان نعلمه بورود كتاب منه سرّ السمع والقلب وحكم للتوفيق

[1] Metinde مجتمل basılıdır. İz, [2] Tırnak içindekilere bedel İbnifüratda şu ibareler vardır : واصلى على مختتم الرسالة ومعلم الدلالة امام المرسلين وقوام المتقين محمد صلى الله عليه وسلم وعلى اخوانه النبيين واصحابه المنتجبين ارباب الحق واصحاب التمكين. M. [3] Metinde خبر هذا الخبر basılmıştır. İz. [4] عنا N. Φ. de vardır. M. [5] Teşrifat usulile yazılmıştır. Nitekim صبح الاعشى da gelecek. İz. [6] Metinde المشركين düşmüştür. İz.

بالغلب ووجدناه مقصوراً على افهـام ما هو عليه من صحة الاعتقاد والاقتفاء لأثر الملك بركة خان فى اجتهاده فى الدين وجهـاده المشركين [1] وهذا كان عندنا منه امر لايترك مثله ولا يلغى وقد تلونا قوله تعـالى ذلك ما كنا نبغى [2] وحمدنا الله تعالى على ان كثربه حزب المؤمنين وجعله فى ذلك الجانب متبتلا لقتال الكافرين وقد علم ان الرسول جاهد عشيرته الاقربين وانكر على من رضى ان يكون مع القاعدين والقصـد التذكار بذلك وابلاغ التحية لمن فى الجانب المحروس ممن نورالله بصيرته حتى اهتدى للحق واقتدى بالملك بركة خان رضىالله عنه فى جهـاده وداوم على الجهـاد الذى كتبالله لنـا اجره فى الغرب ولهم اجرهم فى الشرق حتى تنكسر شـوكة الكفار وسيعلم الكفار لمن عقبى الدار [3] وتخذل انصـار المشركين وما للظالمين من انصار وتمته تضم [4] الا شلاء على التتار والاغراء بهم .

[1] Metinde (المشركين) düşmüştür İz. [2] Kehf suresi. İz. [3] Ra'd suresi. İz. [4] N. Φ. de تتضمن الكتاب, (A) de تتضمن dir. M.

670 (1271-1372) yılında Sultan Marsilya Frenklerinin deniz korsanlığını haber aldı, Korsanlar, Şimal diyarında Tatar Hanı olan Mengütemirin elçileri ile Sultan tarafından Mengütemire giden tercümanı taşıyan bir gemiyi zapettiler. Onları esir alarak Akkâya götürdüler, Sultan Firenklere adam gönderdi, onları istedi, bunun üzerine Frenkler de onları salıverdiler, aldıkları şeyler ile beraber gönderdiler.

METNİN ASLI

وفيها (يعنى فى سنة ٦٧٠) وصل الخبر الى السلطان ان الفرنج المرشيلية اخذوا مركبا فى البحر فيه رسل الملك منكوتمر ملك التتار ببلاد الشمال والترجمان الذى توجه اليه [1] من جهة السلطان واحضروهم اسرى الى عكا فارسل الى الفرنج يطلبهم منهم فاطلقوهم وارسلوهم وما اخذ لهم .

[1] اليهم A.

ANADOLU HÜKÜMDARI SULTAN İZZEDDİN KEYKÂVUSUN ŞİMAL DİYARINDA TATARLAR YANINDA VEFATI

Tatar Hanı Berekenin, vefatından evvel İstanbulu almak için asker gönderdiğini zikretmiştik, askerler döndüler, Sultan İzzeddini, evlâdı ve onun evlâdı ile berader mahpus oldukları kaleden aldılar, Sultan İzzeddin vefatına kadar yanlarında ikamet etti. Vefat edince Mengütemir, oğlu Sultan Mesuda babasının karısı olan Urbay Hatunu tezviç etmek istedi. Mesut ise bu bid'ati igrenç gördü, pek kötü ve duyulması çirkin olan, şeriat yolunu çiğneyip geçen bir halden aretti. Kendisi için kaçmaktan başka kurtulacak bir çare mümkün olamadı. Artık oradan kaçıp kurtuldu, [1] iki evlâdını bilesince götürdü, bunlardan birinin adı Melik, diğerinin adı Kramürat idi...

---

[1] Urbay Hatun Bereke Hanın kızlarından olup Mengütemir tarafından Sultan İzzeddin Keykâvusa tezviç edilmişti, İzzeddinin vefatında Mogol âdeti üzere üvey validesini oğluna tezviç etmek istedi. Mes'ud kaçıp Hülâgû oğlu Abakaya vardı, Abaka ona iyi muamelede bulundu. Sıvas, Erzurum ve Erzincanı verdi, Mes'ud oralara sahip oldu, ölünciye kadar orada kaldı, 718 de öldü İz.

METNİN ASLI

ذكر وفاة السلطان عزالدين كيكاوس صاحب الروم ببلاد الشمال عند التتار

قد ذكرنا ان بركة ملك التتار كان قبل وفاته قد جرد جيشاً لاخذ اسطنبول فعادوا واخذوا معهم السلطان عزالدين من قلعة كان معتقلا بها هو واولاده واولادهم واقام عندهم الى ان اتفقت وفاته فى هذه السنة [1] فلما توفى قصد منكو تمر ان يزوج ابنه السلطان مسعوداً بزوجة ابيه اربای خاتون فكره مسعود هذه البداعة واتقف مما فيه من الشنعة وقبح السمعة وتجاوز منهاج الشرعة فلم يكن له مخلص منها الا بهربه عنها فهرب من هناك واستصحب معه ولدين كانا له احدهما اسمه ملك والاخر قرامرد...

[1] 677 [1278-1279] M.

680 (1281-1282) senesi... Vaktaki Sultan (Melik Mansur Kalavon) tahta çıktı, memleket ahvalini gözden geçirdi. Padişahlara hangi taraftan işe başlamak iktıza ederse oda o tarafatan işe başladı. [1] Her tarafa ayrı ayrı haber göndermek suretile elçi yolladı. Şark ilinde Tatar Hanı olan Cingiz Han oğlu Oktay oğlu Kaşin oğlu Kayduya bir elçi gönderdi, bu Hanı düşmanlarına kışkırtıyor, onlar ile gazaya istek veriyordu. Şimal diyarında Tatar Hanı olan Mengütemire de bir elçi gönderdi, ona ise hanlık mertebesine erip tahta çıktığını, İslâm memleketlerine sahip olduğunu haber veriyor, onunla dostluğu yeniliyor, onu kâfirler ve muannitler ile vuruşmağa teşvik ediyordu.

[1] Yani gereği gibi işlerlni yoluna koydu. İz.

METNİN ASLI

سنة ٦٨٠ لما جلس السلطان (الملك المنصور) [1] ... فى الملك ونظر فى احواله وبدأ
بما يجب ان تبدأ الملوك بفعاله ارسل الى كل جهة بتغير الارسال اليها رسولاً فارسل
الى قيدو ملك التتار بالبلاد المشرقية وهو قيدو بن قاشين بن اوكتاى [2] بن جنكز
خان يغريه باعاديه ويحرضه على مغازيه وارسل الى منكو تمر ملك التتار بالبلاد الشمالية
يخبره بجلوسه على المرتبة الملوكية واستقراره فى سلطنة الممالك الاسلامية ويجدد معه
المودة ويحرضه على قتال الكفرة والمردة [3]

[1] Metinde (الملك الظاهر) yazılması doğru değildir. Çüukü o tarihte الملك المنصور قلاون tahtta idi. İz. [2] Metinde gördiği gibi قيدو بن قجى بن طلو بن جنكز خان basılmıştır. İz. [3] Metin nüshası المرتدة dir. İz.

ŞİMAL DİYARINDA TATAR HANI CİNGİZ HAN OĞLU CÜCİ HAN, OĞLU BATU, OĞLU TOĞAN OĞLU MENGÜTEMİRİN VEFATINA DAİR

680 yılında Mengütemirin Eklokiye denilen yerde vefat ettiğine dair haberler geldi. Vefatına sebep şu idi: boğazında bir çiban çıktı, çıbanı deşti ve ondan öldü. Dokuz erkek evlât bıraktıki onlar şunlardır: 1 — Algoydırki bunun anası Çiçek [1] Hatundu. Bu, meziyyet sahibi, tevkir ve ihtırama lâyık bir kadındı. Çünkü Kaan zürriyetindendi. 2 — Bürlük, 3 — Saraybuğa, 4 — Doğrulca, 5 — Malagan, 6 — Tudan, 7 — Tokta, 8 — Kadan, 9 — Kutugandır [2]. Tudan Mengü ile Avkacı baba bir kardeşleriydi. Tudan Mengü kardeşlerinin en büyüğü olup saltanatta müstakil oldu, kardeşi evlâtlarını saltanattan öte savdı, Mengütemirin padişahlık müddeti on altı yıl sürdü. 679 (1280) yılının Rebiyyülevvelinde vefat ettiğini söyliyenler de vardır.

[1] Bereke Hanın karısı Çiçek Hatun müslüman olmuştu, Berekenin vefatından sonra bugünkü Kazak âdeti üzere onu tezevvüç etmiş olacak; yahut başka bir hatundur İZ. [2] Aşağda zikrolunacak olan Tulâbuga ile beraber Mengütemirin oğulları ona baliğ oluyor, burada zikrolunmaması sehve mebni olacak. İZ.

METNİN ASLI

ذكر وفاة منكوتمر بن طغان [1] بن باطو بن دوشي خان[2] بن جنكز خان
ملك التتار بالبلاد الشمالية

وفيها (يعنى فى سنة ٦٨٠) وردت الاخبار بوفاته بموضع يعرف باقلوقية وكان سببها انه طلع له دمل فى حلقه فبطه فمات منه وخلف من الاولاد الذكور تسعة وهم الغى وامه ججك خاتون وكان لها حرمة وبسطة لانها من الذرية وبرلك وصراى بغا وطغرلجا وملغان وتدان وطقطا وقدان وقطغان وكان له من الاخوة لابيه تدان منكو واوكجى [3] وكان تدان منكو اكبرهم فاستقر فى الملك ودفع اولاد اخيه عنه فكانت مدة مملكة منكوتمر ست عشرة سنة وقيل انه توفى فى ربيع الاول سنة تسع وسبعين وستمائة .

[1] Togan, Tuğan, Tokan hep birdir. Camiüttevarihde Totokandırr. İz.
[2] بن دوشي خان yazmada eksik olmakla müeilif tarafından ilâve olunmuştur. İz.
[3] Avkâci, Avkaci, Olakcı hep birdir. Camiüttevarih. İz.

681 (1281-1283) YILINDA CİNGİZ HAN, OĞLU CÜCİ HAN, OĞLU BATU OĞLU TOĞAN, OĞLU TÜDAN MENGÜNUN ŞİMAL EYALETİNDE HANLIĞI

Bu yıl Tudan Mengü, kardaşı Mengütemirin vefatından sonra sarayda hanlık tahtına oturdu, 680 yılı Cemaziyülahırında oturduğu da söylenmiştir. Sultan, Bereke Han ailesine elçiler göndermişti, onlar Şemsettin Snguri Gutmî ile Türk hassalarından Seyfettin Balaban idi [1]. Onlar ile beraber tam on altı yük nefis kumaşlar göndermişti. Bunların bir kısmı Mengütemirin, bir kısmı Mengütemirin kardeşi Avkaçının, Tuta Mengünun, Tulâboğanın, Nogayındı, çünkü Nogay Tatarlar yanında kumandandı, aralarında adı, sanı, ünü vardı. Zikrolunan kumaşin bir kısmı hatunlarındı. Bunlar da Çiçek Hatun, Ulcay Hatun, Tütleyn Hatun, Tutayun Hatun, Sultan Hatun ve Kutlu Hatundur. Bir kısmı da Emîrlerin idi, bunlar da sol cenah Emîri Emîr Mavu, sağ cenah Emîri Emîr Tayrdır. Avkaçının karısı Kutluk Hatun ile Anadolu hükümdarı sultan Gıyasettin Keykubat bin sultan İzzettin Keyhüsrevin de hediyeleri vardı. Bu hediyeler pek nefis kumaşlardan, elbiseden, armağanlardan yaylardan, zırhlardan Tulgalardan idi, İki elçi oraya vardıklarında Mengütemir ölmüş, yerine Tüdan Mengü keçmiş idi. Hediyeleri ona şundular, o da kabul etti ve sevindi. Babı hümayuna bunu müşir elçilerin mektupları geldi.

[1] Emîr Seyfettin Melik Nasırın memlûkleri hassalarından olup binbaşı idi. İz.

ذكر مملكة تدان منكو بن طغان بن باطو بن دوشى خان بن جنكز خان
بالبلاد الشمالية فى سنة احدى وثمانين وستمائة

وفيها جلس تدان منكو على كرسى الملك بصراى بعد وفاة اخيه منكوتمر وقيل انه جلس فى سنة ثمانين وستمائة فى شهر جمادى الاخرة وكان السلطان قد ارسل رسلاً الى بيت بركة وهما شمس الدين سنقر الغتمى وسيف الدين بلبان الخاص تركى وسير معهما ست عشرة تعبية من القماش النفيس منها ما هو لمنكوتمر وما هو لاوبجى اخيه وما هو لتامنكو وما هو لتلابغا وما هو لنوغاى فانه كان قد تقدم عندهم وصار له ذكر بينهم ومن القماش المذكور ما هو للخواتين وهن ججك خاتون والجى خاتون وتوتلين خاتون وتوتاين خاتون وسلطان خاتون وخطلو خاتون ومنه ما هو للامراء وهم الامير ماوو امير الميسرة والامير طير امير الميمنة وما هو لقتلق زوجة اوبجى وما هو للسلطان غياث الدين كيقباد بن عز الدين كيخسرو صاحب الروم وكانت هذه الهدية من الاقمشة الفاخرة والحلل والتحف والقسى والجواشن والخوذ [1] فلما وصل الرسولان وجدا منكوتمر قدمات وقد جلس تدان منكو فى الملك فقدموا اليه الهدية فقبلها وفرح بها ووردت كتب الرسل الى الى الابواب السلطانية مخبرة بذلك .

[1] Metinde hep noktasız düşmüştür. İz.

682 (1283-1284) yılında Bereke ailesinde tahta oturan Tüdan Mengü tarafından [1] elçiler geldi, elçiler onun Müslüman olduğunu haber veriyorlar, Hanlığını kutluyorlar idi. Bunlar kıpçak fakıhlerinden idiler. Birinin adı Mecdeddin Ata, diğerinin adı da Nureddin idi, ellerinde Mogol yazısile yazılmış mektup var idi, mektup Arapçaya tercüme olundu. Mazmunu Müslüman olduğunu, tahta çıktığını, din şeriatlerini, Müslümanların türelerini yerine getirdiğini bildiriyor idi, elçilikle gelen Fakihler hac kasdile gelmekle mebrur olan [2] hacce müsaade olunmasını tavsiye etmişti. Elçiler, Tüdan Mengünün sultandan, Müslüman adı ile bir ad takılması, din düşmanlarile vuruşmak için biri halifenin, diğeri sultanın olmak üzere iki sancak gönderilmesini istediğini de ağızdan söylemişlerdir. Sultan zikrolunan Fakihleri Hicazı şerife gönderdi, oradan döndükleri zaman da pek güzel bir halde memleketlerine iade etti.

[1] Tüdan Mengü, Tuda Menkü Tüta Mengü hep birdir İz. [2] Dürüst olmakla makbule geçecek olan İz.

METNİN ASLI

وفيها (يعنى فى سنة ٦٨٢) وصلت رسل[1] من جهة تدان منكو الجالس على كرسى الملك ببيت بركة يخبرون باسلامه ويهنون بتملكه وهم من فقهاء القفجاق احدهم يسمى مجدالدين اطا والاخر نورالدين واحضرا على ايديهما كتاباً من جهته بالخط المغلى فعرب فكان مضمونه الاعلام بدخوله فى دين الاسلام وجلوسه على التخت وانه اقام شرايع الدين ونواميس المسلمين واوصى على الفقهاء الواصلين ان يساعدوهم على الحج المبرور الذى جاوءاله قاصدين وذكروا من السنتهم انه سأل السلطان ان ينعته نعتاً يتسمى به اسماء المسلمين وان يرسل عليه [2] علماً خليفيا وعلما سلطانيا يقاتل بهما اعداء الدين فجهز السلطان الفقهاء المذكورين الى الحجاز الشريف فلما عاودوا سفرهم الى مقصدهم على احسن حال .

[1] Yazmada رسل eksik olmakla Müellif tarafından ilâve olunmuştur. İz.

[2] Metinde « وان يرسل عليه » düşmüş, yalnız «و» kalmıştır. İz.

682 yılında sultan büyük Seyfeddin Balaban Halebi ile Muzafferüddin Musa bin Garsayı Tüdan Mengü, Nugay ve Kayduya elçi gönderdi, yanlarında Emîr Futugan ile Şemseddin Ebişşevarıp ta var idi.

CİNGİZ HAN, OĞLU CÜCİ HAN, OĞLU BATU, OĞLU TOĞAN, OĞLU TÜDAN MENGÜNÜN ŞİMAL EYALETİ HANLIĞINDAN ÇEKİLMESİNE DAİR.

686 (1287 - 1288) yılında Tüdan Mengü sersemlikle, [1] memleket işlerini görmeden yüz çevirmek, Şehyler ve Fakırler ile nisbet peyda edip âbitler ve salihlerden ayrılmamak, çoğa bedel az şeye kani olmak gibi haller gösterdi. Ona böyle olmaz, memleketin zaptü raptı için her halde bir padişaha ihtiyaç vardır, denildi, o da tahttan inip kardeşi oğlu Tulabugayı tahta çıkarılmasını tavsiye etti, bundan dolayı gönlü hoş oldu, Bu hususa Hatunlar [2], kardeşleri, amcaları, hısımları ve etrafındaki has hademesi muvafakat gösterdiler. Tüdan Mengünun Hanlık müddeti beş sene kadardır Üz Mengü, Saraytemir ve Sükay adlı oğulları vardır.

[1] Veya delilikle - Camiüttevarih İz. [2] Yani prensesler İz.

METNİN ASLI

وفيها (يعنى فى سنة ٦٨٢) جهز (السلطان) سيف الدين بلبان الحلبى الكبير ومظفرالدين موسى بن تمرش [1] رسلا الى تدان منكو ، ونوغاى وقيدو ومعهما الامير قطغان وشمس الدين بن ابى الشوارب .

ذكر نزول تدان منكو بن طغان بن باطوبن دوشى خان بن جنكز خان عن المملكة ببلادالشمال

وفيها (يعنى فى سنة ٦٨٦) اظهر تدان منكو الوله [2] والتخلى عن النظر فىامور المملكة والانقطاع الى المشايخ والفقراء والالمام بالعباد والصلحاء والتجزى باليسير عنالكثير وقيل لهان الملك لابد له من ملك يسوس فاشاربانه قد نزل عنه لابن اخيه تلابغا وطابت نفسه بذلك فوافقه الخواتين والاخوة والاعمام والاقارب والالزام وكانت مدة مملكته حول خمس ستين وكان له من الاولاد ازمنكى وصراى تمر وسكاى. [3]

[1] غرس A. [2] توله A. [3] سكباى A.

CİNGİZ HAN, OĞLU CÜCİ HAN, OĞLU BATU, OĞLU TOĞAN, OĞLU MENGÜ TEMİR, OĞLU TULABUĞANIN ŞİMAL EYALETİNDE BEREKE TAHTINA ÇIKMASINA VE KÜREL [1] EYALETİNİ GARET ETMEK ÜZERE ORAYA GİTMESİNE DAİR

686 yılında Tulabuğa amcası Tudan Mengü yerine Han oldu, Kürel [2] eyaletini yağma ve orada bulunanlar ile cenk etmek kastile hazırlandı, askerlerile oraya revan oldu. Nogaya da adam gönderip Kürel eyaletini yağma için yanındaki askerlerile beraber gelmesini emretti, Nogay yanındaki tümenler [3] ile geldi. Her ikisinin dilekleri hâsıl oldu. Her taraftan çapula üşüştüler, dilediklerini yağma ettiler, dilediklerini öldürdüler, döndüler. Kış bastı, karlar çoğaldı, yollarda yürümek güçleşti. Nogay maiyetile ondan ayrıldı, kışlaklarına doğru gitti. Gerek kendisi, gerek ardınca gidenlerin hepsi salimen vasıl oldular. Tulabuğa ise caddeden saptı, sarp, otsuz, susuz çöllere düştü. Kendisi ve askeri pek çok sıkıntıya ve darlığa tutulmakla beraber soğuğun şiddetinden, zahiresizlikten askerin çoğu helâk oldu. Ancak bir azı kurtuldu, bu husus Tulaboğanın pek gücüne gitti. Nogayın, askerlerini helâk etmek, ve kabile ve aşiretlerinin namü nişanını bırakmamak maksadile tertip ettiği bir dübara ve hile oldığını tevehhüm etti. Yüreğine bir kin doğdu, fenalığı içinde sakladı. Çünkü kendisi ve askeri öyle bir sıkıntıya tutuldular ki binek atlarının, yanlarında bulundurdukları tazıların, hattâ onlardan açlıktan ölenlerinin de etlerini yemeğe naçar kalmışlardı. Tulaboğa adamlarile beraber Nogaya sui kastte bulunmak hususunda uyuştular, nitekim zamanı gelince onu mahallinde zikredeceğiz.

[1, 2] Kıraldan muhaffef olmalı. Küral Macar Kıralıdır. Lehistan Kıralına da Küral denir. Telfikulahbar. Nuvveyrî de kâf ile Kırek, Kırako yani Kırakoftur metinde de böyledir. İz. [3] Ordu on bin nefere ayrılır ki bunlara tümen derler. Tümen ağası bu ordunun kumandanıdır, maiyetinde bin nefere kumanda eden mini ağası (binbaşı), yüz nefere kumanda eden yözbaşı (yüzbaşı), on kişiye kumanda eden onağası (onbaşı) vardır İz.

METNİN ASLI

ذكر تملك تلا بغا بن منكوتمر بن طغان بن باطو بن دوشي خان بن جنكز خان ببلاد الشمال على كرسي بركة ومسيره الى بلاد الكرل مغيراً عليها

و فيها (يعني في سنة ٦٨٦) تملك تلا بغا عوضا من عمه تدان منكو وتجهز وسار بعساكره الى بلاد الكرل للغارة عليها و غزومن فيها و ارسل الى نوغية يأمره بالمسير فيمن عنده من العساكر ليجتمعا على الغارة على بلاد الكرل فسار نوغية في التومنات الذين عنده وتوافيا في المقصد وشنوا الاغارة[1] ونهبوا ماشاؤا وقتلوا ماشاؤا وعادوا وقد تمكن الشتاء وتكاثرت الثلوج واستصعبت الطرقات ففصل نوغية عنه بمن معه وسار الى مشاتيه فوصل سالما هو وكل من يليه وصار[2] تلا بغا يعتسف البيد المتوعرة[3] والفيافي المتعسرة[4] فتاه عن جادة الطريق وناله وعسكره غاية الضنك والضيق وهلك أكثرهم من شدة البرد و عدم القوت[5] ولم يسلم الا القليل منهم فعز ذلك على تلا بغا وتوهم ان نوغية انما فعل ذلك بهم مكراً ومكيدة ليهلك عساكره و يبيد عشائره فاضمرله الغدر وابطن له الشر وذلك لما ناله ونال عسكره من الشدة الشديدة التي الجأتهم الى ان اكلوا لحم دوابهم التي ركبوها وكلابهم التي استصحبوها ولحوم من مات منهم جوعاً فاتفق مع اصحابه على قصد نوغية على ماسنذكره في مكانه عنه البلوغ الى ابانه .

---

[1] اغارة A. [2] Metinde وسار dır İz. [3] الموعرة A. [4] المقفرة A. [5] Metinde القوة tir İz.

CİNGİZ HAN, OĞLU ÇÜCİ, OĞLU BATU, OĞLU TOĞAN OĞLU MENKÜTEMİR, OĞLU, ŞİMAL EYALETİNDE TATAR HANI TÜLABOĞANIN ÖLDÜRÜLMESİNE DAİR

690 (1291) yılında Bereke tahtına oturan Tatar Hnı Tulabğa öldürüldü. Sebebi şu ki yukarda zikrettiğimiz veçhile Kürel savaşına Nogay ile beraber gitmiş idi, herbiri işlerini bitirdikten sonra makamlarına, kış'aklarına dönmüşler idi. Nogay düz yolu tutmuş, askeri ile salimen vâsıl olmuş idi. Tulabuğa bilakis çetin yolları tutmakla izah ettiğimiz üzere maiyetinden pek çoğu açlıktan, soğuktan, yollarda şaşırmaktan helâk olmuş idi. Tulabuğa bonlardan bihuzur olmakla Nogay ile aralarında düşmanlık peyda oldu,hıncını Nogayda topladı, ona suikastte bulunmağı iyice kurdu. Bu hususu etrafındaki sırdaşları, kendi tarafına geçen Mengütem r evlât'arile kararlaştırdı. *Nogay zaman görmüş, iş sınamış, hile işlerinde uyanık bir behadır idi.* [1] Tulabuğanın kendi hakkında beslemiş o'duğu hıncını, kurduğu tuzağı, asker topladığı kulağına git:i. (Tulabuğa hilesine başladı, onu öldürmek için asker toplamağla meşgul oldu). Noğayı talep için bir adam gönderdi, onunla bir hususta müşavereye ihtiyaç hâsıl, bulunması lâzım olduğunu ifade etti. Buna karşı Nogay da başka bir suretle hileye başlayıp Tulabuğanın validesine mektup gönderdi. «Bu oğlun genç bir handır, ona öğüt vermek; devıet kaidelerini sağlam kılmağa, çıkanları ve girenleri bir karar altına almağa ait işleri öğretmek zımnında bazı sırler haber vermek boynumun borcudur, bu sırları, yalnız kendisinden başkasının muttali olamıyacağı tenha yerde ifade edebileceğim için mülâkat zamanında pek az kimse bulunup etrafında topladığı askerlerden bir ferdin bulunmamasını arzu

[1] Bereke Hanın hanlığından bu vakte kadar tecrübe görmüş, Cingiz oğulları arasında sözü geçer kart bir kurt idi. İz.

ederim» gibi ifadeler ile kadını reyine meylettirdi, mektubu ile onun aldattı. Kadın oğluna Nogay ile buluşmasını, sözlerini dinlemesini tavsıye etti Onu Nogay hakkındaki suikastinden vazgeçirdi. Bunun üzerine Tulabuğa onun için topladığı askerleri dağıttı, sonra adam gönderip Noğayı istedi. Nogayda asker toplayıp yola hazırlandı, Menkütemir oğullarından kafadarları olan Tokta, bürlük Saraybuğa ve Tüdana adam gönderdi, ardından yetişmelerini emretti. Konak yerlerinin aralarını kısaltarak hızlı yürüdü. Toplantı yeri olan Tulaboğanın olduğu yere yaklaşınca yanındaki asker ile Hanzadeleri Tokta ve kardaşlerini pusuda bıraktı. Az bir nefer ile Tulabuğa canibine gitti. Tulabuğa emin ve mutmain olarak Menkütemir oğulları olan Algoy, Toğrulca, Malagan, Kadan, Kotugan ile beraber karşıladı Bu oğlanlar [1] Tulabuğanın can biraderleri, Noğayın muhalifleri idiler. Artık Tulabuğa ile Nogay buluştular, Tulabuğa gafil ve Nogay ile mükâleme ve müşavere ile meşgul iken düşmanları bir uğurdan üzerine at saldılar, Sel gibi yetişüp apansızın çullandılar. Tulabuğa hayret içinde kaldı, Nogayın muhkem bir surette yaptığı hile ve dübara tuzağına düştü. Asker ise durup bakıyorlar, Nogayın emrini bekliyorlardı, Nogay ileri varup Tulabuğa ile yanındaki oğlanları atlarından indirilmelerini emretmekle askerler heman onları atlarından indirdiler. Bağlanmalarını da buyurmakla onları sıkı sıkı bağladılar. Bundan sonra Nogay Toktaya hitaben «Bu adam babanın hanlığını ele geçirip seni ondan mahrum etti, bu oğlanlar da seni tutup öldürmek hususunda onunla uyuştular. İşte ben onları sana teslim ediyorum, dilediğin gibi onları öldür» dedi. Bu söz üzerine onların başları örtüldü, arka kemikleri kırıldı, bu yolda öldürülen oğlanlar Tulabuğa, algoy, Toğrulca, Malagan, Kadan, Kotugan idi.

[1] Cingizlilerde han oğullarına oğlan denir. İz.

ذكر مقتل تلا بغا بن منكوتمر بن طغان [1] بن باطو بن دوشى خان بن جنكز خان ملك التتار الجالس على كرسى بركة و ذلك انه لما سار الى غزو بلاد الكرل كما ذكرنا وسار نوغية اليه وقضيا منها الوطر . وعاد كل منهما الى مقامه ومشتاه وسلك نوغية الطريق المستسهل فوصل بعسكره سالما وسلك تلابغا السبل المستصعبة فهلك اكثر من معه جوعاً وبرداً وضياعاً على ما شرحناه فتمكنت الشحناء [2] بينه وبينه وساءت فيه ظنونه وازمع الايقاع به واتفق على ذلك مع من حوله من بطانته واولاد منكوتمر المنحازين الى فيئته وكان نوغية شيخاً مجرباً وبممارسة المكائد مدرباً فنمى اليه ماهم به تلابغا وانه جمع له العساكر . ثم ارسل يستدعيه موهما انه يحتاج اليه [3] المشورة بحضرها واشارة بحضرها [4] فراسل نوغية والدة تلابغا وقال لها ان ابنك هذا ملك شاب وانا اشتهى ان انصحه واعرفه بما يعود عليه نفعه من مصالح ملكه وترتيب قواعده [5] وتقرير مصادره وموارده ولا يسعنى ان ابديها له الا فى خلوة بحيث لايطلع عليها سواه واشتهى ان القاه فى نفر يسير ولا يكون حوله احد من العساكر التى جمعها اليه فمالت المرأة الى مقالته وانخدعت برسالته فاشارت على ولدها بموافقته «والاجتماع به وسماع ما يقوله» [6]، وثنت عزمه عن مفاسدته ففرق تلابغا الذى كان قد جمعه وارسل الى نوغية ليحضر اليه فتجهز وجمع عسكره وارسل الى اولاد منكوتمر الذين كانوا يميلون اليه وهم طقطا وبرلك وصراى بغا وتدان بان يلحقوا به ثم اغذ [7] السير يطوى

[1] Yazmada بن منكوتمر بن طغان eksik olmakle Müellif ilâve etmiştir. İz. [2] Metin nüshası فتحكمت الشحناء dir. İz. [3] Metinde يحتاجه basılmıştır. İz. [4] Metin nüshası « المشورة بحضره ورأى بحضره » dir. İz. [5] Nuveyrî, Camiüttevarih. Metin nüshası واعرفه مصالح تعود على ترتيب قواعده dir. [6] Tırnak içindekiler Nuveyrî ve Camiüttevarih'de vardır, fakat metinde yoktur. İz. [7] A. اسرع

المراحل ويدنى المنازل حتى اذا صار قريباً من مقام تلابغا الذى اتعدا [1] للاجتماع فيه ترك العسكر الذين معه ومن حضر اليه من اولاد منكوتمر وهم طقطا واخوته المذكورون كمينا فى مكان واستصحب معه نفراً قليلاً وتوجه نحو تلابغا فسار ليتلقاه امنا مطمئنا اليه وحضر معه الغى وطغرلجا وملغان [2] وقدان وقطغان اولاد منكوتمر فانهم كانوا اليه منحازين ولنوغية مباينين فاجتمع [3] تلابغا ونوغية واخذ فى الحديث والاستشارة فلم يشعر تلابغا الا والخيول قد اقبلت اليه وتسايلت عليه فتحير فى امره وحاق به ما ابرمه نوغية من مكيدته ومكره ووقف العسكر ينظرون ما يأمرهم به نوغية [4] فتقدم اليهم بانزال تلابغا واولاد منكوتمر الذين معه عن خيولهم فانزلوهم واشار بربطهم فربطوهم وقال لطقطا ان هذا تغلب على ملك ابيك [5] وهؤلاء بنو ابيك [6] قد وافقوه على اخذك وقتلك وقد سلمتهم اليك فاقتلهم انت كما تشاء فكميت [7] رؤسهم وكسرت ظهورهم وهم تلابغا والغى وطغرلجا وملغان وقدان وقطغان اولاد منكوتمر .

[1] Ai da تواعدا dır. M. [2] A. da بكتان dır. M. [3] Metinde teseniye sigasiledir. İz. [4] Metin nüshası, ما يأمرهم نوغية بفعله ليفعلوه dir. İz. [5] Metindeki وملكك zaittir. Nitekim Nuvveyarîde yoktur. İz. [6] Bu ibare Tulabuğa'nın Mengütemir'in oğlu olmadığına delâlet eder. Nitekim Camiüt-tevarihde kardeşinin oğludur deniyor. İz. [7] Metinde فكمرت basılmıştır İz.

CİNGİZHAN OĞLU CÜCİ HAN OĞLU BATU OĞLU TOĞAN OĞLU MENGÜTEMİR OĞLU TOKTANIN[1] HANLIĞA GEÇMESİ

690 yılında Tulabuğadan sonra Tokta şimal eyaleti hanlığına geçti. Vaktaki Nogay, hükûmeti yoluna koyup Toktanın eline verdi. Kendisile birlik olan kardeşleri Bürlük ve Sara boğa ve Tudanı yanına koydu. "İşte kardeşlerin senin hizmetinde bulunuyorlar, onlara lütuf ile muamele et." diye tavsıye etti, Nogay (meramına erdikten sonra) makamına döndü. Tulabuğa Nogayı istemek üzere adam gönderdiği zaman kendisini telef etmek hususunda Tulabuğa ile birlik olan Mirzalardan dilgir olmakla izaleleri hususuna karar verdi, nitekim onu (mahallinde) zikredeceğiz.

[1] Totoh, Totok, Totak, Tohutan, Tokta hep birdir İz.

ذكر مملكة طقطا بن منكوتمر بن طغان بن باطو بن دوشى خان بن جنكز خان

وفيها (يعنى فى سنة ٦٩٠) جلس طقطا فى الملك بعد تلابغا ببلاد الشمال وذلك فى سنة تسعين وستمائة ولما سلم له نوغية الملك ورتبه فيه رتب معه [1] اخوته المتفقين معه وهم برلك وصراى بغا وتدان وقال هؤلاء اخوتك يكونون فى خدمتك فاستوص بهم خيراً [2] وعاد نوغية الى مقامه وبقى فى نفسه من الامراء الذين كانوا اجتمعوا مع تلابغا عليه عند ما ارسل يستدعيه اليه فدبر عليهم كما سنذكره .

---

[١] Metinde معه yerine عنده basılmıştır. İz. [٢] Metinde خيراً düşmüştür. İz.

TOKTANIN ADLARI GEÇEN BEYLERİ HELÂK ETMESİ

692 (1292 - 1293) yılında Nogay, karısı Baylak hatunu bir mektupla Tokta Hana gönderdi, ona bir takım emirler verdi. Kadın orduya vâsıl olunca Tokta onu izzet ve ikram ile karşıladı, ona ziyafetler tertip etti, hediyeler verdi, günlerce ziyafette bulundu, sonra gelmesinin sebebini sordu, kadın ona şu cevabı verdi; «Baban (Nogay) hanlığının yolunda biraz tiken kalmıştır, yolunu temizlesin» dedi. Bu söz üzerine Tokta o tikenin ne olduğunu sordu, kadın, Nogayın kendisine isimlerini saydığı beylerin birer birer adlarını verdi, onlar «Kilitkay, Yotuk, Karaküyük, Macar, Barintokta, Kübi, Yokü, Turatemir, Altemır, Tuka, Baytara, Bay Meliktemir, Bay Tuktemir. Bay Gur aktacı, [1] Baruh, Malcuku, Burulğı, Güncik Sodak, Karaçin, Haçeri, İşaka, Bayancı» olup Nogay aleyhinde Tulabuğa ile birlik olmuşlar idi. Vaktaki kadın bu mektubu Toktaya tebliğ etti, bu sözleri söyledi. Tokta bu mirzaları birer birer istedi, Hepsini de öldürdü. Bunun üzerine Baylak Hatun Nogaya döndü, onların öldürüldüğünü bildirdi. Aartık Noğayın iç sıkıntısı zail, kalbi mutmain oldu, korkusu kalmadı. Ne çare ki oğulları, torunları tahakküme başladılar. Noğayın üç erkek evlâdı vardı, onlardan Çeke ile Teke'nin anaları bir, Turayın anası ayrı idi, Tuğulca adlı bir kızı, bir de kızının Aktacı adlı bir oğlu vardı. bu kızını Müncük oğlu Taz adlı, birine vermişti, bunların şevketleri kuvvet buldu, mehabet ve satvetleri gönüllerde yer etti.

---

[1] Ahta At, Aktacı mirahur demektir İz. [2] Nogayı öldürmek hususunda İz.

METNİN ASLI

ذكر ايقاع طقطا بمن يذكر من‌الامراء

وفيها (يعنى فى سنة ٦٩٢) جهز نوغية زوجته بيلق خاتون الى الملك طقطا برسالة تحملها اليه واشارة تشير بها عليه فلما وصلت الى الاردو وتلقاها بالاكرام واحتفل لها فى‌الضيافة والتقادم واقامت فى‌الضيافة اياماً ثم سألها عن سبب مجيئها فقالت له لك ابوه [1] قد بقى فى‌طريقك قليل شوك فتنظفه فقال وما هوالشوك فسمت له الامراء الذين ذكرهم نوغية لها وهم كلتكاى يوتق، قرا كيوك، ماجار، بارين طقطا، كبى، يوكو، طراتمر، التمر، تكا ، بى‌طرا يملك تمر، بيطقتمر بيغور اقطاجى ، باروح، ملجكا، برلغى، كنجك، سودق، قراجين، خاجرى، ايشقا، ينجى وهؤلاء هم الذين كانوا اتفقوا مع تلابغا على نغية فلما ابلغه هذه الرسالة وقصت عليه هذه المقالة طلب هؤلاء الامراء واحداً بعد واحد وقتلهم جميعاً فعادت بيلق خاتون الى نوغية فاعلمته بقتلهم فسكن قلقه وزال فرقه وتحكم اولاده واولاد اولاده وكان له من‌الاولاد الذكور ثلثة وهم جكا وتكا وكانا من‌ام واحدة وطراى من امرأة اخرى وابنة تسمى طغلجا وابن بنت يسمى اقطاجى وكانت ابنة هذه متزوجة [2] لشخص يسمى طاز بن منجك فقويت شوكتهم وتمكنت مهابتهم وسطوتهم.

---

[1] Nuveyrî, metin nüshasında انه de vardır. İz. [2] Nuveyrî, metinde منزوجة dir. İz.

693 (1293 - 1294) Yılında şimal diyarında bir çok tatarlara hâkim olan Cingiz Han oğlu Cüci oğlu Moğul [1] oğlu Tatar oğlu Nogay - ki onun bu taraflarda kuvvet ve şevketini zikretmiştik - Padişahları Mengütemirin karısı Çicek Hatunu öldürdü. Çünkü kadın, Mengütemir, ondan sonra tahta geçen Tüdan Mengü ve Tulâbuğanın hanlıkları zamanında tatarlara tahakküm edip insafı bırakmakla halkı ayak altına alması pek ağır gelmiş, bu soğuk tahakkümleri tahammülü taşırmış olmakla Nogaya şikâyet olunmuş idi. Bunun üzerine Nogay onun boğulmasını emretti, emri veçhile boğuldu, onunla beraber Çicek Hatuna sığınup emirlerini tenfiz, işlerini terviç eden Beytara adlı bir bey de öldürüldü.

[1] Camiüttevarihte Buval, Bukaldır, hepsi birdir. İz.

METNİN ASLI

وفی هذه السنة (یعنی ٦٩٣) اوقع نوغیة بن طظر بن مغل بن دوشی خان بن جنکزالحاکم ببلاد الشمال علی کثیر من التتار وقد ذکرنا تقدمه وتمکنه فی تلك الاقطار، بامرأة منکوتمر ملکهم واسمها ججك خاتون وکانت قد تحکمات فی زمان زوجها وفی مملکة تدان منکو الجالس علی الکرسی بعده وتلابغا [1] وثقلت وطأتها علیهم فشکوها الی نوغیة فامر بان تخنق فخنقت وقتل معها امیر کان یلوذ بها وینفذ اوامرها اسمه بیطرا [2]

[1] Telfikulahbar. metinde وتلابغا yoktur İz, [2] Baytara adı bayakar olmalıdır. Telfikulahbar İz.

ŞİMAL EYALETİNDE TATAR HANI OLAN TOKTA İLE ZİKRİ GEÇEN NOGAY ARASINDA İLK MUHALEFETE DAİR

697 (1267-1298) Yılında Bereke ailesi hanı Mengütemir oğlu Tokta ile Noğay arasında muhalefet başladı, bu muhalefetin bir takım sebepleri vardı, biri şudur: Nogayın karısı Baylak Hatun oğulları Çeke ile Teke'nin yapdıkları fenalıklardan, onu hakir görmelerinden dolayı oğullarından içine bir tasa düştü [1]. Bundan naşi Toktaya adam gönderip Toktayı bu ikisine karşı kışkırttı. Diğer biri de şudur: Toktanın bazı emîrleri duydukları bir husustan dolayı içlerine korku düşmekle ondan ayrılmışlar, Nogaya sığınmışlardı, Nogay da bunları kabul etti ve iyilikle karşıladı, kendi topraklarına yerleştirdi, Müncük oğlu Taz adlı bir beye kızını verdi. Tokta da gönderdiği mektupta onları Nogaydan istedi, Nogay bunları vermemekle Toktayı öfkelendirdi, kızdırdı. Tokta ona bir elçi gönderdi, elçiye bir avuç toprak, bir sapan, bir ok verdi, elçi gelip yanındaki şeyleri ona gösterdi. Nogay "Bu mektup bir haberi mutazammın, remz ve işaret tarikile bir şeyi mübeyyindir„ diyerek Meşveret ashabından olan cemaatinin büyüklerini, asker reislerini topladı, "Bu işarete ne mana veriyorsunuz? Tokta, toprak, ok, sapan göndermekle ne demek istiyor?„ Diyerek Toktanın muradını istifsar etti, her biri birer söz söylediler. Akılları erdiği, güçleri yettiği kadar bir tevilde bulundular, Nogay "Amaca rast getiremediniz. Ne istediğini ne demek olduğunu bulamadınız; ben size ne demek istediğini haber vereyim; gönlünün içindekini bildireyim; Sapan ile, siz yer altına girseniz ben sizi bu sapan ile çıkarırım; ok ile, siz gök yüzüne çıksanız yine ben sizi bu ok ile yere indiririm; toprak ile elimden bir türlü kurtulmak mümkün değildir, hemen bir yer seçip

[1] Veya oğullarından nefret duydu. İz.

buluşalım demek istiyor» dedi. Onlar Nogayın tevilinide rastgetirdiğini, Tokta'nın ne demek istediğini iyice anladığını anladılar; Elçi de bu hususu teyit etmekle işin farkına vardılar. Nogay elçiyi iade etti, dedi ki: «Toktaya söyle, atlarımız susamıştır, onları Ten suyundan sulamak istiyoruz.„ Ten suyu Saray yakınındadır, orada Tokta'nın konakları vardır. Elçi bu haberi alıp oradan ayrıldı, Toktaya varıp hali bildirdirdi. Tokta da tedarike başladı, askerlerini topladı, cemaatini hazırladı. Nogay ile buluşup savaş kastile konak konak yürüdü.

METNİN ASLI

ذكر ابتداء الخلف بين طقطا ملك التتار بالبلاد الشمالية وبين نوغية المقدم ذكره وفيها (يعنى فى سنة ٦٩٧) ابتدأ الخلف بين طقطا بن منكوتمر ملك بيت بركة وبين نوغية لاسباب منها ان بيلق خاتون زوجة نوغية استشعرت [1] من ولد يه جكا وتكا واظهر الهما الاساءة والامتهان فاغرت طقطا بهما وارسلت تحرضه عليهما ومنها ان بعض امراء طقطا اوجسوا خيفة من امر بلغهم عنه ففارقوه وانحازوا الى نوغية فتقبلهم واحسن اليهم وانزلهم فى حوزته وزوج واحداً منهم اسمه طاز بن منجك بابنته فارسل طقطا يطلبهم منه فمنعهم عنه فاغضبه ذلك واحفظه [2] وارسل اليه رسولا واصحبه محراثا وسهم نشاب وقبضة من تراب فلما جاء الرسول اليه وعرض مامعه عليه قال ان لهذه الرسالة خبراً ولهذا الرمز اشارة واثراً فجمع كبار قومه وذوى مشورته وقال ماعندكم فى هذه الاشارات وما قصد طقطا بارسال التراب والنشاب والمحراث فقال كل واحد منهم مقالا وجال فى تأويلها مجالا فقال ما اصبتهم القصد ولا اجدتم النقد وانا اخبركم بمراده واعرفكم ضمير فوأده اما المحراث فهو يقول ان نزلتم الى اسافل الارض اطلعتكم بهذا المحراث واما النشابة فيقول وان طلعتم الى الجو انزلتكم بهذا السهم واما التراب فيقول اختاروا لكم ارضا يكون فيها الملتقى فعلموا انه اصاب فى تأويله وفهم فحوى رسالة طقطا ورسوله فاعاد الرسول وقال قل لطقطا ان خيلنا قد عطشت ونريد نسقيها من ماء تن وهو نهر على مقام صراى وفيه منازل لطقطا فعاد الرسول بالجواب فاستعد طقطا وجمع جنوده واعد حشوده وسار للقائه

[1] Aynîde استنفرت dir. İz. [2] Aynî ve Nuveyrîde « واحفظه » yoktur İz.

TOKTA İLE NOGAY ARASINDA İLK VAK'AYA DAİR

697 yılında Mengütemir oğlu Tatar Hani Tokta, Nogay ve oğulları kendisine muhalefette ısrarlarını gösterdikleri ve muhalifleri arasında bulundukları için, onlara karşı yürüdü. Çünkü Nogay bir müddettenberi Bereke ailesine el uzatarak memlekette hâkim kesilmişti. Hanlardan hoşnut olmadığını tahtından indirir, dilediğini tahta geçirirdi. (Astığı astık, kestiği kestik idi) nitekim bunu zikrettik. Nogay, bu halde devamı, bu ayalette hâkim kalmağı istiyordu. Tokta ise onun hükmü altında kalmasına razi değildi. İşte bundan dolayı Nogay ile gerçekten vuruşmak istedi, savaşmağı iyiden iyiye kurdu. Nogay ve oğulları, Toktayın kendilerine karşı yürümesini, kendilerile savaşmağa azmetmesini haber aldılar. Nogay yanındaki askerleri, hükmü altındaki tumanlarını, damadı Müncük oğlu Taz, Kaçan oğlu Tunguz, Korumuş oğlu Abacı, kardeşi Karaçin, kardeşleri Yancı; Maci, Sudun, Alaca, Sanğa, Kuşup, Salgay, Aşık, Güncük, Şubut'gay, Türkeri, Kutluboğa, Moğultay gibi ötedenberi kendisine tâbi olup sefere çıkınca mutatları üzere hazır olan kumandanları topladı, bunlar iki yüz binden ziyade atlı ile geldiler. Her iki taraf birbirlerinin üzerlerine varmak için yola revan oldular, Tokta ile Nogayın dairei hükümetleri arasında Yasa Irmağında [1] karşı karşıya cenge giriştiler. Tokta ve askerleri kırıldılar, bozuldular, bozgunluk Ten ırmağına kadar dayandı, kimi suyu geçip kurtuldu, kimisi suya düşüp boğuldu. Asker tarümar oldu. Nogay, askerlerine kaçanları kovalamamaları, yaralıya ilişmemeleri hakkında emirler verdi, ganimetleri, esirleri, ölen askerlerin arkasından soyup çıkarılan rubaları alıp yerine döndü.

[1] Akcan T. H. Anlaşılıyor ki Nogayın dairei hükümeti cenubî Rusya hududu olacaktır. Yasa ırmağı Kentlan yanındadır. Kentlan Tokta ile Nogayın dairei hükümetleri arasındadır: Telfikulahbar.

METNİN ASLI

ذكر الوقعة الاولى بين طقطا ونوغية .

وفيها (يعنى فى سنة ٦٩٧) سار الملك طقطا بن منكو تمر ملك التتار لحرب نوغية واولاده لما تظاهروا بعناده وصاروا من اضداده وذلك ان نوغية مضت له مدة وهو حاكم فى المملكة باسط اليد فى بيت بركة يخلع من ملوكهم من لا يرضاه ومن اختاره فقد ولاه كما قد ذكرناه فاراد ان يستمر على ذلك ويكون حاكما على تلك الممالك فلم يرض طقطا ان يكون له تبعاً وجد فى قتاله وهم بنزاله وبلغ نوغية واولاده سيره الى نحوه وعزمه على حربه فجمع العساكر التى عنده والتوامين التى تحت حكمه والمقدمين الذين هم اليه مضافون وله مقتادون وهم طاز بن منجك وهو ختنه على ابنته وطنغز بن قجان واباجى بن قرمش وقراجين اخوه ونجى اخوهما وماجى وسدن والاج وصنغى وقوشب وصلغاى واشق وكنجك وشبتكاى وتركى وقطلو بغا ومغلطاى ومعهم ماينيف عن مائتى الف فارس وسار كل منهما لقصد صاحبه فالتقوا على نهر يصى مقام طقطا ومقام نوغية فكانت الكسرة على طقطا وعساكره وانهزموا وانتهت بهم الهزيمة الى نهر تن فنهم من عبره فسلم ومنهم من هوى فيه [1] فغرق وامر نوغية عساكره بان لا يتبعوا مولياً ولا يجهزوا على جريح واخذ الغنائم والسبايا والاسلاب وعاد الى مكانه .

---

[1] Nuveyrîde من هوى به فرسه dir İz.

NOGAYIN KIZININ OĞLU AKTACININ KEFEDE ÖLDÜRÜLMESİ

698 (1298 - 1299) yılında Aktacı Kefede öldürüldü, bu hâdise şöyle oldu: dedesi Nogay Tokta Hanı bozduktan sonra eyaletlerini [1] aldı. Kırımlılardan, tarholunan vergiyi toplamak üzere kızının oğlunu Kırıma gönderdi [2]. Oğlu Kefeye geldi, Kefe İstanbul ile Kırım arasında cinevizlilerin bir şehri idi. Aktacı Kefelilerden vergiyi istedi, onlar Aktacıyı kebap ve şarap ile konukladılar. Aktacı kebabı yedi, şarabı içti, tam serhoş olunca üzerine atıldılar, onu öldürdüler. Aktacının öldürüldüğünü dedesi Nogay haber alınca (beylerinden Macinin mayetinde) gür bir asker gönderdi, askerler orasını yağma ettiler, yaktılar, Kırımlılardan bir takımını öldürdüler, orada bulunan müslüman, Alan ve Frenk tacirlerini esir ettiler, mallarını aldılar, Sarı Kerman, Kırkeri [3[Kerç ve sair şehirleri talan ettiler.

[1] Kırım kıt'asını. Kırımın merkezi Solgat şehri idi İz. [2] Çünkü o (Tokta) kırım kıt'asını ona (Nogaya ?) bahşetmişti. Bilesince tahminen dört bin atlı ile Emîr Kasra oğlu Tabrasda vardı. M. [3] Çıfıt kale M.

METNİN ASLI

ذكر مقتل اقطاجى بن بنت نوغية بكفا

وفيها (يعنى فى سنة ٦٩٨) قتل المذكور بمدينـــة كفا وذلك ان نوغية جده لما كسر الملك طقطا استولى على البلاد فارســل ابن ابنته الى بلاد قرم لجبى المال المقرر على اهلها [1] فدخل الى كفا وهى مدنيـــة للفرنج الجنوية بين اسطنبول وبين القرم وطالب اهلها بمال فضيّةوه وقدموا اليه شيأ للمأكول وخمراً للمشروب فاكل وشرب الخمر وحكم عليه الـسكر فوثبوا عليه وقتلوه وبلغ خبر مقتله نوغية جده فارسل عـسكر كثيفا الى قرم [2] فنهبوها واحرقوهـــا وقتلوا من القرم جماعة وســبوا من كان فيها من تجار المســلمين والعلان والفرنج واخذوا اموالهم ونهبوا صـــار وكرمان وقرق ار [3] وكرج وغيرها . .

[1] Kitabın kenarında şöyle yazılıdır: لانه وهبهاله فسار اليه ومعه امير يسمى الطبرس صحبة ماجى احد امرائه kitap kenarında yazılıdır. M. [2] بن قسر وعسكر مقداره اربعة الاف فارس. M. [3] Metinde قرق يرى yazılıdır. İz.

KURMUŞ OĞLU ABACI İLE KARDEŞİNİN ÖLDÜRÜLMESİ

698 yılında Kurmuş oğlu Abacı ile kardeşi Karaçin öldürülmüştür; bu Kurmuş oğulları üç kardeşti, her üçü de şimal ayaletinde büyük kumandanlardan, Tümen sahiplerinden idi; mertebede, kumandanlıkta, asker sayısında [1] Nogay gibiydi. Tokta cenginde Nogay ile birlik olarak onunla beraber bu cenkte hazır olmuşlar, ona yardımda bulunmuşlardı. İş Nogayın lehine dönünce oğulları Cekâ, Tekâ, Turay tahakküme başladılar, Kurumuş oğulları onlardan umduklarına eremediler, bundan dolayı aralarında muhalefet baş gösterdi, artık Abacı, Karaçin, Yançi kardeşler onlardan ayrılıp Toktaya mail oldular. Nogay ve oğulları bu haberi alınca onları geri çevirmek, Toktaya sığınmalarını menetmek yolunda üç evladı olun Cekâ, Tekâ ve Turayı gönderdi, her iki taraf karşı karşıya gelip birbirile vuruştular, araya gece girdi, onlar tabiyelerinde gecelediler. Karanlık basınca Kurmuş oğulları askerinden bin atlıya kumanda eden Kotuğu kaçıp Nogay evlâdına sığındı. Sabah olunca onu ve askerlerini bulamadılar. Her iki taraftan hiç biri diğeri ile cenge girişmedi, akşam olunca Kurmuş oğulları ateş, yaktılar dönmeği tasmim ettiler, Nogay evlâdı onlara haber gönderdi. "Muhalefet ve muharebeye ne hacet! Biz birbirimizle hısımız, birbirimize yakınız, bize yakışan evelki gibi düşmanlığı bırakıp barışı kararlaştırmaktır" sözlerile onları okşadı ve aldattı. En küçükleri olan Yançiyi meylettirmek istedi o da onlara meyletti, ondan kardeşlerini okşayıp düşmanlığı bırakarak barışı istemesini istediler. Yançi kardeşi Abacıya, gidip sözlerini bildirdi, onlar ile buluşmak hususunda kardeşini okşadı, kardeşi Abacı Yançinin sözünü tuttu kendisi onlara gitti, öbür kardeşi Karaçine gelince o hepisinden ziya-

[1] Veya levazım ve mühimmatında (yat, yarağında) İz.

de metin idi [1], askerlerinin idaresini deruhte etmişti, durdu, kardeşi e beraber gitmedi, gitmek hususunda validesile mektuplaştılar, valideleri ona gidip barışı kararlaştırmağı tavsıye etti, o da kalkıp gitti, Abacı ve Karaçin kardaşlar Noğay oğulları yanına varınca bunlar onları öldürdüler. Yançi bunu sezdi, onlara dönmedi, belki kendini kurtardı. Noğay oğulları Abacı ile kardeşinin Tümenlarını yağma ettiler, pek çoğunu öldürmek, esir almak, kul etmekle bitirdiler. Artık şevketleri kuvvetlendi, askerleri çoğaldı, elleri uzatıldı, başkalarına, hattâ babalarına bile galip geldiler.

[1] İşlerin inceliklerini onlardan ziyade bilirdi İz.

METNİN ASLI

ذكر مقتل اباجى بن قرمش واخيه [1]

وفيها ؛ يعنى فى سنة ٦٩٨) قتل اباجى بن قرمش وقراجين اخوه وهؤلاء اولاد قرمش كانوا ثلثة اخوة من كبار المقدمين واصحاب التوامين ببلد الشمال وكانوا يضاهون نوغية فى المنزلة والتقدم وعدة العسكر وكانوا قد اتفقوا معه على حرب طقطا وشهدوه [2] معه وعاضدوه فيه فلما استقام الامر لنوغية تحكمت اولاده وهم جكا ، تكا وطراى ولم يحصل لاولاد قرمش ما كانوا يؤملونه منهم فوقع بينهم خلف [3] وقصدوا الانفراد عنهم وهم اباجى وقراجين ويجى ومالوا الى طقطا وبلغ ذلك نوغية واولاده فجرد اولاده وهم جكا وتكا وطراى لتردوهم ويمنعوهم من الانحياز الى طقطا والتقى الجمعان واقتتلوا يومهم ذلك وحجز بينهم الليل فباتوا على تعبيتهم فلما جن الليل هرب من عسكر اولاد قرمش امير يسمى قطتو مقدم الف فارس وانحاز الى اولاد نوغية فاصبحوا وقد فقدوه هو وطائفته فلم يتقدم احد الفريقين لحرب الاخر فلما كان المساء اضرم اولاد قرمش نارا وازمعوا الرجوع فارسل اليهم اولاد نوغية ولا طفوهم وخدعوهم وقالوا لهم ما حاجة الى الخلف والحرب ونحن اقرباء والزام والاولى ترك الشنأن وتقرير الصلح كما كان واستمالوا يجى وهو الاصغر فمال اليهم وسألوه ان يلاطف اخويه ويسألهما [4] فى الموادعة والمسالمة فعاد الى اباجى اخيه وابلغ مقالتهم ولاطفه فى الاجتماع بهم فانقاد الى كلامه وتوجه بنفسه اليهم واما قراجين فانه كان ثبتهم جأشا [5]

[1] Metin nüshası واخوته dir. İz. [2] Nitekim aşağıda 91 sayfada وشهد الوقعة معهم ibaresi vardır. Metin ibaresi وسمدوه dir. İZ. [3] Metin nüshası خلاف dır. Halbuki aşağıda خلف dir. İz, [4] Metin nüshası اخوته ويسألهم dir. İz. [5] Metinde « حاشا » basılmıştır. İz.

وكان متوليا تدبير عسكرهم فتربص ولم يتوجه مع اخيه فراسلوا والدته فى توجهه فاشارت اليه بالتوجه وتقرير الصلح فتوجه فلما حصل الاخوان اباجى وقراجين عند اولاد نوغية قتلوهما وشعر يجى بذلك فلم يعاود اليهم بل نجا بنفسه ونهب اولاد نوغية ثمانات اباجى واخيه واتوا على اكثرهم قتلاً واسراً وسبياً فقويت شوكتهم وكثرت عساكرهم وانبسطت ايديهم واستظهروا على من سواهم [1] حتى على ابيهم .

[1] Metinde على من سواهم yoktur. Telfikulahbarda vardır. İz.

TOKTA HAN İLE NOGAY VE OĞULLARI ARASINDA [699] DA İKİNCİ VAK'AYA VE NOGAYIN ÖLDÜRÜLMESİNE DAİR

Bu yıl (1299-1300) Mengütemir oğlu Tokta Nogaydan öç almak, (öfke) ateşinin kızgınlığını söndürmek üzere Nogay ile savaşmağı tasmim etmişti, o sırada Nogayın karşılıklı olarak biri birlerine güvendikleri beylerden bir takımı ondan ayrılmışlar, Toktaya sığınmışlardı. Bunlar Maci, Sudun, Utraç, Akbuğa, Tayta idiler. Maiyetlerinde otuz bik atlı vardı. Bunlar ile Toktanın azmi kavileşti, şekimesi şiddetlendi [1], bunun üzerine *Tokta Nogay ve oğullarına karşı yürümeğe azmetti.* Toktanın onlara hücum edeceği, savaş için sayısız asker topladığı, imdat için asker kuvveti [2] tedarik ettiği haberini aldılar. Toktanın maiyetinde hanlardan, Tümen ağalarından Mürtet [3] Tokta, Müncik, Ceherkes, Yançi, Salcuday, Yablak, Toloktemir, Akbuga, Altabuğa, Kaçmaz [4] ile kendi kardeşleri Bürlük, Saraybuğa Tüdan, bir de Nogay ordusundan Toktaya kaçıp gelen beyler vardı. Nitekim bunları zikretmiştik, Nogay ve oğulları Cekâ, Tekâ, Turay ile beyleri ve askeri atlarına bindiler, karşılarına çıkmağa hazırlandılar, iki ordu arasında bir günlük mesafe kalınca Nogay, Tokta ile maiyetindeki ordunun nerede bulunduğunu keşfetmek üzere yüz atlı Boğa adlı birini gönderdi, Boğa uzaktan göründükte onlar çabucak üzerine yürüdüler, onu ortalarına aldılar, yanındakilerini öldürdüler, yalnız kendisi kurtulabilüp geri döndü, Nogaya onların baskınına uğradığını haber verdi. Nogay, oğulları ve yanındakiler ile atlarına bindiler, Kükânlık denilen mahalde iki taraf karşıkarşıya geldi, Vuruşmağa başladılar, akşam vakti oldukta bozgunluk Nogaya döndü, oğulları, askerleri bozulup dağıldılar. Nogay hiç yerinden kımıldamayıp at üstünde

[1] Yani bir ferde baş eğmiyecek bir hale geldi. Iz. [2] Onlar ile vuruşmak için kifayet miktarı asker Iz. [3] Meşhur on tümen ağaları Iz [4] M

sebat etti, kocalmış, kaşlarının kılları gözlerini örtmüş [1] yaşını başını almış, gücü kesilmişti. Tokta ordusundan bir Rus geldi, Nogay ona kendisini bildirdi, [2] "Ben Nogayım, beni öldürme, Toktaya götür, onunla görüşülecek işim, kulak veri'ecek sözüm vardır„ dedi ise de Rus sözüne kulak asmadı, hemen başını kesip Tokta Hana götürdü "İşte Nogayın başı„ dedi. Tok'a Rusa Nogayın başı olduğunu nereden biliyorsun demesine karşı Rus "bizzat kendisi bana bildirdi. öldürülmesinden vazgeçmemi diledi, ona kulak asmadım, hemen işini bitirdim„ dedi. Tokta bundan dolayı pek ziyade öfkelendi, Rusun, şanı büyük olan bir adama tecavüz edip onu hana getirmediği için öldürülmesini emretti, Rus öldürüldü, "bir daha bu gibi fiile hiçbir kimsenin cesaret edememesi için siyaset onun öldürülmesini icap eder„ dedi. Tokta makamına döndü, artık arzusuna ermiş, düşmanlarını yenmiş olmakla pek ziyade sevinmişti. Nogay oğullarile ordusundan kurtulanlara gelince onlar gecenin bir vaktinde kendilerini gizlediler, Tokta ordusunun kalabalığı arasında saklandılar, kendilerini onlardan sanmaları için onların parolalarile birbirlerini çağırdılar. Onların parolaları, onlar ile beraber vakada bulunanların hikâye ettiklerine göre "İtil, yayık„ [3] idi, o gece selâmette kaldılar. Sabah karanlığında yola düştüler, korkak, bozgun bir halde avdet ettiler. Kadınlarından, çocuklarından bir çokları, kalabalık bir halk esir edildi, ötede, beride satılığa çıkarıldı, büyük şehirlere gönderildi, Mısır diyarında sultan ve emîrler tacirlerin getirdikleri esirlerden bir cemaati satın aldılar, bunlar istekle İslâm dinine girdiler, elden geldiği kadar seve seve namazı eda ettiler, milletin ve ümmetin yardımcılarından oldular; Tanrı, onları küfür karanlıklarından iman nuruna çıkarılmaları, peygamberin d'ni uğrunda keskin kılıç sallamaları, islâm çırakmasını dikmeleri [4] için yurtlarından ayrılmasını, aşiretleri ve kardeşleri tarafndan esir olunmasını takd r buyurmuştur. Aferin her şeyin inceliklerini bilen o padişaha ki gecelerin, gündüzlerin kuvvet ve saltanatı yalnız onun elinded'r.

[1] Bundan dolayı görmeğe takati yok idi. İz. [2] Öldürülmesinden korktuğundan kurtulmak ümidile kendini bildirdi İz. [3] İtil Volga, Yayık Oral, ırmaklarıdır. İz. [4] Müslümanlığın şahrahını, ulu yolunu ortaya koymaları. İz.

ذكر الوقعة الثانية بين الملك طقطا بن منكوتمر وبين نوغية واولاده ومقتل
نوغية فى السنة المذكورة (يعنى فى سنة ٦٩٩)

و فيها عزم الملك طقطا بن منكوتمر على حرب نوغية للاخذ بثاره واطفاء جمرة ناره واتفق ان جماعة من امراء نوغية الذين كان يعتمد عليهم ويعتمدون عليه فارقوه و انحازوا الى طقطا وهم ماجى وسدن واتراج واق بغا وطيطا ومهم ثلثون الف فارس «فقويت بهم عزيمته واشتدت بهم شكيمته» [1] فعزم على المسير اليهم واتصل بهم انه هاجم عليهم وانه قدجمع لهم من العساكر اعداداً [2] واستصحب من الجيوش امداداً وكان صحبته من الخانات ومقدمى التمانات مرتد طقطا ومنجك وجهركس ونجى وصلجوداى ويساق وتلكتمر واق بغا والطبغا و تجماز واخوة الملك و هم برلك وصراى بغا وتدان والامراء الذين انحازوا من عسكر نوغية وقد ذكرناهم وركب نوغية و اولاده جكا و تكا وطراى وامراؤه وعسكره و تأهبوا للقتال [3] فلماصار بين العسكرين مسافة يوم واحد ارسل شخصاً يسمى بغا و معه مائة فارس ليكشفوا له الخبر ويعلمو اين وصل طقطا و من معه من العسكر فسارلكشفهم فلما اشرف عليهم «خرجوا عليه مسرعين» [4] احاطوا به وقتلوا كل من معه وسلم بنفسه ورجع فاخبر نوغية بانهم قددهموه فركب نوغية و اولاده و من عنده والتقى الجمعان على مكان يسمى كوكانلك واقتتلوا فكانت الكسرة على نوغيه وقت المغرب و انهزمت بنوه و عساكره وتفرقوا و ثبت هو على ظهر فرسه وقد طعن فى السن و تغطت عيناه بشعر حواجبه

[1] Metinde tırnak içindekiler طقطا ile وهم ماجى arasındadır. İz. [2] Metinde عدادا basılmıştır İz.r. [3] Metin nushası للقاء dır. İz. [4] Telfikulahbar. Metind tırnak içindekiler yoktur. İz.

و علته الكبرة و ضعفت منه القدرة فوافاه روسى من عسكر طقطا فعرفه بنفسه وقال له لاتقتلنى فانا هو نوغية وانما احملنى الى طقطا فان لى به شغلا يوجب اجتماعا ولى معه حديث يستلزم استماعاً [1] فلم يصغ الروسى الى مقاله بل حزّ رأسه لوقته وحاله واحضرها الى الملك طقطا وقال له هذا رأس نوغية فقال له و ماالذى اعلمك انه نوغية فقال انه عرّفنى بنفسه واستوقفنى عن قتله فلم اصغ اليه واجهزت عليه فغضب طقطا لذلك غضباً شديداً وامر بقتل الروسى [2] فقتل لكونه تعدى على مثل هذا الرجل الكبير الشان ولم يحضره لدى السلطان وقال ان السياسة توجب قتله حتى لايجترئ احد على مثل فعله [3] وعاد طقطا الى مقامه وقد ظفر بمناه وقرت بنصره على اعدائه عيناه واما اولاد نوغية ومن سلم من عسكرهم فانهم استتروا بجنح الليل واختفوا فى غمار عساكر طقطا وتنادوا بشعارهم ليظنوهم من اصحابهم وكان شعارهم على ماحكاه من شهد الوقعة معهم اتل يايق فسلموا ليلتهم تلك وساروا مغلسين وعادوا «هاربين منهزمين» [4] وكان الذى سبى من نسوانهم وذراريهم الخلق الكثير والجم الغفير وبيعوا بالاقطار وجلبوا الى الامصار واشترى السلطان والامراء منهم بالديار المصرية جماعة من الطوائف التى جلبها التجار ودخلوا دين الاسلام بالرغبة واقاموا الصلاة باجتهاد ومحبة وصاروا من انصار الملة واعوان الامة فقدر الله اجلاءهم من الاوطان وسبيهم من عند الاهل والاخوان ليخرجهم من ظلمات الكفر الى نور الايمان ويقيم بهم منار الاسلام ويناضلوا عن دين نبيه عليه السلام بحدّ الحسام فسبحان الملك العلام الذى بيده سلطان الليالى والايام .

[1] Metinde يوجب يستلزم استماعاً شغلاً yoktur. Nitekim telfikulehbaada vardır. İz. [2] Metin basması وامر بالروسى dur. İz. [3] Metinde حتى لايعود احد يفعل مثله basılmıştıa. İz. [4] Telfikulahbar Metinde bu iki kelimeye bedel راجعين basılmıştır. İz.

NOGAYIN İKİ OĞLU CEKÂ İLE KARDEŞİ TEKÂ ARASINDA ÇIKAN MUHALEFETE DAİR

699 yılında bu ikisi ihtilâfa düştüler, bu hâdise şöyle oldu: Vakta ki bozgunluk dolayısile her ikisi de hükûmet dairelerine döndüler, öldürülmekten, esir olmaktan kurtulan bozgun askerleri de onlara döndüler. Cekâ babasının beyliğinde müstakil oldu. Beyliği kardeşine vermeyip kendisine ayırdı, bu ise Tekânın canını sıktı,onu gücendirdi [1]. Tekâ Cekâdan ayrılıp cemaati ile beraber Toktaya varmak istedi. Bu gibi hususta şunu söyliyen Allah için ne güzel söylemiştir: «Arkadaşına munsifane muamele etmediğin vakit, o akıl ederse [2] kendisini senden ayrılmış bulursun. Senin ona zulum etmene bedel [3] kılıç ağzına binmekten [4] başka bir çare kalmazsa onu gözüne kestirir.»

Cekâ, Tekânın kendisinden ayrılıp uzaklaşmak hususundaki azmini haber aldı, kendi aleyhine Toktaya yapacağı yardımdan korktu, ona karşı gizlice bir heyet hazırladı. Bu heyet gecenin birinde onu çadırında ağyarden hali buldular. Üzerine varup her taraftan çadırı kuşattılar, çadır içinde onu süngülediler, onu, öldü sanarak bıraktılar, dönüp gittiler. Halbuki onda ölmiyecek kadar bir dirilik kalmış idi, bu hale karşı çadırında bir çığlık koptu. Ailesi ve etrafındaki hâs hademe arasında haykırmalar oldu, kardeşine baskına uğradığını bildirmeğe koştular. Bunun üzerine Cekâ kardeşinin halini bir sorucu, suikast edeni sezmediğini iham edici vaziyetinde acele ile geldi, ziyaretçi suretinde yanina girdi, gönlünün acıklı olduğunu izhar etti, ona saldıran heyeti soruşturmağa başladı, süngüledikleri zaman onları tanıyıp tanımadığına dair haber

[1] Çünkü istihkak hususunda aralarında fark yok idi. İz. [2] Akıl etmez ise insaf ile zulmü ayıramaz. İz. [3] Veya zulmünden kaçup kurtulmak için. İz. [4] Yani tehlike ve muhatarayı göze aldırmaktan. İz.

sordu. Kardeşi ona «Beni öldürenin benden sonra müddeti elbette uzamıyacak, yavı kılındığımı müteakıp o da yavı kılınacak, evet sen onu benden daha iyi tanırsın, işte o, benim hatırımı sormağa gelendir» cevabını verdi. Cekâ kardeşinin kendisine işaret ettiğini, bu hileyi, suikasti kendisine nisbet eylediğini anladı, yanından çıktı, var kuvvetini sarfederek öldürülmesini tamamlıyacak el altından bir adam gönderdi. Bu hal askerleri arasında şuyu buldu, hısımları ve aşiretleri arasında yayıldı, artık bu fiilini büyük bir cinayet buldular. Kardeşine karşı suikasti ve öldürmeği fena gördüler kalpleri soğudu, gönülleri kırıldı, bir çokları ondan ayrıldılar.

ذكر الخلف بين ولدى نوغية وهما جكاوتكا اخوه

وفيها (يعنى فى سنة ٦٩٩) اختلف المذكوران وذلك انهما لما عادوا الى مقامها من الهزيمة ورجع اليهما فل عسكرهما الذى سلم من القتل والغنيمة استقر جكا فى تقدمة ابيه واستأثر بها دون اخيه فاوغر صدره وغير ضميره واراد مفارقته واللحاق بطقطا هو وجماعة ولله در القائل فى مثل ذلك

اذا انت لم تنصف اخاك وجدته   على طرف الهجران ان كان يعقل
ويركب حد السيف من ان تضيمه   اذا لم يكن عن شفرة السيف مرحل[1]

واتصل باخيه نفاره منه ومالزمه من الخروج والبعد [2] عنه فخشى من مضافرته لطقطا عليه فجهز قوماً فى الباطن اليه فقصدوه ليلة من الليال وهو راقد فى خركاته خلى البال فاحاطوا بالخركاة من كل جانب [3] وطعنوه وهو داخلها بالرماح حتى ظنوا انه مات وتركوه وعادوا وبه رمق من الحياة [4] فثارت االضجة فى خيامه وقام الصراخ بين اهله والزامه وسارعوا باعلام اخيه بمصرعه فبادر الى نحوه سائلا عن امره وموهما انه لم يشعر غدره ودخل اليه فى صورة الزائر واظهر له انه متألم الخاطر واخذ يسأله [5] عن القوم الذين اتوه ويستخبره هل عرفهم حين طعنوه فقال له اخوه ان الذى قتلنى لن تطول

[1] Bu şiir معن بن اوس المزنى nindir, hamase beyitlerindendendir, İbnizzübeyr bnnu intihal ederek Muaviye huzurunda kendi şiiri olmak üzere okumuştur İz. [2] Metinde ‹والبعد يازلامشدر› çünkü خروج من ile sılalanır İz. [3] Metin nüshası من كل الجهات dır. İz. [4] Telfikulahbar. Metin nüshası رمق الحياة dır. İz. [5] Metinde يسائله yazılmıştır İz.

مدته بعدى وسيفقد عقب فقدى وانك لتعرفه اكثر منى وهوالدى جاءنى ليسأل عنى فعلم اخوه انه اليه يشير واليه ينسب [1] تلك الحيلة والتدبير فخرج من عنده ودس اليه من ثم قتله جهدا وشاع ذلك بين اقاربهم [2] وعشائرهم فاكبروا تدبيره على اخيه وقتله وتغربت [3] قلوبهم وتشوشت خواطرهم وفارقه كثير منهم.

[1] Metinde نسب وله dir. نسب الى ile sıralanır İz, [2] Metinde وهو ذاع لاقاربهم yazılmıştır İz. [3] Metinde müzekker dır. Telfikulahbarda تعورت dır. İZ.

700 (1300-1301) Yılında [1] Şimal eyaletinde, Bereke ailesinde Tatarlar için zikredeceğimiz bir hâdise çıktı, şöyle ki Noğayın oğlu Gekâ Hükûmeti ele aldığı zaman oraya emîrlerin büyüklerinden Tunguz adlı bir naip [2] tayin etmişti. Gekâ kardeşi Tekâyi öldürmeği aklına koyunca Tunguz ondan soğudu. O esnada evvelce zikrettiğimiz gibi Nogay, kızı Tuğulcayı vermekle damat edindiği Müncük oğlu Taz ile Tunguz Ulah ve Rus kıtalarını yağmaya gitmişlerdi. Orduıarile maksut olan mahalle revan oldular, birbirlerile yalnız kalınca Çekânın işini, cür'etini, kötü gidişini görüştüler. "Bu adm kardeşini bırakmazsa bizi nasıl bırakabilir„ [3] dediler, üzerine varıp ansızın bastırmağı kararlaştırdılar, makamına avdet ettiler. Askerlerinden biri bunların Cekâyı öldürmeğe karar verdiklerini sezdi, hemen atına binip sür'atle o tarafa revan oldu, nasihat şeklinde, fena niyeti bulunmıyacak surette hali bildirdi. (Doğruluğu tebeyyün edip) ikisininde kendisini bastıracaklarını anlayınca Cekâ hemen adamlarından [4] 150 süvari ile atına binip askerî cemiyetgâhı olan Alan eyaletine can attı, onlara sığındi, aralarında ikamet etti, naibi Tunguz ile damadı Taz Cekânın (Menzilinde bıraktığı) evlerine gidip yağma ettiler, evleri de basmışlarsa da Cekâyı kaçmış buldular. Cekânın Elan ayaletinde kaldığı, ölmeyip diri, baki olduğu askerlere malûm olunca bir çokları gizlice başına toplandılar, yanında hayli asker bulundu, kuvveti arttı, Cekâ da Taz ve Tunguz ile savaşa kalktı. İki taraf karşı karşıya geldikte Cekâ onlara galebe çaldı, onları kırıp geçirdi, kalabalıklarını dağıttı, dilediği kadar doyumluk aldı, evlerini, doyumluklarını geri aldı. Vakada bulunan bir zatın Tanrı hakkı için bana [1] hıkâye ettiğine göre kız karındaşı Nogay kızı Tuğulca at üstünde yiğit erkekler ile beraber kardeşile vuruşmuştur, kocası ve maiyetindekiler bozulunca Toktaya,

[1] veya (701) yılında İz. [2] Vezir İz. [3] Kardeşine merhameti olmıyanın bize de merhameti olmaz. İz. [4] Sırdaşlarından. İz. [5] Müellif Beyberse Zİ.

yardım dilemek, Cekâ ile vuruşup ona karşı düşmanlığını gösterecek bir imdat kuvveti istemek üzere mektup yazdılar. Bunun üzerine Tokta kardeşi Menkütemir oğlu Bürlük kumandası altında imdat küvveti göndrdi. Toktadan imdat gelince savaş ilân ettiler, tekrar vuruşmağa kalktılar. Cekânın onlara karşı gücü olmadığından kaçıp Ulah ayaletine vardı. Oranın hâkimi, hükümdarı Cekânın hısımlarından birile evlenmiş idi. Cekâ onun katında korunur itikadını besliyerek kalesine sığındı, kucağına atıldı; hâkimin (danışılacak) arkadaşları toplanıp ona "Sana gelen bu adam Tokta'nın düşmanıdır, Tokta şiddetle onu kuvalıyacak, bizim yanımızda durduğunu bildi mi bizim tarafa gelip bizi helâk edecek; doğrusu onu kaleye tıkıp Tokaya işi bildirmektir„ dediler. Bunun üzerine hâkim Cekâyı yakalayıp Tırnova kalesine tıktı, Toktaya da hal ve keyfiyeti arzeyledi. Tokta bunu haber alınca öldürülmesini emretti; Cekâ da bu yıl içinde öldürüldü. Artık Tokta ülkesinde kendine karşı çıkacak kalmadı, Tokta muradına erdi, yani düşmanlarını tepeledi. Nogay oğullarından yalnız en küçükleri olan Turay kaldı. Tokta kurmuş oğlu Yançiyi kardeşi Abacının yerine tayin etti. İki oğlu Tükel Buğa ile İlbasari Nogay eyaletine yolladı, Tükel Buğa, Nogayın konakları olduğu İsakçı, Tuna ırmağından Demirkapıya kadar uzanan [1] yerlere sahip oldu, bilesince kardeşi Saray Bugayı tayin etti, İlbasar Yayık ırmağında ikamet eyledi. Bütün şimal eyaleti Tokta Hanın oldu.

---

[1] Tuna nehrinden Hazer denizi kenarındaki Demirkapıya kadar Kırım kıtasının müştemil olduğu Karadeniz kıyılarına kadar İZ.

وفيها (يعنى سنة ٧٠٠) [1] تجدد للتتار ببلاد الشمال وبيت بركة ما نذكره وهو ان جكا بن نوغية كان عند استيلائه على المملكة قداقام له نائباً يسمى طنغز من اكابر الامراء فلما اقدم على قتل تكا اخيه نفر عنه واتفق مع طاز بن منجك وهو صهر نوغية كما ذكرنا لانه قدزوجه بابنته طغلجا على التوجه للا غارة على بلاد اولاق والروس فسارا بمضافيهما ولما خلا احدهما بالاخر تحادثا وتفاوضا فى امر جكا وجرأته وسوء سيرته وقالا ان كان هذا لم يبق على اخيه فكيف يبقى علينا واتفقا على ان يعودا اليه ويقبضا عليه [2] فعادا نحو مقامه فشعر [3] احد من عسكرهما بانهما اتفقا على اعدامه فركب وساق مسرعاً نحوه [4] واعلمه بالمال نصحاً وتبرعاً فلما تيقن انهما قددهماه ركب من ساعته فى مائة وخمسين فارساً من جماعته ودخل بلاد آص وكان بها مقدم وتمان من عسكره فآوى اليهم واقام بهم وحضر طنغز نائبه وطاز صهره الى بيوته فنهبوها واستولوا عليها فوجدوه قد فاتهما ولما اقام جكا ببلادآص وتحقق عسكره انه حى موجود باق غير مفقود تسلل اليه كثير منهم فكثرت بهم عدته وقويت منته [5] وعاد لحرب طنغزو طاز والتقى الجمعان فاستظهر عليهم وكسرهم وفرق شملهم وسبى وغنم ماشاء واسترد بيوته وغنائمه منهم ولقد حكى لى [6] من شهد الوقعة ان اخته طغلجا بنت نوغية [7] ركبت الخيول و قاتلته مع الفحول فلما انكسر زوجها و من معه كاتبوا طقطا يستمدونه ويلتمسون انجادهم بعسكرهم [8] يقاتلون به جكا ويعادونه فامدهم

[1] Metnin kenarında yaprak arkasında « سنة احدى وسبعمائة » yazılmıştır. M. [2] Nuveyrî, metinde ويقتضا dır İz. [3] Metinde görüldüğü gibi cemi sigasiledir İz. [4] Metinde نحوه düşmüştür İz, [5] شوكته Telfikulaahbar. İz. [6] Metinde لى düşmüştür İz. [7] Metinde ابيه zaittir. İz. [8] Metinde هم düşmüştür İz.

بجيش صحبة اخيه برلك بن منكو تمر فلما جاءهم المدد من عند طقطا دعوا النزال، وعادوا الى القتال فلم يكن لجكا بهم قبل فهرب ولحق ببلد اولاق وكان ملكها والحاكم عليها متزوجاً باحدى اقاربه فطلع الى حصنه وآوى ال حضنه معتقدا انه يمتنع عنده فقا لذلك اصحابه هذا الوارد اليك عدو لطقطا وهو مجد فى طلبه ومتى علم بمقامه عندنا سار الى نحونا واهلكنا والصواب هو[1] تعويقه واعلامه بامره فقبض عليه وعوقه فى قلعة واسمها ترنو وطالع طقطا بامره فامره بقتله فقتل فى هذه السنة وخلت مملكة طقطا ممن يناويه وبلغ من ابادة اعدائه امانيه ولم يبق من اولاد نوغية الا اصغرهم المسمى طراى ورتب نجى بن قرمش موضع اباجى اخيه وجهز تكل بغاو ايل بصار ولديه الى بلاد نوغية فاما تكل بغا فانه استقر فى صقجى ونهر طنا [2] ومايلى باب الحديد وهى منازل نوغية واقام «ورتب معه اخاه صراى بغا» او قام[3] ايل نصار بنهر يبق وتكملت بلاد الشمال للملك طقطا

[1] Metinde هو düşmüştür İz. [2] Zahir olan Ten ırmağı olmalı, Sakc da İsakçıdan başkadır, Telfikulahbar İz. [3] Metinde tırnak içindekiler yoktur İz.

701 YILI VUKUATI

701 (1301-1302) Yılında Tatar eyaletinde yeni hadiseler çıktı. Gazne ve Bamyan hükümdarı Cingiz Han oğlu Cüci Han oğlu Ordu oğlu Kunçunın vefatı vuku buldu, amca oğullarile evlâtları Bayan, Küylük, Toktemir, Tuğatemir, Manğitay ve Saçı ihtilâfa düştüler. Kunçu öldükten sonra ihtilâf dolayısile biribirinden ayrıldılar, Küylük babasından sonra mülke sahip oldu, kardaşı ile ihtilâf başgösterince kardeşi Bayan, Küylüke karşı yardım ve imdat dilemek üzere Toktaya müracaat etti. Tokta da kardeşi Bürlük kumandası altında yardım ve imdat kuvveti gönderdi. Küylük de imdat ve yardım istemek üzere Kaydoya [1] müracaat etti. Kaydo ona yardım edip kuvvet gönderdi. Sonra iki taraf karşı karşıya gelip vuruştular, Küylük kırıldı, kardeşl Bayan Gazene kıt'asına sahip oldu.

Bu yıl içinde Nogayın oğlu Turay, babasının ve kardeşinin öcünü almak üzere harekete geçti, dileğine erişmek, emeline ermek için (Elinden gelen türlü türlü vasıtalarla) hile yapmağa, yaltaklanmağa başladı, zikrettiğimiz veçhile kardeşi Toktayın, Nogayın hakim olduğu mahalle tayin ettiği Saray Buğaya ulaştı, ona yaltaklandı, ondan ayrılmadı. Onun yari oldu. Saray Buğanın meylini anlayınca kardeşi Tokta işi hakkında söz açtı, kendisinin Toktadan ziyade mülke lâyık, hanlığı idareye daha ziyade kadir olduğunu kulağına soktu, ona her türlü aldatacak sözler söyledi. o kadar söyledi ki onu hanlık sevdasına düşürdü, o da hilesine kandı, aldandı, on bin kişilik bir kuvvet ile yürüdü, İtil ırmağı donmuş olduğu halde üstünden süvariler geçti. Hatırına kardeşi Bürlük ile istişare edip ondan yardım dilemek geldi, askerini bir tarafta bıraktı, yalnız olarak onun yanına geldi, onunla buluştu. işini ona danıştı, Bürlük zahirde arzusuna muvafakat ve muavenet gös-

[1] Maveraünnehir hükümdarı. İz.

terdi, [1] hemen Toktaya, kardeşi Saray Boğa ile Nogay oğlu Turayın içlerinden geçirdikleri su kasti bildirdi. Tokta filhal havassı ile, sırdaşları ile atına bindi. Her ikisini tutup getirecek adamlar gönderdi, getirdip ikisi de önünde öldürüldü, askerleri dağıldı. Tokta oğlu İlbasarı Saray Buğayı tayin ettiği yere gönderdi, oğlu İlbasar kardeşi Saray Boğanın yerine sahip oldu.

Bu yıl Nogayın oğlu Cekâ oğlu Karakisek kaçtı, onunla beraber hısımlarından Ceriktemir ile Yolukutlu da kaçmışlardı. Bu hâdise şövle oldu: Tokta kardeşi Saray Boğa ile Nogayın oğlu Turayı öldürünce Karakiseği ele geçirmek için Bürlüğü gönderdi, Karakisek ve bu ikisi bozuldular. [2] Rüzgâr onları Şeşimen [3] ayaletine Kırakof yakınında Budul denilen mahalle attı, onların mavetlerinde üç bin kadar süvari vardı. Şeşimen onları mayetleri ile beraber barındırdı, zamanımıza kadar orada kalıp etrafa akın ederler, kılıçlarile geçinirler.

---

[1] Çünkü vakit müsait değildi İz. [2] Tokta Karakisik ailesinden korkuyordu, dedesinin, babasının, amcasını öclerini almak üzere harekete geçtiği vehmine düşmüştü, işte bundan dolayı bu hareketin vukundan evvel ihtiyatî bir tedbir kullanmak istedi İz. [3] Tuna Bulgarı Kralı İz.

METNİN ASLI

وفيها (يعنى فى سنة ٧٠١) تجدد من الاحوال ببلاد التتار ان قنجى بن اردو بن دوشى خان بن جنكز خان صاحب غزنه وباميان اتفقت وفاته فاختلف بنوعمه واولاده وهم بيان وكيلك وطقتمر وتغاتمر ومنغطاى وصاجى فاختلفوا بعدموت المذكور وافترق بعضهم من بعض وكان كيلك قد استقر فى الملك بعد ابيه ولما اختلف مع اخيه سار اخوه بيان الى طقطا مستنجدا ومستمداً على اخيه فامده وعضده باخيه برلك [1] وسار كيلك الى قيدوا مستغيثاً ومستعيناً فاعانه وايده ثم التقى الجمعان واقتتل الاخوان فكسر كيلك وادركه اجله فهلك واستقر بيان اخوه فى المملكة الغزنوية.

وفيها تحرك طراى بن نوغية لطلب ثار ابيه واخيه [2] فشرع فى التحيل وبدأ بالتوصل لادراك مطلبه وبلوغ مأربه فلحق بصراى بغا بن منكوتمر وقد ذكرنا ان اخاه طقطا رتبه فى مقام نوغية فتوصل طراى اليه ولازمه والم به [3] فلما انس منه الميل اليه فاتحه فى امر اخيه طقطا وفاوضه فى انه احق منه بالمملكة واقدر على تدبير السلطنة فاستغواه فمال اليه [4] وانصاغ الى خداعه حتى خدعه [5] وركب فى ثمانه وعبر على نهر اتل وهو جامد بفرسانه وخاطر بباله ان يستشير اخاه برلك وان يستعينه [6] فترك العسكر فى ناحية [7] وتوجه نحوه [8] جريدة فاجتمع معه [9] وشاوره فى امره فاظهر له الموافقة لهواه والمساعدة على مايهواه ثم بادر لوقته باعلام طقطا

[1] Metinde باخيه برلك yoktur İz. [2] Nuveyrî, metinde واخويه dir İz. [3] Nuveyrîde والم به yoktur İy. [4] Metinde فال معه basılmıştır İz. [5] Nuveyrîde وانصاغ الى خداعه حتى خدعه yoktur. [6] Metinde ان düşmüştür. İz. [7] Metinde فى düşmüştür. İz. [8] Metinde نحوه düşmüştü. İz. [9] Metinde معه yerine yalnız برلك yazılmıştır. İz.

بما همّ به صراى بغا اخوه وطراى بن نوغية من الوثوب عليه فركب طقطا لوقته فى خواصه وبطانته وجهز الى نحوهما من احضرهما فقتلا بين يديه وتفرق عسكرهما وارسل طقطا ايل بصار ولده الى المكان الذى كان قد رتب صراى بغا فيه فاستقر به عوض اخيه. وفيها هرب قراكسك بن جكا بن نوغية وهرب معه اثنان من اقاربه وهما جريكتمر و يلقطلو وذلك انه لما قتل طقطا اخاه صراى بغا و طراى بن نوغية ارسل برلك فى طلب قراكسك فانهزم هو وهذا ان المذكوران و طرحهم الجفلة الى بلاد ششمن الى مكان يسمى بدل بالقرب من كرك ومعهم نحو من ثلاثة الاف فارس فاواهم ششمن مع اصحابه [1] واقاموا عندهم يغيرون على الاطراف ويأكلون بالاسياف الى يومنا هذا.

[1] Metin nushası واصحابه dir. İz.

704 (130-41305) yılında Tatar Hanı Tokta tarafından dergâhı âliye Korukcı adlı bir elçi geldi, ona pek ziyade ikram olundu, Kebş köşkünde [1] en iyi bir yere [2] konduruldu, ziyadesile in'amda bulunuldu, Cize ve Ehram [3] da gezmeğe çıkmasına müsaade olundu. Mektubuna cevap verildi, gönderen hana türlü türlü hediyeler, armağanlar bergüzarlar gönderildi, Bilesince Emîr Seyfeddin Balabani Sarhadî Babı Humayun tarafından bir elçi olarak yola çıkarıldı.

706(1306-1307) yılında Dergâhı âli elçileri olan Seyfeddin Balabanı Sarhadî, Seyfeddin Balabani Hekimî ve Mirahur Fahreddini Şemsi, Tatar Hanı Tokta katından döndüler, bilesince Tokta tarafından Namun adlı bir elçi de vardı, kendileri pek ziyade ağırlandı; Elçilik mektubunun cevabı ile iade olundu, bilesince Tokta Hana armağanlar gönderildi. Elçi olarak defterdar Seyfeddin Bekmiş ile Mirahor Fahreddin Ayaz Şemsi gönderildi. Tokta Han katından yola çıkmalarına gelince zikrolunan Seyfeddini Hekimî lisanile haber verdiğine göre onlara kolaylık göstermesi dolayısile Kırımda bu yılın (1307) sefer ayı iptidasında yola çıktılar, son on günü içinde İskenderiyeye vardılar. Ateş kayıklarile Mısıra azimet edip sefer sonunda geldiler. Halbuki Kırımdan Mısıra kadar bir aylık mesafe vardı.

---

[1] Nile nazır köşkde İz. [2] Sultanın kendi köşküne karşı bir yere İz. [3] Mısırın temaşa olunacak yerleri İz.

METNİN ASLI

و فيها (يعنى فى سنة ٧٠٤) وصل من جهة الملك طقطا ملك التتار رسول الى الابواب العالية اسمه قرجى فاكرم غاية الاكرام و انزل بمنظرة الكبش فى خير مقام ووصل بكثير من الانعام وتفرج فى الجيزة والاهرام واعيد جوابه و جهز الى مرسله انواع التحف والهدايا واللطف وسفر الامير سيف الدين بلبان الصرخدى صحبته وسولاً من العاب العزيز.

و فيها (يعنى فى سنة ٧٠٦) عادت رسول الابواب الشريفة من عند طقطا ملك التتار وهم الامير سيف الدين بلبان الصرخدى و سيف الدين بلبان الحكيمى و فخرالدين اميراخور الشمسى وصحبتهم رسول اسمه نامون من جهة الملك المذكور فبولغ فى اكرامه[1] واعيد بجواب رسالته وجهز معه الهدايا للملك طقطا وسيراليه [2] سيف الدين بكمش الخزندارى رسولاً وفخرالدين آياز اميراخور الشمسى وكان من مساهلة سفرهم وتيسيره لهم على مااخبربه سيف الدين الحكيمى المذكور من لسانه[3] انهم استهلوا هلال صفر من هذه السنة فى قرم وسافروا اول الشهر فوصلوا فى العشر الاخير منه الى الاسكندرية وتوجهوا فى الحراريق الى مصر فوصلوها سلخ صفر فكانت المسافة شهراً من قرم الى مصر .

---

[1] Metinde كرامته di . İz. [2] Telfikulahbar Metinde الهدايا للملك طقطا وسيراليه yoktur İz [3] Telfikulahbar. metinde İz «من لسانه سيف الدين الحكيمى المذكور» در.

707,708 SENELERİ VUKUATI

707 (1307-1308)yılında Tatar Hanı Tokta katından (Mısıra) gelen haberlere göre Tokta Kırım, Kefe ve şimal eyaletinde sakin olan Ciniviz frenklerine, Tatar oğullarını yakalayıp bu taraflara sevketmeleri vesaire hakkında onlardan kendisine naklolunan haberler üzerine cezalarını vermek hususunda doğdukları yer olan Kefeye asker sevketmiştir. Frenkler, askerlerin geleceklerini sezerek gemileri hazırlayıp bindiler, memleketlerine gittiler, Tatar askerleri onlardan bir tekini bile ellerine geçiremedi, bunun üzerine Tokta Saray ve civarında bulunan mallarını yağma etti.

708 (1308-1309) yılında Tatarların [1] hareketlerine dair haberler geldi, yakını, uzağı korumak kaygusiyle asakiri mansureden bir ordu çıkarmak üzere hazırlanma emrolundu.. Ordu çıkıp gitmek üzere iken hayırhahlar tarafından perişan olası düşman hareketlerinin gecikeceği, yapılmıyacağı hakkında muhakkak haberler geldi, böylece de oldu, asker hareketi gecikti. Bazılarına göre düşman hareketlerinin-cehennemin dibine düşsün-durması şöyle olmuştur: Toktanın ülkesini muhafaza için çıkardığı karakol Hülâgûların ülkesi sınırları üzerine çıkardıkları karakol karşısınaRast gele çıktı. Bu iki karakol birbirile çarpıştı. Harbende [2] karakolu bozuldu, onları kırıp geçirdiler, hemen bir iki kişi kurtulabildi [3]. İşte bu hal onların yürümelerine mâni olmuştur. Bir de Harbende bu hâdiseyi haber alınca Çobanı maiyetindeki Tümen ile karakola redif olarak göndermesini beyan ediyorlar. Bu vak'a (1308 yılının) rebiülahırında vaki olmuştur.

***

[1] Iraktaki Hülâgûların İz. [2] İran tarihlerinde Harbende muharrefi olacak olan Hüdabende Mehmet Olcaytu Han İZ. [3] Atları ve onlarla beraber bulunanlar yağma edildi, cemaatları dağıtıldı, kalabalıkları darmadağın oldu. İz.

METNİN ASLI

و فيها (يعنى فى سنة ٧٠٧) وردت الاخبار عن طقطا ملك التتار بانه نقم على الفرنج الجنوية الذين بقرم و كفا والبلاد الشمالية لامور نقلت(1) عنهم منها استيلاؤهم على اولاد التتار واستجلابهم الى هذه الاقطار و غير ذلك فارسل جيشا الى مدينة كفا وهى مسقط رؤسهم فاحسوا بوصولهم فهيأوا مراكبهم فى البحر و ركبوها و ساروا الى بلادهم فلم يظفر التتار منهم باحد فنهب طقطا اموال من كان منهم بمدينة صراى وما يليها.

وفيها (يعنى فى سنة ٧٠٨) وصلت الاخبار بحركة التتار فرسم بتجهيز جماعة من العساكر المنصورة للتجريد قصداً فى اظهار الصيت للقريب والبعيد.. فلما شرعوا فى التأهب وصلت الاخبار المحققة من جهة الناصحين بتأخر حركة العدو المخذول وبطلانها فاستقر القرار وتأخرت حركة البيكار وقيل كان السبب فى سكون حركات [2] «العدو لازال عديم الحراك هاويا الى الادراك» [3] ان قراغو لهم المجرد على تخوم ممالكهم تجاه [4] قراغول طقطا محافظ [5] البلاد اتقع مع [6] المذكورين وكبس بعضهم بعضاً [7] فكانت الكسرة على قراغول خربندا وكسروا كسرة عظيمة فانجا منهم الا اليسير [8] وكان ذالك مانعا مسيرهم وذكروا ايضا ان خربندا جرد جوبان بمن معه من التومان رديفاً لما بلغه ما كان منه وكانت هذه الوقعة فى ربيع الآخر...

***

[1] Telfikulahbar. Metin nushası (قيلت) dır İz. [2] «فى سكونهم عن الحركة» A. [3] A. da tırnak içindekiler yoktur. M. [4] نجاة A. [5] Metinde محفظ dır İz. [6] انفع من A. [7] Metinde «بعضهما بعضاً» basılmıştır. İz. [8] A. de وتشتت ونهبت خيولهم وما معهم جمعهم وتفرق شملهم vardır. Şu kadarki metinde « تشلت » basılmıştır. İz.

B

650 (1252 - 1253) yılındaki havadis cümlesinden biri Tatar hanı Cingiz Han oğlu Cüci Han oğlu Batunun ölmesi, yerine kardeşi Sartakın geçmesi keyfiyetidir.

652 (1254-1255) yılındaki havadis cümlesinden biri şu idi: Cüci Han oğlu Sartak şimal eyaletinde ölmüş, ondan sonra Cüci Han oğlu Batu Han oğlu Bereke geçmiştir. Müslüman olup ülkesindeki Tatarları İslâma sokan budur, bunu yerinde zikredeceğiz.

653 (1255-1256) yılında Tatar Hanları Batunun oğlu Bereke ile Tulinin oğlu Hülâgû arasında cenk başladı. Bozgunluk Hülâgûda kaldı. İşte bu zamandanberi her ikisi arasında savaş çıktı, her iki taife (oymak) arasında düşmanlık miras kaldı, bu cenkte bulunanlar arasında Cüci Han oğlu Moğol oğlu Tatar oğlu Nogay hazır idi. Gözlerinin birine bir süngü isabet etmekle bir gözü kör oldu.

662 (1263 - 1264) yılında Batu Han oğlu Bereke Han ve ondan sonra şimal eyaletindeki Tatarlar Müslüman oldular. Bereke Han tarafından Babı Hümayuna, müslüman olduğunu haber vermek üzere iki elçi geldi, bir de onun tarafından bir mektup getirdiler, mektupta Tatar ailesinden İslâma gelenleri zikrediyor, İslâm dinine karşı taassubundan (salâbetinden) dolayı Hülâgû ile olan savaşını da sultana bildiriyor.

B

METNİN ASLI

ومما تجدد فى هذه السنة (يعنى ٦٥٠) موت باطو بن دوشى خان بن جنكز خان ملك التتار و جلوس اخيه سرطق مكانه .

ومما تجدد فيها (يعنى ٦٥٢) ومات صرطق بن دوشى خان ببلاد الشمال وجلس بعده بركة بن باطوخان بن دوشى خان وهوالذى اسلم واخذالتتار الذين فى مملكته بالاسلام وسنذكر ذلك فى موضعه .

وفيها (يعنى فى سنة ٦٥٣) كانت وقعة بين بركة بن باطو وبين هولاكو بن طولى ملوك التتار وكانت الكسرة على هولاكو ونشأت الحرب بينهما من ذلك الحين وصارت العداوة بين الطائفتين موروثة وكان فيمن شهدالوقعة المذكورة نوغية بن ططر بن مغل بن دوشى خان فاصابته طعنة فى احدى عينه فعور .

وفيها (يعنى فى سنة ٦٦٢) اسلم الملك بركة بن باطو خان ومن بعده من التتار ببلادالشمال ووصل من جهته رسولان الى الابواب السلطانية مخبران[1] باسلامه واحضرا كتاباً منه يذكر فيه من اسلم من بيوت التتار ويعلم السلطان بمحاربته لهولاكو تعصباً لدين الاسلام .

[1] Metinde cem' sıgasiledir İz.

663 (1264 - 1265) Yılında Abaka hanlığa geçti, Bereke ordusile savaşmak üzere bir ordu hazırladı.

665 (1266 - 1267) Yılında şimal eyaletinde Tatar hanı Berekenin öldüğüne, yerine kardeşi oğlu, Doğan oğlu Menkütemirin geçtiğine dair haberler geldi.

669 (1270 - 1271) Yılında Sultan Baybarse Bereke eyaletinden, Nogayın İslâm dinine girdiğini, muhabbet ve selâm ile başlayıp uyuşma ve birleşmeyi havi bir mektubu geldi Sultan Ulağını ağırladı, bir çok teşekkürü, güzel koku saçan senaları, büyük müjdeleri mutazammın bir mektup yazdı, onu azmiyle şarktaki kâfirler ile cihada teşvik etti.

681 (1282 - 1283) Yılında şimal eyaletinde Tatar hanı Menkütemir öldü. Ondan sonra kardeşi Tüdan Menkü saray tahtına oturdu.

682 (1283 - 1284) Yılında ... Babı Humayuna Menkütemir yerine geçen Tüdan Menkü tarafından islâm olduğunu bildiren bir mektup geldi, sultan (Melik Mansur) müslüman olmasile duyduğu sevinci, küfrün zulüm ve karanlıklarından çıkması sebebile kuvvet bulan sevgiyi müş'ir bir cevap yazdı.

METNİN ASLI

وجلس (فى سنة ٦٦٣) ابغا فى الملك وجهز جيشا لحرب عساكر بركة .

فيها (يعنى فى سنة ٦٦٥) وردت الاخبار بوفاة بركة ملك التتار ببلاد الشمال واستقرار ابن اخيه منكوتمر بن طوغان مكانه .

فيها (يعنى فى سنة ٦٦٩) ورد اليه (يعنى الى السلطان بيبرس) كتاب نوغاى من بلاد بركة مخبراً بدخوله فى دين الاسلام مشتملا على صدر التودد والسلام [1] مشتملا على الوفاق والالتيام فاكرم السلطان قاصده وكتب اليه كتاباً يتضمن من الشكر جزأً وافراً ومن الثناء نشراً عاطراً واعظم بشراه فيه وحضه على جهاد الطائفة الكافرة التى فى الشرق بما يعزمه .

فى هذه السنه (يعنى فى سنة ٦٨١) ايضا اتفقت وفاة منكوتمر ملك التتار ببلاد الشمال وجلس بعده تدان منكو اخوه بكرسى صراى.

سنة ٦٨٢ ... كان قد وصل الى الباب العزيز رسول من جهة تدان منكو الجالس عوضا من [2] منكوتمر مخبراً باسلامه فاعاد السلطان (الملك المنصور) الجواب يخبره بالمسرة التى حصلت باسلامه والمودة التى تأكدت بخروجه من ظلم الكفار وظلامه .

[1] Metinde والاسلام basılmıştır İz. [2] Metinde عن ile basılmıştır İz.

686 (1287 - 1388) Yılında şimal eyaletinde Tatar hanı Tüdan Menkü hanlıktan çekildi, Bereknin kardeşi oğlu Tulâboğa han oldu.

690 (1391) Yılında Berke ailesi Tatar hanı Tulâboğa öldürüldü. Yerine Menkütemir oğlu Tokta han oldu.

697 (1297 - 1298) senesindeki vakalardan biri Tatar topraklarında Tokta ve Nogay arasında ihtilâf ve savaş vakası idi. Bozgunluk Toktada kaldı. Askerinden, idaresi elindeki ahaliden, kendi taifesinden (oymağından) sayılamıyacak kadar halk esir oldu. Bunlardan pek çoklarını tacirler satın aldılar, dört bir yana götürdüler, büyük şehirlerde sattılar.

699 (1299 - 1300) yılında şimal eyaletinde Tokta ile Noğay karşılaştılar, bu kere bozgunluk Nogayda kaldı, Nogay savaş meydanında öldürüldü, askerinden bir çok halk esir oldu. Pek kalabalık asker yağma olundu, o vakit bu diyara onlardan sayısız köle ve cariye ketirdiler. Bunlar islâm dinine, sevgi ile ellerinden geldiği kadar girdiler. Düşman savaşlarında yardımcı, cihatta yarüyaver oldular. Tanrı, vehimlerin erişemiyeceği, anlama kuvvuetinin derinini yoklayamıyacağı bir tedbir ile, yurtlarından dağılmalarını imana girmelerine sebep kıldı, onları gâvurluk, azgınlık karanlığından çıkardı.

METNİN ASLI

فى هذه السنة (يعنى فى سنة ٦٨٦) نزل تدان منكو ملك التتار بلاد الشمال عن المملكة وتملكها تلابغا بن اخى بركة .

وفيها (يعنى فى سنة ٦٩٠) ايضا قتل تلابغا ملك التتار ببيت بركة وملك تقطا ابن منكوتمر عوضا منه . [1]

واتفق فى هذه السنة (يعنى ٦٩٧) من الوقائع ببلاد التتار اختلاف تقطا ونغية ووقوع الحرب بينهما وكانت الكسرة على طقطا وسبى من عساكره ورعيته واهل طائفة خلق لايحصى [2] عددا واشترى اكثرهم التجار وجلبوهم الى الاقطار وباعوهم فى الامصار .

وفى هذه السنة (يعنى ٦٩٩) التقى تقطا ونوغية ببلاد الشمال فكانت الكسرة على على نوغية وقتل فى موقفه واسر من عساكره خلق كثير ونهب منهم الجم الغفير وجلب التجار منهم الى هذه الديار مماليك لاتحصى كثرة وجوار فى ذلك الوقت ودخلوا فى دين الاسلام بمحبة واجتهاد وصاروا انصاراً فى الغزوات واعوانا فى الجهاد فجعل الله شتاتهم من الاوطان سبباً لدخلوهم الى الايمان وخروجهم من ظلمة الكفر والطغيان تدبيراً لاتدركه الاوهام ولا تسبر غوره الافهام .

[1] Metinde عنه dır. İz. [2] Metin nüshası لايحصوا dır İz.

706 (1306 - 1307) yılında Dergâhıâli elçileri Tatar Hanı Tokta yanından döndüler, bunlar Seyfeddin Balaban Hekimî ile Fahreddin Ayaz Şemsî idiler. Onlar ile birlikte, tarafından bir de Namon adlı bir elçi geldi. Emsalinde olduğu vecihle ağırlandı, lâzım olan zahireler çoğaltıldı, gereği gibi konukluk yapıldı.

709 (1309-1310) yılındaki havadisten biri Tatar eyaletinde Menkütemir oğlu Toktanın oğlu İlbasar ile kardeşi Bürlüğin vefatları idi.

710 (1310 - 1311) yılında... Babı Humayuna hükümdarların elçileri geldiler; gelenler arasında Berke ailesi hanı Menkütemir oğlu Toktanın elçileri vardı. Bunlar Alâaddin Ali, arkadaşı Ahı abkâr oğlu idi. Tokta, elçileri hanlık tahtına çıkmasını, yüce şerefi uğrunda münazaaya kalkışanlara karşı zafer bulmasını kutlulamak üzere göndermiş idi [1]. Elçiler ikramlara, ihsanlara nail oldular, masrafları görüldü, onlar ile birlikte cevap götürmek üzere Nasıriddin Mehmet bin Yümnî ve arkadaşı yola çıkarıldı.

*
* *

---

[1] Melik Nasır Mehmet bin Kalâvun, kendisile askerler arasında vuku bulan ihtilâf üzerine (708) tarihinde hükümdarlıktan çekilip Kerkte ikamet etmiş idi, ertesi sene üçüncü defa mülkü ele geçirmeğe kıyam ederek meramına erdi. 741 de ölünceye kadar tahtında kaldı. Tokta işte bu muzafferiyeti kutluluyor İZ.

METNİN ASLI

وفيها (يعنى فى سنة ٧٠٦) عادت رسل الابواب الشريفة من عند طقطا ملك التتار وهماسيف الدين بلبان الحكيمى وفخرالدين ايازالشمى ووصل معهما [1] رسل من جهته اسمه نامون فاكرم على عادة امثاله وفرت مادة اقاماته وانزاله .

ومما تجدد فى هذه السنة (يعنى ٧٠٩) وفاة ايل بصار ببلاد التتار وهو ابن طقطا ابن منكوتمر ووفاة برلك اخى طقطا المذكور .

سنة ٧١٠ . . حضرت رسل الملوك الى ابوابه (يعنى السلطان) . . . فمن جاءه رسل طقطا بن منكوتمر مالك بيت بركة وهما علاالدين على ورفيقه ابن اخى ابكار ارسلهم يهنونه بجلوسه على كرسيه الشريف واستظهاره على من رام منازعته فى شرفه المنيف فاكرموا ووصلوا وجهزوا وسفر معهم بالجواب ناصرالدين محمد بن اليمنى ورفيقه .

***

[1] Metin olduğu gibi müfret zamiri iledir İz.

VI — Hüsnülmenakıb - Shafi'ibni Ali

Paris millî kütüphanesinde mahfuz olan «حسن المناقب السرية المنتزعة في السيرة الظاهرية» unvanlı eserin sahibi kâtip Nasıreddin ebu Ali Şafi' bin Mehmed bin Ali dir. Kendisi Askalanlıdır. Hicrî 730 (1329 - 1330 M.) de ölmüştür. Zannıma göre bu nusha tam değildir, 160 sahifadan ibarettir. Bu eser Hacı Kalfaya her halde malûm olmamıştır, çünkü, Keşfizzununda onun hakkında malûmat vermiyor.

Şafi'bin Ali Hüsnülmenakıp eserinin mukaddimesinde bu eser Muhiddin tarafından yazılan Sultanelmelikezzahirin siyretinden ihtisar edilmiş bir nushası olduğunu yazıyor [1]. Aşağıdaki parçalar bu kitaptan alınmıştır.

---

[1] 649 (1252) yılında doğan ve 730 senesinde ölen Nasıreddin demekle meşhur olan Şafi' bin Mehmet bin Ali ibni Abdüzzahirin torunlarından olup büyük babası tarafından Melik Zahir Beybersin günü gününe pek uzun yazdığı hayat ruznamesini telhis ederek yazmakla tarihî kıymeti büyüktür İz.

BEREKE HANA ELÇİLERİN AZİMET ETMELERİ

Bu Bereke Han Tatarların arkasında [1] dır, onların düşmanıdır, sultan bu düşmana karşı kendisile beraber olması için onun muhabbetini arar, onunla mektuplaşır, [2] hediyeleşir idi. Bereke Han, [3] adamlarından bir cemaati Hülâgûya imdad olarak göndermişti. Bunlar oradan kaçıp Mısır iline geldiler, sultan onları ağırladı. Bunlar halifenin biat merasiminde hazır bulunup hutbesini dinledikten sonra kendi elçilerile birlikte onları da memleketlerine gönderdi. Onların gönderilmeleri (661) (1262) yılı muharreminde idi.

Eşkeri, Bereke tarafından vukubulan yağma ve eza sebebile sultanın Bereke Hana gönderdiği elçileri tutmuştu. Sultan ile mütareke ve dostluk hakkında and yapan ve yunanca bir nüshasını gönderen bu Eşkeri idi. Bunun üzerine sultan patrikleri ve keşişleri toplayıp yaptığı böyle bir anda karşı gelmesi hakkında onlardan rey istedi, bunlar Eşkerinin haram işlemesinden dolayı dinden çıkmasile hükmettiler. Sultan bu husustaki tahrirî ifadelerini alıp Eşkeriye gönderdi, Bereke Hana da ezadan vazgeçmesi hakkında tavsiyeyi müş'ir bir mektup yazdı. Eşkeri mektubu alır almaz elçileri salıverdi, onlara iyi muamele etti [4].

---

[1] Yani Hülâgûların arkasında. İz [2] Bağdat vak'asından naşi orada halifeligin sona ermesinden, Hülâgûnun Halepten dönmesinden sonra aralarında Ulaklar gelip giderler idi. Makrizî İz. [3] Doğrusu batu olacak İz [4] Aynî, sultanın, Eşkeri Mihaile gönderdiği andnamenin vefatı ve oğlunun yerine geçtiği zamana tesadüf ettiğini, andnamedeki şartları oğlunun yerine getirdiğini beyan ediyor. Yalnız tarihini geciktiriyor. [682] (1283-1284 M.) yılında gösteriyor. İz.

METNİN ASLI

توجه الرسل الى الملك بركة .

هذا الملك بركة من وراء التتار وهو عدوهم وكان السلطان يخطب ودّه ويراسله ويهاديه ليكون معه على ذلك العدوّ وكانت جماعة من اصحابه قد انجد بهم هلاون ففروا [1] وحضروا الى الديار المصرية فاكرمهم السلطان وجهزهم صحبة رسله الى بلادهم بعدان حضروا مبايعة الخليفة وسمعوا خطبته وكان تجهزهم فى المحرم سنة ٦٦١ .

...وكان الاشكرى قد امسك رسل السلطان المتوجهين الى الملك بركة لما جرى عليه من بركة من الاغارة والاذى وكان هذا الاشكرى قد حلف للسطان على التوادع والتصافى وسيّرله بذلك نسخة باليونانى فاحضر السلطان البطاركة والقسوس واستفتاهم فيمن حلف مثل هذه الايمان وخالف فافتوه بتحريمه وخروجه عن ملّته فاخذ خطوطهم بذلك وسيّره الى الاشكرى وكتب الى الملك بركة بالوصية وكف الآذى عنه فاطلق الرسل واحسن اليهم .

[1] Metin nüshası قد انجد هلاون بهم فتقفزوا dır İz.

MELİK ZAHİRİN OĞLU (MELİK SAİT BEREKENİN [1]) SÜNNET DÜĞÜNÜ

Sultan Baybers, Bereke hanın elçileri ve Yafa veziri gibi sarayında bulunanları, bu ulu günü görmeleri için getirtti. Onlar buna şaşıp kaldılar, merasimin yapılmasına çok sevindiler... Sünnet düğünü geçince sultan kendi elçisi ile birlikte gelen Bereke Hanın elçilerini ağırladıktan, uluğladıktan sonra elçilerin ahvalini mülâhaza etmeğe koyuldu, onlardan Berekenin ahvalini, ülkelerini, ülkelerinin mesafelerini, örf ve âdetlerini [2] anlamak istedi, onlar sultana ayrı, ayrı [3] haber verdiler. Berekenin beş yüz atlı sığar, içi inciler ve mücevherler ile murassa keçeden bir çadırı olduğunu da bildirdiler, onun kılık, kıyafetini, giydiği elbiseyi beyan kıldılar. Mektubun mazmunu selâm, sevgi, bağlanma, dostluğu koruma ifadelerile sultanın, kendisinden istediği gibi Hülâgû aleyhine yarü yaver olmasından ibaretti.

SULTANIN KORUNASI DIMIŞKA AVDETİ ESNASINDA NELER OLDUĞU

667 Yılında Hülâgû oğlu Abakanın, Eşkerin, Mengütemir Hanın elçileri geldiği hakkında sultana haber geldi. Sultan Dımışk kalesine ayak basınca yüksek köşkte oturdu, elçileri huzuruna çağırdı, şifahî sözlerini dinledi... Abaka, Bizans Tekfuru Eşkeri ve Berekeden sonra yerine geçen Mengütemirin elçilerini izaz ve ikram ile masraflarını gördü.

***

[1] Baybersten sonra tahta geçmiş ise de çok durmamıştır. İZ.
[2] Saray örf ve âdetlerini İZ.
[3] Saray vazifelerini. İz.

METNİN ASLI

ذكر الصورة فى ختان ولده المذكور (يعنى الملك السعيد محمد بركة) ....

واحضر السلطاس (بيبرس) لمشاهدة هذا اليوم العظيم من كان فى خدمته من الرسل كرسل الملك بركة ووزير يافافتعجوا من ذلك واستهلوا امره .... ولما انقضى هذا الختان شرع السلطان فى تدبير احوال رسل بركه الواصلين صحبة رسله بعد الاكرام والاحترام وتفهم السلطان من رسله احوال بركة وبلاده ومسافتها ورسومه فاخبروه بمنزلة منزلة وان له خركاة تسع خمس مائة فارس ملبدة مرصع داخلها باللؤلؤ والجواهر ووصفوا له حلته وملبوسه ومضمون كتابه السلام والودوالمحبة وقبول الصداقة وانه عون له على هولا كوكما التمسه السلطان منه.

ذكر مااتفق عند عود السلطان الى دمشق المحروسة (فى سنة ٦٦٧)

صادف وصول رسل ابقا بن هولاكو ورسل الاشكرى ورسل الملك منكوتمر [1] فلما استقر بقلعة دمشق جلس بايوانها الكبير واحضر الرسل وسمع مشافهاتهم . . . وجهز رسله (يعنى ابقا) ورسل التكفور ورسل منكوتمر القائم بعد بركة بالتكريم والتعزيز . [2]

***

[1] metinde bulduğu gibi ورسل منكوتمر بن بركة yazılmıştır. Netekim aşağıdaki القائم بعد بركة ibaresi bu yanlışı gösterir İz.

[2] Müellif Şaf'i bin Alinin tercemei halini Aynîden naklederek not kısmında alıyor, bu hususu sadat haricinde gördüğüm için tercemesine lüzum görmedim İz.

VII — NİHAYETÜL İREB - NÜVEYRÎ

Şehabüddin Ebül Abbas Ahmet bin Abdülvehhabünnüveyrî yukarı Mısırda Ahmim [1] kasabasında zilkade ayında 677 (1279) da doğmuş, 733 ramazanında (1333) te Kahirede ölmüştür. Nüveyrî bir müddet Suriyede devlet işlerinde bulunmuş ise de ömrünün mühim bir kısmını ilim işlerile geçirmiştir. 30 ciltten ibaret olan نهاية الارب في فنون الادب ويا منتهى الارب في علم الادب *adlı büyük ansiklopedisi kendisinin çok çalışma kabiliyetinde olduğnna şahittir [2]. Bu eserin* (ن) *serlevhasındaki beşinci kısmı tarihe ait olup 728 yıllarına kadar devam eder [3]. Aşağıdaki parçalar bu ansiklopedinin leyden nüshasından alınmıştır. Bu metinleri benim ricam üzerine oradan genç Felemenk âlimi Hotsma çıkarmıştır. A işaretli olan fasıl bilâ istisna Altın Orduya ait olup 2 K yazmasından alınmış 2 i yazmasile mukayese edilmiştir ki değişikler mülâhazatta (notlarda) gösterilmiştia. B işaretli olan fasıl ise Kölemen padişahlarının tarihinden iktibas olunarak 2 m, 2 n, 2 o ve 19 b yazma nüshalarından alınmış, ve kısmen Nüveyrînin Paris kütüpanesindeki nüshasile mukayese edilmiştir ki mülâhazatta Π harfile gösterilmiştir, kısmen de İbnil Füratın Viyana nüshasile mukayese edilerek değişikliklere N Φ harflerile işaret olunmuştur. [4] Tarafımdan bildirilen malûmatın bazıları d'Ohssan tarafından fransızcaya çevrilmiştir.*

---

[1] Diğer tarihlerde Nüveyrede doğduğu için Nüveyrî dendiği mezkûrdur. Luis Gréaire tarih ve coğrafya ansiklapedisinde Yukarı Mısırda Taberde doğduğunu kaydediyor. İz. [2] Nüveyrî eserini Meliki Nasır Mehmet bin Kalâvun zamanında yazmıştır. İz. [3] Beşinci kısmı son kısımdır. Birinci kısım sema ve asarı ulviyeden arz ve asarı süfliyeden, ikinci kısmı insandan, üçüncü kısmı hayvandan, dördüncü kısmı nebatat ve tabakattan bahseder. İz. [4] T. H. Ayasofya nüshasından bahsetmiyor. İz.

A

TEMİRCİ CİNGİZ HAN [1] OĞULLARINDAN ŞİMAL EYALETİ HANLARININ HABERLERİ

Bu devlet şimal eyaletinde Türk ve Kıpçak semtlerindedir. Payıtahtı Saray şehridir, bu devlete Cingiz evlâdından ilkönce han olan Cüci Handır, kardeşi Oktay Cingiz Hanın ölümünden sonra 627 (1229 - 1230) yılında kaanlığına geçtikten sonra onu göndermekle bu kıt'ayı fetheden odur [2] Cüci Han 641 (1243 - 1244) te ölmekle [3] yerine oğlu Batu Han geçmiştir, Batunun lâkabı Sayın Handır [4]. Batunun hanlığı 641 yılından 650 (1252 - 1253) yılına kadar [5] devam etmiştir ki hanlık müddeti on yıl tutar [6] Batu Han bu devletin İkinci hanıdır. Sayın Han ölünce Doğan, Bereke, Berkecar [7] adlı üç oğul bırakmıştır Amcaları, Cingiz Han oğlu Cüci Han oğlu Sartak ile, hanlık için arasında kavga çıkmakla Sartak onlara galebe etmiş. 650 (1252 - 1253) yılında han

[1] Cingize temirci denmesi Hata ilinde demirci olmasından ileri gelir. İz. [2] Oktay Hanın oraya gönderdiği Batu Handır, yoksa Cüci Han değildir, Cüci babasından altı ay önce 623 de ölmekle Cüciyi oraya gönderen Oktay değil, Cingizdir. Nüveyrî ile diğer müverrihler arasında ehemmiyetli ihtilâf görülüyor. Bu da müellifin müsamahasını gösterir. İz. [3] Cücinin 623 de vefatı üzerine pederi Cingiz Han Batuyu yerine nasbetmiştir. Cüci 641 de değil, 623 te vefat etmiş, Batu 641 de değil 624 te han olmuşlur. İz. [4] Bu lâkap Cingiz tarafından verilmiştir ki güzide, güzel, muhterem han demektir. İz. [5] Batunun vefatı hakkında ihtilâf vardır, daha doğrusn 653 yılında ölmüştür İz. [6] Batunun hanlık müddeti 624 — 653 olmakla yirmi dokuz yıl kadardır, yoksa on yıl değildir İz. [7] Batunun oğulları Tuğan ile Sartaktır, Bereke, Berkecar kardeşleridir. Camiüttevarih. İz. Babasının sağlığında Harezmi fetheden Cingiz Han oğlu Cüci Handır. Babasının vefatından sonra şimal eyaletini fethetmiş, hanlığı almış, oradaki Türk oymakları, Kıpçak kabileleri, Elân, As, Ulak, Çerkes ve Rus kabileleri gibi diğerlerini; şimal eyaletinde diğer sakin olanları bitirmiş, bu diyarın hanlığı kendi elinde, sonra oğlu Batu Han ile kardeşleri evlâdında kalmıştır. Cingiz Hanın oğlu Cüci Han evlâdından biri de Ordudur ki Gazne ve Bamyan hükümdarıdır Ordu Cingiz Hanın doğrudan doğruya oğludur da den-

olmuştur. Bu da bu ailenin Üçüncü hanıdır, Sartak 652 (1254 - 1255) yılında vefatına kadar hanlıkta kalmıştır [1], bunun hanlık müddeti bir yıl şu kadar aydır. Sartağın evlâdı olmamıştır. Kardeşi Batu Han oğlu Doğanın karısı Burakşin Sartak öldükten sonra oğlu Tüdan Mengüyü Şimal eyaleti hanlığına geçirmek istemiş idi, Burakşinin tasallut ve tahakkümü var idi. Oğlunun amcaları Batu Han oğulları olan hanlar, tümen ağaları bu hususta kadına uymadılar. Kadın bunların imtina ettiklerini görünce Tulu Han oğulu Hülâkûya mektup gönderdi, mektubunda yeleksiz[2] ok, iliksiz, düğmesiz ruba [3] da var idi, mektubunda «Oklukta ok kalmadığı gibi yayda da kiriş kalmadı [4], durma, gel memleketi al» diyor idi. Sonra elçinin ardınca gitti, Hülâkûya ulaşıp onu şimal kıtasına ge-

---

miştir. Cingiz Han Cüci Hana av işlerini vermiş idi [**] ki Moğullar arasında en büyük mertebedir, ona kışlık ve yazlık olmak üzere kayalık hududu ve Harezm eyaletinden Saksın ve Bulgar iline, atlarının ayak bastığı yere kadar fetholunan yerleri vermişti [***]... Oktay Han da kerdeşi Cüci Hanı şimal eyaletine [****] gönderdi, Cuci Han burasını 627 de fethetti, Orada ikamet etti... Oktay (631) de öldu [*****]. Oktay Han, ölümü yaklaşınca amcalarını, emîrleri davet etti, onlara oğlu Köyük Hanın tahta çıkarılmasını, bu keyfiyetin amcalar, kardeşler ve emîrler huzurunda olmasını emretti. Oktay Han ölünce Cüci Handan [******] başkası hep toplandılar. Çünkü Cüci Han şimal kıt'asının uzak yerlerine gidip oraları ve ona yakın olan Kıpçak ve sair yerleri almış idi, mesafenin uzaklığına mebni gelmek mümkün olamadı [*******], kardeşi Cingiz Han oğlu Moğolu [********] gönderdi. Noğayın dedesi işte bu moğoldur... Moğol Cücinin oğludur da denmiştir T. H

[1] Sartak yolda ölmekle biraderi Toğan oğlu Avkacı (Ulakçı) ya berat verdi. Camiüttevarih. Yani tahta geçmeden evvel öldü İz. [2] Oka geçirilen kanat İZ. [3] Veya bayraksız mızrak İz. [4] Yani memleketi almak *için hiçbir engel, karşı çıkacak hiçbir adam yoktur. İz.*

[**] Av savaş mektebi der idi, Cüciye saray işlerini de vermiş idi, Cağatay adliye, Oktay maliye, Tulu Harbiye Nazırları idi. İz. [***] Cüciye «Bir Tatar atının tırnağı deydiği yere kadar al» demişti. İz. [****] 627 yılında Kurultayda kaan nasbolunan Oktay Kaan kardeşi Cücinin almak istediği Rus, Macar ve ona yakın olan şehirleri, Kıpçak, Bulgar, Saksın şehirlerini almak ümidile prenslerin en büyüğü olan Batuyu göndermişti. İz. [*****] Oktayın vefatı 643 tedir. [******] Hayır Batudan başkasını İz. [*******] Batu ihtiyarlık münasebeti ile kendisine gevşeklik arız olup kurultayda bulunamamış idi. İz. [********] Batu ona kardeşleri Berkecarı, Orduyu, Şeybanı, Tokaytemiri, Tenkotu, Berekeyi gönderd. Camiüttevarih İz.

tirmek istedi. Beritaraf, kadının gittiğinden haberdar olmakla ardından adam gönderdiler, onu ister istemez geri döndürdüler, öldürdüler. İşte bu üç hanın haberleri hakkında bildiğimiz bundan ibarettir. Bunlardan her birerlerinin haberlerine, savaşlarına, vakıalarına, fetihlerine muttali değiliz ki onları zikredelim. Biz ancak beyan ettiğimizi beyan ettik, beyan ettiğimiz de öteden beriden duyduklarımızdır [1].

[1] Notlarda izah ettiğimiz veçhile Nüveyrînin birçok yerlerde جامع التواريخ gibi en mühim tarih vesikalarından birine veya bazı tarihlere muhalif söz söylemesi bu memleket ahvaline ıttılasızlığından ileri geliyor İZ.

A

METNİN ASLI

ذكر اخبار ملوك البلاد الشمالية من اولاد جنكز خان التمرجى.

هذه المملكة ببلاد الشمال ونواحى الترك والقفجاق وكرسيها مدينة صراى واول من ملك هذه المملكة من اولاد جنكز خان دوشى خان وهوالذى فتحها لما جهزه اخوه اوكداى خان عند انتصابه [1] فى القانية بعد مهلك جنكز خان وذلك فى سنة ٦٢٣ وهلك فى سنة ٦٤١ وملك بعده ابنه باطو خان بن دوشى خان وهوالذى يقال له [2] صاين قان واستمر فى الملك من سنة ٦٤١ الى ان توفى فى سنة ٦٥٠ وكانت مدة ملكه عشر سنين وهوالثانى من ملوك هذه المملكة ولما مات صاين خان خلفه من الاولاد ثلثة وهم طغان وبركه وبركجار فنازعهم عمهم صرطق بن دوشى خان بن جنكز خان الملك [3] واستبدّ به دونهم فملك فى سنة ٦٥٠ وهوالثالث من ملوك هذالبيت واستمرّ فى الملك

[1] انتصافه Metin [2] وهوالملقب — Metin [3] Nüveyri Cingiz ogulları ve kardeşleri hakkında şöyle diyor: دوشى خان بن جنكزخان وهوالذى فتح خوارزم فى حياة ابيه وفتح ايضا بعد وفاة ابيه بلاد الشمال واستولى على ملكها واباد من بها من طوائف الاتراك وقبائل القفجاق وغيرهم من القبائل كاللان والاص والا ولاق والجهركس والروس وغيرهم من سكان البلاد الشمالية واستقر ملك هذه البلاد بيده ثم بيد باطو خان بن دوشى خان ثم فى صرطق بن دوشى خان ثم فى اولاد باطو خان واخوته على ما نذكره بعد ومن اولاد دوشى خان بن جنكز اردو وهو صاحب غزنة وباميان وقد قيل ان اردو ابن جنكز خان وكان جنكز خان قد جعل وظيفة دوشى خان ترتيب الصيد وهى عندهم اكبر المراتب وعين له من البلاد مشتاه ومصيفه حدود قيالق وبلاد خوارزم الى اطراف سقسين وبلغار الى حيث انتهى حوافر خيلهم من الفتوح .... Cingizin oğulları ve kardaşları hakkında Nüveyrî şunu deyor. وجهز (اوكدية قان) اخاه دوشى خان الى بلاد الشمال ففتحها فى سنة ٦٢٧ واقام بها .. — Nüveyrî ondan sonra gelen bapta Oktayın ôlümü hakkında şôyle yazıyor : كانت وفاة اوكدية قان بن جنكز خان فى سنة ٦٣١ ولما دنت وفاته استدعى اعمامه والامراء

الى ان هلك فى سنة ٢٦٥ فكانت مدة ملكه سنة وشهوراً ولم يكن له ولد وكانت براق شين زوجة طغان بن اخيه باطو خان وقد ارادت ان تولى ولدها تدان منكو السلطنة بالبلاد الشمالية بعد وفاة صرطق وكان لها بسطة وتحكم فلم يوافقها الخانات اولاد باطو عمومة ابنها وامراء التمانات على ذلك فلما رأت ذلك من امتناعهم راسلت هولاكو بن تلى خان وارسلت اليه نشابة بغير ريش وقباء بغير بنود وارسلت اليه تقول له قد تفرغ التركاش من النشاب وخلا القربان من القوس فتحضر لتتسلم الملك ثم سارت فى اثر الرسول وقصدت اللحاق بهولاكو واحضاره الى بلاد الشمال فلما بلغ مادبرته ارسلو فى اثرها واعادوها على كره منها وقتلوها هذا ما انتهى علمه الينا من اخبار هؤلاء الملوك الثلاثة ولم نطلع على ماكان لهم من الاخبار والحروب والوقايع والفتوحات فنذكره وانما اوردنا ما اوردناه وما نورده مما تلقيناه من افواه الرجال .

وامرهم باجلاس ولده كيوك خان على كرسى المملكة وامر ان يكون جلوسه بحضور الاعمام والاخوة والامراء ولما مات اجتمعوا كلهم الا دوشى خان فانه كان قد اوغل فى بلاد الشمال واستولى عليها وعلى ما يدانيها من القفجاق وغيرها فلم يمكنه الحضور لبعد المسافة فارسل اخاه مغل بن جنكز خان ومغل هذا جد نوغية ... قيل ان مغل ابن دوشى خان. Metin

CİNGİZ HAN OĞLU CÜCİ HAN OĞLU BATU HAN OĞLU BEREKENİN HANLIĞI

Bereke Han bu şimal kıt'ası hanlarının dördüncüsüdür. [1] Amcası Sartakın ölümünden sonra 652 yılında bu kıt'anın tahtına oturmuş idi, Bereke müslüman oldu. Müslümanlığı kalbinde yer tuttu. Dinin ulu yolunu ortaya koydu, islâm nişanlarını aşikâr kıldı, fakihleri ağırladı, kendine yanaştırdı, huzuruna yaklaştırdı. Onlara bahşışlar verdi, memleketinde camiler, medreseler yaptı. Cingiz Han dölünden ilk önce islâm dinine giren budur, ondan önce bunlardan birinin müslüman olduğu bize naklolunmamıştır. Bereke müslüman olunca kavminin pek çoğu da müslüman oldu. [2] Karısı Çiçek Hatun da müslüman olup Çadirden bir cami idindi ki onu beraber taşırdı.

[1] Olakcıda hesap olunursa beşinci olur. İz. [2] Bereke Tatarların müslüman olmalarını emretmekle birçok askeri müslâman oldular. İz.

METNİN ASLI

ذكر ملك بركة بن باطو خان بن دوشى خان بن جنكز خان

وهو الرابع من ملوك هذه المملكة الشمالية كان جلوسه على تخت المملكة الشمالية في سنة ٦٥٢ بعد وفاة عمه صرطق واسلم بركة هذا وحسن اسلامه واقام منار الدين واظهر شعائر الاسلام واكرم الفقهاء وادناهم منه وقربهم لديه ووصلهم وابتنى المساجد والمدارس بنواحى مملكته وهو اول من دخل فى دين الاسلام من عقب جنكز خان لم ينقل الينا ان احداً منهم اسلم قبله ولما اسلم اسلم اكثر قومه واسلمت زوجته ججك خاتون واتخذت لها مسجداً من الخيام تسافر به .

653 VE 661 YILLARI VUKUATI

653 (1255 - 1256) yılında Bereke ile Horasan ve iki Irak [1], bunlar ile beraber diğer kıt'a Hanı Hulâgû arasında savaş başladı, bu savaş şöyle oldu: Zikrettiğimiz vechile Toganın karısı Burakşinin yazdığı mektup dolayısile Hulâgû bu ülkeyi elindeki ülkelere katmak tamaına düştü, bunun üzerine hazırlandı, ordusile oraya yürüdü. [2] Hulâgû'nun oraya varması Burakşinin öldürülmesinden, Bereke'nin tahta çıkmasından, işinin düzelmesinden sonra idi. Bereke Hulâgû'nun ülkesine yaklaştığını haber alınca o da ordusile karşısına çıkmak üzere yürümüş idi. Aralarındaki Terek denilen ırmak soğuğun sertliğinden donmuş idi. Hulâgû üzerinden ordusile beraber Bereke ülkesine geçti. İki taraf karşı karşıya gelince vuruştular, bozgunluk Hulâgûda kaldı, Hulâgû bu ırmağa geldiğinde askerleri üzerinde toplanmakla hemen ırmağın buzu çözülüp altında kaldılar. İçlerinden bir çoğu boğuldu, Hulâgû, askerlerinden geri kalanlar ile ülkesine döndü, işte bu yıldanberi Bereke ve Hulâgû arasında savaş çıktı. Bu savaşta Bereke ile beraber bulunanlar içinde Cingiz Han oğlu Mogol oğlu Tatar oğlu Noğay de vardı ki bir gözü bir mızrak yarasile kör olmuştu. [3] Noğayin bir takım vak'aları vardır ki ان شاء الله تعالى onu sonra zikredeceğiz.

Bereke 661 yılında Mısır İli, Şam eyaleti padişahı Sultan Melik Zahir Rükneddin Baybers Salihî [4] ile mektuplaştı.

[1] Arap Irakı, Acem Irakı. Arap Irakının merkezi Bağdat, Acem Irakının merkezi Isfehan idi. İZ. [2] Hulâgûnun bir karının sözü ile Dedesi Cingiz Hanın yasasına karşı gelmesi ihtimali pek uzaktır. Bahusus Bereke ülkesinin ahvalini, askeri kuvvetini pek iyi bilirdi. Her ikisi arasındaki savaş müverrihlerin ağız birliğile söylediklerine göre (653) te değil, (660) tedir, şu kadar ki savaşın bir daha vaki olması caiz olabilir. Fakat (653) te savaş olsaydı Hulâgû Bağdat üzerine bozuk asker ile yürüyemezdi, hep bunlar Nüveyrînin bu memleket ahvaline vukufsuzluktan ileri gelir. Düşmanlık başka sebeplerden ileri gelmiştir, nitekim diğer kısım tarihlerde tasrih olunuyor. İZ. [3] Bu savaş müverrihlerin hemen ağız birliğile daha sonra 660 ta vaki olmakla burada kalem şaşmış olacak. İZ. [4] Baybers Emîr Alâeddin Bündükadarî'nin kölesi idi. Alâeddin Eyyubîlerden Sultan Salihin maiyetinde olmakla Baybersin Sahilî vasfı ve unvanı oradan kalmıştır İz.

Mektup Melik Zahire Tanrı'nın in'am ettiği müslümanlığı haber veriyor, Melik Zahir de onu bu nimetten dolayı kutluluyor, ona kıymetli hediyeler hazırlıyor. O hediyeler arasında bir mushafı şerif ki masahifi Osmaniyeden olduğu zikrolunuyor, namaz seccadeleri, Akdenizin şark kıyılarında yapılan nice kumaşlar, seradık postundan kaliçeler [1] ve sahtiyanlar, [2] gümüş kakmalı kallecurî kılıçlar, altın yaldızlı topuzlar, taslar, kalkanlar, fanuslar, şamdanlar, ayakları altın kakmalı çift el kandilleri, Harezm eğerleri, hepsinin de altın ve gümüş ile işlenmiş yularları, halkalı yaylar, gülle atmak için yaylar, neft atmak için yaylar, süngüler, kargılar, bunlar sandıklarda; biram taşından yapılan kazanlar, altın yaldızlı lâmbalar, siyah hademe, aşçı kadınlar, yöğrek Arap atları, Nübe hecinleri, çok yürüyen merkepler, bir nevi maymunlar, erkek semiz geyikler vesaire var idi. Sultan Melikûzzahir onun elçilerini bu yılın remazanında iade etti. Yazdığı mektupta Berekeyi Hulâgûya kışkırtıyor, Hulâgû ile savaşa teşvik ediyor idi.

[1] Veya askılı kaliceler. İz. [2] Metin nüshasına göre ma'na «Şark sahilinde yapılan kumaşlar, seradık derisinden nice kaliçeler ve meşinler» demek olur. İz.

وفى سنة ٦٥٣ كانت الحرب بين بركة وهولاكو ملك خراسان والعراقين وما مع ذلك وذلك ان هولاكو لما انتهت اليه رسالة براق شين زوجة طغان كما ذكرناه اطمعه ذلك فى ملك هذه المملكة ليضمها الى مابيده من الممالك فتجهز وسار بجيوشه اليها وكان وصوله بعد قتل براق شين وجلوس بركة على سرير الملك وانتظام الامر له ولما انتقل بركة خبر هولاكو وقربه من البلاد سار بجيوشه للقائه وكان بينهما نهر يسمى نهر ترك وقد جمد ماؤه لشدة البرد فعبر عليه هولاكو بعساكره الى بلاد بركة فلما التقوا واقتتلوا كانت الهزيمة على هولاكو فلما وصل الى ذلك النهر تكردس اصحابه عليه فانخسف بهم فغرق منهم خلق كثير ورجع هولاكو بمن لقى معه من اصحابه الى بلاده ونشأت الحرب بينهم من هذه السنة وكان فيمن شهد هذه الوقعة مع بركة ابن عمه نوغية بن ططر بن مغل بن جنكز خان فاصابته طعنة رمح فى عينه فعارت ولنوغية هذا اخبار نذكرها بعد ان شاء الله تعالى وراسل بركة هذا السلطان الملك الظاهر ركن الدين بيبرس الصالحى ملك الديار المصرية والممالك الشامية فى سنة ٦٦١ يخبره بما من الله عليه فى الاسلام فاجابه السلطان يهنيه بهذه النعمة وجهز له هدايا جليلة من جملتها ختمة شريفة ذكر انها من المصاحف العثمانية وسجادات الصلاة واكسية لواتية عدة [1] والنطوع المسردقة والاديم وسيوف قلجوريه مسقطة ودبابيس مذهبة وخوذ وطوارق وفوانيس وشمعدانات ومشاعل جفتاوات وقواعدها [2] برسمها مكفتة وسروج خوارزمية ولجم كل ذلك بسقط الذهب والفضة وقسى حلق وقسى بندق

[1] ibni abdüzzahir siyretine göre « عدة » kelimesı öüst tarafına bağlıdır, metin nushasına «وعدة» yazılmakla « النطوع المسردقة » ye bağlanmıştır. İz. [2] Metin nüshası « وقواعد » dir. İz.

وجروخ واسنة ونشاب بصناديقه وقدور برام وقناديل مذهبة وخدام سود وجوارى طباخات وخيول عربية سبق وهجن نوبية وحمير فره ونسانيس وبغابع وغير ذلك واعاد السلطان الملك الظاهر رسله فى شهر رمضان من السنة المذكورة وكتب اليه يغريه على هولاكو ويحضه على حربه.

BEREKE İLE ABAKA ARASINDAKİ SAVAŞ

663 (1264 - 1265) yılında Bereke ile Hulâgû oğlu Abaka orduları arasında savaş açıldı Bu savaş şöyle oldu. Bu yıl Hulâgû ölüp yerine oğlu Abaka geçince Bereke ile vuruşmak için bir ordu hazırladı. Bereke bunu haber alınca o da Moğol oğlu Tataroğlu Yiso Noğay kumandası altında hazırladığı ordu da Noğay çarkacı olarak yürüdü. Bereke Noğay ardınca Yesüntay kumandası altında elli bin süvari kattı. Yiso Noğay yanındakiler ile beraber ilerledi, Abakanın askerine yetişti Yesüntay da ardınca yürüdü, Yesüntay gayet kala balık bir kol ile ilerlemekte iken Abakanın askeri Yesüntayı görünce top top oldular, kaçmak üzere toplandılar; Yesüntay onların toplanmalarını görünce Noğay ile yanındakilerini sardıklarını sanarak karşılarına çıkmaksızın bozgun bir halde döndü. Noğaya gelince Noğay Abaka ordusunun ardından gidip onlar ile savaşa tutuştu, onları bozdu, birçoklarını öldürdü, Berekeye döndü. Artık Berekenin yanında Nogayın mertebesi büyüdü, itibarı arttı. Bereke onu bir kaç tüman üzerine başbuğ yaptı, Yesüntayın bilâkis Bereke yanında suçu büyük oldu. Bereke bu memlekette 665 (1266 - 1267) yılında, müslüman olduğu halde - Tanrı ona rahmet etsin - ölünciye kadar günleri böyle geçti [1] Berekenin kendinden sonra mülke varis olacak oğlu olmadığından hanlık kardeşi oğlu Mengûtemire kaldı.

[1] Mengû Kaan [658] (1259 - 1260) de ölünce kardeşi Arık Boğahanlığını almak istedi. Kardeşi Kublay Mengû Kaan tarafından Hatay iline [*] gönderilmiş idi. Bunun üzerine Arık Boğa hanlık tahtına oturdu. Şimal kıt'ası hanı Batu Han oğlu Bereke Arık Boğaya, «Sen hanlığa lâyıksın çünkü MengûKaan seni sağlığında oraya nasbetmiş idi» [**] diye haber gönderdi. Buna amcası oğulları Oktay oğlu Kaşin oğlu Kaydo da [***] katıldı. T. H.

[*] Bazı hükümdarlarının karşı gelmeleri üzerine İz. [**] Bereke Arık Boğaya hakkını aramağı, Kublâya itaat etmemeği tavsiye ediyor idi. Nihayet Arık Boğa Kublâya teslim oldu - Camiüttevarih - İz. [***] Bereke Kaydo askerine kendi askerinden bir miktar katarak Kaydo kumandası altında sevketmiş idi. Maveraünnehrde Çağatay oğullarını da aleyhine kışkırtmakla onlar da Kublâya karşı gelmişler idi. Telfikulahbar. İz.

وفى سنة ٦٦٣ كانت الحرب بين عساكر بركة وعساكر ابقا بن هولاكو وذلك ان هولاكو لما توفى فى هذه السنة وجلس ابنه ابقا بعده جهز جيشاً لقتال بركة فلما بلغه الخبر جهز جيشاً وقدم عليه يسو نوغا بن ططر بن مغل فسار المقدمة ثم اردفه بمقدم آخر اسمه يسنتاى [1] فى خمسين الف فارس فسبق نوغاى بمن معه وتقدم الى عسكر ابقا ويسنتاى على اثره فلما اشرفت عساكر ابقا على يسنتاى وهو مقبل فى سواده العظيم تكردسوا وتجمعوا للهزيمة فظن يسنتاى انهم احاطوا بنوغاى ومن معه فانهزم راجعاً من غير لقاء واما نوغاى فانه تبع عساكر ابقا وواقعهم وهزمهم وقتل منهم جماعة وعاد الى بركه فعظم قدره عنده وارتفع محله وقدم على عدة تمانات وعظم ذنب يسنتاى عند بركة هذا بهذه المملكة الى ان توفى فى سنة ٦٦٥ وهو على دين الاسلام رحمه الله تعالى [2] ولم يكن لبركه ولد يرث الملك من بعده فاستقر الملك بعده لابن اخيه منكوتمر.

---

[1] Aynı, telfikulihbar. Metinde بستاى (sic) dır. İz. [2] فلما مات منكوقان فى سنة ٦٥٨ اراد (اخوه اريغبكا) الاستيلاء على المملكة وكان اخاه قبلاى مجردا ببلاد الخطا من جهة منكوقان فجلس فى دست القانية فارسل بركة بن باطو خان صاحب البلاد الشمالية الى اريغبكا يقول انت احق بالقانية لان منكوقان رتبك فيها فى حياته وانضم اليه بنو عمه قيدو بن قاشين بن اوكداى [*] نويرى T. H. [*] Metinde فجى بن اوكناى dır. İz.

CİNGİZ HAN OĞLU CÜCİ HAN OĞLU BATU HAN OĞLU DOĞAN OĞLU MENGÜTEMİRİN HANLIĞI

Mengûtemir bu devlette beşinci handır. Bu devlette han olup Sarayda tahta çıktı, şimâl, Türk ve Kıpçak, Demirkapı ve ondan sonraki ülkeler ona geçti, bu da 665 (1266 - 1267) yılında idi. Mengûtemir, han olunca ona Mısır diyarından Sultan Melik Zahir Rüknettin Baybers salihî [1] tarafından kutlulamağı, amcasından dolayı baş sağlığını mübeyyin bir mektup yazdı. Bereke kendisine mektup yazdığı vakit nasıl yapmış ise öylece onu Hulâgû oğlu Abakaya kışkırtıyor, kandırıyor idi. Bu hâdise 666 (1267-1268) yılında vaki olmuştu.

[1] Nisbetler burada olduğu gibi ya efendilerine veya satanlara nisbet olunur. İz.

METNİN ASLI

ذكر ملك منكوتمر بن طغان بن باطوخان بن دوشى خان بن جنكز خان

وهو الخامس من ملوكهم بهذه المملكة ملك هذه المملكة وجلس على كرسى الملك [1] بصراى وصار اليه ملك بلاد الشمال والترك والقفجاق وباب الحديد وما يليه وذلك فى سنة ٦٦٥ ولما ملك كاتبه السلطان الملك الظاهر ركن الدين بيبرس الصالحى من الديار المصرية بالتهنئة والتعزية بعمه واغراه بابغا بن هولاكو وحرضه عليه كما كان قد فعل لما كاتب [2] بركة وذلك فى سنة ٦٦٦.

---

[1] المملكة T. H. [2] كاتبه F. H.

MENGÜTEMİR ORDUSUNUN İSTANBUL [1] ÜZERİNE YÜRÜYÜŞÜ

668 yılında (1269-1270) Mengûtemir İstanbul üzerine bir ordu gönderdi. Sultan Melik Zahir Rüknettinin elçisi Farisiddin Mes'udî o sırada Eşkerî yanında idi. Mengûtemir ordusuna varıp şunu dedi: Bilirsiniz ki İstanbul hükümdarı Mısır hükümdarı ile barışıktır. Ben de Melik Zahirin elçisiyim, benim efendim ile Mengûtemir Han arasında mektuplaşma, barışıklık, söz birliği vardır. İstanbul Mısır, Mısır İstanbul demektir. Bu söz üzerine askerler döndüler, yalınız ülkelerini yağma ettiler, dağılıp gittiler. Farisi Mes'udî Sultan tarafından elçilikle Mengûtemire varınca Farisi Mes'udînin İstanbulu almadan alıkoymasını fena görmüştü. Mes'udî bunu Sultanın rey ve emrile değil, belki kendiliğinden, kendi reyi ile yapmıştı. Mes'udî Sultan Melik Zahire dönünce Sultan [2] onu cezaya çarptı, döğdü, hapsa attı. Mengûtemir ordusu İstanbuldan döndükten sonra Anadolu hükümdarı Sultan İzzettin Keykâvusun mahpus olduğu kaleye uğradılar, oradan onu alıp Mengûtemir Hana götürdüler Mengûtemir Sultan İzzettini ağırladı ve iyi karşıladı. İzzettin Keykâvus ölünceye kadar

[1] Tatarların Anadoluya ilk girişleri Sultan Alâeddin Keykubadın son günlerinde, oğlu Gıyasettin Keyhusrevin saltanatının iptidalarında, 634 (1236 - 1237) yılında idi. Sonra o tatarlardan, Sultan Gıyasettin Keyhusrevin son günlerinde 641 (1243-1244) yılında bir kol geldi Bu gelen kol şimal diyarı hanı Cingiz Han oğlu Cüci Han oğlu Batu Han tarafından gönderilmişti. Keyhusrev askerin başına geçti, üzerlerine yürüdü. İki taraf karşılaştılar, vuruştular. İlkönce tatarlar bozulmağa başladılar, sonra dönüp Anadolu hükümdarını büyük bir bozgunluğa uğrattılar, müslümanlardan bir çoğunu öldürdüler, esir ettiler, sayılamıyacak kadar pek çok malları yağma eylediler, Gıyasettin bir kaleye kaçtı. Tatarlar o diyarda zabitlik takındılar, sonra Ahlat ve Diyarbekir topraklarını aldılar. Bundan snnra Gıyasettin para vermek şartile tatar hükmü altına girdi. T.H. [2] Sultan bunu haber almıştı. İz.

Mengütemir yanında kaldı. Mengütemirin günleri 679 (1280-1281) yılına kadar sürdü. O yıl içinde öldü. Ölüm haberi Mısır iline 681 (1282-1283) yılında geldi. Boğazında çıkan bir çıbanı deşmek Mengütemirin ölümüne sebep olmuştu bu da o senenin rebiülevvelinde idi. Hanlık zamanı on dört sene kadardır. Mengütemir dokuz oğul bıraktı. Algoy ki anası Çiçek Hatundur. Kaan dölünden olmağla meziyetli ve itibarlı bir kadın idi. Bürlük, Saray Boğa, Doğrulca, Melegan, Tudan, Tokta ki sonraları han olan budur, Kadan, Kotugan adlı baba bir kardeşleri de var idi: Tudan Mengü ile Avkaçi [1]. Tudan Mengü en büyükleri olmağla kardeşinin çocuklarını hanlıktan öte savdı. Kardeşinden sonra hanlıkta müstakil oldu.

[1] Avkaçı, Ulakçi hep birdir. İz.

METNİN ASLI

ذكر مسير عساكر منكوتمر الى بلاد القسطنطينية [1]

وفى سنة ٦٦٨ جهز منكوتمر جيشاً الى اصطنبول وكان رسول السلطان الملك الظاهر ركن الدين يوم ذاك عند الاشكرى وهو فارس الدين المسعودى فخرج المذكور الى عسكر منكوتمر وقال انتم تعلمون ان صاحب اصطنبول صلح مع صاحب مصر وانا رسول الملك الظاهر وبين استادى وبين الملك منكوتمر مراسلة ومصالحة واتفاق واصطنبول مصر ومصر اصطنبول فرجعوا عنها ونهبوا بلادها وشعثوا فلما وصل المسعودى فى الرسلية الى الملك منكوتمر من جهة السلطان انكر عليه كونه صدّ جيوشه عن اخذ اصطنبول وكان المسعودى قد فعل ذلك من قبل نفسه وبرأيه لا برأى السلطان الملك الظاهر وامره فلما عاد المسعودى الى السلطان الملك الظاهر نقم عليه وضربه واعتقله ولما كان جيش منكوتمر باصطنبول ورجعوا مرّوا بالقلعة التى فيها السلطان عزالدين كيكاوس صاحب الروم معتقلابها [2] فاخذوه منها واحضروه الى الملك منكوتمر فاكرمه واحسن اليه واقام عنده الى ان مات ودامت ايام منكوتمر

[١] كان اول دخول التتار الى الرومية فى سنة ٦٣٤ فى اواخر ايام السلطان علاء الدين كيقباد وابتداء سلطنة ولده غياث الدين كيخسرو ثم وردت طائفة منهم الى الروم فى سنة ٦٤١ فى آخر ايام السلطان غياث الدين كيخسرو وكانت هذه الطائفة من قبل باطو خان بن دوشى خان ابن جنكز خان ملك البلاد الشمالية فجمع كيخسرو العساكر وخرج اليهم والتقوا واقتتلوا فكانت الهزيمة اولا على التتار ثم تراجعوا فهزموا صاحب الروم هزيمة عظيمة وقتلوا واسروا خلقا كثيراً من المسلمين ونهبوا من الاموال مالا يحصى كثرةً وهرب غياث الدين الى بعض المعاقل وتحكمت التتار فى البلاد ثم استولوا على بلاد خلاط وآمد ودخل غياث الدين بعد ذلك فى طاعة التتار على مال يحمله اليهم — Nüveyrî nüshasının 2 K yazmasından, Γ. H. [2] Metinde بها yoktur. İz.

الى سنة ٦٧٩ فتوفى ووردت الاخبار بوفاته الى الديار المصرية فى سنة ٦٨١ وكان سبب وفاته انه طلع له دمّل فى حلقه فبطه فمات منه فى شهر ربيع الاول من السنة فكانت مدة ملكه نحو اربعة عشر سنة وخلف منكوتمر من الاولاد تسعة وهم الغى وامه ججك خاتون لها حرمة وبسطة لانها من الذرية القانية وبرلك وصراى بغا وطغرلجا وملغان وقدان وطقطا وهو الذى ملك البلاد فيما بعد وتدان وقتغان وكان من الاخوة لابيه تدان منكو واوبجى وتدان منكو اكبرهم فدفع اولاد اخيه عن الملك واستقر[1] فى الملك بعد اخيه

[1] هو tahmin olunur. T.H. Yani واستقرهو olmalı. İz.

CİNGİZ HAN OĞLU CÜCİ HAN OĞLU BATU HAN OĞLU TOĞAN [1] OĞLU TUDAN MENGÜNUN HANLIĞI

Tudanmengü kardeşinin 679 (1280 - 1281) yılı rebiulevvelinde ölmesinden sonra şimal kıt'asına han oldu. Tudan mengünun 680 (1281) yılı cemaziyelâhırında tahta çıktığı da söyleniyor. Bu devletin altıncı hanı budur. Mısır diyarı ve Şam kıt'ası hükümdarı Sultan Meliki Mansur Kalavun, Mengütemire Şemsettin Sungur Gutmî ile Türk Hassalarında Seyfeddin Balabanı elçi göndermişti. Onlar ile beraber on altı denk kıymetli kumaş adları sayılan Mengütemir Han, Avkacı, Tudan mengü, Tulaboğa, onların katında büyük bir kumandan olan Noğaya; Hatunlardan Çiçek Hatun, Olcay Hatun, Toyluk Hatun, Tudayun Hatun, Sultan Hatun, Kutlu Hatuna; Emîrlerden sol cenah emîri Mao, sağ cenah emîri Tayraya; Avkacı karısı Kutluka Anadolu hükümdarı Sultan Gıyaseddine yollamış idi; bu kıymetli hediyeler, armağanlar, kumaşlar, yaylar, zırhlar, taslar idi. Bu iki elçi oraya varınca Mengütemir, yerine Tudanmengü geçmiş idi, ona hediyeleri sundular, o da kabul etti. Tudanmengü 686 (1287-1288) tarihine kadar hanlıkta kaldı, o tarihte memleket işlerine bakmadan vazgeçti, dervişler, şeyhler ile arkadaş oldu. Az bir azığa kanaat etti, ona «Memleket başıboş olmaz. Herhalde memleket işini güdecek bir han lâzımdır» dediler. O da Tulaboğa Han için tahttan indi.

[1] Tokoğan, Toko Han, Toğan Boğa hep birdir. İz.

METNİN ASLI

ذكر ملك تدان منكو بن طغان بن باطو خان بن دوشى خان بن جنكز خان

ملك البلاد الشمالية بعد وفاة اخيه فى شهر ربيع الاول سنة ٦٧٩ وقيل انه جلس فى جماذى الاخرة سنة ٦٨٠ وهو السادس من ملوك هذه المملكة وكان السلطان الملك المنصور قلاون صاحب الديار المصرية والبلاد الشامية قد ارسل رسولين الى منكوتمر وهما شمس الدين سنقر الغتمى وسيف الدين بلبان الخاص تركى وسير معهما ستة عشر تعبية من القماش النفيس لمن يذكر [1] الملك منكوتمر واوبجى وتدان منكو وتلابغا ونوغاى وكان قد تقدم عندهم وما هو للخواتين من الاقمشة وهن ججك خاتون والجى خاتون وتويلق خاتون وتوتا ين خاتون وسلطان خاتون وخطلو خاتون وما هو للامراء وهم الامير ماؤ امير الميسرة والامير طيرا امير الميمنة وماهو لقتلق [2] زوجة اوبجى وما هو للسلطان غياث الدين صاحب الروم وكانت هدية جليلة من الاقمشة والتحف والقسى والجواشن والخوذ فلما وصلوا وجدا منكو تمر قدمات وجلس تدان منكو فى الملك فقدموا اليه الهدية فقبلها واستمر تدان منكو فى الملك الى سنة ٦٨٦ فاظهر الزهد والتخلى عن النظر فى امور المملكة وصحب الفقراء والمشايخ وقنع بالقوت فقيل له المملكة لابد لها من ملك يسوس امورها فنزل عن الملك لتلابغا.

---

[1] El yazısında الى المذكرين منهم وهم ilâve olunmuştur. T. H.

[2] Metinde bulunduğu gibi لبقلق dır. Tereümede de istifham işareti ile yokluk denmiştir. Halbuki Baybars tarihinde لقتلق dır İz.

CİNGİZ HAN OĞLU CÜCİ HAN OĞLU BATU HAN OĞLU TOĞAN OĞLU MENGÜTEMİR OĞLU TULABOĞANIN HANLIĞI

Tulaboğa 686 (1286-1288) yılında, Tudanmengünun dünyadan elçekmesinden sonra şimal devletine han oldu. Tuleboğa bu devletin yedinci hanıdır, han olunca kirek [1] savaşı için ordusunu hazırladı, zikrettiğimiz veçhile Hulâgû savaşında bir gözü çıkan Cüci Han oğlu Moğol oğlu Tatar oğlu Noğaya maiyetindeki tümenler ile gelmesini emretti, Noğay da yürüdü. Her ikisinin maksatları hasıl oldu, kirek şehrini çabula koyuldular, yağma ettiler, öldürdüler, geri döndüler, kış bastı. Karlar çoğaldı, Noğay maiyeti ile beraber ondan ayrıldı, kışlaklarına revan oldu, salimen vardı, Tulaboğa ise caddeden sapmakla maiyetindekilerden bir cemaat helâk oldu, bu hal, askerlerinin yanlarına aldıkları binek hayvanları, tazıları, hattâ bunlardan açlıktan ölenlerin etlerini yemelerine mecbur etti. Tulaboğa bunu Noğay tarafından yapılmış bir hile tevehhüm etti, yüreğine bir kötülük yapmak düştü. İşte bu hal kendisinin öldürülmesine sebep oldu.

[1] Krafof İz.

METNİN ASLI

ذكر ملك تلابغا [بن منكوتمر بن طغان[1]] بن باطو بن دوشى خان بن جنكز خان

ملك البلاد الشمالية بعد تزهد تدان منكو فى سنة ٦٨٦ وهو السابع من ملوك هذه المملكة ولما ملك تجهز بعساكره لغزو الكرك واستدعى نوغية بن ططر بن مغل ابن دوشى خان وهو الذى قلعت عينه فى حرب هولاكو كما ذكرناه وامره بالمسير بمن معه من التمانات فسار اليه وتوافيا فى المقصد وشنّو الغارة على بلد كرك ونهبو وقتلوا وعادوا وقدا شتد البرد وكثرت الثلوج ففارقه نوغية بمن معه وسار الى مشاتيه فوصل سالماً وسار تلابغا فضل عن الطريق فهلك جماعة بمن معه واضطره الحال الى ان اكل اصحابه دوابهم وكلاب الصيد ولحوم من مات منهم لشدة ما نالهم من الجوع فتوهم ان نوغية قصد له المكيدة فاضمر له السوء وكان ذلك سبب قتله.

[1] Tırnak içindekiler eksiktir T. H.

TULABOĞANIN ÖLDÜRÜLMESİ

690 (1291) yılında Tulaboğanın öldürülmesi hadisesi vuku buldu, bu hâdise şöyle oldu: Tulaboğa kirek savaşından dönünce Noğaya bir suikaste karar verdi. Buna Mengütemir oğullarından ona uyanlar da muvafakat gösterdiler. Noğay zaman görmüş, görüp geçirmiş, hileleri bilir ve onlara alışık bir yeğit idi, Tulaboğanın tuzak kurduğu kulağına gitti, o da bunu gizledi [1]. Sonra Tulaboğa Noğayı çağırdı, danışılacak, reyi alınacak şeylerde ona ihtiyaç gösterdi, Noğay Tulaboğanın anasına bir mektup gönderdi [2], mektupta «Senin oğlun gençtir, ben ona öğüt vermek, ona hanlık işlerine ilgili faideleri [3] bildirmek istiyorum, şukadar ki başkalarının bunu duymasını istemem, onu tenhada beyan edeceğim [4], mülâkat esnasında pek az kimse bulunmasını dilerim» demişti, kadın Noğayın sözüne meyletti, onunla uyuşup birleşmesini, dediğini dinlemesini oğluna taysiye eyledi, bunun üzerine Tulaboğa topladığı askerleri dağıttı, Noğaya yanına gelmesi için haber gönderdi. Artık Noğay maiyetindeki bütün askerleri ile hazırlandı, Mengütemir evlâdından kafadarları olan Tokta, Bürlük, Sarayboğa ve Tudana adam gönderdi, ardından yetişmelerini emretti, sonra acele ile yola çıktı. Buluşmaları vadolunan Tulaboğa makamına yakın bir yerde maiyetindeki askerleri, Mengütemir oğulları Tokta ve kardeşlerini pusuda bıraktı. Pek az bir kimseyi alıp Tulaboğa tarafına yüneldi, Tulaboğa da Mengütemir oğulları olup havadarları olan Algoy, Doğrulca Melegan, Kadan, Kotuğan ile beraber karşılamağa çıktı, Tulaboğa ile Noğay buluşup söze başlayınca Tulaboğanın haberi olmaksızın Noğay askerleri

---

[1] Yani diğer yüzden bir tuzak hazırlayıp vaktini bekledi. İz. [2] Hilesine böyle başladı. İz. [3] Yani hükûmet kaidelerini (oluş kurallarını) pekitmeği, kuvvetlendirmeği. İz. [4] Çünkü hayırhahlık yolunda bazı sırları söylemek boynunun borcudur. İz.

bir uğurdan at saldılar. Tulaboğa şaştı kaldı, Noğay askere ilerileyüp onun Tulaboğa ile yanındaki Mengütemir oğullarının atlarından indirilerek muhkem bende vurmalarını emretti, askerler de bu oğlanları muhkem bende vurdular. Noğay Toktaya «Pederinin mülkünü ele geçirip (seni mahrum eden) işte budur [1] seni tutup öldürmek için ona uyanlar da kardeşlerindir, ben onları sana teslim ediyorum istediğin gibi öldür» dedi, o da hepsini öldürdü.

[1] Yukarda sayılan Mengütemirin dokuz evlâdı içinde Tulaboğa yoktur, hakkındaki تاب tabiri onu gösterir. Bu halde Tulaboğa ya Mengütemirin kardeşi veya kardeş oğlu olacak. İz.

METNİN ASLI

ذكر مقتل تلابغا

كان مقتله فى سنة ٦٩٠ وذلك انه لما عاد من غزوالكرك اجمع على الايقاع بنوغية ووافقه على ذلك من انتمى اليه من اولاد منكو تمر وكان نوغية شيخاله معرفة وممارسة بالمكائد فنمى الخبر اليه فكتمه ثم ارسل تلابغا يستدعى نوغية واظهرله احتياجه الى مشورته واخذ رأيه فراسل نوغية والدة تلابغا وقال لها ان ابنك شاب وانى احب ان ابذل له النصيحة واعرفه بما يعود عليه نفعه من مصالح ملكه ولا يمكن ان ابديها له الا فى الخلوة بحيث لايطلع عليها سواه واختار ان القاه فى نفريسير فمالت المرأة الى مقالته واشارت الى ابنها بموافقته والاجتماع به وسماع مايقول ففرق تلابغا عساكره التى كان جمعها وارسل الى نوغية ليحضر عنده فتجهز بجمع من عنده من العساكر وارسل الى اولاد منكو تمر الذين كانوا يميلون اليه وهم طقطا وبرلك وصراى بغا وتدان باللحاق به ثم سار مجداً فلما صار بالقرب من مقام تلابغا الذى تواعدا ان يجتمعا فيه ترك العسكر الذى كان معه واولاد منكوتمر طقطا واخوته كمينا واستصحب معه نفراً يسيراً وتوجه نحو تلابغا فسار تلابغا لتلقيه ومعه من اولاد منكو تمر الغى وطغرلجا وملغان وقدان وقتغان وهم الذين انحازوا اليه فلما اجتمع تلابغا ونوغية واخذا فى الحديث لم يشعر تلابغا الا وخيول اصحاب نوغية قد اقبلت فتحير فى امره وتقدم العسكر فامرهم نغية بانزال تلابغا ومن معه من اولاد منكوتمر عن خيولهم فانزلوهم ثم امرهم بربطهم فربطوا وقال لطقطا هذا تغلب على ملك ابيك وهؤلاء بنوابيك وافقوه على اخذك وقتلك وقد سلمتهم اليك فاقتلهم انت كما تشاء فقتلهم جميعاً .

CİNGİZ HAN OĞLU CÜCİ HAN OĞLU BATU HAN OĞLU TOĞAN OĞLU MENGÜTEMİR OĞLU TOKTANIN HANLIĞI

Tokta bu devletinin sekizinci Hanıdır, 690 (1291) yılında Şimal eyaletine Han olmuştur, bu hadise şöyle oldu: Tulaboğayı ve Mengütemir oğullarından beş kardeşi öldürülünce Noğay Toktayı tahtına oturttu, ulus işlerini yoluna koydu, onunla birlik olan kardeşlerini ona tavsiye etti "bunlar hizmetinde bulunacak kardeşlerindir, onlara lûtf ile muamele et„ dedi, mekamına döndü, yalnız içinde Tulaboğa Noğayı istemek üzere adam gönderdiği zaman onu telef etmek hususunda Tulaboğa ile birlik olan Mirzalara karşı yapacağı iş kalmıştı.

METNİN ASLI

ذكر ملك طقطا بن منكوتمر بن طغان بن باطو خان بن دوشي خان بن جنكز خان

وهو الثامن من ملوك هذه المملكة ملك البلاد الشمالية فى سنة ٦٩٠ وذلك انه لما قتل تلابغا واخوته الخمسة اولاد منكوتمر اجلسه نوغية على كرسى الملك ورتب امور دولته وسلم اليه من بقى من اخوته الذين معه وقال هؤلاء اخوتك يكونون فى خدمتك فاستوص بهم خيراً [1] وعاد نوغية الى مقامه وبقى فى نفســه من الامراء الذين اجتمعوا مع تلابغا عليه عند ما ارسل اليه يستدعيه.

[1] Metinde خيراً yoktur Iz.

TOKTANIN MİRZALARDAN BİR CEMÂATİ HELÂK ETMESİ

692 (1292-1293) yılında Noğay karısı Baylak Hatunu elçilik ile Tokta Hana gönderdi, Baylak hatun orduya varınca Tokta onu izzet ve ikram ile karşıladı, ona ziyafet yapmağa pek ziyade özendi, sonra gelmesinin sebebini sordu. Hatun baban [1] sana selâm ediyor (padişahlık) yolunda biraz diken kalmıştır, o yolu temizlesin„ diyor, Tokta "o diken nedir?„ deyince kadın Kiltikây, Yotuk, Karaküyük, Macar, Barin Tokta, Kübi, Yükü, Turatemir, Eltemi, Tukâ, Baytura, Bay Melik Temir, Baytoktemir, Baygur Aktacı, Baruh, Malçuga, Bürülga, Güncik, Sudak, Karaçin, Haçeri, İşaka, Bayancı adlı Mirzaları birer birer saydı ki bunlar Noğayı öldürmekte Tulaboğa ile birlik olmuşlardı, kadın bu tenbihi Toktaya bildirip bu emirleri adlı adınca sayınca Tokta onları istedi, hepsini de öldürdü, Baylak Hatun Noğaya döndü. Artık Noğayın kalbi mutmain oldu, Noğay evlâdı ile evlâdının evlâdı tahakküme kalkıştılar. Noğayın Cekâ, Tekâ, Turay adlı üç erkek ile Tugulca adlı bir kızı, Aktacı adlı kızının bir oğlu vardı, kızını Müncik oğlu Taz adlı birine vermişti. Artık bunların şevketleri kuvvet buldu, sonra Tokta ile Noğay arasında muhalefet baş gösterdi.

[1] Yani Noğay. İz.

METNİN ASLI

ذكر ايقاع طقطا بجماعة من امرائه

وفى سنة ٦٩٢ جهز نوغية زوجته بيلق خاتون الى الملك طقطا برسالة فلما وصلت الى الاردو تلقاها بالاكرام واحتفل بها غاية الاحتفال ثم سألها عن موجب حضورها فقالت ابوك يسلم عليك ويقول لك قدبقى فى طريقك قليل شوك فنظفه قال وماهو فسمت له الامراء وهم كلتكاى ويوتق وقراكيوك وماجار وبار بن طقطا وكبى ويوكو وطراتمر والتمروتكا وبيطرا وبيملك تمر وبيطقتمر وبيغور اقطاجى وباروح وملجكا وبرلغى وكنجك وسوداق وقراجين وخاجرى وايشقا وبينجى [1] وهؤلاء هم الذين اتفقوا مع تلابغا على نوغية فلما ابلغه هذه الرسالة وسمت هؤلاء الامراء طلبهم وقتلهم جميعاً وعادت بيلق خاتون الى نوغية فاطمأن خاطره وتحكم اولاد نوغية واولاد اولاده وكان له من الاولاد الذكور ثلثة وهم جكاوتكاو طراى وابنة تسمى طغلجا وابن بنت يسمى اقطاجى وكانت ابنته متزوجة بشخص يسمى طاز بن منجك فقويت شوكتهم ثم وقع الخلاف بين طقطا ونوغية.

---

[1] Bu ismihaslar Baybars tarihindeki ismihaslar ile düzelrilmiştir İz.

TOKTA İLE NOĞAY ARASINDA MUHALEFETİN BAŞ GÖSTERMESİ

697 (1297 - 1298) yılında Tokta ile Noğay arasında muhalefet başladı. Bunun birkaç sebepleri vardı: 1 — Noğayın karısı Baylak Hatun, oğulları Cekâ, Tekâdan sadır olan kötülüklerinden, hatunu hakir görmelerinden dolayı, onlardan bir nefret duydu. Bundan ötürü Toktaya haber götürüp onu bu ikisine karşı kışkırttı, kandırdı. 2 — Toktanın bazı emirleri, içlerine korku düşmekle ondan ayrılmışlar, Noğaya sığınmışlardı, Noğay onları kabul edip haklarında iyi muamelede bulundu, kendi sahasına kondurdu, içlerinden Müncük oğlu Taza kızını verdi. Tokta bunları Noğaydan istedi, fakat Noğay vermeyince bu hal Toktayı öfkelendirdi, Tokta ona bir elçi gönderdi, elçiye bir sapan, bir ok, bir avuç toprak verdi, Noğay aşiretinin büyüklerini topladı. Toktanın gönderdiği şeyler hakkında ne dersiniz dedi, herbiri aklı erdiği kadar bir söz söyledi, Noğay, hayır, rasgetiremediniz, ben size ne olduğunu haber vereyim; sapan ile yer altına inseniz bununla sizi çıkarırım, ok ile göğe çıksanız bununla sizi indiririm, toprak ile elimden kurtulamazsınız hemen bir yer beğenin de buluşalım demek istiyor dedi. Noğay elçiye döndü de dedi ki; Toktaya söyle bizim atlarımız susamıştır, biz Ten suyundan onları sulamak istiyoruz. Ten suyu Toktanın menzilinde saray yakınında bir ırmaktı [1]. Bunun üzerine Tokta askerlerini topladı, Noğay ile buluşup çarpışmak kasdile (konak konak) yürüdü.

---

[1] Saray İtil ırmağı kenarında olmakla metin nüshasında olduğu veçhile saray makamında denmesi uygun düşmez. İz.

METNİN ASLI

ذكر ابتداء الخلف بين طقطا ونوغية

وفى سـنة ٦٩٧ ابتدأ الخلف بين طقطا ونوغية وكان لذ لك اسباب منها ان بيلق خاتون زوجة نوغية نفرت من ولديه جكاوتكاواظهرالها الاساءة والامتهان فاغرت طقطا بهما وارسلت اليه تحرضه عليهما ومنها ان بعض امراء طقطا اوجسوامنه خيفة ففارقوه وانحازو الى نوغية فقبلهم واحسن اليهم وانزلهم فى حوزته وزوج احدهم وهوطاز بن منجك بابنته فطلبهم طقطا منه فنعهم عنه فاغضبه ذلك وارسل اليه رسولا واصحبه [1] محراثاً وسهم نشاب وقبضة تراب فجمع اكابر عشيرته وقال ماعندكم فيما ارسله طقطا فقال كل منهم قولا فقال ما اصبتم وانا اخبركم بمراده اما المحراث فهو يقول ان نزلتم الى سافل الارض اطلعتكم بهذا المحراث واما النشابة فيقول ان طلعتم الى الجو انزلتكم بهذا السهم واما التراب فيقول اختاروا لكم ارضاً تكونوا فيها للملتقى فقال نوغية رسوله قل لطقطا ان خيلنا قدعطشت ونريد ان نسقيها [2] من ماءتن وهو نهر بقرب صراى [3] وفيه منازل لطقطا وجمع جنوده وسارللقائه.

---

[1] Baybers tarihi. Metin nüshası و صحبته dir İz. [2] Metinde ان düşmüşcür İz. [3] Metin nushası على مقام صراى dır İz.

TOKTA İLE NOĞAY ARASINDA İLK VAK'A

697 (1297-1298) yılında Tokta Nogayın karşısına çıkmak üzere yola revan oldu, Noğay (bunu haber almakla) askerleri ve hükmü altındaki iki yüz binden ziyade süvariyi topladı. Her iki taraf biribirinin üzerine varmak için yola çıktılar, Tokta ile Noğayın idaresi altındaki yerler arasında Yasa ırmağında karşı karşıya geldiler (Yasa, Kendülan yanındadır, Kendülan büyük bir sudur), iki taraf cenge tutuştular, neticede bozgunluk Tokta ve askerlerinde kaldı, bunlar Ten suyuna kadar bozuldular, bazısı suyu geçip kurtuldu, bazısı, atı atmakla boğuldu, [1] Noğay, askerlerine kaçanları kovalamalarını, yaralıya saldırmamalarını emrettii, ganimetleri, esir edilenleri, arkalarından çıkarılanları alıp yerine döndü.

[1] Kısası askeri tarümar oludu İZ.

METNİN ASLI

ذكر الوقعة الاولى بين طقطا ونوغية

وفى سنة ٦٩٧ سار طقطا للقاء نوغية فجمع نوغية عساكره ومن انضاف اليه وكانوا يزيدون على مأتى الف فارس وسار كل منهما لقصد صاحبه فالتقوا على نهريصى [1] «عند كندلان وكندلان ماء كبير» [2] بين مقام طقطا ومقام نوغية فكانت الهزيمة على طقطا وعساكره وانتهت بهم الهزيمة الى نهر تن فنهم من عبر وسلم ومنهم من هوى به فرسه فغرق وامر نوغية عساكره ان لايتبعوا منهزما ولايجهزوا على جريح واخذ الغنائم والسبايا والاسلاب وعاد الى مكانه .

---

[1] Telfikulahbar. Metin nushası يقصى dir İz. [2] Tırnak içindekiler yazmada vardır. T. H.

İKİNCİ VAKA VE NOĞAYIN ÖLDÜRÜLMESİ

699 (1299-1300) yılında Tokta Noğay ile savaşı tasmim eyledi, bu sırada Noğayın itimat ettiği emîrlerden bir cemaat ondan ayrılıp Toktaya sığındılar, böylece Toktanın şevketi kuvvet buldu, bunlar otuz bin atlı idiler, Toktayın hazırlanmasını Noğay haber alınca o da onunla savaşa hazırlandı, her biri çarpışmak üzere yola çıktılar, aralarında bir günlük mesafe kalınca Noğay yüz süvari ile birini keşf için gönderdi, Tokta onları yakalayıp öldürdü, yalnız kumandanları kurtuldu, Noğaya askerin kendisini bastığını haber verdi, Noğay maiyeti ile atlarına bindiler Kükenlilekte karşılaştılar, vuruştular, akşam vakti bozgunluk Noğayda kaldı, evlâdı, askerleri ve aşiretleri kaçtılar, Noğay yerinden kımıldamayıp at üstünde sebat etti, Noğay kocalmış, yaşını başını almış, gözlerini kaşlarının kılları örtmüş idi, Tokta askerinden bir Rus gelip onu öldürmek istedi, Noğay kendisini bildirdi "ben Noğayım, beni Toktaya götür, onunla benim bir sözüm vardır„ dediyse de Rus sözüne kulak asmadı, Noğayı öldürdü, başını Toktaya götürdü, "işte Noğayın başı„ dedi Tokta Rusa bunun Noğay olduğunu sana kim bildirdi dedi, Rus ta kıssayı hikâye etti, bu hal Toktaya acı verdi, katilinin öldürülmesini emretti, "onun öldürülmesi siyaset icabıdır tâ ki onun gibileri bu gibi büyük adamı öldürmeğe cüret bulmasınlar„ dedi, sonra makamına döndü.

METNİN ASLI

ذكر الوقعة الثانية وقتل نوغية

وفى سنة ٦٩٩ عزم طقطا على حرب نوغية واتفق ان جماعة من امراء نوغية الذين كان يعتمد عليهم فارقوه وانحازوا الى طقطا فقويت بهم شوكته وكانوا فى ثلاثين الف فارس ولما تجهز طقطا اتصل خبره بنوغية فتجهز ايضا لحربه وخرج كل منهما للقاء الاخر فلما صار بينهما مسافة يوم ارسل نوغية شخصاً ومعه مائة فارس للكشف فظفر بهم طقطا وقتلهم ونجا مقدم بمفرده فاخبر نوغية ان العسكر قد دهمه فركب فيمن معه والتقوا على كوكان لك واقتتلو فكانت الهزيمة على نوغية فى وقت المغرب فانهزم اولاده وعسكره وعشائره وثبت هو على ظهر فرسه وكان قد كبر وطعن فى السن وتغطت عيناه بشعر حواجبه فوافاه رجل روسى من عسكر طقطا وقصد قتله فعرفه بنفسه وقال انا نوغية فاحملنى الى طقطا فلى معه حديث فلم يصغ الروس لمقالته وقتله وحمل رأسه الى طقطا وقال هذا رأس نوغية فقال له ومن الذى اعلمك انه نوغية فقص عليه القصة فالمه ذلك وامر بقتل قاتله وقال ان من السياسة قتله حتى لايجترئ امثاله على قتل مثل هذا الرجل الكبير ثم عاد طقطا الى مقامه .

NOĞAY OĞULLARININ HABERLERİ

Noğay askeri bozulup Noğay öldürülünce oğulları yerine geçti, fakat çok sürmeden aralarında ihtilâf çıktı. Noğay oğlu Cekâ kardeşi Tekâyı öldürdü, Cekâ babasının mülkünde müstakil oldu, Tunguz adlı birini naip dikti, Cekâdan adamları ürktüler "Kardeşini öldürdükten sonra kendilerini de hayatta bırakmıyacaklarını anladılar, bu esnada naibi Tunguz ile Noğayın damadı olup kızı Tuğulcayı tutan Müncük oğlu Taz ile birlik te Ulah ve Rus yağmasında bulundular, yola çıktılar, Cekânın adamları hakkında tuttuğu kötü yolu konuştular, avdetlerinde onu yakalamağı kararlaştırdılar, bunun için döndüler, Cekâ bu haberi alınca yüz elli süvari ile askerî cemiyetkâhı olan Ass eyaletine can attı, orada ikamet etti. Naibi Tunguz ile damadı Müncük oğlu Taz (menzilinde bıraktığı) evlerine gidip yağma ettiler, onlara galebe çaldılar. Cekâ Ass eyaletinde durduğu müddetçe gizlice bir çok askeri yanına gitti, başına hayli asker topladı, Tunguz ve Müncük oğlu Taz ile savaş için yola koyuldu. Karşı karşıya gelip vuruştular, Cekâ bunlara galip geldi, evlerini geri aldı. Bu defa da kız kardeşi Tuğulca bizzat vuruşuyordu. Kocası ve maiyeti askerler bozulunca istimdat için Toktaya mektup yazdılar, Tokta kardeşi Mengütemir oğlu Bürlük kumandasile imdat gönderdi, imdat kuvveti gelince vuruşmak için karşılaşmışlar ise de Çekânın onlara karşı gücü olmadığından Ulak eyaletine can attı, buranın hükümdarı ve hâkimi Cekânın akrabasından birile evlenmişti, Çekâ ona sığındı, adamları huzurunda toplandılar. «Bu gelen Toktanın düşmanıdır, Tokta bunun bize sığındığını haber alırsa askeri ile üzerimize varmıyacağından emin olamayız. Bizim ise ona gücümüz yoktur» dediler. Hâkim Çekâyı tutup Tırnova kalesine tıktı. Toktaya hal ve keyfiyeti arzeyledi, o da öldürül-

mesini emretti, hâkim de [1] onu öldürdü: 700 yılı 1300-1301. Tokta Hanın memleketinde kendisine karşı çıkacak kalmadı. Mengütemirin oğlu Bürlük kardeşi Tokta tarafından Noğay makamında kaldı. Noğay oğullarından ancak en küçükleri olan Turay sağ idi, Tokta Kormış oğlu Yançiyi kardeşi Abacı yerine tayin etti, oğulları Tükel Boğa ile İlbasarı Noğay eyaletine gönderdi. Tükel Boğa Noğayın sakin olduğu Sakcı ve Tuna ırmağı [2] ile Demirkapı çevrelerine [3] sahip oldu. İlbasar ise Yayık ırmağında ikamet etti, kardeşi Turayboğayı da tayin etti.

---

[1] Bazı tarihlerde hükümdarın Çekânın kayın biraderi olduğu yazılıdır. İz. [2] Menkûl nüshaya göre bu ırmak Tuna ırmağı ise, İsakçı da Tuna kenarındadır, zahir olan böyle değildir, belki bu ırmak Tuna ırmağı değil Ten ırmağıdır. Sakcı da İsakçıdan başkadır. Şu kadar ki bunun nerede olduğu bilinmiyor تلفيق الاخبار İz. [3] Yani Kırım eyaletini müştemil olan Karadeniz kıyıları Tunadan Hazer Denizi kıyısındaki Demir Kapıya kadar. İz.

ذكر اخبار اولاد نوغية .

ولما انهزم عسكر نوغية وقتل هو استقر اولاده بمقامه فلم تطل بهم الايام حتى وقع الخلاف بينهم وقتل جكا بن نوغية اخاه تكا واستبد جكا بملك ابيه واقامه نائبا يسمى طنغز فنفر عنه اصحابه وعلموا انه لايبقى عليهم بعد ان قتل اخاه واتفق نائبه طنغز مع طاز بن منجك وهو صهر نوغية زوجة ابنته طغلجا على الاغارة على بلاد اولاق والروس فسارا وتذاكرا سوءسيرة جكا فيهم واتفقا على ان يقبضا عليه عندعودهما وعادالذلك فبلغه الخبر ففر منهما فى مائة وخمسين فارساً ودخل بلاد آص وكان بها مقدم وطمان من عسكره واقام بينهم و وصل طنغز نائبه وطاز بن منجك صهره الى بيوته فنهبوها واستولوا عليها ولما اقام جكا ببلاد آص تسلل اليه كثير من عسكره فكثرت بهم عدته وسارلحرب طنغز وطاز بن منجك والتقوا واقتتلوا فاستظهر جكا عليهما واسترد بيوته وكانت اخته طغلجا تقاتله بنفسها فى هذه الوقعة فلما انكسر زوجها ومن معه كاتبوا طقطا يستمدونه فامدهم بجيش صحبة اخيه برلك بن منكوتمر فلما جاءهم المدد والتقوا للقتل لم يكن لجكا بهم قبل فهرب الى بلاد اولاق وكان ملكها والحاكم عليها متزوجاً باحدى اقارب جكا فاوى اليه فاجتمع به اصحابه وقالوا هذا عدو طقطا ولانأمن انه اذا بلغه انه انحازالينا يقصدنا بجيوشه ولاقبللنابه فامسكهوعوقه فى قلعة واسمها ترنوا وطالع طقطا بامره فامره بقتله فى هذه السنة وهى سنة ٧٠٠ وخلت مملكة الملك طقطا بمن يناويه واستقر برلك بن منكوتمر فى مقام نوغية من قبل اخيه طقطا ولم يبق من اولاد نوغية الا اصغرهم وهو طراى ورتب طقطا يجى بن قرمش موضع اباجى اخيه وجهز ولديه توكل بغا وايل بصار الى بلاد نوغية فاستقر توكل بغا فى صقجى ونهر طنا ومايلى باب الحديد وهى منازل نوغية واقام ايل بصار بنهر يايق ورتب ايضا اخاه صراى بغا.

NOĞAY OĞLU TURAY İLE MENGÜTEMİR OĞLU SARAY BOĞA TOKTA HANA BOYUN EĞMEMELERİ, HER İKİSİNİN ÖLDÜRÜLMELERİ

701 (1301 - 1302) yılında Noğay oğlu Turay Toktadan babasının ve kardeşlerinin öcünü almak için harekete geldi. Buna yalnız başına gücü yetmiyordu. Toktanın Noğayın yerine tayin ettiği kardeşi Mengütemir oğlu Saray Boğaya geldi, ona yaltaklandı, ondan ayrılmadı, daima onu okşardı, ta ki kardeşi Toktaya karşı gelmesini ve başlı başına olmasını teşvik etti, Saray Boğa ona uyup hanlık sevdasına düştü, on bin nefer ile atına bindi. İtil ırmağını geçti, askerini bir yerde bırakıp yalnızca gitti, kardeşi Bürlük ile buluştu, ona dileğini açtı, onun muvafakatini istedi. Bürlük isteğini kabul etti, sonra kardeşi Tokta ile buluşmada acele eyledi. Keyfiyeti, Saray Boğa ile Turay Boğanın içlerinden geçirdikleri sui kasdi bildirdi. Tokta o saat havassı ile atına bindi, onları da tutacak bir adam gönderdi, öldürmelerini emreyledi, ikisi de (tutulup) önünde öldürüldü, oğlunu [1] Saray Boğanın yerine tayin etti. Tokta Turayı öldürünce Noğay oğlu Cekâ oğlu Karakisek kaçtı, onula beraber Ceriktemir ile Yolkutlu adlı hısımlarından iki kişi daha kaçtı, Tokta onu takip için Bürlüğü gönderdi. Karakisek ile iki arkadaşı bozularak otuz bin atlı ile Şeşimen eyaletine, Karakofe yakın Bodul denilen yere kaçtılar, Şeşimen onları barındırdı, onlar da onun yanında kaldılar, dört yana akın ederek kazançlarile geçinirler idi, Toktanın son gönlerine kadar bu halde idiler.

---

[1] İlbasar. İz.

METNİN ASLI

ذكر ما اتفق عليه طراى بن نوغية وصراى بغا بن منكوتمر من الخروج عن طاعة الملك طقطا وقتلهما

وفى سنة ٧٠١ تحرك طراى بن نوغية فى طلب ثارابيه واخيه من طقطا ولم تكن لهقوة بنفسه فجاء الى صراى بغا بن منكوتمر وكان اخوه طقطا قدرتبه فى مقام نوغية فتوصل طراى اليه ولازمه ولم يزل يلاطفه حتى حسن له الخروج على اخيه طقطا وان يستقل بالملك فوافقه صراى بغا ومال اليه وركب بتمانه وعبر نهر اتيل وترك العسكر وتوجه جريدة واجتمع باخيه برلك وعرفه ماعزم عليه وطلب منه الموافقة فاجابه الى ما طلب ثم بادر برلك بالاجتماع باخيه طقطا وعرفه الصورة وما هم به صراى بغا وطراى بن نوغية فركب طقطا لوقته فى خواصه وجهز اليهما من احضرهما وامر بقتلهما فقتلا بين يديه ورتب ولده فى المكان الذى قدرتب فيه صراى بغا ولما قتل طقطا طراى هرب قره كسك بن جكا بن نوغية وهرب معه اثنان من اقاربه وهما جرك تمر ويلقطلو وكان قد ارسل برلك فى طلبه فانهزم هو وهذان الى بلاد ششمن الى مكان يسمى بدل بالقرب من كرك ومعهم نحو ثلثه الاف فارس. فاواهم ششمن واقا مواعنده يغيرون على الاطراف ويأكلون من كسبهم الى آخر ايام طقطا

(707) YILI VUKUATI

707 yılında (1307 - 1308) Mısır diyarına şu haber geldi: Tokta, Kırım, Kefe ve şimal eyaletindeki Cineviz frenklerinin Tatar evlâdını alıp İslâm ülkelerinde satmaları gibi kendisine naklolunan husustan dolayı onlara öfkelendi, doğdukları Kefeye asker gönderdi, frenkler bunu sezmekle gemilerine binip denize açıldılar, Tatar askerleri onlardan birtekini bile yakalayamadı, bunun üzerine Tokta onlardan Saray ve çevresindeki yerlerde bulunanların mallarını yağma etti.

707 yılında Toktanın oğlu İlbasar döşeğinde öldü, İlbasar babası katında asker kumandanlığı için iyi bir terbiye görmüştü. Yine bu yıl içinde kardeşi Mengütemir oğlu Bürlük öldü, Toktanın günleri 712 (1312-1313) yılında vefatına kadar sürdü [1].

[1] 712 yılında veya o zamanlarda Şiramun öldüğü vakit şimal memleketleri hükümdarı Mengütemir oğlu Tokta hanlığı ele geçirmek için çalıştı, fakat buna muvaffak olamıyarak öldü. T. H.

METNİN ASLI

وفى سـنة ٧٠٧ وردت الاخبار الى الديار المصرية ان طقطا نقم على الفرنج الجنوية الذين بقرم وكفا والبلا دالشمالية لامور نقلت اليه عنهم منها استيلاؤهم على اولاد التتار وبيعهم بالبلاد الا سلامية فارسل جيشاً الى مدينة كفا وهى مسقط رؤسهم فشعر الفرنج بهم فركبوا فى مراكبهم وتوجهوا فىالبحر فلم يظفر الجيش منهم باحد فنهب طقطا اموال من كان منهم بمدينة صراى وما يليها.

وفى سنة ٧٠٧ كانت وفاة ايل بصاربن طقطا حتف انفه وكان مرشحا عندابيه للتقدمة على العساكر وتوفى ايضا اخوه برلك بن منكوتمر ودامت ايام طقطا الى ان توفى فى سنة ٧١٢ [1]

[1] Nüveyrî şöyle diyor: والامات شرمون فى سنة ٧١٢ اوفيها يقاربها سار طقطا ابن منكوتمر صاحب البلادالشمالية فى طلب القاآنية فمات ايضا ولم يلها T. H.

ÖZBEK HANIN PADİŞAHLIĞI

Toktadan sonra Cingiz Han oğlu Cüci Han oğlu Batu Han oğlu Duğan oğlu Mengütemir oğlu Tuğrulca oğlu Özbek Han Padişah oldu. Özbek bu devletin dokuzuncu Hanıdır, 713 (1314) yılı zilhiccesinde Mısır diyarı, Şam eyaleti, diğer islâm memleketleri padişahı Mevlâna Sultan Melik Nâsırın Babı Humayununa Özbek elçileri, şimdiye kadar âdet olmıyan armağanlar ile geldiler. Mektubun içinde şu vardı: Çinden Mağribin en ucuna kadar müslümanlığın bitişik olması sebebile Mevlâna Sultan Melik Nâsırı kutluluyor, diyor ki kendi ülkesinde müslüman olmayan bir cemaat kalmıştı. Han olunca onları islâm dinine girmek ile savaş arasında muhayyer kıldı, onlar ise karşı durmakla vuruştular, o da onlar ile cenge koyulmakla onları bozdu, öldürmek, esir etmek suretile kökünü kuruttu, kadın ve çocuktan ele geçen nice esirleri Mevlâna Sultana gönderdi. Sultan kendi elçilerile birlikte Özbek elçilerini iade etti, elçiler ile beraber, çok hediyeler gönderdi.

İşte bu te'lif tarihine kadar Şimal ülkesi hanlarına dair bize naklolunan haberler bunlardır, bundan sonra onlara dair bize haber gelirse onları «inşaallah» Korunası Mısır diyarındaki Nâsıriye devleti haberleri arasında beyan ederim.

وملك بعده ازبك بن طغرلجا بن منكوتمر بن طغان بن باطو خان بن دوشى خان ابن جنكز خان

وهو التاسع من ملوك هذه المملكة ووصلت رسله الى ابواب مولانا السلطان الملك الناصر سلطان الديار المصرية والبلاد الشامية وغيرها من الممالك الاسلامية وكان وصولهم فى ذى الحجه سنة ٧١٣ وصحبهم من التقادم لمولانا السلطان مالم تجر بمثله عادة وكان فى جملة رسالته انه هنى مولانا السلطان الملك الناصر باتصال الاسلام من الصين الى اقصى المغرب وقال انه قد بقى فى مملكته طائفة على غير دين الاسلام فلما ملك خيّرهم من الدخول فى دين الاسلام اوالحرب فامتنعوا وقاتلوا فاوقع لهم وهزمهم واستأصل شأفتهم بالقتل والاسر وجهز الى مولانا السلطان عدة من سباياهم فاعاد مولانا السلطان رسله صحبة رسله [1] وانعم عليهم وارسل معهم الهدايا الوافرة .

هذا مانقل الينا من اخبار ملوك هذه المملكة [2] الشمالية الى حين وضعنا هذا التأليف ومهما اتصل بنا من اخبارهم بعد ذلك نورده ان شاءالله فى جملة اخبار الدولة الناصرية بالديار المصرية .

[1] Metin nushası رسل منه dir İz. [2] البلاد T. H.

B

661 YILINDA [1] TATARLARDAN BİR CEMAATİN SULTANIN HİZMETİNE GELMELERİ

... Sonra Emîr Hacı Alâeddin Aksunguru Nâsırîden bir mektup geldi, mektupta şu haberler vardı: Keşşaflar [2] eman ve himaye istemek üzere Babı Humayuna gelmekte olan bir çok Tatar cemaatine rast gelmişlerdir, [3] bu Tatarlar Hulgûya [4] imdat olarak gönderilen Bereke [5] Hanın askerlerinden idi, her ikisi arasında muhalefet çıkmakla Bereke onlara, yanına gelmelerini, şayet gelemezlerse Mısır diyarı askerine sığınmalarını yazmıştı. Bu gelenler Hulagû Han ile Bereke Han arasında düşmanlığın kuvvetlendiğini, Hulagû oğlunun savaş meydanında öldürüldüğünü zikrediyorlardı, cemaat iki yüzden fazla süvari idi. Sultan Şam naiplerine [6] ağırlanmalarını, zahire tedarik etmelerini yazdı, onlara ve kadınlarına kaftanlar yolladı, dört kumandanlarına ihsan etti [7], onlar 16,60 yılı zilhiccesinin yirmi dördüncü Perşembe günü geldiler, Sultan bizzat ayın yirmi altıncı cumartesi günü onları karşılamağa çıktı [8] Sultan Lok, ta onlar için konaklar, meskenler yapılmasını emretti, onlar orada sakin oldular [9], onlara

[1] Bu tarih nüsha yazanın hatasıdır, çünkü aşağıda (660) tarihi tasrih olunuyor İz. [2] Haber almak üzere gönderilen adamlar, keşif kolu, casuslar. İz. [3] Melik Zahir havassından silâhtar Emîr Cemalettin ile Emîr Hacı Alâettin Aksunguru Nâsırîyi Hülâgûdan haber almak, onlar ile beraber Urbanın adedini bilmek için keşşaf göndermişti, işte bunlar bu Tatar cemaatine rasgelmişlerdir مقریزی. İz. [4] Mülhitlere karşı مسالك الابصار İz. [5] Doğrusu Batu olacak. İz. [6] Çünkü mülteciler Şama kadar gelmişlerdir. İz. [7] Onlara Mısırdan kendi kilerinden koyunlar, şeker, arpa vesaire gönderdi. Metin. [8] Kahire ve Mısır ahalisinden [*] çıkmadık kalmadı, o gün ulu bir gün idi, askerlerin, halkın çokluğunu görüp akılları şaşıp kaldı. Metin. [9] Bu ayın yirmi altıncı cumartesi günü onların şereflerine Lokta büyük bir davet yaptı. Metin. [*] Eski Mısır denilen yerdir ki, harabedir, vilâyetin ismidir, Kahire Mısır merkezidir. İz.

kaftanlar verdi. Atlar gönderdi, paralar dağıttı, onlar sultan ile beraber top oyunu oynadılar, büyüklerine yüz süvari ve madunu kumandanlığı verildi. Öbürlerini bahriye [1] ve köleleri sırasına kattı [2], onlara bir takım cihetler ayrıldı ki onların tayınları oradan çıkarılırıdi, [3] bunlar müslüman oldular, müslümanlık gönüllerinde yerleşti. Tatarlar, bu gelenlerin ihsanlara nail, in'amlara mazhar olmaları haberini alınca bölük bölük gelmeğe başladılar. Sultan önce gelenlere nasıl muamelede bulunmuş ise her gelene de ayni ile o muamelede bulunmuştur [4].

---

[1] Eyyubîlerden Melik Salih deniz kenarında bir kale yapmakla köleler oraya nisbetle bahriye unvanını alırlar, mensup oldukları zatın adını taşırlardı. Aziziler, Salihîler gibi. İz. [2] Bunlardan her biri (servette, hizmetlerinde) askerleri, köleleri bulunan başlı başına emîr gibi oldular. Sultan onları zahirî, batınî nimetlere boğdu. Metin. [3] Yani sultan tayınları verilmek üzere nice cihetleri ayırdı. İz. [4] Her cemaati kendi Kölemenlerin iki misli arasına dağıttı T. H. Yani her bir fırka iki misli Kölemenler arasında bulunuyordu. İz.

B

METNİN ASLI

ذكر وصول جماعة من التتار الى خدمة السلطان (سنه ٦٦١)...

ثم ورد كتاب الامير الحاج علاء الدين اقسنقر الناصرى ان الكشافة وجدوا جماعة كثيرة من التتار مستأمنين [1] وافدين الى باب السلطان وانهم من اصحاب الملك بركة وكانوا نجدة عند هولاكو فلما وقع بينهما (الخلف) كتب البركة اليهم بالحضور اليه وان عجزوا [2] عن ذلك انحازوا الى عسكر الديار المصرية وانهم يذكرون ان العداوة قد استحكمت بين الملكين هولاكو وبركة وان ولد هولاكو قتل فى المصاف وانهم فوق مائتى فارس فكتب السلطان الى نواب الشام باكرامهم وترتيب الاقامات لهم فى الطرقات وحمل الخلع عليهم والى نسائهم واحسن الى مقدمهم الاربعة [3] ووصلوا يوم الخميس الرابع والعشرين من ذى الحجه سنة ستين وخرج السلطان للقائهم يوم السبت السادس والعشرين من الشهر [4] وكان السلطان قد رسم لعمارة ادر ومساكن لهم فى اللوق فسكنوها [5] وحملت اليهم الخلع وسيقت الخيول وفرقت لهم الاموال ولعبوا الكرة مع السلطان وامر اكابرهم بمائة فارس فما دونها ونزل بقيتهم فى جملة بحريته ومماليكه [6] وافردت لهم جهاة يستخرج منها مرتبهم واسلموا وحسن اسلامهم وبلغ التتار ما نال هؤلاء من الاحسان وما شملهم من الانعام فتوافدوا جماعة بعد جماعة والسلطان يعتمد مع كل من يحضر منهم مثل ما اعتمد مع من قبلهم [7]

---

[1] لم يقدروا NΦ

[2] مائتى فارس وراجل بنسائهم وصغائرهم هاربين الى المسلمين المفضل İz,

[3] وسيراليهم [*] الاقامات من مصر من الاغنام والسكر والشعير وغيرها من الحوائج خاناه [**] NΦ

[4] ولم يبق احد من اهل القاهرة ومصر حتى خرج وكان يوماً عظيماً ورأوا من كثرة العساكر وكثرة العالم شيئاً بهر عقولهم NΦ

[*] Metinde « اليهم » yazılmıştır ki mana bozulur. İz.

[**] Metinde « والشعر والحوائج خاناه » düşmüştür. İz.

[5] وفى يوم السبت السادس والعشرين من الشهر المذكور عملت لهم دعوة عظيمة فى اللوق NΦ

[6] وصار كل منهم كامير مستقل له الاجناد والغلمان واسبغت عليهم النعم ظاهرة وباطنة NΦ

[7] ويفرقهم كل جماعة بين اضعافها من المماليك السلطانية NΦ

BEREKE HANA ELÇİLERİN GÖNDERİLMESİNE DAİR... BEREKE HANIN ELÇİLERİNİN GELMESİ HAKKINDA...

Aman dileyen Tatarların gelmeleri

661 (1263) yılı zilkadesinde Bire [1] ve Halepten gelen mektupta Babı Humayuna gelecek olan Moğollardan ve bahadırîlerden [2] aman dileyen Tatarların bin üçyüz atlıdan ziyade olduğu yazılıydı, sultan cevapta onlara iyi muamele olunmasını, zahire tedarik edilmesini bildirdi. Zilhiccenin yirmi altıncı perşembe günü geldiler, sultan bizzat onları karşılamağa çıktı; onlar sultanı görünce atlarından inip yer öptüler. Sultan onlar için meskenler yapılmasını emretti, orada meskenler yapıldı, [3] oraya indiler, sultan onlara ihsan etti. Sonra onlardan çok bir cemaatin geldiği hakkında, yine mektup geldi, sultan onların işine baktı, onları karşılamağa çıktı. Sonra başka bir cemaat te geldi, bunlara da onlara yaptığı ihsanın aynini yaptı, bu üç defada sultanın hizmetine gelen büyük emîrlerden şunlar zikrolunuyor: Keremon Ağa ki bütün Türkistanı fetheden budur, Amtağya Ağa. Nukâ Ağa, Cebrak Ağa, Kayan Ağa, Tabşur, Nasağya, Nabato, Sancı, Hoçlen, Uckurka, Urkuk, Solağya, Menkadim. Bunlar, kendilerinden önce gelen Sorağan Ağa ve onunla birlikte gelenler ile buluştular. Sonra sultan onlara müslümanlık teklif etti. Onlar da huzurunda müslüman oldular.

[1] Birecik İz. [2] Cingizin hassa askeri. Yesuki behadır Cingizin babasıdır. İz. [3] Lokta en evvel sükna için konak yapılması Melik Zahir zamanıddadır مقريزى. İz.

METNİN ASLI

ذكر انفاذ الرسل الى الملك بركة [1]

ذكر وصول رسل الملك بركة [2]

ذكر وصول التتار المستأمنين

وفى سابع ذىالقعدة من سنة ٦٦١ وردت الكتب من البيرة وحلب بان جماعة من التتار المستأمنة واردة الىالباب العزيز يزيدون على الف وثلثمائةفارس من المغل والبهادرية فكتب السلطان بالاحسان اليهم وتجهيز الاقامات لهم وفى يوم الخميس السادس والعشرين من ذى الحجة كان وصولهم فركب السلطان لتلقيهم [3] فنزلوا عند مارأوا السلطان عن خيو لهم [4] وقبلوا الارض وكان السلطان قدرسم بعمارة مساكن لهم فعمرت باللوق فنزلوا بها [5] واحسن اليهم ثم وردت الكتب بقدوم جماعة اخرى كثيرة منهم فاحتفل بهم وركب لتلقيهم ثم وردجماعة اخرى فاعتمد معهم من الاحسان نظير اولئك وكان الواصل الىالخدمة فى هذهالمرات الثلاث من اكابر امرائهم من يذكر وهم كرمون اغا وهوالذى فتح بلاد الترك جميعاً وامطغا اغا ونوكااغا وجرالك اغا وقيان اغا وطيشور وناصغيه ونبتو وصنجى وخوجلان وارقوق وصلاغية ومنقدم واجتمعوا بمن كان وصل قبلهم وهم صراغان اغا ومن كان قد وصل معه ثم عرض عليهم السلطان الاسلام فاسلموا على يديه.

---

[1] Bu serlevhalı kısım İbni Abdüzzahirin eserinden aynen alınmakla burada tekrar olunmamıştır. T.H. [2] Bu da İhni Abdüzzahirin eserinden aynen alınmakla tekrar olunmamıştır. T. H. [3] Metinde وتلقاهم yazılmıştır. İz. [4] Telfikulahbar, metinde عن خيولهم yoktur. İz. [5] فنزلوها II

BEREKE HAN ELÇİLERİNİN GELMELERİ...

663 (1264-1265) yılında Eşkerinin iltiması üzerine ülkesindeki yağmalardan vazgeçilmek üzere Bereke Hana Daya oğlu Hacıp Şecaaddini elçi gönderdi, onunla beraber Mekkede Berke için yapılan uç Umreyi müş'ir mektubu bir de iki şişe zemzem suyu ve belsan yağı [1] vesaire gönderdi.

682 (1283-1284) yılındaki Bereke ailesi tahtına oturan Tudanmengü tarafından Mecdeddin Ata ve Nureddin adlı iki Kıpçak Fakihi geldi, ellerinde getirdikleri Moğol yazısıle yazılan mektup okundu. [2] Mazmunu şu idi: Tudanmengü islâm dinine girmiş, dini Muhammedinin şeriatlerini yerine getirmiş, mektup getiren [3] Fakihlere mebrur [4] olan hacca müsaade istemişti. Fakihler ağzıdan da Hanın sultandan bir müslüman adı takmasını, din düşmanları ile vuruşmak üzere biri Halifenin, biri de sultanın olmak üzere iki bayrak gönderilmesini söylediler, sultan Fakihleri Hicaza gönderdi. Avdet ettiklerinde de maksatlarına iletti.

---

[1] Belsan yağı Mısırda bulunanlardan biri idi بدايع الزهور وقايع الدهور İz. [2] Veya arapçaya çevrildi. İz. [3] Ve hac kastile gelen. İz. [4] Makbul olacak İz.

METNİN ASLI

ذكر وصول رسل الملك بركة [1]

وفيها يعنى فى سنة ٦٦٣ توجه شجاع الدين ابن الدايه الحاجب رسولا الى الملك بركة فى كف غارات الملك بركة عن بلاد الاشكرى حسب سؤاله فى ذلك وسير معه ثلاث عمر اعتمر بها بمكة للملك بركة وسير معه قمقمان من ماء زمزم ودهن بلسان وغير ذلك .

وفى سنة ٦٨٢ ايضا وصل من جهة تدان منكو الجالس على كرسى المملكة ببيت بركة نفران من فقهاء القفجاق وهما مجدالدين اغا ونورالدين واحضرا [2] على ايديهما كتاب من جهته بالخط المغلى فقرئ [3] فكان مضمونه انه دخل فى دين الاسلام وانه اقام شرائع الملة المحمدية واوصى على الفقهاء الواصلين بكتابه وان يساعد وهم [4] على الحج المبرور وذكرا من السنتهما مشافهة ان الملك سأل السلطان ان ينعته نعتاً يتسمى به من اسماء المسلمين وان [5] يرسل اليه علماً خليفتياً وعلماً سلطانيا يقاتل بهما اعداء الدين فجهز السلطان الفقهاء الى الحجاز ولما عادوا جهزهم الى مقصدهم.

[1] Bu serlevhalı kısım da İbni Abdüzzahirin eserindeu aynen alınmakla buraya alınmamıştır T. H. [2] Metinde cemi sigasiledir. İz. [3] Baybars tarihinde «فغرب» dir. İz. [4] Metinde «هم» düşmüştür. İz. [5] Metin nushasında ان yoktur. İz.

704, 706 YILLARI VUKUATI

704 (1304) yılının rebiülvvelinde Saray ve Kıpçak kıt'ası Hanı Toktanın elçileri geldiler. Sultan onları ağırladı, onlara iyi muamele etti. Kebş kulelerine indirdi. Recep ayında kendi elçisi Emîr Seyfeddin Balaban serhadî ile birlikte onları gönderen efendilerine iade etti.

706 (1306-1307) yılında Sultan Melik Nâsırın şimal eyaleti Tatar Hanı Tokta katındaki elçileri olan Seyfeddin emîr Balaban serhadî ve Seyfeddin Balaban Hâkimî ve İmrahur Fahreddin Şemsi avdet ettiler, onlar ile birlikte Tokta Hanın Namun adlı bir elçisi de var idi, elçi pek ziyade ağırlandı, cevap ile iade olundu, [1] defterdar Emîr Bedreddin Bekmışî, İmrahur Fehreddin Mahmut Şemsi ve Sunguru [2[elçi gönderdi.

[1] Elçinin getirdiği mektupta Harbende üzerine beraberce yürümesi isteniyordu. Yazılan cevapta Harbende ile barışıklık olmakla bozulmasının lâyık olmadığı bildirildi — ابن خلدون · İz. [2] Halka yani Melik Nâsırın teşkil ettiği hassa ordusu kumandanlarından Sungur Eşkar—ابن خلدون İz.

METNİN ASLI

وفيها (فى سنة ٧٠٤) فى شهر ربيع الاول وصل رسل الملك طقطا صاحب صراى وبلاد القفجاق فاكرمهم السلطان واحسن اليهم وانزلهم بمناظر الكبش واعادهم الى مرسلهم صحبة رسوله اليه وهوالامير سيف الدين بلبان الصرخدى وذلك فى شهر رجب .

وفى هذه السنة (٧٠٦) عادت رسل السلطان الملك الناصر من عندالملك طقطا ملك التتار بالبلاد الشمالية وهم الامير سيف الدين بلبان الصرخدى وسيف الدين بلبان الحكيمى وفخرالدين امير اخورالشمسى وصحبهم رسول من الملك طقطا واسمه نامون فبولغ فى اكرامه واعيدبالجواب وسيّر[1] رسولا الامير بدرالدين بكمش الخزندارى وفخرالدين محمود امير اخورالشمسى وسنقر[2].

[1] Metinde وسنقر yazıldıktan sonra daha doğrusu وسير denmiştir. İz. [2] Metinde سنقر yoktur. İz.

711 VE 713 SENELERİ VUKUATI

711 yılında (1311-1312) Tokta Han katından Sultan Melik Nâsırın elçileri döndüler, Frenkler onları ve muzaffer Tokta Hanın sultana gönderdiği elçileri hep esir ettiler, onlar, maiyetleri ve âlimleri ile beraber altmış kadar idi, bu hâdise rebiülevvel ayında vaki olmuş idi, frenkler bunları Trablus Şama götürdüler, satılığa çıkardılar, fiyatında mubalâğa ettiler, altmış bin altın nakit istediler, [1] sonra Ayasa götürdüler, bu fiyat ile Sis Tekfuruna arzettiler, o da almadan elçekti, sonra Sakız adasına götürdüler, Sultan bunu haber alınca İskenderiye limanında frenk tacirlerinin tutulmalarını, mallarına haciz koymalarını emretti, elçileri gelmedikçe tacirlerin salıverilmemelerini, mallarının bırakılmamasını üzerine aldı. Tacir Cinevezli Sakran Sakız adasına müteveccihen yola çıktı, elçileri kurtardı, Mısır diyarına gönderdi, bunların Mısıra gelip huzuru şahanede bulunmaları 712 yılı (1312) rebiülvvelin on altısında idi.

713 (1313) yılı zilhiccesinin on altıncı cumartesi günü Bereke ailesi hükûmetinin saray ve çevresindeki devlet tahtına oturan Özbek Han elçileri Cebel kalesindeki Babıhumayuna geldiler, onlar bilesince âdet üzere Eşkeri elçileri de var idi. Sultan, Özbek Hanın elçilerini Kebş kulelerine indirdi [2]. ihsanı şahaneye nail eyldi.

[1] Hiç bir kimse onları satın almadı Aynî İZ. [2] Nile nazır olan bu kuleleri Türk Hükümdarı Tolonoğlu Ahmet yaptırmıştır النجوم الظاهرة بدايع الظهور İz.

METNİN ASLI

فى‌هذه السنة (يعنى ٧١١) عادت رسل‌السلطان الملك الناصر من‌جهة الملك طقطا فاسرهم الفرنج هم ورســل الملك المظفر طقطا الى السلطان وكانوا هم [1] واتباعهم وعلماؤهم نحو ستين نفراً وذلك فى شهر ربيع الاول ومروابهم [2] على البلاد الساحلية وقصدوا بيعهم ووصلوا بهم الى طرابلس الشام «وعرضوهم للبيع» [3] واشطّوا فى‌الثمن وطلبوا ستين الف دينار عيناً ثم توجهوا بهم الى اياس وعرضوا على صاحب سيس بهذا الثمن فامتنع ان يتباعهم فتوجهوا بهم الى‌جزيرة المصطكى فعند ذلك امر‌السلطان [4] بالقبض على تجار الفرنج الذين بثغر‌الاسكندرية والاحتياط [5] على اموالهم والتزم انه لايطلقهم ولا يفرج عن اموالهم الا بحضور رسله فخرج سكران الجنوى التاجر الى جزيرة المصطكى وخلصهم وارسلهم الى الديار المصرية وكان مثولهم بين يدى السلطان فى سادس عشر ربيع‌الاول سنة ٧١٢.

فيها (فى‌سنة ٧١٣) فى‌يوم‌السبت سادس وعشرى [6] ذى‌الحجة وصل‌الى الابواب السلطانية بقلعة الجبل رسل‌الملك ازبك الجالس على كرسى المملكة بصراى وما معها وهى مملكة بيت بركة ومعهم رسل الاشكرى على‌العاده فانزل رسل الملك ازبك بمناظر الكبش وشملهم الاحسان السلطانى.

---

[1] metinde هم düşmüştür, netekim Aynîde vardır. İz. [2] metinde مروا بهم yerine وابهم yazılıdır, netekim Aynîde مروا بهم dir. İz. [3] Aynî. Metinde tırnak içindkilere bedel وعرضوا بيعهم basılmıştır. İz. [4] المفضل da « فبلغ‌السلطان ذلك فامر » yazılıdır ki mana daha açıktır. İz. [5] والحوطة nüsha. İz. [6] Metin nüshası vavsız عشرين dir İz.

715 SENESİ VUKUATI

715 (1315) yılı ramazanın son on gününde Sultanın, Özbek Han yanındaki elçileri Emîr Seyfeddin Oruç, Husamüddin Hüseyin bin Saru geldiler, bilesince Özbek Hanın elçileri de var idi. Sultanın elçileri ava gitti, [1] huzura girdiler, sultan av işini bitirdikten sonra Cebel kalesine döndü, Sultanın gelmesi şevvalin yirmisinde idi, sultan Özbek Han, Eşkeri ve Mardin hükümdarının elçilerini huzuruna istedi, elçilerinin mektuplarını dinledi, Özbek Han, tarafına Harezmli Emîr Alâeddin Aydoğdu ile Hüseyin bin Saruyu gönderdi, bilesince hediyeler, bergüzarlar yolladı.

[2] Sultan Melik Nasır ava meraklı idi İZ.

METNİN ASLI

فيها (فى سنة ٧١٥) فى العشر الاخير من شهر رمضان عادت رسل السلطان من جهة الملك ازبك وهم الامير سيف الدين ارج وحسام الدين حسين بن صارو وصحبتهم رسل الملك ازبك فتوجه رسل السلطان الى الصيد ومثلوا بين يديه وعاد السلطان الى قلعة الجبل بعد ان قضى من الصيد وطراً وكان وصوله فى عشرى [1] شوال واستحضر رسل ازبك ورسل الاشكرى ورسل صاحب ماردين وسمع رسائلهم وسير الى الملك ازبك من جهته الامير علاء الدين آيدغدى الخوارزمى وحسين بن صارو وارسل صحبتهما الهدايا والتحف .

[1] Metinde «عشرين» (sic) «فيثا»dir. İz.

SULTANIN, ÖZBEK HAN KATINDAN ELÇİLERİNİN DÖNMELERİ VE ÖZBEK HAN ELÇİLRİNİN GELMELERİ

717 [1317] yılı remazanında sultanın elçileri Harezmli Emîr Alâettin Aydoğdu ile maiyetindekiler Özbek Han katından döndüler, onlar ile birlikte Özbek Hanın elçileri de vardı, bunlar ayın dördüncü perşenbe günü sultanın huzuruna girdiler, sultan, Özbek Handan Cingiz hânedanından padişah kızlarından bir kız istemiş, elçileri ile beraber kıymetli ve çok miktarda hediyeler göndermişti. Elçiler gelince mehirde mübalega ettiler, bin tuman altın istediler ki bir tuman on bin altın olmakla, tutarı bir milyon lira eder, bir de bir milyon at, bir milyon mükemmel savaş elbisesi ve saire istemişlerdi, bundan başka bunların tesellümü için büyük emîrler ile kadınlarından bir cemaatin gelmelerini vesaireyi de şart kılıyorlar idi ki bunları kabul etmek imkân dairesinde değildi, sultan bu dünürlükten vaz geçip âdet veçhile Özbek Han ile aralarındaki mektuplaşma yolunu tuttu. Sonra zikredeceğimiz gibi sultan tarafından talep ve caize olmaksızın istenen kız gönderildi.

METNİN ASLI

ذكر عود رسل السلطان من جهة الملك ازبك ووصول رسله

وفى هذه السنة (يعنى فى سنة ٧١٧) فى شهر رمضان عادت رسل السلطان من جهة الملك ازبك وهم الامير علاء الدين ايد غدى الخوارزمى ومن معه وصحبتهم رسل الملك ازبك فمثلوا بين يدى السلطان فى يوم الخميس رابع الشهر وكان السلطان قد خطب الى الملك ازبك امرأة من بنات الملوك من البيت الجنكز خانى وبعث مع رسله هدية طائلة جليلة المقدار فلما جاءت الرسل اشتطوا فى المهر فطلبوا مائة طمان من الذهب والطمان عشرة الاف دينار فيكون جملة ذلك الف الف دينار والف الف فرس والف الف عدة كاملة للحرب وغير ذلك واشترطوا ان يحضر لتسلمها جماعة من الامراء الاكابر ونسائهم وغير ذلك من الشروط التى لا يمكن الاجابة اليها فنزل السلطان عن هذه الخطبة و نزل [1] عنها الى ما جرت به من المكاتبات بينه وبين الملك ازبك ثم كان «ارسال المخطوبة [2]» من غير استدعاء من السلطان والصلة ما نذكره.

[1] وعدل عنها Nüsha İz. [2] Metinde tırnak içindekkilere bedel şöyle basılmıştır: من خبر ارسال المخطوبة İz.

720 (1320) YILINDA DULUNBİYE HATUNUN-Kİ ONA TOLONBİYE DE DENMİŞTİR - GELMESİ, SULTAN MELİK NASIRIN GÜĞEY GİRMESİ

Melik Nâsır şimal eyaleti hanı Cingiz Han oğlu Cüci Han oğlu Batu Han oğlu Doğan oğlu Mengütemir oğlu Tuğrulca oğlu Özbek Handan Cingiz Han dölünden bir kız istemiş, ona Harezmli Emîr Alâettin Aydoğdu ve başkasını göndermiş idi. Nitekim 717 yılında geçmiştir. Sultanın mektubu hana arzolundukta tercüman elçiye ağızdan söz söylemek istediğinde "Özbek Han ağızle sözünde selâmdan başka bir şey varsa emîrler ile konuşsun diyor„ dedi. Sonra tümen ağaları olan yetmiş emîr toplandı, elçi bu bapda onlar ile konuştu, Emîrler bu sözü (çirikn bulup) çekindiler. «Cingiz Hanın zuhûrundan bu vakte kadar geçen müddette bunun gibisi vaki değildir, neye mukabil Cingiz Han dölünden bir han kızı Mısıra gönderilip yedi deniz geçecek» dediler ve bunun gibi sözler sarfettiler. Sonra sultanın onlara gönderdiği hediyeler gelince başka bir gün yine toplandılar, bu hususta söz açıldı. Elçinin sualine cevap verdiler, kolaylık gösterdiler de «padişahlar padişah kızlarını istiye gelmişlerdir. Mısır padişahı büyük bir padişahtır, istediği şey kabul olunur, şu kadar ki bu iş ancak dört yılda biter, söz yılı, dünürlük yılı, hediyeleşme yılı, evlenme yılı», dediler, mehir istemede de mubaleğa ettiler. Sultan bu haberi alınca dünürlükten, bu bapta söz söylemeden vaz geçti. Sultanın Özbek Hana, Özbek Hanın sultana elçileri gelip giderlerdi, dünürlük işi anılmaz, mektuplarda âdet veçhile selâm ve sevgiden başka bir şey bulunmaz idi. Sonra Emîr Seyfeddin, sultan tarafından hediyeler, armağanlar, sırmalı, donatılmış şahane bir kaftan ile Özbek Hana gîtti, Özbek Han bu kaftanı geydi, sonra Emîr Seyfeddin Utucıya evlenme keyfiyetini anmağa başladı. «Ben kardeşim Melik Nasıra istediğini ha-

zırladım, onun için Cingiz Han oğlu Cüci Han oğlu Batu Han oğlu Bereke Han dölünden, Cingiz Han ailesinden bir kız ayırdım» dedi, Utucı ise «Sultan beni bu iş için göndermemiştir, bu büyük bir iştir, sultan bunun böyle olacağını bilseydi bu şanlı prensese yakışır ve yarar şeyler hazırlardı» cevabını verdı. Utucı bu sözü ile bu işi başka bir vakte atmak istemişti. Bunun üzerine Özbek Han «Ben kendi tarafımdan onu gönderiyorum» deyince elçi, sözüne karşı başüstüne demekten başka bir şey yapamadı. Artık bu iş kararlaşınca Özbek Han elçiye «Bu prensesin mehrini ver» dedi. Elçi yanında para bulunmadığını söyliyerek özür dilemiş ise de Özbek «Ben tacirlere emrederim, yatıracağın parayı sana ödünç verirler» dedi ve tacirlere böyle emretti. Elçi yirmi bin altun nakit ödünç alup parayı yatırdı. Sonra Özbek elçiye, herhalde hatunların toplanacakları bir düğün de lâzımdır„ dedi, Elçi başka bir para daha ödünç aldı ki yedi bin altın deniliyor. Bu para ile düğün yapıldı, prenses hazırlandı, yanına elçilerden bir cemaat ile nice hatun ve saray kadısı koşuldu, Özbek Han tarafından kalkıp 719, (1319) yılı ramazanının ikisinde denize açıldılar. 720 (1320) yılı rebiyülevvel ayında İskenderiye limanına varıncıya kadar çok sıkıntı çektiler, prenses gemiden çıkıp araba üstünde altın yaldızlı bir çadıra konuldu, arabayı İskenderiyedeki beylik konağa varıncıya kadar köleler çekmişlerdi, onlar için çok zahireler hazırlandı, sultan, prenses hizmetine mabeyincilerden bir cemaat ile (18) ateş kayığı ayırdı, prenses büyük saltanat kayığına bindi, maiyetinden geri kalanlar da diğer kayıklara bindiler, prenses 720 yılı rebiyülevvelinin yirmi beşinci pazartesi günü Nil denizinden Kahire karşısınkaki kıyıya vardı, inmesi için Meydani Sultanî [1] kuleleri düşedildi, prenses gelince saltanatı seniye naibi Emîr Seyfeddin Arğun bir takım emîrler ve büyük şahane kölelerile beraber atına bindi, prensesin hizmetine yöneldi. Prenses kayıktan alınıp Meydanı Sultanî salonuna gelinciye kadar saltanatı seniye naibinin köleleri-

[1] Cebel kalesi altında Nil üzerinde Melik Nasır tarafından yapılan büyük meydandır ki orada top oyunu oynanırdı, meydanın üstünde قصرابلق Somaki mermer köşk vardı İz.

nin omuzlarında şutufta götürüldü, meydanda da sultan için yapılmış olan madenî atlas bir çadır kuruldu, prensese ve maiyettekilere emsali prenseslere lâyık sofralar kuruldu, Onlar için zahireler tertip olundu, ayın yirmi sekizinci perşembe günü Sultan Özbek Han, Gürcü kıralı ve Eşkeri'nin elçilerini huzuruna çağırdı, onlar huzura girdiler, elçilik vazifelerini yaptılar, mektupları, hediyeleri sundular, sonra sultan naibi Emîr Seyfeddin Arğun ile kölelerinin en hasekisi olan Emîr Seyfeddin Bektemir Sakîye meydana gitmelerini; prenses cenaplarına bakmalarını emretti, onlar prensese vardılar, öğrendiğime göre onu gördüler. Sonra prenses o günün geri kalanında [1] Cebel kalesine naklolundu ve sultanın inşa edip Cebel kalesinde islâm ülkelerinde hiçbir misli yapılmıyan ve prenses için hazırlanan salona gelinciye kadar prenses, kölelerinden birinin [2] yedeğinde bir katırın çektiği araba da geldi [3]. Sonra rebiyülahirin altıncı pazartesi günü otuz bin miskal altın nakit üzere kutlu nikâh kıyıldı, bunun içinden yukarda geçtiği gibi evvelce verilen yirmi bin altını muaccel idi [4]. Nikâhı kadılar kadısı (baş kadı) Bedreddin Mehmet bin İbrahim bin Cemaa kıydı, akti sultan tarafından vekâleten naibi Emîr Seyfettin Arğun kabul etti. Sultan o gece güvey girdi, elçileri, prensesin hizmetinde bulunanları, bir çok in'amlara mazhar ettikten sonra iade etti, bilesince Özbek Han ve başkasına kıymetli hediyeler gönderdi, bunların avdetleri şabanda idi. Hac münasebeti ile sıray kadısı onlardan geri kaldı, 721 [1321] yılında memleketine döndü.

[1] Yani o gün, veya مقریزی ve ابن دقاق da olduğuna göre rebiyülevvel sonu cumartesi gecesi İz. [2] ابن دقاق da kölelerinden ikisinin» İz. [3] Tatar âdeti üzere dizgininden çekerek İz. [4] Makrizîde on bin altın müecceldir İz.

ذكر وصول الخاتون دلنبية وقيل فيها طولونية وبناء السلطان الملك الناصر بها.

(فى سنه ٧٢٠) كان الملك الناصر قد خطب الى الملك ازبك بن طغرلجا بن منكوتمر بن طغان بن باطو خان بن دوشى خان بن جنكز خان ملك البلاد الشمالية بكرا من بكور الذرية الجنكز خانية وجهز اليه الامير علاء الدين آيد غدى الخوارزمى وغيره كما تقدم فى سنة ٧١٧[1] فلما عرضت كتب السلطان [2] على الملك قال الترجمان للرسول لما اراد ان يتكلم بالمشافهة ان القان الملك ازبك يقول ان كان فى مشافهتك غير السلام فخاطب به الامراء ثم جمعت الامراء مقدمى التمانات وهم سبعون اميراً فكلمهم الرسول فى ذلك فنفروا منه وقالوا هذا لم يقع [3] مثله فيما تقدم من حين ظهور جنكز خان الى هذا الوقت وفى مقابلة ماذا تجهز ابنة ملك من الذرية الجنكز خانية الى الديار المصرية وتقطع سبع بحور ونحو هذا من الكلام ولم يوافقوا على ذلك فى اول يوم ثم اجتمعوا فى يوم آخر بعد ان وصلت اليهم هدايا هم التى جهزها السلطان اليهم واعيد الحديث فى ذلك فاجابوا اليه وسهلوه وقالوا مازالت الملوك تخطب الى الملوك وملك مصر ملك عظيم تتعين اجابته الى ماطلب الا ان هذا الامر لايكون الا بعد اربعة سنين سنة كلام وسنة خطبة وسنة مهاداة وسنة زواج. واشتطوا فى طلب المهر والشروط فلما اتصل ذلك بالسلطان فرجع عن الخطبة والحديث فيها وتكررت رسله الى الملك ازبك ورسل الملك ازبك اليه والسلطان لايذكر امر الخطبة ولا تتضمن رسائله غير السلام واظهار المودة [4] على العادة ثم توجه الامير سيف الدين من جهة السلطان الى الملك ازبك

[1] Metinde görüldüğü gibi 716 basılmıştır, tercemesinde 715 diye tashih olunmuştur ki sehvolsa gerektir İz. [2] عينى de «فلما قرئى كتاب السلطان» yazılmıştır İz. [3] عنى. Metinde « لم يبلغ مسئلة » yazılmıştır İz. [4] Metinde « اظهار » basılmamıştır İz.

بالهدايا والتحف وخلعة سلطانية مزركشة مكللة فلبسها الملك ازبك ثم ابتدأ هو للامير سيف الدين اطوجى[1] بذكر الزواج وقال قد جهزت لاخى السلطان الملك الناصر ما كان قد طلب وقد عينت له ابنة من البيت الجنكزخانى من نسل الملك بركة بن باطوخان بن دوشى خان بن جنكزخان فقال اطوجى ان السلطان لم يرسلنى فى هذا الامر وهذا امر عظيم لو علم السلطان بوقوعه لجهز لهذه الجهة المعظمة ما يليق وما يصلح لها واراد بذلك دفع الامر الى وقت آخر فقال الملك ازبك انا ارسلها اليه من جهتى فما وسع الرسول الا مقابلة امره بالسمع والطاعة فلما استقر هذا الامر قال الملك ازبك للرسول احمل مهر هذه الجهة فاعتذر بانه لا مال معه فقال نحن نأمر التجار ان يقرضوك ما تحمله فامرهم بذلك فاقترض عشرين الف دينار عيناً وحملها ثم قال له لابد لها من عمل فرح تجتمع فيه الخواتين فاقترض مالا اخر قيل انه سبعة الاف دينار وعمل الفرح وجهزت الخاتون وصحبها جماعة من الرسل وعدة من الخواتين وقاضى مدينة صراى وتوجهوا من جهة الملك ازبك وركبوا البحر ثانى شهر رمضان سنة ٧١٩ وحصل لهم مشقة عظيمة الى ان وصلوا الى ثغر اسكندرية فى شهر ربيع الاول سنة ٧٢٠ ولما طلعت الخاتون من المركب جعلت فى خركاة مذهبة على عجلة وجرها المماليك الى دار السلطنة بالثغر واجريت لهم الاقامات المتوفرة وجهز السلطان الى خدمتها جماعة من الحجاب وثمانية عشر حراقة فركبت الخاتون فى الحراقة الكبرى السلطانية وركب بقية من معها فى بقية الحراريق ووصلت الى الساحل المقابل للقاهرة من بحر النيل فى يوم الاثنين الخامس والعشرين من شهر ربيع الاول سنة ٧٢٠ وفرشت مناظر الميدان السلطانى لنزولها ولما وصلت ركب الامير سيف الدين ارغون نائب السلطنة الشريفة وجماعة من الامراء والمماليك السلطانية الاكابر وتوجهوا الى خدمتها وحملت من الحراقة فى محفة على اكتاف مماليك نائب السلطنة الى ان استقرت بقاعة الميدان السلطانى وضرب لها ايضا بالميدان دهليز اطلس معدنى كان قد عمل للسلطان ومدّ لها ولمن معها اسمطة تصلح لمثلها واجريت عليهم الاقامات فلما كان فى يوم الخميس الثامن والعشرين من الشهر احضر

[1] Metinde «ابتدأ الامير سيف الدين اطوجى» yazılmakla mana bozulmuştur. İz.

السلطان الرسل وهم رسل الملك ازبك ورسل ملك الكرج ورسل الاشكرى فمثلو ابين يديه وادوا ما معهم من الرسائل واحضروا الكتب والتقادم ثم امر السلطان نائب الامير سيف الدين ارغون والامير سيف الدين بكتمر الساقى وهو من اخص مماليكه ان يتوجها الى الميدان وينظرا الخوند الخاتون فتوجها اليها ورأياها فيما بلغنى ثم نقلت فى بقية النهار الى قلعة الجبل وحملت على اربة يجرها بغل يقودها احد مما ليكها حتى استقرت بقاعة اعدت لها بقلعة الجبل كان السلطان قد انشأها ولم يبن بالمملكة الاسلامية مثلها ثم عقد العقد المبارك فى يوم الاثنين السادس من شهر ربيع الاخر على ثلثين الف مثقال عيناً الحال [1] منها ماقدم وهو عشرون الف دينار التى تقدم ذكرها وعقد العقد قاضى القضاة بدرالدين محمد بن ابراهيم بن جماعة وقبل العقد عن السلطان بوكالته نائب الامير سيف الدين ارغون وبنى السلطان بها ثم اعاد الرسل ومن حضر فى خدمتها بعد ان شملهم بالانعام الوافر وجهز معهم الهدايا الجليلة الى الملك ازبك وغيره وكان عودهم فى شعبان وتأخر منهم قاضى صراى بسبب الحج وعاد الى بلاده فى سنة ٧٢١

[6] Makrizi, metinde görüldüğü gibi خاله basılmıştır. İz.

SULTANIN ÖZBEK TARAFINDAN, ELÇİLERİNİN DÖNMELERİ, BİLESİNCE ÖZBEK HANIN ELÇİLERİNİN DE GELMELERİ

Bu yıl (yani 721 (1321) yılında) zilkadede sultanın Özbek Hana gönderdiği Emir Seyfeddin Toksoba Zahirî ile beraberinde bulunanlar da döndüler, bilesince Özbek Hanın elçileri de geldiler, Toksoba geldiği zaman sultanın huzuruna çıktı. Sultan, elçileri avdan dönüp Cebel kal'asına gelinciye kadar geciktirdi. Elçileri, zilhiccenin sekizinci pazartesi günü huzura istedi, elçilerin sözlerini dinledi, fakat onlar, kendilerini gönderen efendilerinin elçilerine yapılması mutat olan muameleyi görmediler, sultan onlara kaftan geydirmedi, yalnız Kebş kulelerine indirilmelerini emretti [1]. Bundan sonra sultan onlara iyi muamele etti, kaftan geydirdi. Kendi elçilerine koşarak gönderen efendilerine iade etti.

724 yılı (1324) rebiülahirinde Babı Humayuna, Saray ve şimal ayaleti Hanı Özbek'in elçileri geldiler. Huzuru şahaneye kabul olundular, bilesince olan hediyeleri sundular, hediyeler kabul olundu, elçiler in'amlara mazhar oldular, sultanın elçileri ile birlikte gönderen efendilerine hediyelerile iade olundu.

---

[1] Onlara, köle satın almasını da menetti İz.

ذكر عودالسلطان من جهة الملك ازبك ووصول رسله صحبتهم وعودهم

وفى هذه السنة (يعنى فى سنة ٧٢١) فى ذىالقعدة عادت رسل السلطان الذين كان قد بعثهم الى الملك ازبك وهم الامير سيفالدين طقصبا الظاهرى ومنمعه وحضر صحبتهم رسل الملك ازبك فتمثل طقصبا بين يدى السلطان حال وصوله وارجأ السلطان الرسل الى ان عاد منالصيد واستقر بقلعة الجبل ثم استحضر الرسل فى يومالاثنين ثامن ذىالحجة فأدّوا الرسالة ولم يكونوا على عادة امثالهم من رسل مرسلهم ولا خلع عليهم وعادوا الى المكان الذى رسم بانزالهم فيه وهو مناظر الكبش ثم احسن السلطان اليهم بعد ذلك وخلع عليهم واعادهم الى مرسلهم صحبة رسله.

وفيها (يعنى فى سنة ٧٢٤) فى شهر ربيع الاخر وصلت رسلالملك ازبك متملك صراى والبلاد الشمالية الىالابواب السلطانية ومثلوا بين يدى السلطان واحضرو امامهم منالهدايا فقبلت وشملهم الانعام واعيد الى مرسلهم بالهدايا صحبة رسل السلطان اليه .

725 YILI VAK'ASI

725 (1325) yılı Remazanın on altıncı salı günü sultanın şimal eyaleti hanı Özbek Han katından, elçileri esvabcı Emîr Seyfeddin Bektemir Zahirî ve Ebu Gudde diye maruf olan Emîr Bedreddin bilik Seyfi essalarî döndüler, bilesince Özbek Hanın ve Eşkerinin elçileri hediyelerile beraber geldiler. Sultan elçiliknamelerini dinledi, onlara in'am etti, onları, elçileri Emîrlerden [1] biri olan Emîr Seyfeddin Utucı ile kumandanlarından [2] biri olan Karademir ile birlikte ve hediyelerile beraber iade etti, bunlar gittiler. Özbek Hanın elçilerinin sultanın in'amlarına, kaftanlarına nail olduktan sonra Huzuru humayundan çıkmaları şevvalın altıncı pazartesi gününe mesadif idi. Onuncu cuma günü de azimet ettiler.

[1] Mısır emîrlerinden — Aynî İz. [2] Halka kumamandanlarından— Aynî İz

METNİN ASLI

وفيها (يعنى فى سنة ٧٢٥) فى يوم الثلاثا سادس عشر شهر رمضان عادت رسل السلطان من جهة الملك ازبك صاحب البلاد الشمالية وهم الامير سيف الدين بكتمر الجمدار الظاهرى والامير بدر الدين بيليك السيفى السلارى المعرف بابى غدة وصحبتهما رسله ورسل الاشكرى ومعهم التقادم فسمع السلطان رسالتهم وانعم عليهم واعادهم صحبة رسله وهم الامير سيف الدين اطجى احد الامراء وسيف الدين قرا دمر احد المقدمين واصحبهم الهدايا فتوجهوا وكان خروج رسل الملك ازبك من بين يدى السلطان فى يوم الاثنين السادس من شوال بعد ان شملهم بالخلع والانعام وتوجها فى يوم الجمعة عاشر الشهر .

VIII — TARİHİ BIRZALÎ — ALEMEDDİNİ BIRZALÎ

تاريخ البرزالى İbni Asakirin Şam tarihine yapılan ilâvelerden biri olup 738 Hicrî senelerine kadar devam eder. Bu eserin sahibi علم الدين ابو محمد القاسم الدمشق الاشبيلى البرزالى [1] Eşbilye (Sevil)de doğmuş, şarkta pek çok seyahat etmiş, uzun müddet Şamın her medresesinde müderrislik yapmış 739 tarihinde 75 yaşında ölmüştür. [2] Aşağdaki parçalar iki ciltten ibaret olup 709 - 718 tarihlerini ihtiva eden ve Leyden kütüpanesinde mahfuz bulunan yazmalardan alınmıştır.

Berlin Kıral kütüpanesinde Bırzali'nin 135 sahifelik bir كتاب الذيل تاريخ مختصر للمائة السابعة وما بعدها اختصره القاسم بن محمد بن يوسف بن محمد البرزالى ... adlı 601 - 636 Hicrî senelerini içine alan bir kitap daha vardır; bu kitapta Altın Orduya dair 620 senesinde "Tatarların Kıpçaklar ve Ruslar ile savaşları„, 621 yılında "Tatarların Kıpçaktan dönmeleri„, 660 senesinde "Bereke ile Hülâgû arasında çıkan ihtilâf„ 661 yılında "Berekenin Hülâgû üzerine yaptığı seferde galip gelmesi„, 665 senesinde "Berekenin vefatı„ hakkında yazılarında yeni bir şey yoktur.

---

[1] Bırzalî hem müverrih, hem yüksek muhaddis idi. Bırzal oğulları Berberîlerden Zenate kavminden bir kabiledir. Berberîlerin Türklerden olması itibarile Bırzali uruk itibarile Türk olur. İz. [2] Bu halde 664 tarihinde doğmuş olur. İz.

TOKTANIN VEFATI

712 yılında (1312 - 1313) Tokta deye bilinen zat Kıbçak sahrası ve çevresi iller hanı oldu. Doğru adı Tohta olduğunu zikrediyorlar. Deniyor ki hükûmeti altındaki mahalde[1] rebiülevvelde ölmüş, otuz sene kadar yaşamış [2], yirmi üç sene hanlıkta kalmıştır. Çünkü tahta çıktığı zaman yedi yaşında idi. Tokta kâfir, putperest idi. Uygurları yani Bahşileri, [3] büyücüleri sever, onlara tazim ederdi [4] Tokta adil, her milletin hayırlı olanına mail idi. Müslümanları diğer milletlerden üstün tutar, hekimleri, tabipleri sever, onlara çok ihsan eder idi. Askerleri de pek çok idi, deniyor ki üzerine harp açtığı asi düşmanlara karşı askerlerden her onda birini ayırmış, ayrılan askerlerin sayısı ikiyüz ellibin süvari tutmuş idi, bir oğlu var idi ki[5] ondan daha güzel görülmemiş idi. Bu oğlu islâm dininde idi. Kur'anı Azimi, (manasını) anlamasa da dinlemesini sever idi. Memlekete sahip olunca islâm dininden başka bir din bırakmıyacağına niyet etmiş idi, fakat babasının hayatında öldü, bir oğul bıraktı, Tokta, oğlu ölünce, bu oğlunun oğlunu onun yerine tayin etmiş ise de kader yardım etmedi, kendisinden sonra kardeşinin oğlu Özbek Han hanlığı aldı, Özbek Han da genç, güzel yüzlü, pek yakışıklı, hakikî bir müslüman ve bahadır idi. Nice beyleri, belli başlı adamları, Uygurlardan yani

---

[1] Gernada İz. [2] İbnikesir, otuz yıl değil, kırk yıl yaşadığından söylüyor, İz [3] Bahşi lâma, Şamanı rahibi demek olup kâhin manasına gelen bakıcı dan bozulmuştur. Bu mezhep bugün de Kazaklar arasında vardır. تلفيق الاخبار İz. [4] Burada bir şüphe vardır: bir defa yedi yaşında Han olması doğru değildir, çünkü babası Mengûtemir (679) da öldü. Tokta ise (690) da tahta çıktı Nasıl olur da otuz yaşında öldü sözü doğru olabilir, babası müverrihlerin ittifaklarile (679) da ölmekle yaşı otuzdan fazla olur, nitekim İbnikesir kırk yaşında olduğunu tasrih ediyor. Bir de Tokta Müslümanları sevmekle Müslüman olması daha racihtir. Şu kadar ki İslâm asarı, seleflerinde olduğu kadar kendisinde zâhir olmamakla kâfir olarak öldü denmiştir. تلفيق الاخبار İz. [5] İlbasar. İz.

Bahşiler ve büyücülerd:n bir çoğunu öldürdü. İslâm kelimesini (dininin sancaklarını) izhar etti, 712 (1313) yılının ramazanı sonlarında tahta çıktı. Bu ülke Hülâkû'nun amcası oğlu Bereke ülkesi diye meşhurdur. Berkenin vefatı 665 yılında idi, Berke han oldu, kendi ile Toktay aralarında Mengûtemir, Tuda Mengû ve Tulabuga olmak üzere üç han gelmiş idi

Harezmli Fadıl Şeyh Alâeddin Numan Hanefi 710 yılında Şama geldiği zaman bu ülkenin [1] uzunluğunu sekiz aylık, enliliği de altı aylık mesafe olduğunu beyan etmişti.

[1] Özbek ülkesinin. Iz

METNİN ASLI

فى هذه السنة (يعنى فى سنة ٧١٢) مات ملك دشت القبجق وماوالاها من الممالك الداخلة فيها وهوالمعروف بطقطاى وذكروا ان الصحيح فى اسمه تختاى وقيل ان موته فى شهر ربيع الاول فى محل ملكه وبلغ من العمر نحو ثلثين سنة وبقى ملكا ثلث وعشرين سنة فانه جلس على سرير الملك وعمره سبع سنين وكان كافراً على مذهب عبدة الاصنام يحب الايغورية وهم البخشية والسحرة ويعظمهم وكان فيه عدل وميل الى اهل الخير من كل ملة و كان يرجح المسلمين على غيرهم ويحب الحكماء والاطباء ويكثر عطاءهم وجيوشه كثيرة جداً قيل انه وقعت بينه وبين اعدائه من الخوارج عليه حرب فجرد من عساكره من كل عشرة واحداً فبلغ عدد المجردين مأتى الف فارس وخمسين الف فارس وكان له ولد لم ير فى الجمال احسن منه وكان على دين الاسلام يحب سماع تلاوة القرآن العظيم وان لم يفهمه وكان قد نوى انه ان ملك البلاد لايترك فى مملكته غيرالاسلام فمات فى حياة والده وترك ولدا فلما مات عهد والده الى ابن ابنه المذكور فلم يتم له الامر واستولى على الملك بعده ابن اخيه ازبك خان وهو شاب حسن الصورة وايضا فائق الجمال ، حسن الاسلام ، شجاع قتل عدة من الامراء والاعيان وقتل جماعة كثيرة من الايغورية وهم البخشية والسحرة واظهر كلمة الاسلام وجلس على سرير الملك فى اواخر رمضان فى هذه السنة سنة اثنى عشر و سبعمائة . وهذه المملكة هى المشهورة بمملكة بركة ابن عم هلاون وكانت وفاته سنة خمس وستين وستمائة وملك بينه وبين طقطاى ثلثة من ملوك وهم منكوتمر وتودا منكو وتولا بوغا وذكر الشيخ الفاضل علاءالدين النعمان الخوارزمى الحنفى لما قدم دمشق سنة عشروسبعمائة ان طول هذالمملكة مسيرة ثمانية اشهر وعرضها ستة اشهر والله اعلم .

[1] Metinde «مات والده عهد» dir,

HAREZMLİ ALÂEDDİN HAKKINDA

718 ramazanında Harezmli Şeyh Alâeddin Numan Bin Devlet Şah Bin Ali yine Dımeşka geldi. Bir müddet kaldı. oradan Kahireye, Babıhümayuna geldi, buradan da Hacca gitti, Kahirede bir buçuk yıl kaldıktan sonra efendisi Özbek Hana döndü. Alâeddin, Fazıl bir zat idi, memleketinden çıktığı zaman yirmi bir yaşında idi, memleket memleket dolaştı, fazıllar ile buluştu, mantık, cedel, tıp tahsil etti 701 (1301, 1302) yılında memleketine döndü, hükümdarı Tülektemire çattı, tabip olarak hizmetinde bulundu, Harezm hastahanesinin baş tabibi oldu, sonra Tülektemir onu Kıpçak Sahrası Hanı Tokta'ya gönderdi, Şeyh Alâeddin Numan onun gözdesi oldu, Tokta ölünce ondan sonra Özbek Han yerine geçti, Özbek Han otuz yaşında han oldu, Müslüman, akıllı, kılığı, kıyafeti güzel idi Alâeddin Numan ile bir miktarı Kudüste bir tekke yapılmak, bir miktarı da Haremeyni Şerifin mücavirlerine [1] dağıtılmak üzere akçe gönderdi. Numan 657 (1256) yılının ramazan ortasında Harezmde doğmuştu.

[1] Mekke ile Medineye kapanıp kalanlara. İz.

METNİN ASLI

ووصل ايضا (الى دمشق فى رمضان سنة ٧١٨) الشيخ علاءالدين النعمان بن دولت شاه بن على الخوارزمى فاقام اياماً وتوجه الى باب السلطان بالقاهرة ثم حج من هناك واقام بالقاهرة مدة سنة ونصف ورجع الى مخدومه الملك ازبك خان وهو رجل فاضل سافر من بلده وعمره احدى وعشرون سنة فطاف البلاد واجتمع بالفضلاء وحصل المنطق والجدل والطب وعاد الى بلده سنة احدى وسبعمائة واتصل بملكها تلك دمر [1] وخدم عنده طبيباً وصار كبير اطباء المارستان بخوارزم ثم اوصله الى الملك تختاى [2] ملك بلاد دشت القفجاق فحظى عنده فلما مات هذا الملك وولى بعده ازبك خان من ابناء الثلاثين وعنده اسلام وعقل وهو حسن الهيئة والصورة وسير مبلغا مع علاءالدين النعمان المذكور يعمر ببعضه خانكاهاً بالقدس ويفرق البعض على مجاورى [3] الحرمين الشريفين ومولد النعمان فى نصف رمضان سنة سبع وخمسين وستمائة بخوارزم

---

[1] Metinde ملك دمر dir,İz. [2] Metinde تختاى بن بركه dir.İz. [3] Metinde «على المجاورين الحرمين» dir ki nahve uygun değildir.İz.

IX — ENNEHCÜSSEDID — EL MUFADDAL

«النهج السديد والدر (1) الفريد فيما بعد تاريخ ابن عميد» *adlı eser Mekin bin Amid'in (vefatı 672) maruf tarihinin zeyli olup 658-741 Hicrî tarihlerini ihtiva edip Paris Millî kütüpanesinde mahfuzdur. Gerek bu eser ve gerek eserin sahibi olan Elmufaddal hakkında Hacı Kalfa bir malûmat vermiyor. Bu eserde Mogollara dair bahisler kısmen Ebu Şameden (2), ibni Şeddaddan (3) ve ibni Abdülzahirden almıştır ki müellif bazı yerlerde bunu açıkça beyan etmektedir, maatteessüf yazmada 665 669, 682-689 seneleri arasında bir çok beyazlar vardır. Buraya nakl ettiğimiz metnin bir kısmı İbnilfurat'ın Viyana nüshasile karşılaştırılmıştır ki aradaki eksikler N Φ harflerile işaret olunmuştur. Elmufaddal'ın 661 senesinde Sultan Baybars'ın Bereke'ye gönderdiği elçiler hakkında verdiği malûmat Kadremère tarafından tercüme olunmuştur: Kölemen Sultanları Tarihi sahife 213-216.*

---

(1) Corcis Mekin bin Amidi Mısrînin, ibni Ceriri Taberi tarihinden ve zeylinden ihtisar ederek yazdığı ve «المجموع المبارك» adını verdiği tarihi umuminin zeylidir. İbni Amid Tarihi Lâleli Kütüpanesinde 2002 numarada mukayyettir. İz. (2) «كتاب الروضتين في اخبار الدولتين» sahibi Şehabeddin Ebu Şame Abdürrahman bin İsmail 559 tarihinde doğmuş, 665 tarihinde ölmüştür. İz. (3) İbni Şeddad da ibni Abdüzzahir gibi Meliki Zahir'in mufassal surette siretini yazmıştır. İz.

660 YILI VAK'ALARI

Şeyh Şehabüddin ebu Şame tarihinde der ki 660 (1262) yılının zilkadesinin 27 inci günü kadınlarile, çocuklarile müslümanlara kaçmak üzere Tatar askerinden iki yüz atlı ve yaya Şama geldiler ve şunu beyan ettiler: «Hülâgû'nun askerini amcası oğlu Bereke kırıp geçirmiş, Hülâgû ordusu kaçıp öteye beriye dağılmıştır. Bu cemaat te İslâm memleketlerine yönelmişlerdir». Müslümanlar bundan dolayı sevindiler, gönüllerinde sandıkları ve korktukları şeyler kalmadı, bu gelenler şu haberi de verdiler: «Tatarların büyük Hanı Mengû Kaan ölmüş, yerine küçük kardeşi Arık Buga Han olmuştu, büyük kardeşi Kubilây Han orada bulunmamakla bunu tanımadı, askeri ile kardeşi üzerine yürüdü. Bereke de Arık Buga'ya yardımetti, Kubilây askerini kırdılar, bu haber Hülâgû'nun pek gücüne gitti, Arık Buga'nın Hanlığını hoş görmedi, asker topladı, Bereke üzerine vardı; Bereke de ona karşı yürüdü, Gürcistana indi, Hülâgû da Selmas sahrasına kondu. Şirvan semtinde karşı karşıya geldiler, iki taraftan çok kişi öldürüldü, nihayet bozgunluk Hülâgû'da kaldı, on iki gün askerinde durmadan kılıç işledi, Hülâgû kaçtı, Azerbaycan gölünün ortasında Telâ kalesine girdi [1], kale yolunu kesti, orada mahpus gibi kaldı» [2]. Müverrih [3], bu yılda Tatarlar arasındaki ihtilâf hakkında Sahib İzzeddin bini Şeddad'ın سيرة الملك الظاهر de dediklerini naklediyor da diyor ki: Bana devadar [4] Emîr Seyfeddin Balabanı Rumî'nin adamlarından olan Alâeddin bin Abdullâhi Bağdadî hikâye edip dedi ki Tatarlar Bağdadı aldıkları zaman beni esir ettiler, ben onlara karışmış idim, haberlerine vâkıf olur idim, 660 yılında Be-

[1] Bu göle Ürmiye veya Tela köyü de derler, göl ortasında ki ada da bir dağ üstünde Tela kalesi vardır تقويم البلدان İz. [2] Burası da Kadı ibni Şeddad'ın siyerinden alınmış ise de kısaltılmıştır İz. [3] Müellif Mufaddal İz. [4] Padişahlık divitini tutan demektir ki padişahtan sadır olan tezkereleri yerlerine göndermek, istidaları padişahlara bildirmek, elçi ve sair zevatı huzura götürmek gibi vazifeler görür idi. İz.

reke'nin yanından Balagya ve Tatarşa denilen iki elçi bir mektup getirdi. Mektupta âdet veçhile olan cümleler içinde [fetholunan ülkelerden alınan vergilerden yine âdet veçhile bir kısmının Batu ailesine verilmesi] var idi, âdet şu idi: «Ceyhun ırmağının garbinden zaptedip ele geçirdikleri yerlerin hasılatı beş kısma bölünecek, iki bölümü büyük hana, iki bölümü askere, bir bölümü de Batu ailesine verilecek idi». Batu ölüpte Bereke tahta çıktığı vakit Hülâgû Bereke'nin vergisini alıkoydu. Bunun üzerine Bereke Hülâgû'ya elçiler gönderdi. Elçiler arasında büyücüler de var idi, bunlar Hülâgû'nun büyücülerini azdıracaklar idi, Hülâgû yanında Yakşa adlı bir büyücü var idi. Ona Bereke'nin gönderdiği hediyeyi verdiler. Dileklerinde elbirliği olmasını istediler, bu da onlar ile bir oldu. Hülâgû elçiler için hizmetlerinde bulunacak adamlar koydu, aralarında geçen sözleri kendisine bildirmek üzere Kemşa adlı Hataylı bir büyücü kadın da var idi. Bu büyücü kadın, onların hallerine vâkıf olunca Hülâgû'ya bildirdi, Hülâgû da onları yakalayıp Tela kalesine tıktı, yakaladığının on beşinci günü onları ve onlar ile beraber Yakşa adlı büyücüyü de öldürdü. Bereke, elçilerinin ve büyücülerinin öldürülmesini haber alınca Hülâgû'ya düşmanlık izhar edip Hülâgû ailesine karşı el birliğine kandırmak hususunda Melikzahir'e elçiler gönderdi, yeri gelince inşaallah burası beyan olunacak.

METNİN ASLI

قال الشيخ شهاب الدين ابو شامة فى تاريخه ان فى هذه السنة (يعنى فى سنة ٦٦٠) فى سابع وعشرى ذى القعدة وصل الى دمشق من عسكر التتار مأتى فارس وراجل بنسائهم وصغارهم ها ربين الى المسلمين وذكروا ان عسكر هلاون كسره ابن عمه بركة وهربت جيوش هلاون وتفرقت فى اقطار الارض وتوجهت هذه الطائفة الى البلاد الاسلامية ففرح المسلمون بذلك وزال عنهم ماكانو يحسبونه ويخشونه واخبرت هؤلاء الوافدون[1] ان ملك التتار الكبير الذى يقال له منكو قان مات وقام مكانه بالملك اخوه الاصغر اريق بغا وكان له اخ كبير يقال له قبلاى خان غائباً فانف وقصد اخاه بعسكره ونصر بركه لاريق بغا وكسروا عسكر قبلاى فلما بلغ هولاون عز عليه ذلك وكره سلطنة اريق بغا وجمع العسكر وقصد بركة وسار بركة اليه فنزل فى ارض الكرج ونزل هلاون بصحراء سلماس ثم كان الملتقى بناحية شروان فقتل من الفريقين خلق كثير ووقعت الكسرة على هولاوون وعمل فى عسكره السيف اثنى عشر يوما وهرب هلاون الى قلعة تلا وهى فى وسط بحيرة اذربايجان فدخلها وقطع الطريق اليها وعادكالمحبوس بها قال المورخ ومما نقله الصاحب عزالدين ابن شداد فى سيرة الملك الظاهر لما ذكر هذه السنة وسبب الخلف الذى وقع بين التتار قال حكى لى علاءالدين ابن عبدالله البغدادى احد اصحاب الامير سيف الدين بلبان الرومى الدوادار قال اخذونى التتار اسيراً من بغداد لما اخذوها التتار وكنت عندهم مختلطا بهم ومتطلعا على اخبارهم فلما كانت سنة ستين وستمائة ورد عن عند بركة رسولان احدهما يسمى بلاغيا والاخر ططرشا برسالة ضمنها ماجرت به العادة من جملتها حمل ماجرت به العادة الى بيت باتو ما كانوا يحملونه من فتوح البلاد وكانت العادة ان يجمع مايحصل فى البلاد التى يملكونها ويستولون [2]

[1] Metinde «واخبروا هؤلاءالوافدون» dir İz. [2] Metinde (ن)ler düşmüştür İz.

عليها من نهر جيحون مغربا فيقسم خمسه اقسام قسمان للقان الكبير وقسمان للعسكر وقسم لبيت باتو فلما مات باتو وجلس بركة على التخت منع هولاون قسمه فبعث فيهم سحرة يفسدون سحرة هولاون وكان عند هولاون ساحر يسمى يكشا فاعطوه هدية بعثها بركة اليه وسألوه ان يوافقهم فاتفق معهم وكان هولاون جعل لهولاء الرسل من يخدمهم وجعل فى الجملة ساحرة من الخطا تسمى كمشا لتطلعه على اخبارهم فلما علمت حالهم اخبرته بذلك فامر بالقبض عليهم وحبسهم فى قلعة تلا ثم قتلهم بعد خمسة عشر يوماً من قبضهم وقتل ايضا الساحر الذى كان له المسمى يكشا فلما بلغ بركة قتل رسله وسحرته انجم العداوة لهولاون وبعث رسله الى الملك الظاهر يحرضه على اجتماع الكلمة على بيت هولاون وسيأتى ذكر ذلك فى موضعه انشاءالله تعالى .

661 YILINDA BEREKE'YE HEDİYELER GÖNDERİLMESİ HAKKINDA

(1293) 661 yılında recebin on birinde Bereke Han katından Davkat Kadısı Oğlu Celâlettin ile İzzettin Türkmanî adlı iki elçi deniz yoliyle İskenderiyeye geldiler, mektup içinde şunlar var idi: «Bilirsin ki ben bu dini severim, bu düşman yani Hülâgû kâfirdir, Müslümanları öldürmeğe tecavüz etti, ülkelerini aldı, ben öyle görüyorum ki sen o taraftan üzerine var, ben de bu tararaftan üzerine varayım, elbirlik olarak onu çarpalım, ülkelerden kovalım, ben sana onun elindeki İslâm ülkelerini veririm». Sultan buna teşekkür etti, kıymetli bir hediye ile elçi gönderdi. Elçiler Seyyidi Şerif İmadüddin Abdürrahim Haşimîi Abbasî ile Emîr Farisüddin Akkuş Mesudîi Esedî idiler. Hediyeler arasında bu topraktaki acaip yabani hayvanlardan fil, zurafa, maymunlar, aklı, karalı Mısır yaban eşekleri, soy develer, Mısır eşekleri; bir çok libas, mücevherat Gümüş Şamdanlar, Abedanî [1] hasırlar, kumaşlar, Çin kapları, İskenderiye elbisesi [2] Darıtızaz [3] mamulâtı, birçok şekerlemeler, beyaz şekerler var idi Mektupta tekliflere hazır olmak, dostça yaşamak, Hülâgû aleyhine yardımda bulunmak gibi hususlar da var idi [4] elçiler İstanbula vardıklarında Tekfur Vasilos Kör Mihail frenkler ile olan savaş dolayısile orada yok idi. Elçilerinin geldiklerini haber alınca onları istedi. Yirmi gün bütün mamur yerlerden geçerek Kisay kalasında buluştular. Tekfur onları eyi karşıladı, [5] ağırladı, (Kıpçak) şehirlerine gitmeleri için müsaadeyi vaadetti, yanında Hülâgû elçilerine rasgelmekle Hülâgû'nun buna muttali olmasından korktuğu için gitmelerinin gecikeceğinden

[1] Abedan| Yemende bir mahal, Abdan Mervde bir köydür. Abbadan Fars denizi üzerinde Diclenin denize döküldüğü yerde bir mahaldir. İz. [2] İskenderiyenin ipek mendili, ipek gömleği meşhur idi, بدایع الزهور. İz. [3] Nefis, ve sultanî dokuma fabrikası [4] Sireti Melik zahir müellifi Sahip İzzüttin İbni Şeddat Melikizahir'in elçilerini Eşkerî'nin gecikdirmesi sebebini hikâye ediyor, şöyleki: T. H. [5] Onlara sevinç gösterdi. T. H.

naşi onlara özür diledi [1]; sonra İstanbula dönmelerini, kendisinin avdet edip onların masraflarım görünciye kadar orada kalmalarını emretti [2]. Yanında tam bir yıl üç ay geçinciye kadar vadini uzatıp durdu. Bunların burada kalmaları uzayınca bunlar Eşkerî ye haber gönderip «şayet bizim (Bereke Hana) gitmemize müsaade olunmıyacak ise bizi Mısıra iade et» dediler[3] [bunun üzerine Tekfur yalnız Şerife izin verdi. Onlara yine Hulügû'dan korkusu dolayısile üzür diledi [4] artık Şerif döndü Faris [5] iki sene daha gecikti. Tâ ki beraberinde bulunan hayvanların pek çoğu telef oldu[6]. Sonra Bereke'nin askeri İstanbul üzerine yürüyüp etrafını yağma etti, orada bulunan Vasilos kaçtı, Faris Mesudî'yi [7] Bereke ordusu kumandanına şunu söylemek üzere gönderdi: Bu ülkeler Sultan Melikizahir'in and ve barışındadır. Han [8] Sultan ile barışık olan ile barışık; andı olan ile andlıdır. Bunun üzerine kumandan bu sözü kendi yazısile yazmasını istedi, Farisı Mesudî de kumandana, bu hususu kendi yazısiyle yazdığı gibi kendi ihtiyarile burada kaldığını, yoksa İstanbul Tekfurunun Bereke'ye gitmeden alıkoymadığını da yazdı. Bereke ordusu İstanbul üstünden kalktı, İstanbul kalelerinin birinde mahbus olan Sultan İzzuddin'i yanlarına alıp kaleden çıkardılar [9] sonra Vasilos Faris'i [10] Berke'ye gönderdi. Yanına birde tarafından elçi koştu. Kendisine yardımda bulunmak, memleketi müdafaa eylemek üzere [11] her yıl üçyüz atlas elbise göndermesine karar verdiğini müş'ir bir de mektup yolladı. Faris Bereke'ye vardı, Bereke ile buluştuğu vakit askerini alıkoymasından dolayı onu ta'yip etti, Faris İstanbul Tekfuru beni [12] menetti demesi üzerine ordu kumandanına

[1] Hülâgû'nun, kendisi için geldiklerinden haberdar olur korkusile T.H. [2] Bu da onun bir hilesi idi. T.H. [3] Yani bize, memlekete dönmeye izin verilsin T.H. [4] Onları gitmekten alıkoymasına şu özrü gösterdi: kendi ülkeleri sultan Rüknüddin memleketine mücavir olan ülkelerden uzak; Hülâgû memleketine mücavir olan ülkelere yakındır. Hülâgû, ne vakit Mısır Padişahının elçilerinin Berekeye gitmelerine bıraktığımı duyarsa benim ile onun arasındaki barışın bozulduğu vehmine düşer, olabilir ki ona mücavir olan şehirlerimi yağmaya koşar. T.H. [5] Farisüddin Akkuş. T.H. [6] Hayvan, köle helâk oldu. Diğerleri de bozulmağa yüz tuttu T.H. [7] Emîr Farisüddin Akkuş T. H. [8] Bereke T. H. [9] Kendisi Dobrica kıt'asına, oğlu Gıyaseddin İstanbul içinde mahpus idi. iz [10] Emîr Farisüddin T. H. [11] Kendisi ile andlaşmak ve barışmak üzere T.H. [12] Hareketten T. H.

yazdığı yazısını çıkarıp: Ben sana Melikizahir için çıkışmıyorum[1]. Sonra Sultan İzzüddin Melikizahire mektup yazıp bütün bunları; Faris'ten sudur eden bütün kusurları [2] bildirdi.

Muhiddin ibni Abdüzzahir der ki Melikizahirin elçileri Bereke Han ile buluşmadan evvel yollarında İnegöl şehrinde Tekfur Eşkerî'ye uğradılar, sonra yirmi gün zarfında İstanbula vardılar, oradan Sudak [3] kıyısındaki Daksita'ya vardılar, onları orada Tayuk[4] adlı bir vali karşıladı, yanında posta beygirleri vardı, bu yerin adı Kırımdır ki burada Kıpçaklar, Ruslar, Alanlar sakin olur; deniz kıyısından bu şehre kadar bir günlük yol vardır. Sonra başka birgün daha yürüdüler, bütün bu cihetlerde hâkim olan ve on bin askere kumanda eden Tok Buga adlı bir kumandana rasgeldiler, oradan kalkıp İtil ırmağına kadar çadırlar ile koyunlar ile, mevaşi ile mamur olan sahrada yirmi gün daha yürüdüler. İtil tatlı, Mısır Nili kadar geniş bir ırmaktır, orada Rus gemileri bulunur. Burası Bereke Hanın konağıdır. Bu sahile bütün zahireler diğer yerlerden getirilir [5]. Elçiler yaklaşınca arapça ve türkçe konuşan vezir Kazvinli Şerefüddin onları karşıladı, güzel bir yere indirdi. Et, balık süt vesaire gibi şeyler ile konukladı, Bereke Han da yakın bir yere indi, elçileri huzura istedi [6] Elçilere, huzura girecekleri zaman ne yapacaklarını öğretmişlerdi: Sol taraftan girerek ellerinden mektuplar alınınca sağ tarafa geçerler, diz üstü otururlar, hiç biri otağa ne kılıç, ne bıçak, ne silâh ile giremez, ayağile otağın eşiğine basamaz, [7] silâhını çıkardığı zaman

[1] O, yalanından - senin ile beraber gönderdiği şeylerin bozulmasından dolayı seni yakalamağa benden daha lâyıktır T. H. [2] Mücerret ülkenin Melikizahir'in andında olması vehmile Bereke ordusunun İstanbuldan kaldırması ki buna mukabil bozulan hediyelerin kıymetini alabilir idi, çünkü eşkeri kıymetini vermeğe mecbur idi. Farisüddin Mısıra döndükte sultan ile buluştu, sultan yaptığı işten dolayı onu cezaya çarptı, yakaladı, ondan, beraber gelen malları aldı ki kıymeti kırk bin altın değerinde idi, Faris'in gelmesi 665[1267] yılı Cemaziyülahirinde idi T.H. [3] Eşkerî tarafından. Sonra başka bir karaya gitmek üzere denize açıldılar, uzaklığı güzel hava ile on gün ile on iki gün arasında idi. Sonra Sudak denilen dağa çıktılar.T.H.[4] Tabuk T.H. [5] Bu yollar boyunca onlara zahireler, koyunlar verilmiştir. İbni Abdüzzahir. İz. [6] Sonra Bereke Han huzuruna girdiler, vezir Şerefüddin hizmetlerinde idi, âdet veçhile huzurda bulundular. T. H. [7] Eşik tekin değildir; çarpar. bu adet «Şamanizm» den alınmadır. İz.

sol yanına çıkarır. Yayını kuburdan çıkarır, yayın kirişini ayırır, oklukta ok bırakmaz, orduda karyemez, elbisesini çıkarmaz [1], yıkamak lâzım ise gizlice yıkar. Bereke Han beşyüz atlı sığar [2] beyaz keçe ile örtülü, içi ipek kumaşlarla, Hatayi denilen ipek ile astarlı, mücevherat ve inci ile donatılmış büyük bir otağda, taht üzerinde, nıkris hastalığından dolayı üzerinde yastık bulunan bir sandalyede idi, yanında Tağtagay adlı büyük hatun var idi. Bundan başka onun Çiçek hatun ile Güher hatun adlı iki karısı daha var idi, oğlu yok idi, ondan sonra Veliahd gösterilen kardeşinin oğlu Batu Han oğlu, Sartak oğlu, Tugan oğlu, küçük emîr demek olan emîr oğul [3] Mengûtemir dir. Bereke Han ile Sartak ana ve baba bir iki kardeştir, Bereke Han bu tarihte 56 yaşında idi. Bereke Han yeyni sakallı, büyük yüzlü, sarı renkli, saçı kulaklarına kadar taranmış idi, kulağında sekiz köşeli mücevherat bulunan altın halka, eğninde hatayî kaftan, başında kalpak, belinde yeşil Bulgar kayışı ile cevahirlenmiş altın kemer [4]. Ayaklarında kırmızı, savrî denilen deriden yapılmış çizme, belinde kılıç bulunmayıp kemerinde altına batırılmış eğri siyah boynuzlar var idi, yanında elli [5] emîr otağında sedirler üzerinde oturuyorlar idi. Elçiler huzura girince elçilik merasimini ifa eylediler. Bu hal onun pek hoşuna gitti. Bereke mektubu alıp vezire okumasını emretti, sonra elçileri sağından nakletti [6], huzurunda bulunan emîrlerin arkasındaki otağın yanına oturttu, onlara kımız, sonra pişmiş bal, daha sonra et ve balık getirtti. Elçiler yediler, sonra karısı Çiçek hatunun katına inmelerini emretti. Sabahleyin, hatun kendi otağında onlara ziyafet verdi, sonra akşam üzeri konaklarına döndüler, Bereke Han elçileri sair vakitler de ister, onlardan fil, zürafa, Nil, Mısır yağmurunu sorar idi. Dedi ki âdem oğlunun bir kemiği Nil üstüne gerilip uzandığını, üzerinden insan geçtiğini işittim. Onlar «biz onu görmedik, bizde o, yoktur» dediler, yanında yirmi altı gün kaldılar. Bereke Han onlara,

---

[1] Âdetleri üzere korunmak için serer İz. [2] Yüz adam alır. Beşyüz kadar nefer de alır deniliyor. T. H. [3] Emîr Malay İz, [4] Belinde Bulgar kayışı asılı mücevher altın kemer. T.H. [5] Elli veya altmış emîr. T.H. [6] Solundan sağına. T. H.

Eşkerî ülkesinde tedavül eden bir miktar altın verdi, sonra adı geçen karısı onlara kaftan giydirdi. Onların yanlarına elçileri Erbuğa, Ertemir ve Onamas'ı koşarak gönderdi. Bereke Han yanında Şeyh Ahmedi Mısrî adlı Feyyum ahalisinden biri var idi, itibarı ziyade idi. Emîrlerin her birinin yanında müezzin ve imam var idi, her hatunun da bir müezzin ve imamı bulunurdu, küçüklerin mektepleri var idi ki Kur'an okurlar idi. Elçiler 665 yılına (1266) kadar [1] bulundular, inşaallahü Taalâ bunun zikri gelecek.

[1] Veya elçiler döndüler. Eşkerî ülkesinde kaldılar. H. T.

فى هذه السنة (يعنى فى سنة ٦٦١) وصل رسولان من جهة بركة فى حادى عشر رجب احدهما يسمى جلال الدين بن قاضى دوقات والاخر عزالدين التركانى فى البحر الى الاسكندرية وكان مضمون الرسالة انت تعلم انى محب لهذا الدين وان هذا العدو يعنى هولاون كافر وقد تعدى على قتل المسلمين واستولى على بلادهم وقد رأيت ان تقصده انت من جهتك واقصده انا من جهتى ونصدمه يداً واحدة ونزيحه عن البلاد وانا اعطيك ما فى يده من بلادالاسلام فشكرله السلطان على ذلك ونفذ اليه هدية حسنة ورسولا وهوالسيد الشريف عمادالدين عبدالرحيم الهاشمى العباسى والامير فارس الدين اقوش المسعودى الاسدى صحبة رسل بركة وكان فى جملة الهدية من الوحوش الغريبة فى تلك الارض فيل وزرافة وقرود وحمير وحشية عتابية وهجن وحمير مصرية وجملة كثيرة من ملبوس ومصاغ وشمعدانات فضة وحصر عبدانية وامتعةواوان صينى وثياب سكندرى ومن عمل دار الطراز وسكريات وسكر بياض شيئاً كثيراً وكان ضمن الرسالة الدخول فى الطاعة وطلب الصلح والمعاضدة على هولاون [1] فلما وصلوا القسطنطنية وجدوا الباسلوس [2] كر ميخايل صاحبها غائبا فى حرب كان بينه وبين الافرنج فلما بلغه وصولهم طلبهم اليه فساروا فى مدة عشرين يوماً فى عمارة متصلة واجتمعوا به فى قلعة كسايا فا قبل عليهم [3] وا كرمهم ووعدهم فى المساعدة على التوجه على البلاد ووجدوا

[1] Mısır elçisinin tevkıfi hakkındaki haberler İbni Şeddad'ın eserlerinden alınmıştır. Buda Viyanada ki İbnilfurat'ın yazma nüshasından anlaşılıyor. Bu yazmada İbnilfurat bazı ilâvelerde bulunuyor ve bu söz tekrarlandıktan sonra « حكى الصاحب عزالدين ابن شداد مؤلف سيرة الملك الظاهر فى سبب تأخير رسل الملك الظاهر عن الاشكرى مامعناه » ibaresi vardır, burada en mühim vakalar bildiriliyor. N. Φ. harflerile değişiklikleri gösteriyorum T. H. [2] veya البالئلوغوس İz. [3] واظهر لهم المسرة ـ N.Φ.

عنده رسلا من جهة هولاون فاعتذر اليهم عن تأخير مسيرهم لخوفه لئلا يطلع هولاون على ذلك[1] ثم امرهم بالرجوع الى القسطنطينية وان يقيموا بها حتى يعود ويجهزهم [2] ثم لم يزل يعا طلهم الى ان مضت لهم عنده سنة وثلثة اشهر فلما طال مكثهم بعثوا اليه يقولون ان لم يمكنك المساعدة على توجهنا فاعدنا الى مصر[3] فاذن للشريف بالعودة وحده «واعتذر ايضا اليهم خوفا من هولاون» [4] فعاد الشريف وتأخر الفارس [5] مدة سنتين حتى هلك اكثر ما كان معه من الحيوان [6] ثم ان عسكر بركة قصد القسطنطينية واغار على اطرافها وهرب الباليولوغوس الذى كان فيها وبعث الفارس المسعودى [7] الى مقدم عسكر بركة يقول له ان البلاد فى عهد السلطان الملك الظاهر وصلحه وان القان بركة فى صلح من صالحه وعهد من عاهده فطلب خطه بذلك فكتب له خطه بذلك وانه مقيم باختياره وانه لم يمنعه [8] من التوجه الى بركة فرحل عسكر بركة من القسطنطينية [9] واستصحب معه السلطان عزالدين فانه كان محبوساً فى قلعة من قلاع القسطنطينية فاخرجوه منها ثم ان الباسلوس جهز الفارس [10] الى بركة وبعث معه رسولا من جهته و رسالة مضمونها ان يقرر على نفسه ان يحمل اليه كل سنة جملة من الاموال منها [11] ثلثمائة ثوب اطلس على ان يكون فى معاضدته [12] ومدافعا عن بلاده ثم توجه الفارس الى بركة فلما اجتمع به انكر عليه تأخيره فقال ان صاحب القسطنطينية منعنى [13] فاخرج بما كتب به لمقدم عسكره فقال انا ما اؤاخذك لاجل الملك الظاهر [14] ثم ان السلطان عزالدين كتب الى السلطان الملك الظاهر يعرفه جميع ذلك

---

[1] لخوفه من هولاكو ان يطلع على ما وصلوا بسببه N. Φ. [2] وكان ذلك خديعة منهم – [3] N. Φ. فليأذن لنا فى الرجوع الى بلادنا N. Φ. – [4] Tırnak içinde bulunan 6 kelimelerin yerine İbnilfurat'ta şu ibareler vardır : واعتذر بمنعهم عن التوجه لكون ان بلاده بعيدة عن البلاد المجاورة لمملكة السلطان ركن الدين وقريبة من البلاد المجاورة لمملكة هولاكو وانه متى سمع انى مكنت رسل صاحب مصر من التوجه الى بركة يوهم انتقاض الصلح بينى وبينه فربما تسارع الى نهب ما جاوره من بلادى» N. Φ. – [5] فارس الدين اقوش N. Φ. – [6] حيوان ورقيق وتسارع الفالى غيره N. Φ. – [7] الامير فارس الدين اقوش N. Φ. – [8] Metinde « لم يمتنع » yazılmıştır İz. [9] Metinde القسطنطينيه den evvel « على » vardır. İz. [10] الامير فارس الدين N. Φ. – [11] Metinde « فى جملة ما يحمله كل سنة » yazılmıştır. İz. [12] ان يكون معاهداً ومصالحاً له N. Φ. – [13] من الحركة N. Φ. — [14] وهو اولى منى باخذك على كذبك وافسادما ارسله معك N. Φ. —

وما صدر من الفارس من التقصير [1] قال محى الدين ابن عبد الظاهر انه كان قبل اجتماع
رسل الملك الظاهر بالملك بركة مروا فى طريقهم بالملك الاشكرى فى مدينة اينة ثم رحلوا
الى القسطنطينية فى مدة عشرين يوماً ثم منها الى دقسيتا وهى ساحل سوداق [2] فالتقاهم
الولى بتلك الجهة واسم طابوق [3] وعنده خيل البولاق يعنى البريد واسم هذه الارض
القرم ويسكنها عدة من القفجاق والروس والعلان ومن الساحل الى هذه القرية مسيرة
يوم واحد ثم ساروا الى برية يوما اخر فوجدوا مقدما اخر اسمه طوق بغا وهو مقدم
عشرة الاف وهو الحاكم على تلك الجهات جميعها ثم ساروا عنه مسيرة عشرين يوماً فى صحراء
عامرة بالخركاوات والاغنام والمواشى الى نهر اتيل وهو نهر حول سعته سعة نيل مصر وفيه
مراكب الروس وهو منزلة الملك بركة وهذا الساحل تحمل اليه الاقامات من سائر تلك
الاراضى [4] فلما قاربوا التقاهم الوزير شرف الدين القزوينى وهو يحدث [5] بالعربية
والتركية فانزلهم فى منزلة حسنة وحمل اليهم الضيافة من اللحم والسمك واللبن وغير ذلك
واصبح الملك بركة نازلا [6] فى منزلة قريبة واستحضر الرسل [7] وكانوا قد عرفوهم
مايفعلونه عند دخولهم عليه وهو الدخول من جهة اليسار واذا اخذت الكتب منهم
ينتقلون الى جهة اليمين ويكون الجلوس [8] على الركبتين وان لا يدخل احد [9] الى
خركاته بسيف ولا سكين ولا عدة ولا يدوس برجله عتبة الخركاة واذا قلع احد عدته يقلعها
على الجانب الايسر وينزع قوسه من القربان ويفك وتره ولا يدع فى تركاشه نشابا ولا يأكل
ثلجا ولا يغسل ثوبه فى الاردو فان اتفق غسله ينشره خفية ثم انهم وجدوا الملك بركة
فى خركاة كبيرة تسع خمس مائة فارس [10] وهى مكسوة لباداً ابيض ومن داخلها مسترة
بعيدات وخطائى ومكللة بجواهر ولؤلؤ وهو جالس على تخت مرخى الرجلين على كرسى

---

[1] وكونه رحل عسكر بركة عن القسطنطينية بما اوهمه من كون البلاد فى عهد الملك الظاهر وكان قادراً ان يأخذ منه فى مقابلة ترحيله عنه قيمة ما افسد من الهدية لاضطراره الى ذلك فلما رجع فارس الدين الى مصر واجتمع بالسلطان نقم عليه لفعله وقبض عليه واخذ منه ما كان وصل معه من البضايع وكانت قيمتها اربعون الف دينار وكان وصوله فى جمادى الاخر سنة خمس وستين وستمائة — N.Φ.
[2] من جهة الاشكرى ثم ركبوا فى البحر الى البر الآخر ومسيرته مابين العشرة ايام الى يومين بريح طيبة ثم طلعوا الى جبل يعرف بالسوداق. N.Φ.
[3] طابوق — N Φ.
[4] «سيرة ابن عبد الظاهر»ده وحملت اليهم الاقامات والاغنام طول هذه الطرقات yazılıdır.
[5] Metinde «تحدث» dır. İz.
[6] Metinde «نزل» dir. İz.
[7] ثم حضروا عند الملك بركة والوزير شرف الدين فى خدمتهم فخدموه على العادة N. Φ.
[8] القعود — N.
[9] Metinde «معه» zaittir. İz.
[10] تسع مائة رجل وقيل تسع قدر خمسمائة نفر N.Φ.

وعليه مخدة فانه كان به وجع النقرس والى جانبه الخاتون الكبرى واسمها طغطغاى خاتون وله امرأتان غيرها وهاججك خاتون وكهر خاتون « وليس له ولد والمشار اليه بولاية العهد بعده ابن اخيه [1] ويعرف بامير اوغل يعنى الامير الصغير واسمه منكوتمر ابن طغان بن صرطق بن باتو قان والملك بركة وصرطق اخوان من ام واب وكان عمر الملك بركة الى ذلك التاريخ ست وخمسين سنة » [2] وصفته خفيف اللحية كبير الوجه فى لونه صفرة ياف شعر عند اذنيه فى اذنه حلقة ذهب فيها جوهرة مثمنة وعليه قباء خطائى وعلى رأسه سراقوج وحياصة [3] ذهب مجوهرة بسولق [4] بلغارى اخضر وفى رجله خف كيمخت احمر وليس فى وسطه سيف وفى حياصته قرون سود معوجة مقمعة بذهب وعنده خمسون اميراً [5] على كراسى فى خركاته فلما دخلوا عليه وادوا الرسالة اعجبه ذلك عجبا عظيماً واخذ الكتاب وامر الوزير بقراءته ثم نقلهم عن يمينه واسندهم مع جنب [6] الخركاة خلف الامراء [7] بين يديه واحضر لهم القمز وبعده العسل المطبوخ ثم احضر لهم لحماً وسمكا فاكلوا ثم امر بانزالهم عند زوجته ججك خاتون ولما اصبحوا ضيفتهم الخاتون فى خركاتها ثم انصرفوا آخر النهار الى منازلهم وصار السلطان بركة يطلبهم فى سائر [8] اوقاته ويسألهم عن الفيل والزرافة وعن النيل [9] وعن مطر مصر وقال سمعت ان عظما لابن آدم ممتد على النيل يعبر [10] الناس عليه فقالوا هذا مارأيناه ولا هو عندنا واقاموا عنده ستة وعشرين يوماً واعطاهم شيئاً من الذهب الذى يتعاملون به فى بلاد الاشكرى ثم خلعت عليهم زوجته المذكورة واعطاهم جوابهم وسيرهم ومعهم الرسل [وهم اربوغا وارتمر واوناماس وكان عند الملك بركة رجل فقير من اهل الفيوم اسمه الشيخ احمد المصرى له عنده حرمة كبيرة] [11] ولكل امير من امرائه عنده مؤذن وامام ولكل خاتون مؤذن وامام والصغار الذين عندهم لها مكاتب ويتلون القرآن واقاموا الرسل مدة غيبتهم [12] الى سنة خمس وستين وستمائة وسيأتى ذكره ان شاء الله تعالى.

---

[1] Bu beyana göre Bereke Batunun oğlu oluyor, doğrusu kardeşidir. İz. [2] Tırnak içindekiler İbnilfurat'ta yoktur. T.H. [3] وفى وسطه حياصة — N. Φ. [4] بجوهرة معلق بها صولق N. Φ. [5] خمسون امراً اوستون N. Φ. [6] عن يساره الى يمينه N. Φ. [7] الى جنب N. Φ. [8] الذين N. Φ. [9] فى اكثر N. Φ. [9] Metinde وسال zaittir. İz. [10] Metinde çok kere olduğu gibi cemi sigasiledir. İz. [11] Tırnak içindekiler İbnilfurat'ta yoktur. M. [12] Dört kelimeye bedel İbnilfurat'ta ورجعوا فاقاموا فى بلاد الاشكرى cümlesi vardır. M.

663, 670 VAK'ALARINA DAİR

663 (1264-1265) yılında Sultana, Hülâgû askerlerinin başına oğlu Abaka'nın geçtiği, Hülâgû'nun da rebiülâhirin yedinci günü sar'dan öldüğü haberi geldi, Hülâgû'yu günde iki kere sar'a tutardı, Hülâgû Merage şehrinde öldü. Tela kalasına naklolunup oraya gömöldü. Üzerine bir kubbe yapıldı [1] bir de Bereke'nin Abaka üzerine yürüyüp bozduğu haberi geldi.

670 (1271-1272) yılında Sultana, Dimişka Batu oğlu Sartak oğlu Togan oğlu Mengûtemir katından Bereke ailesi elçileri geldiler, Mengûtemir elçileri deniz yolile göndermişti. Elçiler Eşkerî ülkesinden çıktıklarında Marsilyalıların bir korsan gemisine rasgeldiler, Marsilyalılar onları yakalayıp Akâya götürdüler. Akâdaki mutasarrıfları onları tayip ettiler, bizim Sultan ile andımız olmakla elçilerden hiç birini Babı humayuna gitmelerini menedemeyiz dediler, sonra onların masraflarını görüp Dimişka gönderdiler, Marsilyalılar elçilerden aldıkları hediyeleri geri vermediler. Elçiler Sultan ile buluştuklarında yanlarında olanı bildirdiler. Sultan İskenderiyeye adam gönderdi, oradaki Marsilya Tüccarını, arkadaşlarının aldıkları *malların bedellerini verinciye kadar tasarruftan* ve seferden menetti. Bereke ailesi elçilerinin ellerindeki mektubun mazmunu şu idi: «Hülâgû ailesinin elinde bulunan bütün islâm ülkeleri Sultanın olacak idi, Sultandan onlara karşı imdat kuvveti, Hülâgû ailesinin kökünü kurutmak için yardım istiyorlardı.»

[1] Hülâgû Mogol âdeti üzere bir din ile mütedeyyin değil idi.

النجوم الزاهرة İz.

METNİN ASLI

فى هذه السنة (يعنى فى سنة ٦٦٣) ورد الخبر الى السلطان ان عساكر هولاون اجتمعت على ولده ابغا وان هلاون هلك فى سابع ربيع الاخر بمرض الصرع وكان هلاكه ببلد مراغة ونقل الى قلعة تلا ودفن بها وبنى عليه قبة وان بركة قصد ابغا وكسره .

فيها (يعنى فى سنة ٦٧٠) وصلت رسل بيت بركة الى السلطان الى دمشق من عند منكوتمر بن طغان بن صرتق بن باتو ارسلهم فى البحر وكانوا لما خرجوا من بلاد الاشكرى صادفهم مركب من المرسلين فاخذوهم ودخلوا بهم [1] عكا فانكر من بها من المتصرفين عليهم وقالوا نحن حلفنا للسلطان ان لانمنع احداً من الرسل من الوصول الى بابه ثم جهزوهم وسيروهم [2] الى دمشق ولم ترد المرسلين مااخذوه منهم وكان معهم هدية فلما اجتمعوا بالسلطان عرفوه بما كان معهم فبعث الى الاسكندرية ومنع من كان بها من المرسلين من التجار من التصرف والسفر حتى يعوضوا ما اخذه اصحابهم وكان مضمون الرسالة التى على ايدى رسل بيت بركة مكتوبا بان جميع [3] ما كان فى ايدى المسلمين من البلاد التى استولى [4] عليها بيت هولاون تكون للسلطان [5] وطلبوا منه ان يجدهم عليهم ويعينهم على استيصال بيتهم .

[1] Metinde «فاخذوا ، ودخلوا» sigaları müfret müzekker olarak yazılmıştır İz. [2] Metinde göründüğü gibi mefret zamiri ile yazılmıştır İz. [3] Metin nüshasında «بجميع» yazılmıştır İz. [4] Metin nüshasında cemi müzekker sigasile «استولوا» yazılmıştır. İz. [5] Metinde «تكون للسلطان» ibaresi yazılmamıştır ki eksiktir İz.

698 VAK'ALARINA DAİR

698 (1299) yılı ramazan ayında Sudaktan gelen tüccar, şu haberi getirdi: «Bereke ülkesi tahtına oturan Nogay Hanın [1] bu sene bahar iptidasında büyük bir ordu ile Sudaka varıp Sudak ahalisine, kendi taraftarı olanların aileleriyle, mallariyle şehri bırakıp dışarı çıkmalarını emretti, bunun üzerine ona taallûku olanların hepsi çıktılar ki, şehrin üçte birinden fazla idiler. Sonra askere şehri sarmaları emrini verdi, durdu ahaliyi birer birer istedi, işkence etti, bütün mallarını aldıktan, ahaliyi öldürdükten sonra şehri ateşe verdi, gûya yok imiş gibi orasını düpdüz etti». Bunun sebebi şu idi: Sudak mahsulü dört Tatar padişaları arasında taksim olunur idi biri bu Nogay idi ki Mısır padişahı ile aralarında sevgi var idi, onun ile mektuplaşır ve hediyeleşir idi. Onlar şöyle beyan ettiler: «Ortakları olan hanlar, ona müteallik olan hukukta naiblerine tecavüz etmekle bu vaziyet onu böyle yapmağa mecbur etmiştir».

[1] Burada Nogay Tokta ile karıştırılmıştır, çünkü Ayni tarihin 700 yılındaki fıkrasının manası şudur: «Kıbcak, İtil ırmağına kadar Sudak Hanı Bereke Hanın kardeşi oğlu Toktadır«. M. Demek ki burada bir zuhul vardır İz.

METNİN ASLI

فيها (يعنى فى سنة ٦٩٨) فى شهر رمضان وصلت [1] التجار من سوداق واخبروا ان الملك نوغاى الذى جلس على تخت مملكة بركة [2] فى هذه السنة فى اول الربيع وصل الى صوداق ومعه عسكر كبير [3] فامر لاهل صوداق ان كل من كان من جهته فليطلع [4] الى ظاهرها هو واهله وماله فطلع [5] جميع من هو متعلق به وهو [6] اكثر من الثلث [7] ثم امر العسكر فاحتاطوا بالبلد [8] وبقى يطلب اهل البلد واحداً بعد واحد [9] ويعاقبه ويأخذ جميع ماله ثم يقتله الى ان قتل جميع من فى البلد وبعد ذلك القى فيها النار وتركها دكا كانها لم تكن وسبب ذلك ان صوداق كان محصولها [10] يقسم بين اربع ملوك من التتار احدهم الملك نوغاى [11] وهوالذى له صحبة بصاحب مصر ويراسله ويهاديه فذكروا ان الملوك الذين كانوا شركاءه تعدوا على نوابه فى الحقوق المتعلقة به فحمله ذلك على مافعل [12] .

---

[1] Metinde «وصلوا تجار» basılmıştır ki nahve uygun olmaz. İz. [2] Ayni tarihinde (700) tarihinde bu cümle vardır : وملك القفجاق وصوداق الى نهر اتل dir. «تختا قاآن وهو ابن اخى الملك بركة» Metinde. [3] Metinde «عسكراً كبيراً» dir ki nahve uymaz. İz. [4] «فليخرج» nüsha, İz. [5] فخرج nüsha, İz.[6] من كانوا متعلقين به وهم nüsha. İz. [7] Metinde gördüğü gibi «الثلى» yazılmıştır. İz. [8] Metin nushası «بها» dır. İz. [9] Metinde« اهل البلد » düşmüş, «واحد واحد» yazılmıştır. İz. [10] Metin nüshası « متحصلها من الحقوق وغيره » dir, İz. [11] Metinde (نوغاى الملك) yerine (هذا ابقاى) sic dir. İz. [12] « فتعدى شركاؤه من الملوك على نوابه فقتل » Te. İz.

TACİR HACI İBRAHİM BİN MEHMED MES'UDÎ İLE MA'NUK MARDANÎ VE ŞEMS MEHMED SİNCARÎ'NİN HACI BEYANLARI

Bunlar 700 (1300 - 1301) yılında Kahirede şöyle beyan ettiler: Bereke'nin kardeşi oğlu olup adı geçen Nogay Han ki yukarda söylendiği gibi Sudak ahalisini öldürmüştü. Onunla Tokta Han arasında büyük savaş vaki oldu, sonra Tokta ona galebe çalmakla bütün Kıpçak ülkesini almıştı, bu hanın yaşı otuza varmaz, Horasan sınırında komşusu olan Kazan Han ile barış etmiştir, öyle rasgeldi ki bu zamanda dünyanın bütün padişahları genç olup hiçbiri otuz yaşına girmemişti, memleketi idareleri, istiklâlleri 694 yılından başlar. Bu zamanda Mevlâna Sultan Melik Nasır yirmi yaşına basmamış idi, batı padişahlarının da genç oldukları söyleniyor. Tanrı en eyi bilir.

Hicretin 704 (1304 - 1305) yılı girdi. Kıpçak sahrası Hanı müslüman olan Bereke Hanın kardeşi oğlu Tokta Han idi.

METNİN ASLI

ذكر الحاج ابراهيم بن محمد المسعودى الناصر والحاج معنوق الماردانى
والشمس محمد السنجارى جميعهم

ذكروا بالقاهرة فى سنة سبع مائة ان الملك نوغاى بن ابن اخى بركة [1] المقدم ذكره الذى قتل اهل سوداق كما تقدم ذكره وانه جرت بينه وبين الملك تختا وقعة عظيمة ثم انتصر عليه وانه استولى على مملكة القفجاق جميعها وهذا الملك لم يبلغ من العمر ثلاثين سنة وكان قد صالح الملك قازان وهو مجاوره فى حدود خراسان واتفق ان ملوك الدنيا جميعهم فى ذلك الوقت كانوا شباباً لم يبلغ احد منهم ثلثين سنة ومبدؤ ولايتهم وتملكهم من سنة اربع وتسعين وستمائة وكان مولانا السلطان الملك الناصر فى ذلك الوقت لم يبلغ عشرين سنة وقيل ان ملوك الغرب [2] ايضا شباب والله اعلم

ودخلت سنة اربع وسبع مائة للهجرة وصاحب بر القفجاق الملك طقطاى ابن اخى السلطان بركة وهو مسلم.

---

[1] Metinde «اخوبركه» dir, İz. [2] Tel. Metinde[*]من المغرب ان ملوكها وذكروا الواصلين dır. İz.

[*] Metin nüshasında الواصلين yazılmıştır.

704,706,707 YILLARI VUKUATI

704 (1304 - 1304) yılında Bereke Hanın kardeşi oğlu Kıpçak sahrası vesaire hanı Tokta Hanın elçileri büyük hediyeler, köleler ve cariyeler ile geldiler, bunlar deniz yoliyle İskenderiyeye gelmişlerdi. Mektuplarının mazmunu şu idi: Biz Harbendeye Tebriz sınırına kadar Horasanı istemek üzere haber gönderdik, bizim azmimiz ona karşı hareket etmektir, askerlerinizi toplayıp bize gelin, onu ülkeden kovmak üzere buluşalım, atınızın ayağının bastığı ülke sizin, bizim atımızın ayağının da bastığı ülke bizim olsun. Müverrih [1] der ki bundan dolayı [2] Harbende de barış istemek üzere elçiler göndermişti. Sonra elçilerin yollukları hazırlandı, ağırlandıktan sonra iade olundular. Sultan, elçilerine kendi tarafından Emir Seyfüddin Balabanı Sarhadiyi elçi koştu.

706 (1306-1307) yılı Sultanın, Tokta Han katındaki elçileri olan Emir Seyfüddin Balabanı Sarhadi, Seyfüddin Balaban Hakimî, İmrahor Fahrüddin Mahmudu Şemsi; Tokta tarafından Namun adlı elçi ile birlikte geldiler, elçi pek ziyade ağırlandı, cevap ile iade olundu, bilesince Defterdar Bedrüddin Bekmiş, yukarda adı geçen Fahrüddin ve Süngur Eşkar yola çıkarıldılar.

707 (1307-1308) yılı girdi. Demirkapıdan Kıpçak sahrasına ve Sudağa, Harzemden İstanbul sınırına kadar olan yerler hep Tokta Hanın elinde idi, adı Cingiz Han oğlu Sayın Han oğlu Sartak oğlu Toğan oğlu Mengûtemir oğlu Tuhta'dır ki Bereke Hanın kardeşi oğludur.

[1] Müellif Mufaddal İz. [2] Tokta Hanı dedirgin etmek için İz.

وفيها (يعنى فى سنة ٧٠٤) وصلت رسل الملك طقطاى بن اخى الملك بركة صاحب بر القفجاق وغيره ومعهم هدية عظيمة ومماليك وجوار وكان وصولهم فى البحر الى الاسكندرية ومضمون رسالتهم انا نحن قد ارسلنا الى خربندا نطلب منه خراسان الى حد توريز [1] وفى عزمنا الركوب عليه [2] فتجتمع عساكركم وتلاقى [3] ونجتمع نحن وانتم على طرده من البلاد وحيث ما وصلت خيلكم من البلاد فهو لكم وحيث ما وصلت خيلنا من البلاد فهو لنا قال المورخ ولاجل هذا ايضا سير خربندا الرسل بطلب الصلح ثم جهزت الرسل واعيدوا بعد الاكرام وارسل السلطان صحبتهم الامير سيف الدين بلبان الصرخدى رسولا من عنده .

وفيها (يعنى فى سنة ٧٠٦) عادت رسل السلطان من عند الملك طقطاى وهم الامير سيف الدين بلبان الصرخدى وسيف الدين بلبان الحكيمى وفخر الدين محمود امير اخور الشمسى [4] وصحبتهم رسول من جهة طقطاى اسمه نامون فبولغ فى اكرامه واعيد بالجواب وسفر معه بدر الدين بكمش الخزندارى وفخر الدين المذكور اعلاه وسنقر الاشقر [5] .

ودخلت سنة سبع وسبع مائة . . . ومن باب الحديد الى بر القفجاق وصوداق وخوارزم الى حد القسطنطينية فى يد الملك طقطاى واسمه توختا بن منكوتمر بن طغان ابن صرتق بن ساين خان بن جنكز خان [6].

---

[1] Avam diliyle Tebriz demektir. İz. [2] Metinde «ليه» dir. İz. [3] Te. Metinde (وتلاقينا) dır. İz. [4] Nüveyrî metinde «الشمس» yerinde «وسنقر الاشقر» yazılmıştır.İz. [5] Nüveyrî, metninde « وسنقر الاشقر » yoktur. [6] Metinde منكوتمر ile ساين arasındakiler yazılmamıştır.İz.

710,711 YILI VAK'ALARI

710 (1310-1311) yılı girdi: Kıpçak sahrası Hanı, Cingiz Han oğlu Sayın Han oğlu Sartak oğlu Toğan oğlu Mengûtemir oğlu Tuhta idi. Ülkesinin sınırları uzunluğu itibarile İstanbul denizinden İrtiş ırmağına kadar altı aya yakın, enliliği Bulgar [1] ilinden Demirkapıya kadar dört aya yakındır.

711 (1311-1312) yılı Tokta Han katından, Melik Nasırın elçileri döndüler. Frenkler onları ve Toktanın elçilerini esir ettiler, bunlar altmış kadar idiler [2]. Bunları sahil şehirlerine uğradıp Trablus Şama götürdüler. Orada satılığa çıkardılar, fiatinde aşırı dereceyi buldular, altmış bin altın istediler, [3] Eyase götürdüler, bu fiat ile Sis Tekfuruna satmak istediler, Tekfur bunları almaktan çekindi. Sonra bunları Sakız adasına götürdüler. Sultan bunu haber alınca İskenderiye hududundaki Frenk tüccarını seferden alıkoyup mallarına haciz koymalarını emretti, ancak elçilerin gelmesiyle onların sal.verileceğini, mallarının bırakılabileceğini iltizam etti. Cineviz Taciri Şekran Sakız adasına müteveccih olarak yola çıktı. Onları kurtardı ve Mısır diyarına gönderdi. Bunların gelmeleri 712(1312) yılı rebiülevvelinin on altıncı gününde idi.

---

[1] Bulgar ili şimal tarafında, Bayındırlık sonundadır, merkezi Bular'dır تقويم البلدان İz. [2] Elçiler, tâbileri, âlimleri ile beraber hepsi altmış kişi idi İz. [3] Nakten altın isteyip hiç bir kimse almamağla Iz.

METNİN ASLI

ودخلت سنة عشر وسبع مائة . . وصاحب صحراء القفجاق الملك طقطاى وهو توختا بن منكوتمر بن طغان بن صرتق بن ساين خان بن جنكز خان وحد مملكته طولا من بحر اسطنبول الى شهر ارتش يكون قريباً من ستة شهور وعرضاً من بلغار الى باب الحديد قريباً من اربع شهور .

فى هذه السنة (يعنى فى سنة ٧١١) عادت رسل السلطان الملك الناصر من جهة الملك طقطاى فاسرهم الفرنج هم ورسل طقطاى وكانوا نحو ستين نفراً ومروا بهم على البلاد الساحلية ووصلوا بهم الى طرابلس الشام وعرضوهم للبيع[1] بها واشتطوا فى الثمن وطلبوا ستين الف دينار ثم توجهوا بهم الى اياس وعرضوهم[2] على صاحب سيس بهذا الثمن فامتنع من مشتراهم ثم توجهوا بهم الى جزيرة المصطكى فبلغ السلطان ذلك فامر بالقبض على تجار الفرنج الذين بثغر الاسكندرية والحوطة على اموالهم والزم انه لايطلقهم ولا يفرج عن اموالهم الا بعد حضور رسله فحرج شكران الجنوى التاجر الى جزيرة المصطكى وخلصهم وارسلهم الى الديار المصرية وكان وصولهم[3] فى سادس عشر ربيع الاول سنة ٧١٢.

[1] Metinde واعرضوابيعهم dür. İz. [2] Metinde واعرضوهم dir. İz. [3] Nüveyride مثولهم، Telfikulahbarda hem وصولهم، hem مثولهم dır İ.z.

710,711 YILI VAK'ALARI

710 (1310-1311) yılı girdi: Kıpçak sahrası Hanı, Cingiz Han oğlu Sayın Han oğlu Sartak oğlu Toğan oğlu Mengûtemir oğlu Tuhta idi. Ülkesinin sınırları uzunluğu itibarile İstanbul denizinden İrtiş ırmağına kadar altı aya yakın, enliliği Bulgar [1] ilinden Demirkapıya kadar dört aya yakındır.

711 (1311-1312) yılı Tokta Han katından, Melik Nasırın elçileri döndüler. Frenkler onları ve Toktanın elçilerini esir ettiler, bunlar altmış kadar idiler [2]. Bunları sahil şehirlerine uğradıp Trablus Şama götürdüler. Orada satılığa çıkardılar, fiatinde aşırı dereceyi buldular, altmış bin altın istediler, [3] Eyase götürdüler, bu fiat ile Sis Tekfuruna satmak istediler, Tekfur bunları almaktan çekindi. Sonra bunları Sakız adasına götürdüler. Sultan bunu haber alınca İskenderiye hududundaki Frenk tüccarım seferden alıkoyup mallarına haciz koymalarını emretti, ancak elçilerin gelmesiyle onların sal.verileceğini, mallarının bırakılabileceğini iltizam etti. Cineviz Taciri Şekran Sakız adasına müteveccih olarak yola çıktı. Onları kurtardı ve Mısır diyarına gönderdi. Bunların gelmeleri 712(1312) yılı rebiülevvelinin on altıncı gününde idi.

[1] Bulgar ili şimal tarafında, Bayındırlık sonundadır, merkezi Bular'dır آخرالبلدان İz. [2] Elçiler, tâbileri, âlimleri ile beraber hepsi altmış kişi idi İz. [3] Nakten altın isteyip hiç bir kimse almamağla Iz

METNİN ASLI

ودخلت سنة عشر وسبع مائة . . وصاحب صحراء القفجاق الملك طقطاى وهو توختا بن منكوتمر بن طغان بن صرتق بن ساين خان بن جنكز خان وحد مملكته طولا من بحر اسطنبول الى شهر ارتش يكون قريباً من ستة شهور وعرضاً من بلغار الى باب الحديد قريباً من اربع شهور .

فى هذه السنة (يعنى فى سنة ٧١١) عادت رسل السلطان الملك الناصر من جهة الملك طقطاى فاسرهم الفرنج هم ورسل طقطاى وكانوا نحو ستين نفراً ومروا بهم على البلاد الساحلية ووصلوا بهم الى طرابلس الشام وعرضوهم للبيع[1] بها واشتطوا فى الثمن وطلبوا ستين الف دينار ثم توجهوا بهم الى اياس وعرضوهم[2] على صاحب سيس بهذا الثمن فامتنع من مشتراهم ثم توجهوا بهم الى جزيرة المصطكى فبلغ السلطان ذلك فامر بالقبض على تجار الفرنج الذين بثغر الاسكندرية والحوطة على اموالهم والزم انه لايطلقهم ولا يفرج عن اموالهم الا بعد حضور رسله فحرج شكران الجنوى التاجر الى جزيرة المصطكى وخلصهم وارسلهم الى الديار المصرية وكان وصولهم[3] فى سادس عشر ربيع الاول سنة ٧١٢.

[1] Metinde واعرضوابيعهم dür. İz. [2] Metinde واعرضوهم dir. İz. [3] Nüveyride مثولهم، Telfikulahbarda hem وصولهم، hem مثولهم dır İ.z.

712,713,715,717 YILLARI

712 (1313) yılı ramazanının sonlarında Mengûtemir oğlu Toğrulca oğlu Özbek Han Kıpçak sahrası ve çevresi ülkelerin tahtına çıktı. Hanlığı amcası Mengûtemir oğlu Tokta dan sonra idi. Deniyor ki Özbek genç, güzel yüzlü, gayet yosma, hakikî müslüman, yılmaz bir yiğit idi, emîrlerden ve belli başlı adamlardan bir çoğunu, Bahşilerden ve büyücülerden bir cemaati öldürdü.

713 (1314) yılı zilhiccesinin yirmi altıncı günü Tokta Hanın yerine geçen Özbek Han elçileri Mısır diyarına geldiler, bunlar yüz yetmiş dört kadar idi, onları Kebşe kodurdular, onlar ile birlikte Tekfur Eşkerî'nin elçileri de kondu.

715 (1315-1316) yılı Özbek Han, Tekfur Eşkerî, Mardin hükümdarı elçilerini huzura istedi, onların getirdikleri(mektupları) ni dinledi. Sonra onların yolluklarını görüp beraberinde çok armağanlar, her çeşit hediyeler yolladı, kendi tarafından da Harzemli Emir Alâüddin Aydoğduyu, Saru oğlu Hüsamüddin Hüseyni deniz yoliyle Kıpçak iline gönderdi.

717 (1317) yılı şabanının sonunda İskenderiye iskelesine Kıpçak sahrasından Özbek Han tarafından bir gemi geldi, gemide elçiler var idi; yanlarında da iki yüz cariye, üç yüz köle vesaire var idi [1].

[1] Bu kul cinsleri hediye için değil, ticaret için olmalı İz.

METNİN ASLI

وفيها (يعنى فى سنة ٧١٢) فى اواخر شهر رمضان جلس على سرير الملك ببلاد صحراء القفجاق وما والاها الملك يوزبك خان بن طغرلجا بن منكوتمر وكانت ولايته بعد عمه طقطاى بن منكوتمر وقيل انه شاب حسن الصورة فائق الجمال حسن الاسلام شجاع مقدام قتل عدة من الامراء والاعيان وقتل جماعة من البخشية والسحرة .

وفيها (يعنى فى سنة ٧١٣) فى سادس وعشرى ذىالحجه وصل الى الديار المصرية رسل الملك اوزبك خان الذى جلس موضع الملك طقطاى وكانوا نحو مائة اربعة وسبعين نفراً فانزلوهم بالكبش ونزل صحبتهم رسل الملك الاشكرى .

وفيها (يعنى فى سنة ٧١٥) استحضر السلطان رسل الملك يوزبك ورسل الملك الاشكرى ورسل صاحب ماردين وسمع ماجاءوابه[1] ثم جهزهم وسير معهم تحفاً كثيرة وهدايا من كل نوع وسير من جهته الامير علاءالدين ايدغدى الخوارزمى وحسامالدين حسين (بن) صارو الى البلاد القفجاقية فىالبحر .

وفيها (يعنى فى سنة ٧١٧) فى آخر شعبان وصل الى ثغر الاسكندرية مركب من بر القفجاق من عند الملك يوزبك خان وفيه رسله وصحبتهم مأتا جارية وثلاثمائة مملوك وغير ذلك .

[1] Nüveyride وسمع رسالاتهم dir. İz.

720 VUKUATINA DAİR

720 (1320-1321) yılı girdi. Demir kapıdan Harzeme, Sudak ve Bulgar ilinden İstanbul sınırlarına kadar Bereke Hanın kardeşi oğullarından Toğrulca oğlu Özbek Han idi, bütün ülkelerinde Minberlerde hanlarına dua ettikten sonra Sultan Melik Nasıra de dua ederler idi.

720 (1320) yılı rebiulevvelin yirmi beşinde Mısır diyarına Bereke ülkesi hanı Özbek Hanın kardeş kızı geldi. Bilesince bin köle ve cariye vardı, Cebel kalesine indirildi, Mevlâna Sultan Melik Nasır huzuruna girmek hususunda kadının her ne ihtiyacı var ise hazırlanıncıya kadar kadın orada kaldı, nikâh rebiulâhır ayında otuz bin altın mehr üzerine kıyıldı, sonra kadılara, devlet âyanına, kaftanlar giydirildi, bunlar in'amlara nail oldular, kadı Kerimüddinin kaftanı iki ferace idi, biri üstten geyüp kırmızı atlas idi. Üzeri Mısır altını ile işlenmiş idi. Kadı bunu giymekten çekindi, «Hakkımda yapılan muamele âdete uymaz» dedi. Sultan ona «Biz seni ondan istisna ettik» dedi. Bu ise kadının sultan katında mertebesi yüce olduğundan naşi onun hakkında bir ikram idi.

METNİN ASLI

ودخلت سنة عشرين وسبع مائة... ومن الباب الحديد الى خوارزم و (من) صوداق وبلغار الى حدود القسطنطينية السلطان يوزبك خان بن طغرلجا من اولاد اخى الملك بركة وفى جميع مملكته يدعون للسلطان الملك الناصر على المنابر بعد الدعاء لملكهم .

وفيها (يعنى فى سنة ٧٢٠) فى خامس وعشرى ربيع الاول وصل الى الديار المصرية بنت اخى السلطان يوزبك خان صاحب بلاد بركة وصحبتهما نحو الف مملوك وجارية وانزلت بقلعة الجبل الى ان تهيأ لها كلما تحتاج اليه من امر الدخول على مولانا السلطان الملك الناصر وكان العقد فى شهر ربيع الاخر على ثلثين الف دينار ثم خلع على القضاة واعيان الدولة وافيضت عليهم الانعامات وكانت خلعة القاضى كريم الدين فرجتين احدهما وهى الفوقانية اطلس احمر وعليها طرز ذهب مصرى فامتنع من لبسها وقال هذا ماجرى لى به عادة فقال السلطان انا قد استثنينا لك وذلك اكراما له لعلو منزلته عند السلطان .

732,737 VUKUATI

732 (1332) yılı cemâziyülevvel ayında Özbek Han tarafından kıymetli hediyeler ile elçiler geldiler, Şeyh Nurüddinin ölüm haberini getirdiler; bu Nurüddin Sultan Melik Nasırın 720 yılında evlendiği Özbek Hanın kardeşi kızı ile birlikte Mısır diyarına gelmiş idi. Sonra elçiler döndüler, bilesince Sultan Melik Nasır tarafından bir elçi de var idi.

737 (1336-1337) yılı Deli? hükümdarı Sultan Mehmet [1] Şah ve sonra Irak hükümdarı Anberci oğlu Sultan Mehmed[2] tarafından elçiler geldiler, o zaman Anberci oğlunun Devlet müdürü Şeyh Hasan idi. Daha sonra büyük bir cemaat ile Özbek Hanın elçileri de geldiler.

*
* *

[1] Bu zat Toğluk oğlu Mehmettir ki Hicrî 725 - 752 (1324 - 1351) tarihinde hükûmette bulunmuştur. 744 te Mısıra hâkim olmıya hazırlandığını bildirmiştir. M. [2] Bu Mehmet te Yolgukluğ oğlu, o da Timur oğlu (bazılarına göre Taştemir oğlu o da İsentemir oğludur) Anberci oğlu, o da Mengûtemir oğlu, o da Hülâgû oğlu olup 736 senesinde İlhaniler tahtına varis olduğunu büyük Şeyh Hasanın yardımiyle iddia etmiş ve Nahcuvan muharebesinde maktul düşmüştür. T. H.

METNİN ASLI

وفيها (يعنى فى سنة ٧٣٢) فى شهر جمادى الاولى وصلت رسل من جهة السلطان يوزبك خان ومعهم هدية سنية واخبروا بوفاة الشيخ نورالدين وهذا نورالدين كان حضر الى الديار المصرية صحبة بنت اخى السلطان يوزبك خان التى تزوج السلطان الملك الناصر بها فى سنة ٧٢٠ ثم رجع الرسل وصحبتهم رسول من جهة السلطان الملك الناصر .

وفيها (يعنى فى سنة ٧٣٧) وصلت رسل من جهة السلطان محمدشاه صاحب دهلى[1] ثم وصل رسول الملك محمد بن عنبرجى صاحب العراق ومدبر دولته يومئذ الشيخ حسن ثم وصل ايضا رسل الملك يوزبك خان فى جماعة كثيرة .

***

[1] Metinde (دهلى ?) yerine ? دلى yazılmıştır İz.

X — TARİHÜLİSLÂM - EZZEHEBÎ

Şemsüddin Ebu Abdullah Mehmet bin Ahmet bin Elfarikî Eddimişkî[1] Elzehebî 748 Hicrî (1348-1349) tarihinde Şamda vefat etmiştir Zehebî birtakım tarihî eserlerin müellifidir [2] en maruf eseri 12-20 ciltten ibaret olan ve 741 senesine kadar devam eden تاريخ الاسلام *adlı kitabıdır maatteessüf bu eserin yalnız bir kaç cildi muhafaza edilebilip bunlar da muhtelif kütüpanelerde mahfuzdur. Aşağdaki parçaları Bodleyn ve Leyden kütüpanelerindeki nüshalardan aldım.*

Altınorduya dair bazı kısa parçaları Zehebî'nin Tarihi islamının ihtisar edilmiş bir nüshası olan ve Şemsüddin Suhavî [3] tarafından 901 Hicrî tarihine kadar uzatılan تاريخ دول الاسلام *kitabından da aldım ki mülâhazalarda ona işaret olunmuştur.*

---

[1] Zehebî 673 (1264) te Meyyafarikında doğmakla farık tabirinden Meyyafarikınlı olduğu ve Dimişkta ölmekle Dimişkî unvanını aldığı anlaşılır. İz. [2] Zehebî'nin ceddi Türkmen olan Kaymazdır. İşte bu Türk âlimi büyük müverrih ve büyük hadis münekkididir, gerek tarih ve siyere, gerek hadise ait pek kıymetli eserleri vardır. Hadis münekkidi olmağla vak'aların zaptına pek ziyade itina etmiştir. Hadiste ve tarihte zamanının pişuvâsı idi İz [3] Meşhur muhaddis ve müverrih Şemsüddin Sehavî المقاصد الحسنة sahibi olup 906 (1500) da ölmüştür İz.

660,661-663 VUKUATI

660 (1261-1262) yılında Anadolu hükümdarı İzzeddin'e gelince ... [1] Eşkeri ona gücendiğinden onu kalede hapsetmişti. Bereke askerinden bir taife Eşkerî'nin bazı memleketlerini yağma etmişler, bu kaleyi kuşatmışlardı; onlar ile Sultan İzzeddin'in [2] teslimi, bunların da kaleyi kuşatmadan çekilmeleri hususunda uyuşuldu; bunun üzerine sakcı (muhafız), İzzeddin'i onlara teslim etti, onlar da İzzeddin'i Berekeye götürmeği üzerlerine aldılar. Hülâgû ile Bereke arasında muhalefet vaki oldu, Bereke ona düşmanlığını izhar etti, Melik Zahir ile beraber hareket etme, söz birliği verme hususunda elçiler gönderdi, Melik Zahir'i Hülâgû ile savaşa teşvik ediyor idi [3].

661 (1263) yılı recebinde Tatar Hanı Bereke'nin elçileri geldiler, elçiler Bereke'nin İslâmı sevdiğini, amcası oğlu Hülâgû'dan şikâyet ettiğini haber verdiler. Melik Zahir Bereke'ye hediye gönderdi, reyini doğru buldu... Hülâgû ile Bereke arasında müthiş bir savaş vaki oldu, felâket Hülâgû'yu sardı, askerlerinden birtakım halk öldürüldü, diğerleri boğuldu, kendisi kurtuldu [4].

663 (1264-1265) yılında Tatarların Hülâgû oğlu Abaka'yı Han yaptıkları, Bereke'nin de Abaka üzerine yürüyüp onu kırdığı haberi geldi [5].

[1] T.H. ondan şöyle böyle oldu İz. [2] İzzeddin Kikâvüs bin Keyhusrev İz. [3] Bu vak'a kısaca Tarihi Düvelüli slâmın 660 yılı vukuatında zikrolunuyor - T.H. [4] Ayni eserde (Trihi Düvelülislâmda) 661 senesi vukuatın da 194 sahife [5] Yine ayni esere 194 sahifeye müracaat et ki orada Hülâgû'nun ölümü ve Abaka'nın tahta çıkması 664 (1260 - 1266) senesi diye gösterilmiştir. M.

METNİN ASLI

سنة ٦٦٠ . . فاما صاحب الروم [1] عزالدين (صار منه كذا وكذا) [2] فتغير خاطر الاشكرى عليه وحبسه بقلعة . فاغارت طائفة من عسكر بركة على بعض بلاد الاشكرى وحاصروا تلك القلعة فوقع الاتفاق على انه ان [3] سلم اليهم السلطان عزالدين (و) رحلوا فسلمه اليهم وتكفلوا [4] به الى الملك بركة ووقع الخلف بين هولاكو وبركه (و) اظهر بركة عداوته وبعث الرسل الى الملك الظاهر بالموارده واجتماع الكلمة ويحرضه على حرب هولاكو .

سنة ٦٦١... وفى رجب جاءت رسل بركة ملك التتار يخبرون انه يحب الاسلام ويشكو من ابن عمه هولاكو فارسل اليه الملك الظاهر هدية وصوب رأيه . . وجرت وقعة هائلة بين هولاكو وبركة وكانت الدائرة على هولاكو وقتل خلق من اصحابه وغرق اخرون ونجا بنفسه .

سنة ٦٦٣ ...وردالخبر بان التتارملكوا ابقا بن هولاكو وان بركة قصده وكسره.

---

[1] Metinde « ابن صاحب الروم » dır. İz. [2] Metin muterize içindeki ibareyi almayıp sıfırlar ile iktifa etmiştir. İz. [3] Metinde (ان) yazılmamıştır. İz. [4] Metinde وتكفلو yazılmıştır. İz.

BEREKE HAKKINDA

Mogol Cingiz Han oğlu Cüci'nin oğlu Bereke, Kıpcak ve Sudak sahrası Hanı oldu, burası geniş bir memlekettir, dört aylık yoldur, pek çok yeri kırlar, çayırlardır, bu memleket ile Azerbaycan arasında meşhur bir geçitte demir kapu vardır ki iki memleket arasını kapıyan büyük bir kapudur, ve bu kapu büyük emirin muhafazasına bırakılmıştır. Bu Bereke de Hülâgû'nun amcası oğludur, 665 (1266-1267) yılında ölmuştür, [1] Bereke müslüman olmuş idi, Melikizahir ile mektuplaşır idi, deniz yoliyle elçi gönderdi, elçi İskenderiyeye varıncıya kadar gitti, oraya çıktı; ondan sonra Cingiz Han oğlu Cüci oğlu Sartak oğlu Toğan oğlu Mengûtemir, Han oldu, Abaka üzerine varmak için asker toplayıp bir kumandan ile gönderdi, Abaka da askerin başına geçti, Kür ırmağına revan oldu, oraya indi, kayıklar, bukağılar getirtti, ırmak üstüne iki köprü yaptı, sonra Mengûtemir tarafına geçti, yürüdü nihayet Aksuya [2] indi. Mengûtemir de seyirtti. Ak İdile asker sevketti, şark tarafına kondu, Abaka da garp tarafına inmiş idi, sonra silâhlandılar; Biribirlerine adam gönderdiler. [3] üç saat sonra Abaka davul çaldırdı, nehri geçti, Mengûtemir üzerine saldırdı, onu kırdı. Mengûtemir ordusunda kılıç işlediği halde onu arkasına sürdü. Sonra Mengûtemir ordusunu toplayıp düşmana döndüler. Abaka askeri ise sebat etti, yatsı vaktine kadar cenk devam etti, sonra Mengütemir bozuldu, Abaka galebe çalıp askeri pek çok doyumluk aldı, köprüyü geçti, Kür ırmağına indi, artık ulus başkanlarını toplayup ırmak üzerinde ahşap b r kale yapmak hususunda onlar ile istişarede bulundu, onlar bunu muvafık buldular. O da kalktı, ırmağı Tiflis sınırından başlıyarak ölçtü, her bir kumandana yüz yirmi arşın yapmak düştü, bunlar işe başladılar, kale yedi günde bitti, daha

[1] Ayni eserin 194 sahifesi 665 senesi vukuatı M. [2] Veya Ak İdile İz. [3] Müzakereye başladılar, müzakere neticelenmedi İz.

sonra oradan kalktı [1] kumandan Doğan indi, orada kışladı [2].

Kutbüddin [3] der ki: (Bereke müslümanlara meyleder idi, onun büyük ordusu vardı, ülkesi bazı taraftan Hülâgû memleketinden üstündü, âlimleri uluğlar, salihler hakkında itikat besler idi, yanında bunların itibarları var idi. Hülâgû ile aralarındaki savaşın en büyük sebebi Hülâgû'nun halifeyi öldürmesi idi. Bereke Mısır şultanına meyleder idi. Elçilerini uluğlar, onlara saygılar sunar idi, ona Hicaz ahalisinden bir taife gelmiş idi, onlara aşırı derecede in'amda bulundu, kendisi ve askerinin pek çoğu müslüman olmuştu, çadırdan yapılan mescitleri kendisile beraber götürülür idi. Mescitlerin imam ve müezzinleri var idi, orada beş vakit namaz kılınır idi. Bereke bahadır, cömert, işi sağlam, âdil, güzel gidişli idi. Çok kan akıtmaktan, aşırı derece memleket yıkmaktan hoşlanmaz idi, halim, ziyade şefkat ve salâh sahibi idi. Yerinde [4] altmış yaşlarında öldü.» Ben derim ki rebiulâhirde ölmüştur: [1267]. Bereke kırk bukadar yılında Şeyh Seyfüddin Baherziyi ziyaret kasdile Saksindan Buharaya sefer etti. Zaviyenin kapısında sabaha kadar durdu, sonra içeri girip şeyhin ayağını öptü, kendisile beraber emirlerinden bir cemaat te müslüman oldu, İbnilfuvvati [5] Baherzi tercümesinde böyle nakletmiştir.

[1] جامع التواريخده 665 yılında Abaka ile Mengûtemir arasında bir barış yapıldığı yazılıyor İz. [2] T. H. kestiremiyor «Doğan Vaşi?» gösteriyor İz. [3] İhtimal ki مختصر مرآة الزمان müellifi قطب الدين يونيني dir - T. H. [4] Sarayında İz. [5] Elfuvvatî'nin oğlu Kemalüddin Abdürrazzak Ahmet olup 723 te ölmüştür. İbni Kesir İz.

بركة بن توشى بن جنكز خان المغلى ملك القفجاق وصحراء سوداق وهى مملكة متسعة مسيرة اربعة اشهر واكثرها برارى ومروج وبينها وبين آذربيجان باب‌الحديد فى الدربند المعروف وهو باب عظيم مغلوق بين المملكتين مسلم الى امير كبير وبركة هو ابن عم هولاكو توفى فى هذه السنة (يعنى فى سنة ٦٦٥) وكان قد اسلم وكاتب الملك الظاهر وبعث رسوله فى‌البحر فسار الى ان وصل الاسكندرية وطلع فيها. تملك بعده منكوتمر بن طغان بن سرطق بن توشى بن جنكز خان فجمع عساكره وبعثها مع مقدم لقصد ابقا فجمع ابقا جيشه ايضا وسار الى ان نزل على نهر كور واحضر المراكب والسلاسل وعمل جسرين على النهر ثم عدى الى جهة منكوتمر وسار حتى نزل على النهر الابيض فعدى منكوتمر وساق الى النهر الابيض ونزل من جانبه الشرقى ونزل ابقا فى الجانب الغربى ثم لبسوا السلاح وتراسلوا ثم بعد ثلاث ساعات حرك‌ابقا كوساته وقطع النهر وحمل على منكوتمر فكسره وساق وراءه والسيف يعمل فى عسكر منكوتمر ثم تناحى عسكر منكوتمر ورجعوا عليهم فثبت ابقا فى عسكره ودام الحرب الى العشاء الاخيرة ثم انهزم منكوتمر واستظهر ابقا وغنم جيشه شيئاً كثيراً وعدى على الجسر [1] المنصوب ونزل على نهر كور ثم جمع كبراء دولته وشاورهم فى عمل سور من خشب على هذا النهر فاشاروا بذلك فقام وقاس النهر من حد تفليس فكان جزء كل مقدم مائة عشرين ذراعاً فشرعوا فى عمله ففرغ السور فى سبعة ايام ثم ارتحل فنزل المقدم دغان وشى هناك [2]. قال قطب‌الدين كان بركة يميل الى المسلمين وله عساكر عظيمة ومملكته تفوق مملكة هولاكو من بعض الوجوه وكان يعظم العلماء ويعتقد فى الصالحين ولهم حرمة عنده (و) من اعظم الاسباب لوقوع الحرب بينه وبين هولاكو قتل الخليفة.

[1] Metinde «على الجسورة» dir İz. [2] Ayasofya nüshası. Telfikulahbar sahibi bu nüshayı görememekle ihtimal ki (ونزل المقدم نوغاى هناك) diyor. T. H. de istifham işareti ile (دوغان وشى) gösteriyor İz.

وكان يميل الى صاحب مصر ويعظم رسله ويحترمهم وتوجه اليه طائفة من اهل الحجاز فوصلهم وبالغ فى احترامهم واسلم هو واكثر جيشه وكانت المساجد التى من الخيم تحمل معه ولها ائمة ومؤذنون وتقام فيها الصلوات الخمسة قال وكان شجاعاً جواداً ، حازماً عادلا حسن السيرة يكره الاكثار من سفك الدماء والافراط فى خراب البلاد وعنده حلم ورأفة وصلاح [1] توفى بارضه فى عشر الستين من عمره قلت توفى فى ربيع الاخر وقد سافر من سقسين سنة نيف واربعين الى بخارى لزيارة [2] الشيخ سيف الدين البا خرزى فقام على باب الزاوية الى الصباح ثم دخل وقبل رجل الشيخ واسلم معه جماعة من امرائه فهذا فى ترجمة البا خرزى نقله ابن الفوطى

[1] Metinde صلح basılmıştır İz. [2] Metinde لزائرة الشيخ basılmıştır İz.

669,670,676 VUKAATI

669 (1270-1271) yılında Bereke'nin kardeşi oğlu askerinin Abaka askerini kırdığına dair Melikizahire haber geldi.

670 (1271 - 1272) yılında Doğan oğlu Mengûtemir tarafından, Bereke ailesinin elçileri; geldiler. Elçiler sultandan Abaka'nın kökünü kurutmak için yardım istiyorlar idi.

676 (1277) yılı rebiulevvelinde Bereke ailesi elçileri deniz yoliyle gelip İskenderiyeden çıktılar [1].

---

[1] Melikizahir bu yılın muharreminde ölmüş idi. Bereke Hanı çok sevmekle büyük oğlu Mehmet Said'e Bereke adını vermişti. Elçiler Mehmet Sait Bereke zamanında geldiler İz.

METNİN ASLI

سنة ٦٦٩... ورد اليه (يعنى الى السلطان الظاهر) بان عسكر ابن اخى بركة كسر عسكر ابقا.

سنة ٦٧٠ ... وفيها وصلت رسل بيت بركة من عند منكوتمر بن طغان يطلبون من السلطان الاعانة على استيصال شأفة ابقا.

سنة ٦٧٦... وفيه (يعنى فى ربيع الاول) قدمت رسل بيت بركة [1] فى البحر وطلعوا من الاسكندرية.

[1] Metinde bulunduğu gibi رسل بركة yazılmıştır İz.

KIPÇAK HANI TOKTA HAN

Ona, büyük azgın Mogol Cingiz Oğlu Cüci Oğlu Sartak Oğlu Doğan Oğlu Mengûtemir Oğlu Toktaka da denir-ona Tokta adını verenler de vardır, Tokta yedi yaşında tahta çıktı, yirmi üç yıl hükûmet sürdü, 712 yılında (1312-1313) öldü. Büyücüleri sever, oluğlar idi, âdil, milletlerin hayırlılarına meyyal idi. Müslümanlığı üstün görür idi, tabipleri de sever idi, ülkesi geniştir. Kırım ve Saray onlardan biridir, askeri de son derece çoktur, bir kere iki yüz bin [1] hazırladığı söyleniyor. Tokta'nın yosma bir oğlu var idi, oğlu müslüman oldu, Kur'an dinlemeği sever idi, babasından önce öldü, Hanlığa Özbek Han geçti, Özbek Han bahadır, yiğit, güzel yüzlü müslüman idi, emirlerden ve büyücülerden bir taifeyi mahvetti, 712 yılı ramazanında han olmuştu, otuz yıl kadar hüküm sürdü, Sultan Melik Nasır Özbek'in kız kardeşini almıştı, ülkesi şimali şarkidedir ki İstanbul denizinden İrtiş ırmağına kadar sekiz yüz fersahtır, enliliği ise babülebvaptan Bulgar iline kadar altıyüz fersahtır, fakak çok yeri otlak ve köylerdir [2], burası yüz sene kadar Tatarların elinde bulunuyor [3], bunlardan önce Kıpçak padişahlarının idi. [4]

---

[1] ابن شهبه، ابن كثير، برزالى tarihleri ile مسالك الابصارده (250) bin yazılmıştır ki aradan (50) bin düşmüş olacak İz. [2] Yani şehirleri azdır İz. [3] Yani Zehebi zamanında. [4] Zehebi'nin yukarıda zikrettiğimiz kısa vak'anamesinde 712 senesine ait vak'ada 216 sahifede şu vardır: «Bu sene Kıpçak Hanı Toktay vefat ettiği vakıt 30 yaşında idi. Hanlığa yedi yaşında geçmişti. Şirk üzere öldü, onun bir oğlu vardı ki İslâm olmuştu, Fakat babasından evvel vefet eyledi. Toktadan sonra Hanlığa Özbek geçti, bu genç müslüman ve çok cesur idi, memleketi büyüktür, altı aylık yoldur, fakat şehirleri azdır». Sehavînin telif ettiği muhtasar vak'anamenin zeylinde yalnız 798 senesine ait vak'a (sahife 240) da Altın Orduya dair şunlar vardır: «Bu sene Timurlenk ile olan muharebede mağlûp olan Deşt Hanı Türk Toktamış, Han oldu, onu Timurun Kutlu adlı bir Tatar Emiri öldürmüştü». M. Bu malûmat Ayni ile İbnihacer tarihinde gelecektir İz.

ملك القفجاق السلطان طقطاى ويقال توقتقا بن منكوتمر (بن طغان) «بن صرطق بن توشى» [1] بن الطاغية الاكبر جنكز خان المغلى ومنهم من يسميه (تختا) جلس على التخت وله سبع سنين. فكانت دولته ثلاثة وعشرين سنة ومات فى سنة ٧١٢ وكان يحب السحرة ويعظمهم وفيه عدل وميل الى اهل الخير من اهل الملل ويرجح الاسلام ويحب الاطباء وممالكه واسعة منها قريم وسراى وجيشه كثير الى الغاية يقال جهز مرة مأتى الف فارس —وكان له ولد مليح فاسلم وكان يحب سماع القرآن فمات قبل ابيه— وقام فى الملك السلطان ازبك خان وهو بطل شجاع مليح الصورة ومسلم فاباد طائفة من الامراء والسحرة تسلطن فى رمضان سنة ٧١٢ وامتدت ايامه نحو ثلاثين سنة (وصاهر السلطان الملك الناصر على اخته) ومملكته شمالى شرق وهى من بحر قسطنطينية الى نهر ارتش مسافة ثمانمائة فرسخ وعرضها من باب الابواب الى مدينة بلغار وذلك نحو ستمائة فرسخ لكن اكثر ذلك مراعى وقرى ولها فى ايدى التتار مائة سنة وكانت قبلهم لملوك القفجاق.

[1] Metinde tırnak içindekilere bedel « بن سابن خان » basılmıştır. Fakat tercüme tashihimiz veçhiledir. İz

XI. MESALİKÜL EBSAR Fİ MEMALİKİL EMSAR — İBNİ FADULLAHİL ÖMERÎ

Bu baptaki parçalar Elomerî'nin iki eserinden alınmıştır. Biri A harfile işaret olunan, ve tarih ile coğrafyaya ait muazzam bir eser olan مسالك الابصار في ممالك الامصار *dır* [1]. *Diğeri muhaberatı resmiye hususunda rehber olan ve B harfile işaret olunan* التعريف في المصطلح الشريف *dir. Birinci eserin tam olarak iki nüshası İstanbul kütüpanesinde mahfuzdur. Bundan başka Paris Millî Kütüpanesinde üç cildi vardır. (Bu üç cildin sonuncusu kadîm Arap şairlerine nisbet olunmuştur) Bir cilt te Bodley'in Kütüpanesinde vardır. Aşağıdaki parçalar Paris Millî Kütüpanesindeki nüshadan alınmıştır. 1838 senesinde Quadremère tarafından tasvir olunmuştur. O zamanda fransızca bazı yerleri kısaltılarak basılmıştır. Bu basılan parçalar benim tarafımdan gösterilen parçaların tercümeleridir. Arapça olan metni mukayese için bizim Asya müzesine ait olan Elomerî'nin ayni eserinden çıkarılan ile mukayese hususunda istifade ettim, ve Bodleyn Kütüpanesinde mahfuz olan Şehabüddin Kalkaşendî'nin* صبح الاعشى في «كتابة الانشا» *sının ikinci cildi ile karşılaştırdım* [2]. *Hacı Kalka* كتابة *yerine* صناعة *yazmıştır.* صبح الاعشى *da Elomerî'den alınmış birçok yazılar vardır. Bulduğum değişikliklere A (Asya müzesi nüsha) K (Kalkaşendî) harfile işaret ettim* [3]. *Elomerî'nin Altın Ordu hakkında birkaç yazısını Paristeki başka bir cildinde buldum ki (641-744) hicrî seneleri yazmasını ihtiva etmektedir. Fakat bunda hiçbir yenilik yoktur.*

Elomerî'nin التعريف في المصطلح الشريف *i Leyden Kütüpanesindeki ve Britanya Müzesindeki nüshalar ile Leipzik Üniversite Kütüpanesine ait olan el yazmaları ile mukayese ettim, bulduğum değişiklikleri* Б *harfile (Britanya müzesine) P harfile* (PeФ) *işaret ettim. Bu esere ait olan ilâveler hakkında aşağıdaki 17 baba bakınız, Şahabüddin Ebül Abbas Ahme-*

---

[1] Oğlu Şemsüddin Mehmedülkirmanî pederinin bu eserine bir zeyil yazmıştır İz. [2] Müellifin Kalkaşendî ile karşılaştırmadığı noktaları Kütüpanei Umumîdeki Mısır basması Subhul a'şa ile ayrıca karşılaştırdım İz. [3] Mukaddimede beyan olunduğu veçhile müellif yirmi yedinci bapta Ayasofyadaki nüsha ile tashih etmiştir İz.

dibni Fadlullahil Ömerî Mısır Sultanı Elmelikünnasir'in yanında kâtiplik vazifesi ile bulunmuştur. [1] ve 749 senesinde Şamda vefat etmiştir. Vefatında 49-52 yaşlarında idi [2]. Müellif Altın Ordu hakkındaki başlıca malûmatı, oraya siyasî ve ticarî işler ile gidip gelenlerden sorarak ahzetmiştir.

[1] Pederi Muhiddinden sonra sır kâtibi olmuştu İz. [2] Elomerî 700 tarihinde doğmuştur İz.

A

HAREZM VE KIPCAĞA DAİR

Birinci kısım... ikinci nevi... ikinci bap... üçüncü fasıl Turanîlere dairdir; bunlar da iki fırkadır. Birinci fırka Maveraünnehir, ikinci fırka Harezm ve Kıpcak hakkındadır...

İkinci fırka Harezm ve Kıpçağa dairdir: Bana Musullu Şeyh Necmeddin bin Sahham haber verdi ki bu memleketin eni ve uzunluğu geniş, sahraları [1] çok, şehirleri azdır, ahalisi sayılamıyacak kadar çoktur, şu kadar ki silâhları az, atları kuvvetsiz olduğundan menfaatleri çok değildir, yerleri düz, taşları azdır, beslenen atlar orada sarp yerlerde gezemez, bundan dolayı bu memleket ahalisinin harbe istidatları azdır, padişahlarının vaziyetlere büyük bir ihtimamları yoktur. Bu memleketin askerlik işi ve kuvvet ve şevketi hakkındaki tertibi emirlerin adedinde, hüküm ve kanunlarda, hadem ve haşemde Irak ve Acem memleketlerindeki tertip gibidir. Ancak burada ulus beyi ile vezirin ileri ve geri hareketleri Irak ve Acem memleketlerindeki gibi değildir, bu memleket hanının gelirleri, vergileri, şehirlerin ve köylerin adetleri o hükümdarın kine benzemez. Kıpçak halkı Irak ve Acem halkı gibi halifenin yaptıkları kanunlar dairesinde yürümez. Bunların hatunlarının hüküm ve idarede, kendilerinden sadır olan emirlerde onlar kadar hattâ daha ziyade iştirakleri vardır; ancak Hudabende'nin oğlu Ebu Sait Bahadır Hanın karısı çobanın kızı Bağdad Hatun başka. Çünkü onun hükmü gibi hüküm eden görülmemiştir [2]. Bereke ve ondan sonra gelenlerin zamanlarındanberi bu diyarın hanlarından sadır olan fermanların çoğuna muttali oldum, bu fermanlarda «hatunlar ile emirler şöyle, böyle bir şeyde veya bu yolda bir şeyde elbirliği etmişlerdir» diye yazılıdır. Bu Mülkün paytahtı Saraydır, Saray, kum ve ır-

[1] Veya ağaçları M. [2] Metin nüshasına göre onun hükmü gibi hüküm eden bir kadını zamanımızda ne gördük, ne zamanımıza yakın olanlardan işittik T. H. Ebu Sait Bağdad Hatuna aşık olmuştu. Onun için kendisi üzerinde büyük bir nüfuzu vardı İz.

mak arasında bir şehirdir, bugün burada padişah olan Özbek Han bir ilim medresesi yapmıştır, Özbek Han ilme ve ilim ehline tazim eder. Muhterem Zeyneddin Ömer Bin Müsafir bana dedi ki sultan Özbek, memleketi işine uzun uzadıya bakmayup şöyle bir bakış ile iktifa eder, [1] ona gönderilen vergiye kanaat eder, alıp verme cihetini araştırmaz, hatunlarından her birinin kendine mahsus varidatı vardır, her gün kadınlarından birine gider, o gün orada kalır, onun evinde yer, içer, hatun elbisesini değiştirir, tam takım yeni ruba giydirir, üstündeki elbiseyi etrafta kime rastgelirse ona verir. Şultanın kumaşı âlâ cinsinden değildir, pahalı da değildir ; o halis bir müslümandır, diyanet ve şeriate sarılmağı açıkça göstermiştir. Namazı hakkile eda etmeğe, orucunu tutmağa müdavimdir, bununla beraber onu arayup bulan etbaına yaklaşır, şu kadar ki bahşısı çok değildir. Eğer onu çoğaltsa ülkesinin geliri buna yetmez, çünkü etbaının çoğu kırlarda çadır halkıdır, azıkları at, inek ve koyun gibi mevaşiden ibarettir, ekimleri azdır, en azı da buğday ve arpad.r, bakla hemen hemen yok gibidir, ekimlerinden en çok bulunanı darıdır ki gıdaları ondandır. Memleketin topraklarından hâsıl olan her şeyde darı başlıca gıdalarını teşkil eder [2]. Bütün bu memlekette fiatler gayet ucuzdur, Harezm *diyarının payıtahtı* olup Harezm denilen Gürgânç başka. Burada zahire fiatleri sabittir, ucuz değildir, belki ya pahalı veya orta ne pahalı, ne ucuzdur, asla ucuzluk bilinmez, etlere gelince onlar ucuzdur, çok kere bu şehirlerde at boğazlanır. Çöl halkı arasında et alınup satılmaz, onların çok kere yedikleri av etleri, süt, yağ ve darıdır, içlerinden birinin at, inek ve koyun ve saire gibi hayvanları telef olursa o kimse telef olan hayvanı keser, kendisi ve ailesi ondan yer, komşularına hediye eder, hediye verdikleri kimsenin yanında da bu hayvanlardan biri telef olursa bunu bogazlar, komşularına hediye verir, bu sebeple evlerinde et eksik olmaz; çünkü bu hal aralarında maruftur, gûya et hediyesi yapılacak bir farzdır. Hükûmet idaresinde Çerkesler, Ruslar, Lezkiler vardır. Onların memleketleri mamurdur, şendir, dağları ağaçlık, yemişliktir, orada ekim biter, süt

[1] Yani esas işlerile meşgul olur. Fertler ile meşgul olmaz. Onları araştırmaz İz. [2] Veya bu darıya bütün güçlerini sarfederler M.

sağılır, ırmaklar akar, meyvalar toplanır. Ehalinin bu hükûmet hanına [1] karşı duracak takatleri yoktur, içlerinde hükümdarlar olsa da yine saray hanının etbaı mesabesindedirler, ona, boyun eğmek ile armağanlar ile, hediyeler ile mudara ederlerse tazyikından kurtulurlar, yoksa yağma etmek için üzerlerine yürür, onları sıkıştırır, kuşadır, nice kerre erkekler öldürülmüş, kadınları, çocukları esir edilmiş, esirlerde öteye beriye gönderilmiştir. Bu sultanın kanadına sığınanlardan şimal hududunun nihayetlerinde bir Türk kavmı vardır ki geçinmeleri son derece dardır, zira şehirli değillerdir ki ekinleri bulunabilsin, soğuğun şiddeti onların davarlarını helâk eder; bu kavm çölpe, işsiz ve güçsüz adamlardır, onların ne tuttukları bir dini, ne akıllarında bir temkini yoktur. Onlardaki kötü halin şiddetinden naşi biri bir et eline geçirirse onu gün ısısında göyendirir, gereği gibi pişirmez. Suyunu içer, başka vakit yemek üzere eti bırakır; sonra gemikleride toplar, onu da başka vakitte tekrar gün ısısında göyendirir, suyunu içer. Artık diğer geçinmelerini buna kıyas et.

Tacir, muhterem Cemaleddin Abdullahülhısnî bana haber verdi ki buralardaki çöl halkının en çok giydikleri deridir, gerek boğazlanmış olsun, gerek ölü olsun, gerek derisi terbiye olunsun, gerek terbiye olunmasın, gerek pâk hayvan olsun, gerek olmasın; bunlar yiyecekte iğrenmek ile iğrenmemeği, haram ile helali ayırt etmezler; bazı sene geçinmedarlığından naşi evlatlarını da satarlar, sattıkları evlatları hakkında "bizim ve onun sağ kalmaklığımız ölmemizden daha iyidir„ derler.

Ben, muhterem Zeyneddin Ömer Bin Müsafir ile bu ülkeler hakkında söze giriştim, Abdullahülısninîn dediğini sordum, bana Abdüllah sana ne haber vermiş ise hepsi doğrudur, dedi.

Ben derim ki bu ülkenin Türkleri boylarının tam, çehrelerinin güzel, huylarının yaraşık olmasile beraber vefakârlıkları, yiğitlikleri, muamelede aldatmaktan çekinmeleri cihetle Türk cinsinin iyilerindendir. Melik Kâmil'in Oğlu Melik Salih Necmeddin Eyyub'un Kıpçak kölelerini satın alması

[1] Özbek Hana İz.

hususundaki rağbeti zamanından beri Mısır diyarının padişahları, emirleri ve askerleri olan şanlı ordusu hep bu Türklerdendir; sonra Melik Salih'in köleleri olanlar Mülk ve saltanata ermişlerdir [1]. Mısır padişahları cinsiyete meyletmiş, onların çoğalması arzusunda bulunmuştur. Öyle ki Mısır o kölemenlerle şenlenmiş, onlar ile korunmuştur. Mevkibi hümayun ayları, meclislerin en başları, askerlerinin elebaşıları, arzlarının kodamanları hep bunlardan olmuştu. İslam, onların dini muhafaza hususunda erlik meydanında durmaları, Tanrı uğrunda hısımları, ırkdaşları ile duruşmaları hususlarına hamdüsena etmiştir. Irkdaşlarına olan sevgileri onları bu husustan geri durdurmamış; ötekinin, berikinin yermeleri onları Tanrı yolundan alıkoymamıştır. Calut bulağı savaşındaki ilk muzafferiyet yeter artar. Şöyle ki 658 (1260) senesinde Mısır sultanı Melik Muzaffer Kutuz çıkmış, Calut bulağında Hülâgû ordusunu kırmıştı, Hülâgû ise Halepten gerisin geriye dönüp gitmişti, Hülâgû'lardan bütün etraftaki askerler âciz kaldıktan ve Hülâgû'ların Harezm şah oğlu sultan Celâleddin Mehmedin kökünü kurutup askerlerini öldürdükten sonra [2] Mısır ordusu deprenip kalkmış, ona karşı durmuştur, Mısır ordusu ise Celâleddin'in ordusuna nisbetle daireden bir nokta, denizden bir içim su gibi idi. Tanrı dilediğini yardımı ile teyit eder, nice az bir cemaat çok bir cemaate onun iznile galebe etmiştir. Tanrı sabır edenler ile beraberdir. İşte bu muzafferiyet Peygamberin صلى الله عليه وسلم mucizelerindendir, nitekim «ümmetimden bir taife kıyamet gününe kadar düşmanlarına galebe çalıp duracak, onları imdatsız bırakanlar onlara zarar vermiyecek, işte onlar Batı askeridir» buyurmuştur. Hadisteki «onlar Batı askeridir» sözü bazı rivayette ziyadedir, bu ziyade rivayet itibariyle sahih olmazsa da mana itibariyle sahihtir. Peygamber galip dediği Batı askeri ile bu askeri kastetmiştir, çünkü Tatarlara

[1] Metin ibaresine göre mana şöyle olur: Melik Kâmil'in Oğlu Melik Salih Necmeddin Eyyubun Kıpçak kölelerini satın alması hususundaki arzusu zamanından beri Mısırın şanlı ordusu bu Türklerdendir. Çünkü padişahları ve emirleri onlardandır, sonra Mülk onlara intikal etmiştir İz. [2] Metin ibaresine göre Harezm Şah Oğlu Sultan Celâlettin Mehmet-Allah ona rahmet eylesin-maktul düşünciye kadar elden geleni yapmak ile beraber Hülagûdan bütün etraftaki padişahlar aciz kalmalarile İz.

onlardan başkaları galebe etmemiştir, ancak bu muzafferiyet iledir ki Tatarlara karşı muzafferiyet devam eylemiştir. İslâm padişahlarının çokluğu, cihat uğrunda çalışıp çabalamaları ile beraber muzafferiyet ancak onlar ile hâsıl olmuştur, başkaları elile değil. [1] İşte bu defa Melik Muzaffer Kutuz İslâmın hayatının bakiyesini tuttu. Din bakiyyesi baki kaldı. [2] Eğer bu muzafferiyet olmasaydı milletin direği olan ümmet dağılırdı. [3] Güneşe tapanların [4] atları batının en ucuna kadar ayak basardı, yer yüzünün bütün hükümdarları zelil olurdu.

İşte bu, araya giren bir cümledir ki bu diyar ahalisini beyan münasebeti ile fıkra içinde başka bir fıkra olarak zikredilmiştir...

[1] Calut bulağı savaşı müslüman Türklerin, Cingizîlere karşı ilk esaslı zaferi olmakla bütün müslümanlar buna çok sevinmişlerdi. Hülâgûlar Fırat hududuna kadar koğulmuşlardı, Suriyede uğradıkları ilk bozgunluk budur İz. [2] Yani islâmın baki kalmasına sebep oldu İz. [3] İslâm dininin direkleri yerlerinden oynardı İz. [4] Tatarların İz.

A

METNİN ASLI

القسم الاول . . . النوع الثانى . . . الباب الثانى . . . الفصل الثالث فى التورانيين وهم فرقتان الفرقة الاولى فيما وراء النهر الفرقة الثانية فى خوارزم والقفجاق . . .

الفرقة الثانية فى خوارزم والقفجاق.

حدثنى الشيخ نجم الدين السحام [1] الموصلى ان هذه المملكة متسعة الجوانب طولاً وعرضاً كثيرة الصحراء [2] قليلة المدن و بها عالم كثير لا يدخلها تحت حد [3] وليس لهم كبير نفع لقلة السلاح ورداءة الخيل وارضهم سهلة قليل الحجر لا تطيق خيل ربيت فيها الاوعار فلهذا يقل غناء [4] اهل هذه المملكة فى الحروب وليس لملوكهم عظيم عناية بالاوضاع وترتيب هذه المملكة فى امر جيوشها وسلطانها كما فى ترتيب مملكة العراق [5] والعجم فى عدة الامراء والاحكام والخدم ولكن ليس لامير الالوس والوزير بها تصرف امير الالوس والوزير بتلك المملكة ولا لسلطان هذه المملكة نظير ما لذلك السلطان من الدخل والمجابى وعدد المدن والقرى ولا مشى اهل هذه المملكة على قواعد الخلفاء مثل اولئك ولخواتين هؤلاء مشاركة فى الحكم معهم واصدار الامور عنهم مثل اولئك واكثر الا ما كانت عليه بغداد (خاتون) بنت جوبان امرأة ابى سعيد بهادر ابن خدابنده فانه لم ير من يحكم حكمها [6] وقد وقفت على كثير من الكتب الصادرة عن ملوك هذه البلاد من عهد بركة وما بعده، وفيها اتفقت [7] اراء الخواتين والامراء على كذا او ما يجرى هذا المجرى وقاعدة الملك بها السراى وهى مدينة صغيرة بين رمل ونهر وقد بنى بها سلطانها القائم بها الآن ازبك خان مدرسة العلم وهو معظم لجانب العلم واهله.

---

[1] الشحام K. [2] كثيرة الشجر A. [3] K. da الا انهم ilâve olunmuştur.. [4] نقل عن A. [5] صبح الاعشى da böyledir. Metin «وترتيب سلطان هذه البلاد فى امور جيوشه وسلطانه ترتيب مملكة العراق..» ibaresi iledir İz. [6] صبح الاعشى metinde فانا ما رأينا فى زماننا ولا سمعنا عمن قارب زماننا ان امرأة تحكمت تحكمها [*] dır İz. [7] صبح الاعشى metinde «وما بعده فيها واتفقت» ibaresi iledir İz.

[*] بحكمها A.

وحدثنی الصدر زین الدین عمر بن مسافر ان هذا السلطان ازبك غیر ملتفت من امور مملكته الا الی جلیات الامور دون تفصیل الاحوال یقنع بما حمل الیه ولایفحص [1] عن وجوهه فی القبض والصرف وان لكل امرأة من خواتینه جانباً من الحمل وانه [2] یركب كل یوم الی امرأة منهن یقیم ذلك الیوم عندها یأكل فی بیتها ویشرب وتلبسه بذلة قماش كاملة وتخلع التی كانت علیه [3] علی من یتفق ممن حوله وقماشه لیس بفائق الجنس ولا غالی الثمن وهو مسلم حسن الاسلام متظاهر بالدیانة والتمسك بالشریعة محافظ علی اقامة الصلاة و مداومة الصیام مع قربه من الرعایا [4] القاصدین «له الا ان یده لیست» [5] مبسوطة بالعطاء ولواراد ذلك [6] لما وفی له دخل بلاده فان غالب [7] رعایاه اصحاب عمد فی الصحراء اقواتهم من مواشیهم من الخیل والبقر والغنم والزرع عندهم قلیل واقله القمح والشعیر واما الفول فلا یكاد یوجد واكثر الموجود عندهم من الزروع الدخن ومنه اكلهم وعلیه فیما تخرج الارض كلهم [8] والاسعار فی جمیع هذه المملكة رخیة الی غایة الا كركانج ام اقلیم خوارزم وهی المعبر عنها بخوارزم فانها متماسكة فی اسعار الغلات قل ان ترخص بل اما ان تكون غلیة [9] او متوسطة لا یعرف الرخص بها [10] ابدا واما اللحوم فانهـا رخیصة وكثیراً ما تذبح الخیل بهذا البلاد واما سكان البر منهم فانه لایباع ولا یشتری بینهم اللحم وغالب اكلهم من لحوم الصید [11] واللبن والسمن والدخن فان تلفت لاحد منهم دابة من فرس [12] اوبقرة اوشاة [13] ذبحها واكل هو واهله منهـا واهدی فاذا تلفت عند من اهدی الیه شیٔ من ذلك وذبحه ایضا اهدی لجیرانه [14] فلاتكاد تخلو بیوتهم من اللحم بهذا السبب لان هذا معروف بینهم كان هدیة اللحم بینهم فرض یوفی وفی سلطان هذه المملكة طوائف الجركس والروس والاص وهم اهل مدن عامرة اهلة وجبـال مشجرة مثمرة ینبت عندهم الزروع ویدر [15] الضرع وتجری الانهار وتجنی الثمار ولا طاقة لهم بسـلطان

---

[1] یحث K. [2] صبح الاعشی metinde (وهو) dir. İz. [3] K. da «من اللبس» ilâve olunmuştur. [4] صبح الاعشی *metinde* (و) de vardır. İz. [5] صبح الاعشی metin nüshası tırnak içindekilere bedel [ولیست یده] dir. İz. [6] metinde هذا dır. İz. [7] صبح الاعشی metinde (فان) yerine (و) basılmıştır. İz. [8] Quartemère ile beraber اكلهم okuyorum. Baron Rozen كدهم ü teklif ediyor. M. [9] صبح الاعشی metinde بل هی اما مغلیة dir. İz. [10] Metinde بها yoktur. İz. [11] الطیر K. [12] صبح. Metinde مثل فرس dir. İz. [13] K, da اوغیر ذلك ilâve olunmuştur. [14] صبح. Metinde «الی جیرانه فاذا تلفت لهم ایضا شاة اوبقرة اوفرس ذبحها واهدی الی من اهدی الیه» İz. [15] ویدر لهم K.

هذه البلاد وان كان فيهم ملوك كالرعايا لصاحب السراى ان داروه [1] ببذل الطاعة [2] والتحف والطرف كف عنهم والاشن عليهم الغارات [3] وضايقهم وحاصرهم [4] وكم مرة قتل رجالهم وسبي نساؤهم وذراريهم وجلب رقيقهم الى اقطار الارض ومما ينضم الى جناح هذا السلطان قوم من الترك فى نهاية الشمال من حدوده وهم فى جهد من قشف العيش لانهم ليسوا اهل حاضرة لهم زرع وشدة البرد تهلك مواشيهم وهم همج رعاع فليس لهم تمسك بالدين [5] ولا رزانة فى عقل وهم لشدة مابهم من سوءالحال اذا وجد احدهم لحماً صلقها ولم ينضجه وشرب مرقها وقس على هذا بقية عيشهم .

واخبرنى الصدر جمال الدين عبدالله الحصنى التاجر ان لبس كثير من اهل بادية هذه المملكة الجلود مذكاة كانت اومية مدبوغة اوغير مدبوغة من حيوان طاهر اوغيره [6] ولا يعرفون فى المأكل مايعاف [7] ولا التحريم من التحليل وانهم «يبيعون اولادهم فى بعض السنين لضيق العيش » [8] ويقولونه عمن يبيعونه من اولادهم نعيش نحن وهو خير مما نموت نحن وهو. وجاريت الصدر زين الدين عمر بن مسافر فى حديث هذه البلاد وسألته عما قاله عبدالله الحصنى فقال لى كلما [9] اخبرك به صحيح .

قلت واتراك هذه البلاد من خيار الترك [10] اجناساً لوفائهم وشجاعتهم وتجنبهم الغدر مع تمام قاماتهم وحسن صورهم وظرافة شمائلهم ومعظم جيش الديار المصرية من ملوكها وامرائها وجندها [11] منهم مذ رغب الملك الصالح نجم الدين ايوب بن الملك الكامل فى مشترى مماليك القبجاق ثم صار من مماليكه من انتهى الى الملك والسلطنة [12]

---

[1] صبح Metinde «وهم معه وان كانت لهم ملوك كالرعايا فان داروه» dır. İz. [2] Metinde بالطاعة dir. İz [3] وكف عنهم شرالغارات K. [4] صبح . Metinde وضايقهم بالحصار. ويضايقهم بالحصار A. dır. İz. [5] صبح · Metinde « لالهم مسكة بدين » dir İz. [6] صبح . Metinde «سواء كانت مذبحة اومية مدبوغة من الحيوان الطاهر اوغير الحيوان الطاهر» dir. İz. [7] K. da مما لايعاف ilâve olunmuştur. İz. [8] صبح Tırnak içindekilere bedel. Metinde «فى الازمان يبيعون اولادهم ليتغوثوا [*]» . [9] Metin nüshası كلا dır, İz [10] Metin nüshası وترك هذه البلادهم من خيار الترك dir. İz. [11] صبح . Metin ibaresi şöyledir: ومنهم معظم جيش مصر لان سلاطينها وامرائها منهم dır. İz. [12] صبح . Metin ibaresi şöyledir: ثم انتقل الملك اليهم dir İz,

[*] يتقوتون A. dır.

ومالت قلوبهم الى الجنسية ورغبت فى الاستكثار [1] منهم حتى اصبحت مصر بهم آهلة المعالم محمية الجوانب منهم اقمار مواكبها [2] وصدور مجالسها وزعماء جيوشها وعظماء ارضها وحمد الاسلام مواقفهم فى حماية الدين وجهادهم اقاربهم واهل جنسهم فى الله لايميل [3] بهم [4] حبة ولا يأخذهم فى الله لومة لائم وكفى بالنصرة الاولى نوبة عين جالوت لما خرج الملك المظفر قطز صاحب مصر اذ ذاك فى سنة ثمانى خمسين وستمائة وكسر عساكر هولاكو على عين جالوت ورحل هولاكو عن حلب عائداً ونهض الجيش المصرى « بعدان عجز عنهم عساكر الاقطار واستأصلوا شأفة السلطان جلال الدين محمد ابن خوارزم شاه وقتلوا عساكره » [5] ولم يكن الجيش المصرى بالنسبة الى الجيوش الجلالية [6] الا كالنقطة من الدائرة والنغبة من البحر والله يؤيد بنصره من يشاء وكم من فئة قليلة غلبت فئة كثيرة باذن الله والله مع الصابرين [7] وهذا من معجزاته صلى الله عليه وسلم حيث قال [8] لاتزال طائفة من امتى ظاهرين على من عاداهم الى يوم القيامة لايضرهم من خذلهم حتى يأتى امر الله وهم الجند الغربى وقوله وهم الجند الغربى [9] زيادة فى بعض الروايات وهذه الروايات ان لم يصح روايتها صحت بالمعنى لان هذه الطائفة هى كانت الطائفة القاهرة التى ارادها النبى صلى الله عليه وسلم فى قوله وعناهم بها لانه لم يظهر على التتار سواهم وبهذه النصرة دامت النصرة على التتار وكانت بهم لا بغيرهم مع كثرة من كان من ملوك الاسلام واجتهادهم فى الجهاد فتماسك بهذه المرة رمق الاسلام وبقيت بقية الدين ولولاها لانصدع شعب الامة وهى عمود الملة ووصلت خيل عبدة الشمس الى اقصى المغارب وذلت جميع رعاء الارض . وهذه جملة معترضة ساقها الاستطراد بذكر اهل تلك البلاد .

---

[1] صبح Metin nüshası ووقعت الرغبة فى الاستكثار dır İz. [2] كواكبها A. [3] فى امر لا يميل A. [4] Ayasofya nüshasında حبة dır. M. [5] صبح Metinde tırnak içindekilere bedel بما عجزت عنه ملوك اقطار الارض مع اجتهاد السلطان جلال الدين بن خوارزم شاه رحمه الله حتى قتل. dir İz. [6] الهولاكية . M. [7] Bakara suresi. İz. [8] Metin nüshası وهذا من المعجزات النبوية وهو قوله صلى الله عليه وسلم dir İz. [9] Metin ibaresi وهم على ذلك الا وهم الجند الغربى وقوله الا وهم الجند الغربى dir İz.

İÇİNDE BULUNDUĞUMUZ BELDELERE VE AHVALİNE DAİR

Bu beldeler yer yüzünün suyu ve otlağı en çok, ekildiği vakit ekimi en bol olan bir yeridir, şukadar ki bunlar göçmendir, davar sahibidir. Ekin ekmeğe, fidan dikmeğe aldırışları yoktur, burası Tatarlar ellerine geçmeden evvel hep mamur idi, şimdi burada o mamurluğun bakiyeleri vardır; üzüm, nar, ayva, elma, armut, kayısı, şeftali ve ceviz gibi meyvaların çeşit çeşit ağaçları vardır. Burada incire benzer bir meyva daha vardır ki, ona Kıpçak dilinde patlıcan derler bugün Kıpçaklarda bulunan meyvalar onlardan önce ekin ekmeğe ağaç dikmeğe özenen meraklılar tarafından olup yok olan fidanların bakiyelerindendir; yok olanlar çok olmakla beraber dağlarında [1] çok bulunur. Kavuna gelince onlarda kavun, hele sarı cinsi çok yenir [2] çünkü onlarda uzun müddet kalır, ellerinde bulunur [3]. Çokluğu ve ucuzluğu hikâye olunmakla beraber gayet tatlıdır, tadı da hoştur. Bazıları onun suyunu çıkarıp ondan tatlı yaparlar. Şehirlerinde [4] şalgam, havuç, karnebit ve saire gibi çok sebze vardır, Çerkes, Rus, Lezki şehirlerinde de pek çoktur, Kıpçak diyarında rengi ak, tadı tatlı, keskinliği şiddetli, çok bal vardır.

Bugün aralarında müslümanlık yayılmış, dört tarafa iman nuru doğmuştur, padişahlarından ilk önce dini hanif ile dindar olan Cingiz Han oğlu Cüci oğlu Bereke Handır, onların ufuklarında ilk şulesi ondan yayılmış, şimdi tam ışığını vermiştir, o kadar ki pek azı çıkarılarak pek büyük bir cemaatte karanlık gömlekleri devşirilmiştir [5]; bunlar Çerkes, Rus [6] ve Macar ordularını istilâ etmekle beraber bunların

[1] Metinde «mevcut olan şehirlerinde» . . . ibaresi de vardır. İz. [2] Veya çok yetişir İz. [3] Onu dilim dilim dilerler, güneşte kuruturlar, tam bir sene yanlarında kalır. K. [4] Veya onlarda K. [5] İman ışığı o kadar parlamıştır ki pek azı çıkarılınca geri kalanın hepsi küfür karanlıklarından kurtulmuştur. İz. [6] Ruslar Türklerden bir oruktur Mes'udî İz.

evlâtlarını yakalayıp Tüccara satarlar. Bunlar da islâmın zuhuru, şehadet kelimelerini [1] ikrar ile beraber yine birçok hususlarda ahkâmına muhaliftirler [2]. Bunların evveli ve sonu yalan söylemek, zina etmek, andlarını atmak hususlarında biribirlerini şiddetle tedip etmekle beraber Cingiz Hanın yasasına başkaları gibi tâbi olmazlar [3]. Hanlarının âdetleri şöyle idi ki tebaasından birine öfkelendikleri zaman malını alırlar, evlâdını satarlar, bunun gibi hırsızlık vukuunda malı çalınan adam çalanın malına ve evlâdına malik olmakla evlâdını satar idi, bir kimse birinin kızını istese de ona az bir şey verse o adam ona kızını verir, sonra daha bir şey istemezdi. Nitekim Maveraünnehir ülkesinde zikretmiş idik [4].

Bana Fazıl Nizamüddin Ebülfezail Yahya bin Elhakîm dedi ki bu ülkede herkesin hana ödeyeceği bir haracı vardır. Bazı kere hayvanlarda kıran olması veya kar yağması ve emsali gibi bir sebepten naşi kurak bir yılda ahaliden haraç istenir, artık borçlu olan, haracı eda etmek için evlâdını satar. Bu diyarda uzak bir sefere çıkıp Akca Germana ve Bulgar iline kadar varan Kerbelâlı tacir Şerif Şemsüddin Mehmet Hüseyninin buralardan avdetinde 738(1338)de, İran diyarına girsinler diye hanlarının bir yasası çıkınca evladını satmıya macbur oldukları cihetle burada seferi esnasında, ihtiyaçlarından naşi babaları ve analarından köleler ve cariyeler satın aldığını, içlerinden galî ve pahalı olanları satmak için başka bir yere götürdüğünü bana söylemiş idi. Bu diyar eskiden Kıpçak ili idi, Tatarlar buraya akın edince Kıpçak ahalisi onlara reaya oldu, sonra onlar ile karıştılar, akraba oldular. Toprak onların tabiatlerine ve oruklarına galip, Mogollar Kıpçak toprağında sakin olmakla Kıpçak ahalisinden kız almakla, şehirleri onların arasında bulunmakla Tatarlar hep Kıpçak gibi, gûya bir cinsten oldular, böylece herhangi bir şehir veya toprakta uzun müddet kalmak orukları, o toprağa çeker, yaratıldıkları tabiatleri de o topra-

[1] Tanrıdan başka tapacak yok olduğuna, Muhammedin Tanrının yalvacı olduğuna şahadet etmek. İz. [2] Bereke Handan sonra Özbek Han zamanına kadar İslâm şeriatine sarılmak az id. Telfikülahbar İz. [3] Yahut Cingiz Hanın yasasına nasıl başkaları tâbi oluyorlarsa onlar da öyle tâbi oluyorlar. K [4] Ben o bahiste buna dair birşey bulamadım. T. H.

ğın tabiatlerine döner, nitekim bunu evvelce beyan ettik, şehirlilikten başka diğer sebeple de renkler az, çok değişebilir.

Ben derim ki Sırp, Bulgar eskiden islâm şehri ve iman karargâhı idi, bunu Mesudî Murucuzzeheb'inde ve sair yerde beyan etmiştir. Bugün ise memleketlerinde imana bedel küfür vardır. Haça tapanlardan bir taife orasını nöbet nöbet ele geçirmişlerdir, 731 (1330 - 1331) de Sırp ve Bulgar hükûmdarı tarafından birtakım elçiler Mısır sultanına mektup getirdiler, hükümdar mektupta sevgisini arzediyor, sultandan takacak bir kılıç, düşmanları kahredecek bir sancak istiyordu. Sultan elçileri ağırladı. Konaklar hazırladı, hükümdara elçi ile beraber mükemmel bir kaftan, sırmalı bir nevi ipek kumaştan [1] elbisedir ki içi İskenderiye kumaşı üzerine Sincap ve Kunduz derisi ile dikilmiştir, sırma kalpak iki tarafı nakışlı [2] tülbent, altın kemer, altın mahmuzlar, bezenmiş kılıç, altın yaldızlı sarı sultanî sancak tertip etti. Onlar Kıpçak Hanının kendilerine karşı olan azametinden, yakınlıklarından dolayı, gırtlaklarını yakaladığından ötürü sultana müdara ederler idi. Dediki İstanbul Kıpçak memalikinin etrafına mücavirdir, bunlar Rum Tekfuru ile daima takip, her vakit pek çok tahakküm tarikiyle talep etmek halindedir. Rum Tekfuru ateşinin şiddeti ile [3], koruyucuların ve yardımcıların çokluğu ile beraber onun ilgarından ve zararından korkar, ona yaklaşmakla müdara eder [4], onunla bütün işleri bir vakitten diğer bir vakte kadar uzatır. Cingiz oğullarının bu memleket idaresini ellerine aldıkları zamandanberi bu ülkenin hanları ile bunların hali daima böyle idi; aralarında va'deye bağlı bir zamana kadar hiç bir an andlarını yenilemeden, elbirliği yapmadan bir an hali kalmamıştır. Rum Tekfuru tarafından Kıpçak hükûmeti Hanına daima hediyeler gönderilir idi [5].

[1] Av manzarasını gösteren bir manzaradır. T. H. [2] sarık için İz. [3] yani askerlerinin çokluğu ile İz. [4] veya ona mudara eder K. [5] Rum Tekfuru Özbek Hana nefis mallar gönderir idi. Subh. İz.

METNİN ASLI

ونعود الآن الى ذكر بلادهم واحوالهم فيها

هذه البلاد من اكثر الارض ماء ومرعى واخصبها زرعاً اذا زرع بها ولكنهم اهل حل وترحال [1] اصحاب ماشية ليس لهم مبالاة بالزرع والغراس ولقد كانت قبل استيلاء التتار عليها معمورة الجوانب [2] وهى الآن فى بقايا تلك العمارة فيها وان الاشجار [3] المختلفة الانواع من الفواكه العنب والرمان والسفرجل والتفاح والكمثرى والمشمش والخوخ والجوز وبها فاكهة تسمى بلغة القفجاق باسك [4] شبيهة بالتين والفواكه الموجودة عندهم الآن فى بقايا ماباد من غراس من كان قبل هؤلاء ممن كان لهم عناية بالزرع والنصب وهى كثيرة الوجود فى جبالهم « مع كثرة ما باد منها » [5] واما البطيخ فيسحب عندهم سحابة خاصة الاصفر [6] فانه يبقى عندهم طول السنة ويقدر منه وهو فى غاية صدق الحلاوة وطيب الطعم مع مايحكى من كثرة وجوده ورخصه [7] ومنهم من يستخرج ماءه ويعقد منه الحلوى [8] وبمدنهم [9] كثير من الخضروات كاللفت والجزر والكرنب وغير ذلك فاما مدن الجركس والروس واللاص فانه كثير عندهم جداً وبها العسل الكثير الابيض اللون اللذيذ الطعم الخالى من الحدة

وقدفشا الآن فيهم الاسلام واشرف على اقطارهم نورالايمان وكان اول من دان بالدين الحنيفى من ملوكهم بركة بن جوجى بن جنكز خان ومنه لمعت فى افاقهم الشوارق

---

[1] حيال وترحال و Â. [2] عامرة من كل جانب Â. [3] Metinde صبح الاعشى، (وان) yoktur. İz. [4] Belki batenk dir ki batenkân = badincan demektir. M [5] صبح الاعشى. Metinde tırnak içindekilere bedel وما يوجد من المدن مع كثرة ماباد basılmıştır. [6] Metin ibaresi فسحب عندهم سحابة على غيرها خاصة الاصفر dir. صبح الاعشى da فينجب عندهم نجابة خاصة الاصفر dır ki سحب yerine نجب yazılmıştır İz. [7] K. da şöyle denir: فيبقى عندهم من السنة الى السنة يقددونه ويجففونه [8] M وربما استخرجوا ماءه و وضموا منه الحلوى dir. Iz. [9] K, وعندهم صبح الاعشى da

الى ان صدع الا ٔن الضحى وتقصلت فى جمهورهم المعظم جلا بيب الدجى الا فى النادر القليل وهم مع اسـتيلاءهم على جيوش الجركس والروس والماجار واللاص يختلس [1] تلك الطوائف اولاد هؤلاء وتبيعهم من التجار ومع ظهور اسـلام فى هذه الطائفة واقرارهم بالشهـادتين فهم مخالفون لاحكامها فى كثير من الامور واول هذه الطـائفة واخرها لايقفون مع ياسـة جنكز خان وقوف غيرهم [2] مع مؤاخذة بعضهم بعضا [3] اشـد المؤاخذة فى الكذب والزناء ونبذ المواثيق والعهود وقد جرت عادة ملوكهم انهم [4] اذا غضبوا على احد من اتبـاعهم اخذوا ماله وباعوا اولاده وكذلك اذا سرق سرقة استحق المسروق له مال السارق واولاده وباعهم ومن خطب الى احد بنته واعطاه القليل زوجه لها [5] ثم لايعود يسأله عنها كما ذكرنا فى مملكة ماوراء النهر. وقال لى المولى الفاضل نظام الدين يحيى بن الحكيم ان لسلطان هذه المملكة على جميعهم خراجاً يستأديه منهم وانهم [6] ربما طولبوا بالخراج فى سنة ممحلة لوقوع الموتان بدوابهم اوسقوط الثلج ونحوه [7] فباعوا اولادهم لاداء ما عليهم [8] وحدثنى الشريف شمس الدين محمد الحسينى الكربلائى التاجر فى شهر رجب الفرد سنة ثمان وثلثين وسبع مائة حال عوده من هذه البلاد وكان قد تحول فيها فى سفره وعزب فيها ووصل الى الجا كرمان وبلاد البلغار وقال لى انه اشترى فى سـفرته هذه مماليك وجوارى من اباءهم وامهاتهم لاحتياجهم لخروج يسق ملكهم اليهم بالركوب الى بلاد ايران واحتاجوا الى بيع اولادهم وجاب منهم رقيقاً عاليا غالياً وهذه المملكة قديما هى بلاد القفجاق فلما فاضت [9] عليها التتار صارت القفجاق لهم رعايا ثم خالطوهم [10] وناسـبوهم و غلبت الارض على الجبلة والاصل فصار الكل كالقفجاق كانهم جنس واحد لسكن المغل بارض القفجاق ومصاهرتهم لهم وبلادهم فى ارضهم وهكذا طول المكث فى كل بلد وارض يجوز (ياخود يجرر) النحائز اليها ويحول الغرائز الى طباعها كما قدمنا ذكره وقد نقل اختلاف الالوان او يزيد لسبب آخر غير البلدية .

---

[1] يجلب Â. [2] واقفون مع ياسة جنكز خان التى قررها لهم وقوف غيرهم من اتباعه K. [3] Metin ibaresi صبح الاعشى بعضهم لبعض dır İz. [4] Metinde صبح الاعشى، ومن شان ملوكهم dır İz. [5] بها Â. [6] Metin ibaresi صبح الاعشى. خراج يتأدى منه ومنهم dır İz. [7] Metin ibaresi صبح الاعشى، وجاداالجد dır İz. [8] K, da من الخراج ilân olunmuştur. M [9] فاصت Â. [10] اختلطوا Â.

قلت ولقد كان فى السرب والبلغار من قديم دار اسلام ومستقر ايمان ذكر هذا المسعودى فى مروج الذهب و غيره فاما الان فقد تبدلت بايمانها كفراً وتداولتها طائفة من عباد الصليب و وصلت منهم رسل الى حضرة مصر سنة احدى وثلثين وسبعمائة بكتاب [1] من صاحب السرب والبلغار يعرض نفسه على مودته ويسأله [2] سيفا يتقلده وسنجاقاً يقهر اعداءه فاكرم رسوله واعد نزله [3] وجهز له معه خلعة كاملة طرد وحش بقصب [4] بسنجاب مقندس على مصرح [5] اسكندرى وكلوتة زركش وشاش بطرفين رقم [6] ومنطقة ذهب وكلا ليب ذهب وسيف محلى وسنجق سلطانى اصفر مذهب وهم يدارون سلطان القبجاق لعظمة سلطانه عليهم واخذه بخناقهم لقربهم منه قال والقسطنطينية مجاورة لاطراف ممالك القبجاق وهم مع ملك الروم [7] فى طلب دائم واقتراحات متعددة فى كل وقت وملك الروم مع توقد [8] جمرته وكثرة حماته وانصاره يخاف غارته وشره [9] ويتقرب اليه ويداريه [10] ويدافع معه الايام من وقت الى وقت ومازالت تلك حالهم مع ملوك هذه البلاد من ابناء جنكز خان منذ تدبر ملوك بنى جنكز خان هذه المملكة [11] ولا تخلوا بينهم مدة من تجديد عهود ومسالة الى مدد [12] تؤجل بينهم وعلى اشياء تحمل [13] من جهة الروم الى القان بمملكة القبجاق

---

[1] صبح الاعشى Metinde bir de الى سلطانها vardır İz. [2] Metin nüshası ويسأل منه dir İz. [3] واحسن نزله K. [4] صبح الاعشى. Metinde مقصب، . Hata ve sevap cetvelinde مقضب dir İz. [5] مقرح K. Dozy ye bak M. Hata ve sevap cetvelinde مقترح dir İz. [6] مرقوم Â. [7] Telfikulahbar. Metinde لاطراف ملك القبجاق وملك الروم İz. [8] Telfikulahbar. Metinde على توقد dir. İz. [9] سطوته وبطشه Telfikulahbar İz. [10] Metinde [*] ويتقرب اليه بالمداراة [11] صبح الاعشى Metinde منذ يد برواهذه الارض dır, Telfikulahbarın naklinde منذ استولوا على تلك الناحية ودبروا امورها dır İz. [12] مدة K. [13] Telfikulahbar. Metinde على basılmamıştır İz.

[*] ويداره K dır İz.

BU ÜLKENİN HUDUDU

İrbirli Uz Hasan[1], seyyar tacir Bedruddin Hasan Rumî'nin kendisine haber verdiğini şöyle beyan ediyor: Bu ülkenin hududu Ceyhun tarafından Harezmi, Saganak, Sayram, Yarkent, Cent, Saray ve Macar, Azak, Akça kerman, Kefe, Sudak, Saksin, Ükek, Bulgar şehirleri [2], Sibir ve İbir eyaleti, Başkırt, Çulman; Çulmandan sonra Sibir ve İbir eyaleti hududu Hatay ili [3] hududuna muttasıl olur. Dedi ki Bakû şehri, Şirvan ülkesi şehirlerinden biridir. Türklerin Demirkapı dedikleri Babülhadit oradadır. Bakü şehrinden ibaret olan Demirkapıdan Sibir ve İbir tarafından Hatay ili hududuna kadar kervan yürüyüşü ile tam beş aylık yoldur. İşte bu ülkenin uzunluğu; Ceyhun nehrinden Tuna nehrine kadar olan yerlere denilir. Seyhun, Ceyhun, Tuna, İtil, Yayık, Ten, Torlü nehirleri meşhur büyük nehirleridir, Seyhundan Tunaya kadar dört aylık yol vardır, Seyhun ile Ceyhun arası on beş günlüktür. Ceyhundan Yayığa kadar on beş gün, Yayıktan İtile kadar on gün, İtilden Tene kadar bir ay, Tenden Torlüye kadar on gün, Torlü [4] den Tunaya kadar bir ay sürer. Ceyhun ile İtil Külzüm[5] Denizine akar, Seyhun Kamışlık[6] ve Kum arasında akar, Cent şehrinin altında üç günlük yol tutar, burada kol yapar. Zikrolunan nehirlerden geri kalanlar Umman [7] Denizine akar, bu ülkedeki yedi nehir

[1] Müellif tercümede «elgâr?» diyor. İz. [2] Bulgar Yakutu Hameviye göre Saklablar diyarıdır. Burası da Türktür. Kamus tercümesine göre Eflâk, Buğdan ve Bulgaristan ülkelerine denir. Müellif T. H. tercümede saklabı İslâv ile tercüme ettiği gibi Mürucüzzeheb'in fransızca tercümesinde saklap: Islav ile tercüme olunmuştur. Bu beyanlara göre Islav da Türk olabiliyor. İz. [3] Hatay Türk oruklarından bir oruktur, ülkeleri Çin ile hemhuduttur. Subhula'şa [4] Nitaş denizine yani Kırım ve Azak denizine dökülür. Subh. İz. [5] Buna Hazar denizi, Taberistan denizi, Kuzgun deniz de denir İz. [6] Veya nemli toprak. M [7] Ural denizi İz. veya nehri. M

budur. Buradan Seyhun ve Ceyhun Maveraünnehir ülkesine muttasıl olur [1].

Ben derim ki doğrusu Ceyhun yüz fersah kadar Tuzlu Göle akar, oraya Şaş nehri de dökülür. Ceyhunun Kolzüm Denizine aktığını zuum eden yanılmıştır. Bu da gölün büyüklüğünden ileri gelir [2]. Ceyhun ile Şaşın döküldükleri yer arasında on günlük kadar mesafe vardır. Bu göl Harezm Gölü diye maruftur, ortasında Çağır Dağı vardır ki orada su donar, hattâ yaza kadar kalır.

İbrilli dedi ki meşhur şehirlerinden [3] biri Bulgar şehridir. Onun en kısa gecesi dört buçuk saattir. Hasan Rumî der ki ben Bulgaristanda muvakkıt olan Mes'uddan sordum. O, bana şöyle dedi: Biz bunu rasat aletlerile denedik. Tahminî [4] olarak dört buçuk saat bulduk ki bu miktar orada en kısa gecedir. Akgöl [5] şehrine gelince onu da denedik. En kısa gecesini üç buçuk saat bulduk ki Bulgar şehri gecesinden bir saat daha kısadır.

Dedi ki Bulgar ile Akgöl arası mütat yürüyüş ile [6] yir-

---

[1] Tacir Seyyah Bedrüddin, Hasanürrumî'nin sözü burada bitiyor İz [2] Vaktile Ceyhun ve Seyhun Hazar denizine aktığını, sonra yolunu değiştirdiğini söylüyorlar. Bundan dolayı yanılmış olabilir. Müellif İbni Fadlullahilomerî ile Müverrih Ebulfida'ya göre Ural gölüne diğer tabir ile Harzem denizine akar. İz. [3] Yani Özbek Hanın meşhur şehirlerinden İz. [4] Veya doğru, yerli yerinde M. [5] Oksford kütüpanesi el yazmasına bak. M. Bu şehir Bulgar şehirlerinin şimal tarafındadır İz. [6] Ömerî'nin ayni eserinin birinci kısmında Budleyin kütüpanesinin elyazmasının اطولالهار — Günlerin uzunluğu hakkındaki kısma Tacır Hasani Rumî'nin şu ilâveleri vardır: Ben Fadıl tercüman, Harezmli Şucaeddin Abdürrahman'dan Özbek devletinin hududunu sorduğumda, bana şöyle dedi: Devletinin sonu şimalde Sibire dayanır, ondan ötede mamure yoktur, orada gece kısadır. Dedi ki ora ahalisinden bir kaç kişi dedeme gelip şafak [*] kaybolmadan evvel tan yeri ağarmakla ahalisinin ne vakit yatsı namazı kılacakları hakkında fetva istemişti, dedi ki: Şeyh Şehabeddin Irakî اليواقيت فى المواقيت kitabında bunun gibi bir şey zikretti: Bulgar eyaletinden bir kaç kişi Buhara fakıhlarına müracaat ettiler. Biz de uzun gece üç saat olmakla eger oruç bozmakla vakit geçirir isek namaz vakti geçecek, şayet namaz ile vakit geçirecek olursak bu kerre tan yeri ağarmakla oruç bozamıyacağız, artık hangisini evvel yapalım» «dediler. Buhara fakıhları ilk önce oruç bozup namazı geri bırakmak suretinde fetva verdiler. İrakî der ki «bu fetvalar maslahat kaidesine uymakla doğrudur» bu keyfiyet Bulgar diyarının şimal tarafında olabilir, çünkü Tacir Hasani Ruminin sözüne inanılır, zikrettiğimiz şeyi de bize Bulgar muvakkitinden nakletmiştir M.

[*] Güneş battıktan sonra az aydınlık, veya kızıllık demektir İz.

mi günlüktür. Kasaba: Acem ıstılâhında küçük şehirdir. Dedi ki Akgölden sonra Sibir ve İbir eyaleti, ondan sonra Çulman eyaleti gelir, bir seyyah Çulmandan Şarka doğru sefer ederse büyük Hakanın eski payitahtı olan Karakuruma varır, oradan Garba doğru sefer ederse Rus ülkesine, sonra frenk diyarına ve Batı Denizi sakinleri ülkesine varır. Ben derim ki şimdi Hakanın payitahtı Hanbalık [1] dır, dedi ki Başkırt eyaleti Çulman ile hemhuduttur, Başkırtta saygılı bir müslüman kadısı vardır, Sibirya ile Çulman eyaletleri çok soğuktur, orada altı ay kadar kar eksik olmaz, bir düzüye dağ tepelerine, ovalarına, ülkelerine kar yağar. Bundan dolâyı onlarda davar azdır. Onlar Şimal merkezi sakinleridir, oraya pek az insan varır. Onların azıkları da azdır. Hattâ onlardan hikâye olunduğuna göre bir adam hangi hayvan olursa olsun kemiklerini toplar, sonra kifayet miktarı kaynattıktan sonra onu öylece bırakır. Yedi kere böyle yaptıktan sonra onu yine öylece bırakır. Bu halden sonra onun yağı kalmaz [2].

Dedi ki geçinmeleri dar olmakla beraber Kul cinsleri arasında bunların bedenlerinden daha lâtif, daha güzel beyaz insanlar yoktur. Suratları güzellikte, beyazlıkta, şaşılacak derecede yumuşaklıkta mükemmel yaratılmıştır. Şu kadar ki gözleri mavidir [3] İrbilli Uz Hasan dedi ki «Hasani Rumî buralara seyahat etmiş, şehirlerinin en çoğunu zikretmiştir. Harezmli Şeyh Alâeddin bin Numan dedi ki bu diyarın uzunluğu İstanbul denizinden İrtiş ırmağına kadar altı aydır. Eni de Bulgar diyarından Demirkapı'ya kadar takribî olarak dört ay mesafedir.

---

[1] Pekin şehri İz. [2] Çerviş yağı yeya et yağı, metin nüshasına göre sürünecek yağdır ki muvafık değildir. İz. [3] Sibirya kızları olmalı İz.

METNİN ASLI

ذكر العرحش [1] الاربلى ان بدرالدين حسن الرومى التاجر السفار حدثه ان حدود هذه الملكة من جهة جيحون خوارزم وصغناق وسوداق [2] ويارکند وجندو سراى ومدينة ماجر وازاق واقجا کرمان وكفه وسوداق وسقسين واوكك وبلغار واعمال سبروابر وباشقرد وجولمان ثم من بعد جولمان يتصل حدود اعمال سبروابر حدود بلاد الخطا قال ومدينة باكو هى احد مدن اقليم شروان وعندها باب‌الحديد الذى يسميه الترك دميرقابو ومن باب الحديد الذى هو عبارة عن مدينة باكو الى حدود بلاد الخطا من جهة سبروابر [3] يكون مسير القفل مسيرة خمسة اشهر هذا طول هذه المملكة ومن نهر جيحون الى نهر طونا وهذا هو عرض هذه المملكة وفى هذه المملكة من‌الانهار الكبيرة المشهورة سيحون وجيحون وطونا واتيل ويايق وتن وطرلو فمن سيحون الى طونا مسيرة اربعة اشهر وبين سيحون وجيحون خمسة عشر يوماً ومن جيحون الى يايق خمسة عشر يوماً ومن يايق الى اتيل عشرة ايام ومن ايتل الى تن شهر واحد ومن تن الى طرلو عشرة ايام ومن طرلو الى طونا شهر واحد ويقلب جيحون وايتل الى بحرالقلزم وسيحون يلى الى مقصبة [4] ورمل تحت مدينة جند [5] ثلثة ايام فيقلب هناك وباقى [6] الانهر المذكورة تقلب الى بحر [7] عمان وهذه السبعة انهر فى هذه المملكة ويتصل منها الى اقليم ماوراءالنهر سيحون وجيحون قلت الذى يصح [8] ان جيحون تقلب فى بحيرة ملح نحو مائة فرسخ ويقع بها نهر الشاش ايضا واما من زعم ان جيحون يرمى فى‌القلزم فغلط منه وانما اشتبه عليه ذلك لعظم هذه

---

[1] Aşağıda 217 sayfada الغر حسن denmiştir, belki de الغر! yerine الغز okumak lâzımdır M. [2] صيرام olacak, M. صايرام İspicap şehridir İz. [3] Quatremère'in Mogol tarihinde Asya müzesindeki el yazmasında şöyle yazılmıştır: سبريا وايل M. [4] مصيصة Â. [5] حيل Â. [6] ve وتأتى Â. [7] نهر Â. [8] Â da عندى ilâve olunmuştur M.

البحيرة وبين مرمى جيحون ونهر الشاش نحو عشرة ايام [1] ويعرف هذه بحيرة خوارزم. وعلى وسطها جبل يسمى جغر يجمد عنده الماء حتى يبقى الى الصيف قال الاربلى ومن مشاهير مدنها بلغار واقصر ليلها اربع ساعات ونصف قال حسن الرومى ثم سألت مسعود الموقت بالبلغار عن هذا فقال جربنا ها بالالات الرصدية فوجدناها اربع ساعات ونصف تحزيراً [2] وهو غاية نقصان الليل بها واما قصبة افتكون [3] فحزرناها فوجدنا اقصر ليلها ثلث ساعات ونصف اقصر من ليل البلغار بساعة واحدة قال بين بلغار وافتكون. مسافة عشرين يوماً بالسير المعتاد [4] .

والقصبة فى مصطلح العجم المدينة الصغيرة وبعد افتكون بلادسبرواير ثم بعدها بلاد جولمان فاذا سافر المسافر من جولمان الى جهة الشرق وصل [5] الى مدينة قرەقرم « قاعدة القان الكبير القديمة » [6] « واذا سافر منها الى جهة الغرب » [7] وصل الى بلاد الروس ثم الى بلاد الفرنج وسكان البحر الغربى قلت اما الآن فمقر القان خان بالق وقال « وبلاد باشقرد مصاقبة لجولمان وفى باشقرد » [8] قاض مسلم معتبر وبلاد السبر وجولمان شديدة البرد لايفارقهم الثلج مدة ستة اشهر لايزال يسقط على جبالهم

[1] Metinde «نحو من عشرة ايام» dır ki من zait olarak basılmıştır İz. [2] تحرراً K. [3] Quatremère افيكول okumuştu, ben آفيكول okuyarak آق كول tahmin ediyorum. Yahut ويسو kelimesinin muharrefidir M. [4] اطوال النهار bahsindeki ilâveler: وحدثنى الفاضل شجاع الدين عبدالرحمن الخوارزمى الترجمان لما سألته عن حدود مملكة ازبك فقال ينتهى آخر مملكته فى الشمال الى السبر وليس بعدها عمارة وليلها اقصر شئ قال وجاء الى جدى من اهلها فتوة [*] يسئلون اى وقت يصلى العشاء اهل بلد تطلع الصبح به قبل ان يغيب الشفق وقد ذكرنا مثل هذا الشيخ شهاب الدين العراقى فى كتاب اليواقيت فى المواقيت قال جاءت فتوة [**] من بلادالبلغار الى فقهاء بخارى بان طول الليل عندهم ثلاث ساعات وقلنا ان استقبلنا بالفطر فاتنا وقت الصلاة وان اشتغلنا بالصلاة طلع علينا الفجر ويفوتنا الافطار فاى شى نقدم فافتاهم فقهاء بخارى بتقديم الافطار وتأخير الصلاة قال العراقى وذلك صحيح من فتواهم لطرد قاعدة المصلحة ولعل هذا فى شمالى البلغار لان حسن الرومى التاجر ثقة واخبرها عن موقت البلغار ماذكرناه M. [5] صبح الاعشى. Metinde يصل على شرقيها dır İz. [6] صبح الاعشى Metinde tırnak içindekilere bedel « ثم الى بلاد الخطا وبها القان الكبير من بلاد الصين » dir İz. [7] Metinde tırnak içindekilere bedel وان سافر المسافر على غربيها basılmıştır İz. [8] Metinde tırnak içindekilere bedel وبلاد السبر وجولمان مضافة الى باشقرد وفى بلاد باشقرد dır İz.

[*,**] Metin nushası فتوى dır İz.

وبيوتهم وبلادهم ولهذا تقل المواشى عندهم وهم سكان قلب الشمال والواصل اليهم من الناس قليل والاقوات عندهم قليلة حتى يحكى [1] عنهم ان الانسان منهم يجمع عظام اى حيوان كان ثم يغلى عليها بقدر كفايتها ثم يتركها وبعد سبع مرات لا يبقى فيها شئ من الودك [2] قال وهم مع ضيق العيش ليس فى اجناس الرقيق انعم من اجسامهم ولا احسن من بياضهم وصورهم تامة [3] الخلقة فى حسن وبياض ونعومة عجيبة ولكنهم [4] زرق العيوق قال العز حسن الاربلى وحسن الرومى سافر فى هذه البلاد وذكر اكثرها وقد قال الشيخ علاء الدين بن نعمان الخوارزمى ان طول هذه المملكة من بحر اصطنبول الى نهر ارتش ستة اشهر وعرضها من بلغار الى باب الحديد اربعة اشهر تقريباً

[1] صبح الاعشى Metinde ويحكى dir İz. [2] صبح الاعشى metinde من الدهن dir İz. [3] تامين Â. [4] Metinde « ولكنهم » yoktur İz.

TEBRİZ VE MERAGA İDDİALARI

Kıpçak Hanlarının Tebriz ve Meraga şehirlerinin kendilerinin olması hakkında, iddialarındaki şüpheye gelince Mevlâ Nizameddin Ebulfezail Yahya bin Hakimüttayyarînin bana haber verdiğine göre Büyük Han [1] İsmailî'ler, ile Cibalda isyan çıkaranları öldürmek üzere Hülâgû'yü gönderdiği zaman Hülâgû Büyük Handan bilesince askerinin çoğalmasını istedi, o da Cingiz Han oğulları Hanlarından her birinin askerlerini koştu, bu askerler ile Hülâgû beldeleri feth edince bunlar onun ile beraber kaldı, onlardan her bir fırkaya bir tarafın ulûfesini [2] tayin etti, Kıpçak eyaleti hükümdarı tarafından onunla koşulan askerin ulûfesi Tebriz ve Meraga tertibinden idi. Onlar bu ulûfeyi bu şehirlerden almakta devam ettiler. Sonra Hülâgû ölüp yerine Abaka Han olunca askerler ona Hanları Berekenin Tebrizde bir cami yapacağız yoliyle hiyle ve hud'aya kalkıştılar, Abaka da, onlara cami yapmalarına salâhiyet verdi, onlar da cami yapıp üzerine Sultan Bereke adını yazdılar; sonra kendileri için bir kumaş fabrikası yapmalarını de istediler, Abaka ona da salâhiyet verdi, (fabrika yapıldı) Bereke Han için kumaş yapmakta devam ettiler. Bu hal Abaka ile Bereke arasında vukuat başlayıncaya kadar sürdü, her ikisi karşı karşıya gelip te Bereke Abaka'yı kırınca Abaka pek kızdı, fabrikayı battal etti, bu olan vukuat unutulup ta iki hükûmet hanları arasında barışıklık hâsıl olunca dilediklerini yapmak için memleketlerinden para getirmek şartiyle fabrika geri verildi; yardım temadi edince Bereke Han adiyle bina kılınan cami ve fabrikayı bu davaya sebep kıldılar. Elçileri Tebriz ve Meragayı istemek üzere Mahmut Gazane gelip «Buralar babalarımızın askerlerinin kılıç ile fethettikleri yerlerdir, onlardan miras olarak bizimdir ve hakkımızdır, bize hakkımızı ver» dediler. Bunun üzerine

[1] Hülâgû'nun kardeşi Mengûkaan İz. [2] Askerlerin aylık ve yıllıkları. İz.

Mahmut Gazan «ben mülkü miras ile değil, ancak kılıç ile aldım, Tebriz ile Meraga da kılıcım ile alıp ülkeme kattığım yerlerdendir, bu bapta benim ile sizin aramızda kılıçtan başka birşey yoktur» cevabını verdi. Bugün Kıpçak hükûmeti Hanı Özbek bu şüphenin hayali ile bu veraset davasiyle burasını istiyor.

Şeyh Alâüddin Numandan Toktanın askerleri soruldu, o da sayılamıyacak, miktarı bilinemiyecek kadar çoktur dedi. Takribî olarak nekadardır diye tekrar sorulunca cevap olarak bilmem, şu kadar ki bir kere ona ve Büyük Hana Maveraünnehir Hanı Esen Buga [1] karşı geldi, haksız olarak milki ele geçirdi, yolu kesti, ben milke her ikisinden de daha lâyıkım dedi, kervanı yağma etti; Boynunu Kaanın ıtaatı boyunduruğundan çıkardı, Kaan Toktaya onun ile vuruşmasını emretti. Tokta da her on askerden birini ayırdı, ayrılan askerlerin sayısı iki yüz elli bine çıktı; Numan dedi ki sayılan askerler, onlara katılan küçük kıt'a ile gönüllülerden maadasıdır. Dedi ki: onlardan her süvari iki köle, otuz koyun, beş baş at, iki bakır kazan, silâh taşımak için bir araba yanına almıştır. Tokta Esen Bugaya harp açtı, onu kırdı, ona tamamiyle galebe çaldı, müeyyet ve mansur olarak döndü.

Numan dediki bu memleketin arzı Demirkapıdan—ki bunu İskender bina etmiştir, üzerinde demir kapı vardı. Şimdi yoktur.— Buğra topraklarına kadar [2] ve tulü İrtiş suyundan ki bu su, Mısır Nilinden çok büyüktür; Ve Hatay elinden İstanbula kadardır. Bu tul biraz, Nemse denilen eyalete kadar uzar; dediki Nemse eyaleti Rus ve frenk eyaletleri arasındadır. Numan dediki memlekntimizin tacirleri [3] seferlerinde Bulgar şehrini geçmezler, oradan dönerler, Bulgar tacirleri de Çulman memleketine, Çulman tacirleri de Buğra eyaletine sefer ederler, zira Buğra şimalin en ucunda dır, ondan öte İskenderin binasından olup yüksek bir çırakma şekli üzere büyük bir kale kulesinden başka bir mamure, hiç bir kimse için gidilecek bir yol yoktur, ötesi karanlıklardır. Sence karanlıklar nedir diye soruldu, cevabında dedi ki kar ve soğuk eksik olmıyan kırlar ve dağlar olup oraya gü-

[1] Esen Buga 709 tarihinde Maveraünnehir Hanı olmuş idi. İz.
[2] Veya ancak Buğra vardır. M.
[3] Mısır diyarına gidip gelen tacirler İz.

neş doğmaz, ordada bir ot bitmez, orada asla bir hayvan yaşamaz, burası Karadenize muttasıldırki, daima yağmur yağar, onu bulut kaplar, oraya asla güneş doğmaz. Numan dediki denildiğine göre İskender mamureye yakın ilk karanlık dağlar civarlarına uğramış, orada Türk cinsinden olup vahşilere pek benziyen, hiç bir kimse tarafından dilleri bilinmiyen birtakım insanlar görmüş, biri onları tutarsa elinden kaçarlar mış, civardaki dağların [1] otlarını, kıtlık olunca biribirlerini yerlermiş; İskender onlara uğramış ise de ilişmemiştir.

Numan Kıpçak hükûmeti hükümdarı hakkında şunu söyledi: Bu hükümdarın reayasının çoğu şimali garbî sakinleridir, bunlar sayılamıyacak kadar çoktur, en çoğu Ruslardır, bunlardan sonra Kıpçak sahrası Türkleri gelir, bunların kabileleri çoktur, içlerinde müslüman da var, kâfirde vardır; bunlar pahalılık, kıtlık zamanlarında evlâtlarını satarlar, erkek evlâtlarını, müsamaha ile, yalnız sıkıntı zamanında satarlar.

Bana Fadıl terceman Abdurrahman Harzemî şunu haber vermiştir: «Saray şehrini, Bereke Han İtil nehri kenarına kurmuştur, Saray çorak bir yerdedir, şehrin etrafına çekilmiş duvar yoktur. Payitaht olan Saray'da büyük bir köşk vardır ki tepesinde iki kantar Mısır altını ağırlığında hilâl vardır; köşkü, etrafına çekilmiş bir duvar ile kale kuleleri [2] ihata etmiştir. Burada emirler vardır, kışlakları da burasıdır. Dedi ki bu nehir Nilin üç misli kadar veya daha büyüktür, burada büyük gemiler Rusyaya, Saklaba işler, bu ırmağın kaynağı Saklap ülkesindedir. Dedi ki Saray büyük bir şehirdir, çarşı, pazarları, hamamları, hayratı vardır [3] ortasında kullanılmak için bir havuz vardır ki suyu nehirden gelir. İçmelerine gelince nehirden büyük testiler ile gelen sudan içerler. Testiler arabalara dizilir, şehre getirilir, orada satılır. Sarayın Harezmden uzaklığı bir buçuk ay kadardır, Saray ile Harezm arasında Hive ile Kutlukent şehirleri vardır, altınları rayiç olarak altı dirheme muadildir. Dedi ki Harezm ile Sarayda hemen kıymet farkı yoktur. Harezm rıtlı, üç yüz otuz dirhemdir. Azıkları zikrolunan buğday, arpa, darı ki buna erzen derler - burçak, karacadarı - ki yonca tohumuna benzer - on-

[1] Ve bayırların M.

[2] Metin nüshasına göre kale kulelerinin ve emirlerin meskenleri İz.

[3] Saray tacirler ve Türk köleleri için büyük bir limandır. İz.

larca bu hububat yalnız rıtıl ile satılır, her eşek yükü şu kadardır denir. Bir eşek yükü bu rıtıl ile yüz rıtıldır. Buğdayın orta narhı iki buçuk altın, burçağın, arpanın orta narhı iki altındır. Darının, Karaca darının orta narhı bu kadar veya daha fazladır. Ekseriya bunun narhı orta narh üzere buğday, arpa, koyun etinin narhı kıymetindedir ki her üç rıtılda bir dirhemdir, burada yemişlerin bütün çeşitleri vardır, yalnız hurma, zeytin, şekerkamışı, muz, ağaçkavunu, limon ve turunç yoktur. Burada çeşit kuşlar ve yabanî hayvanlar, pek büyük ahuler de vardır ki yaban inekleri kadar olur. Burada taş madenleri de vardır, bu taşlardan yapılan yemek tencereleri altmış [1] sene kadar dayanır, hiç bozulmaz. Burada Hayırdağı vardır ki, pınarı ile maruftur, oraya eskimiş hastalıklılar giderler, yedi gün kalırlar, günde sabah ve akşam su ile yıkanırlar, her yıkanışı müteakıp gayet kanıncıya kadar sudan içerler, artık hastalık kalmaz. Ceyhunda öyle bir balık vardır ki kemiği yoktur, yalnız belkemiği vardır, yoksa hepsi ettir, başı kıkırdaktır.

Harezm Ceyhun üzerinde iki kolu arasında şalvar gibidir, Harezmde yüz ev yahudi, yüz ev de hıristiyan vardır, başka yoktur, bunlara bundan fazlasına müsaade etmezler. Harezm ardınca değirmi bir arazi gelir, bu değirmi araziye Mankışlak denir ki tulü ve arzı beş aydır, hepsi de sahradır. Türkmenlerin birçok kavimleri [2] burada sakin olur, bu arazi ile Ceyhun arasını Akbalkan adlı Horasanın şimalinde bir dağ ayırır. Harezm Horasan ve Maveraünnehirden ayrılmış bir iklimdir, her taraftan susuz çöller ile ihata olunmuştur, hududu şimal ve garpte garp memleketleri hududuna muttasıldır[3], cenup ve şark tarafı Horasandır, Ceyhunun iki tarafı üzerinde kasabası şimal tarafında Harezm dili ile (Kât)tır cenup tarafında Cürcaniye (Gürgenc) vardır, bu iklimde nice şehirler vardır, Harezmin ilk hududu Amülü velye İden Tahiriye denilen şehirdir. Ceyhunun her iki tarafında da mamuriyet imtidat eder. Bu memleketin padişahlarının kışlakları zikrettiğimiz gibi Saraydır, bunların ve bütün Turan

[1] Veya iki yıl M. [2] Veya Yecüç ve Mecüçün. Tel. İz. Veya birçok adamlar yahut Burcanlar M. [3] Veya Oğuzlar hududuna M. Garp memleketleri Bulgar, Rus, Çerkes, Kıpçak ve ardınca gelen memleketler. İz.

Hanlarının ve Noyanların [1] yazlıkları Oruk dağı denilen bir dağdır ki uzunluğu Çin hududundan garp hududuna kadar olup Septede nihayet bulduğu Bahrimuhitte biter, Akdeniz de orada biter, dağdan ayrılan bütün parçalar, Turanın sair toprakları bunun cenubundadır. Özbek memleketinin mecmuunun hududu tulü itibariyle şarktan Harezm Dergânından [2] Başkırd'a, arzı itibariyle Harezmden Sibir eyaletinin en ucuna kadardır, oradan Samur, Sincap getirilir; Sibir, Saklab beldelerindendir.

Dediki bunlardan sonra asla mamure yoktur. Dediki ora ahalisinden bazı kimseler «memleketlerimizde şafak kaybolmadan evvel gece çabuk geçmekle sabah oluyor, bu halde ahalinin namazları ne olacaktır» diye dedemden sormuşlardı. Dediki bu ülke Harezm şahlardan Cengiz oğullarına geçince Harezm askerlerini haliyle, tımarlıklariyle bıraktılar [3], babalarının ellerinde ne tımarlık kalmış ise oğullarının ellerine geçti [4].

Dediki emirlerin eyaletleri vardırki onlar arasında yılda eyaletlerinden gelirleri iki yüz bin rayiç dinardan [5] yüz bin rayiç dinara kadar iner. Ordu neferlerine gelince hepsine müsavi olarak halis sikkeden 200 rayiç dinar verilmektedir. Bunların kıyafetleri ise İslâm devletindeki Mısır ve Şam askerlerinin kıyafetlerinde ve buna münasip bir kıyafette idi. Fakat şimdi kıyafetleri Tatar kıyafetidir; şu kadarki değirmi küçük sarıkları vardır.

---

[1] Şehzadelerin veya ulularının M. [2] Harezmin ilk hududu olup Ceyhun kenarında bir şehirdir. معجم البلدان. İz. [3] Hevarizmşahlar zamanındaki hallerini muhafaza ettiler. İz. [4] Oğulları buna varis oldular. İz. [5] Dinar, sikkeli altın demektir. Bir Mogol dinarı 6 Selçuk dinarına muadildir. 100 dinar gümüş 25 dinar altına müsavidir. Rayiç dinar, gümüş dinardır ki altın hesabiyle gümüş dinar demektir. Bir gümüş dinar 6 gümüş dirheme müsavidir, Bir dirhem 6 denk, bir denk 4 habbe, bir hebbe 4 buğdaydır İ.H.

واما الشبهة فى دعوى ملوك القبجاق ان توريز ومراغة لهم على ماخبرنى به المولى نظام الدين ابو الفضائل يحيى بن الحكيم الطيارى [1] ان القان الكبير لما جرد هولاكو لقتل الاسماعيلية ومن كان يتعصى بالجبال سأله هولاكو فى تكثير الجيوش معه فجرد معه من عسكر كل واحد من ملوك بنى جنكز خان عسكراً فلما فتح بهم مافتح من البلاد بقيت تلك العساكر معه فرتب لكل فرقة منهم علوفة على قطر من الاقطار فكان مارتب للعسكر المجرد معه من جهة صاحب بلاد القبجاق وخوارزم على توريز ومراغة فبقوا يأخذون علوفتهم منها ثم لمامات هولاكو وملك ولده ابقا خادعوه بطريق ان سلطانهم بركة يريدان يبنى جامعاً لتوريز فمكنهم منه فبنوه وكتبوا عليه اسم السلطان بركة ثم سألوا ان يعملوا لهم كرخاناة لاستعمال اقمشة لهم بها فمكنهم منها وبقوا يستعملون بها القماش للسلطان بركة ودام الحال الى ان وقع بينهما وتلاقيا وكسر بركة ابقا فحنق ابقا وابطل الكرخاناة ثم لما نسيت تلك الوقعة الكائنة وهدن مابين ملكى المملكتين [2] اعيدت الكرخاناة على انهم هم يحضرون من بلادهم اموالا لاستعمال ماشاؤا فيها فلما عادت المدد جعلوا الجامع والكرخاناة المبنيين باسم السلطان بركة لهذه الدعوى ولقد جاءت رسلهم الى محمود غازان يطلب توريز ومراغة وقالوا له هذه جيوش ابينا فتحها سيوفنا وهى لنا وحقنا بالارث عنهم فاعطنا حقنا فقال لهم غازان انا مااخذت الملك الا بالسيف لابالميراث ومما اخذته وحزته بسيفى توريز ومراغة وبينى وبينكم السيف فيها ثم لم يزل السلطان ازبك القائم الان بمملكة القبجاق يتعاق بخيال هذه الشبهة ويطالب بدعوى هذه الوراثة وسئل الشيخ علاء الدين نعمان عن جيوشه فقال كثيرة « تفوت الحصر لايعلم لها مقدار » [3] فقيل كم

[1] صبح . Metinde «ابن الحكيم» düşmüştür. İz. [2] Metinde وهدى مابين ملكى الملكين basılmıştır. İz. [3] صبح metinde tırnak içindekilere bedel «يفوت الحصر» dır. İz.

هم بالتقريب فقال لااعلم الا انه [1] خرج مرة عليه وعلى القان الكبير اسنبغا سلطان ماوراءالنهر وتغلب وقطع الطريق وقال انا احق بالملك منهما ونهب السيارة واخرج رقبته من رقبة اطاعة القاآن [2] فكتب القاآن الى تقتقا بان يقاتله فجرد اليه من كل عشرة واحداً فبلغ عدة المجردين مأتين وخمسين الفا قال النعمان وهذا الذى دخل تحت العدد والاحصاء سوى الجميعة والطواعية [3] قال والزم كل فارس منهم [4] بغلامين وثلثين رأساً من الغنم وخمسة رؤس من الخيل وقدرين نحاساً وعجلة برسم حمل السلاح وغزا اسنبغا وكسره وانتصر عليه نصرة ظاهرة ثم عاد مؤيداً منصوراً قال النعمان مبدأ عرض هذه المملكة من دمر قبووهى مدينة من بناء الاسكندر كان عليها باب من الحديد وليس هو الآن [5] الى [6] بلاد يوغره [7] وطولها من ماء لمريس [8] وهو اعظم من نيل مصر بكثير ومن ناحية بلاد الخطا الى اصطنبول ويتجاوز هذا الطول قليلا الى بلاد تسمى نمج [9] قال وبلاد نمج مشتركة بين بلاد الروس والفرنج قال النعمان والتجار [10] لايتعدون مدينة بلغار [11] يسافرون الى بلاد جولمان وتجار جولمان يسافرون الى بلاد يو غره [12] لانها فى اقصى الشمال وليس بعدها عمارة غير [13] برج عظيم من بناء الاسكندر على هيئة المنارة العالية وليس وراءه [14] مذهب [15] الاالظلمات فسئل اى شئ عندك الظلمات قال صحار وجبال لايفارقها الثلج والبرد ولاتطلع عليها الشمس ولا ينبت فيها نبات ولايعيش فيها حيوان اصلا متصلة بحر اسود لايزال يمطر والغيم منعقد عليها ولاتطلع الشمس عليه ابدا [16] قال النعمان وقيل ان الاسكندر مر باطراف اوائل جبال الظلمات القريبة من العماراة فرأى فيها اناسا من

---

[1] صبح metinde لكن dır. İz [2] Telfikulahbar. Metin nüshası واخرج يدا عن طاعة القان dır. İz. [3] Ayasofya nüshasında المجمة dır. M. صبح الاعشا da ne الجميعة ne المجمعة yoktur. Yalnız « سوى من انضم اليهم من الطواعية » dır. Müellif tırnak içindeki cümlenin Kalkaşendîde olduğunu tasrih ediyor. Metinde الطواعية yerinde الطاعة dir. İz. [4] صبح metinde (منهم) yoktur. İz. [5] قديماً yerine وليس هوالان dır. K. [6] الا A. [7] توغره A, her halde يوغره M. [8] Her halde ارتش M, [9] كمخ K. لمج A. [10] تجار بلادنا K. [11] K da. وتجارالبلغار ilâve olunmuştur. M. [12] A. توغره dir M. [13] سوى K. [14] وراها A. [15] K. da لاحد ilâve olunmuştur. M. [16] صبح. Metinde bir de اصلا vardır.

من جنس الترك اشبه شئ [1] بالوحوش لايعرف احد بلغتهم واذا امسكهم احد فرو امن يده يأكلون من نبات الجبال [2] المجاورة لهم فاذا القحطوا اكل بعضم بعضاً فر بهم ولم يعترضهم قال النعمان وقد ذكر صاحب مملكة القبجاق واكثر رعية هذالملك سكان غربى الشمال وهم امم لايحصون واكثرهم روس ثم من بعدهم اتراك دشت القبجاق وهم قبائل كثيره فيهم مسلمون وفيهم كفار يبيعون اولادهم وقت الغلاء والقحط واما فى الرخص فيسمحون ببيع البنات دون البنين ولا يبيعون الولد الذكر الا عن غلبة [3]

وحدثنى الفاضل شجاع الدين عبدالرحمن الخوارزمى الترجمان ان مدينة السراى بناها بركة قان على شط نهر توران [4] وهى فى ارض سبخة بغير سوروداد الملك بها قصر عظيم على عليائه [5] هلال ذهب [6] قنطاران [7] بالمصرى ويحيط بالقصر سور وابراج (A.) فيها الامراء [8] ويكون [9] مشتاهم قال وهذا النهر يكون قدر النيل ثلاث مرات او اكبر وتجرى به [10] السفن الكبار يسافر بها [11] الى الروس والصقلب واصل هذا النهر ايضا من بلاد الصقلب قال وهى يعنى السراى مدينة كبيرة ذات اسواق وحمامات ووجوه بر مقصودة بالاجلاب [12] فى وسطها بركة ماؤها [13] من هذا النهر للاستعمال [14] واما شربهم فمن النهر يستقى [15] لهم فى جرار فخار وتصف على العجلات وتجر الى المدينة وتباع بها وبعدها عن خوارزم نحو شهر ونصف وبينها وبين السراى مدينة وحق [16] ومدينة قطلوكنت [17] ودينارهم

---

[1] صبح. Metin nüshası من جنس الاتراك اشبه الناس dir İz. [2] الارض A. [3] غايبه A. [4] يروان A. اتيل olacak İz. [5] Metin nüshası عليانه dir İz. [6] فهذا صريح فى ان اتخاذ الشكل الهلالى فى علياء البيوت ورؤس المنابر عادة باقية من قدماء التتار لا انها مأخوذة من القياصرة كما زعم وقد قدمنا انها باقيه من اغوز خان- telfikılihbar İz. [7] K. da baş tarafına زنته ilâve olunmuştur M. [8] صبح metinde ومساكن لامرائه dır İz [9] صبح metinde ويكون yerinde وبهذاالقصر vardır İz. [10] K. da وسراى فرضة عظيمةللتجار ورقيق الترك dir M. [11] Metinde بها düşmürür İz. [12] فيه subhula'şa İz. [13] Metinde بركة den sonraki ماؤها kobya eden tarafından katılmış olmalı İz. [14] Subhula'şa metninde يستعمل ماؤهاللاستعمال dir İz. [15] Subhula'şa metinde يستق yazılmış. Müennes sigalar hep müzekker sigasiyle basılmıştır İz. [16] وحى A. وجق K. خيوق dır M. [17] قطلود K.

رائج عنه ستة دراهم قال و الاسعارفى خوارزم والسراى لايكاد يتباين مابينهما [1] والرطل الخوارزمى وزنه ثلثمائة وثلثون درهما واقواتها فيما يذكر من القمح والشعير والدخن ويسمى عندهم الارزن والماش و الجاروس وهو شبيه بحب البرسم وليس تباع عندهم هذه الحبوب الابالرطل يقال كل حمل حمار بكذا و حمل الحمار عندهم مائة رطل بهذا الرطل والسعر المتوسط القمح بدينارين ونصف وكذلك الماش و الشعير بدينارين و كذلك الدخن و كذلك الجاروس اوازيد والغالب ان يكون سعره قياس [2] سعرالقمح وسعرالشعير ولحم الضأن على السعر المتوسط فى كل ثلثة ارطال بدرهم وبها من جميع انواع الفواكه الا النخل والزيتون وقصب السكر والموز والاترج والليمون والنارنج وفيها من انواع الطير والوحش وبها الغزلان كبار جداً يكون الغزال قدر بقرالوحش وبها معدن تخرج منه احجار تعمل منها قدور [3] تقيم القدرة نحو ستين سنة [4] ولاتتغير وبها جبل الخير [5] به عين يعرف به يقصدها [6] ذوالامراض المزمنة ويقيمون عندها سبعة ايام فى كل يوم يغتسلون بمائها بكرة وعشية ويشربون [7] عقيب كل اغتسال حتى يتضلعو [8] فيحصل لهم البرؤ وبجيحون سمكة لايوجد بها عظم الاالميل الذى فى سلسلة الظهر تشعب والافكلها [9] لحم ورأسها غطروف [10] وخوارزم على جيحون بين شعبتين منه مثل السراويل وبخوارزم مائة بيت يهود ومائة بيت نصارى لاغير ولايسمح لهما باكثر من ذلك [11] ويلى خوارزم ارض مدورة وتسمى هذه الارض المدورة منقشلاغ طولها خمسة اشهر وعرضها كذلك وكلها صحراء وسكانها امم كثيرة من البرجان [12] ويفصل بين هذه الارض وبين جيحون جبل اسمه آق بلقان [13] شمالى خراسان وخوارزم اقليم منقطع عن خراسان وعما وراءالنهر ويحيط بها المفاوز من كل جانب وحده متصل بحد الغربية [14] مما يلى الشمال والغرب وجنوبيه وشرقيه خراسان وهو على جانبى جيحون وقصبته فى الجانب الشمالى منه ويسمى

[1] يتباين بينهما A. [2] ممايين K. [3] للطبخ A. [4] تقيم سنتين A. [5] Subhula'şa metinde جبل يقال له جبل الخير من خوارزم dır İz. [6] يقصد و نها A. [7] منها K. da ilâve olunmuştur [8] Subhula'şa metinde الى ان يتضلعوا notunda يشبعوا dır İz. [9] Metinde « تسمنت والافيها ؟ » dır İz. [10] Belki de غضروف ? dır M. [11] Subhula'şa metinde فى الزيادة على ذلك dir. [12] الرجال A. Quatremère تركان okumuştur. Metin. Telfikulahbarde يأجوج ومأجوج dır. Kalkaşendi kesdiremiyor. Yecüç ve Mecüç Türk oruklarındandır. İbnilesir İz [13] ويلقان A. [14] Quatremère الغزية okumuştur M.

كاث باللغة الخوارزمية وفى الجانب الجنوبى الجرجانية وفى هذا الاقليم عدة مدن واول حد خوارزم بلد يسمى الطاهرية مما يلى آمل [1] وتمتد العمارة فى جانبى جيحون معاً وملوك هذه المملكة مشتاهم السراى كما ذكرناومصيفهم وجميع ملوك توران ونويانها [2] بجبل اسمه ارق طاغ طوله من اقصى الصين الى اقصى الغرب ينقطع بالبحر المحيط عند منتهى سسه [3] ويقطع [4] البحر الرومى وكل ما [5] اشتق [6] منه وسائر بلاد توران فى جنوبه وحدود مجموع مملكة ازبك طولا من درغان [7] خوارزم من الشرق الى باشقرد وعرضا من خوارزم الى اقصى بلاد سبر [8] التى تجلب منها السمور والسنجاب وهى من بلاد الصقالبة قال وليس فيمابعد هم من العمارة شئ وقال وقد جاء جدى فتيا من بعض اهلها كيف تكون صلاة اهل بلد لايغيب عندهم الشفق حتى يطلع الصبح لسرعة انقضاء الليل قال فلما صارت هذه المملكة بعد ملوك الخوارزمية الى بنى جنكز خان استمروا بعساكر خوارزم على حالهم [9] على اقطاعاتهم وان [10] كل من كان بيداباته «فهو بيدابنائه» [11] قال والامراء لهم بلاد منهم من تغل بلاده [12] فى السنة مأتى الف دينار رائج ومادون ذلك الى مائة الف دينار رائج واما الجند فليس لاحد منهم الا نقود تؤخذ من على النطع كلهم فيها على السواء [13] لكل واحد منهم فى السنة مائتا دينار رائج وقدكان زيهم زى عسكر مصر والشام فى الدولة الاسلامية و مايناسب ذلك فاما الان فزيهم زى التتار الا انهم بعمائم صغار مدورة .

---

[1] آمل جيحون mucemül - büldan İz. [2] metinde A. da وبناؤها tercede وثيارها، نيانها، = نويانها İz. [3] سبته M. [4] ويقع A, dir, doğrusu budur M. [5] Metin imlâsı وكلا dır ki mana bozulur İz. [6] اسبق A. [7] ورعات A. [8] سير A. [9] وعلى A. [10] Metin nüshası وكل من dir İz. [11] صبح. Metinde tırnak içindekilere bedel شى هوالا ن بيد ابنائه dir İz. [12] صبح metinde يحمل بلاده dir İz. [13] صبح. Metinde tırnak içindekilere bedel «وكلهم سواء» dır İz.

MENKÜKAANIN KAANLIĞI

Zamanın bir teki olan şeyhimiz Şemsüddin Isfahanî'den Cingiz Han oğullarını sorduk, dedi ki «Cingiz Hanın dört oğlu oldu, onlarda Cüci, Çağatay, Tuli, Oktaydır, Cüci babasının sağlığında öldürüldü [1] Cüci evlâdının en büyüğü, en sayını idi. Cüci evlât bıraktı, İbnilhakim dedi ki bunlar Batu, Urda, Bereke Buvul (Tuli) [2], Cimtay [3]. şeyhimiz Şemsüddin dedi ki meşhur olan Batu ve Bereke Cüci'nin oğullarıdır. Bunların babaları öldürülünce babası Cingiz Han onu Kıpçak sahrasına ve onunla beraber olan mahalle tayin etmiş, ona Erran, Tebriz, Hemedan ve Meragayi katmış idi. Cingiz Han tahtı küçük oğlu Oktay'a, Maveraünnehir ve onunla beraber olan ülkeyi diğer oğlu Çağatay'a vasiyet etmiş [4] Tuliye birşey vermemiş idi[5]. Oktay babasının tahtında müstakil oldu, Cüci oğlu Batu dedesi Cingiz Hanın babası Cüciye verdiği Kıpçak sahrasiyle onunla beraber olan ülkede müstekil oldu. Çağatay kendisine ayrılan Maveraünnehir ülkesine mutasarrıf olamadı. Sonra taht sahibi Oktay vefat etti, ondan sonra oğlu Güyük, Han oldu. Güyük kötü, cebbar, mütesallit, nefsi kuvvetli idi, babasının oğullarına hâkim oldu, onların zorla haklarından geldi ; Batu ile inada kalkıştı, Batu'nun elindekini çekip çıkardı, Elçüktay adlı emiri Errana ve onunla beraber katılanların geri kalanına [6] gönderdi [7] Batunun valilerini yakala-

[1] Cüci 624 de ölmüştür, yoksa öldürülmemiştir. Netekim Kalkaşendi tasrih ediyor. İz. [2] Veya Moğol Cüci'nin veya Cingiz'in oğlu olduğunda ihtilâf vardır, Cingiz'in oğlu olması ihtilâflıdır. İz. [3] Şeybanilerin babası olan Şeyban yani Şoban (Çoban), Berkecar, Tokaytimur da Cüci evlâdındandır. İz. [4] Aşağda Kalkaşendi'nin beyanına göre Cengiz Han ölünce Maveraünnehir ve bununla beraber olan diğer eyaletlere de Cüci'nin oğlu Batu mutasarrıf olmuştu, Çağatay vaktinin en çoğunu Oktay hizmetinde geçirir idi. İz. [5] Tuli baba ocagında kaldı. İz. [6] Azerbaycan taraflarına (Telfikulahbar) İz [7] Çünkü bu eyaletler de Batu'nun valileri vardı. İz.

yıp kendisine gönderilmesini emretti, Batonun valileri bunu işitince ne yapalım diye Batuya istizanî müş'ir bir mektup yazdılar [1] Oktay oğlu Güyük tarafından gönderilen Elçüğatay, Batunun valilere verdiği cevaptan evvel geldi, onları Güyüğe götürmek üzere yakalayıp kollarını bağladı [2] ayni saatte Batudan valilerine Elçüğatayı [3] kıyamedüp kolunu bağlıyarak kendisine götürmelerini müş'ir mektup geldi. Kolları bağlı bulunan valilerin taraftarları kıyamedüp valilerin bağlarını çözdüler Elçüğatayı [4] yakalayıp kollarını bağlıyarak Batu huzuruna götürdüler, Batu da onu suda kaynattı [5]. Bu haber taht sahibi Güyüğün pek ziyade gücüne gitti, onu büyük bir iş yaptı, altıyüz bin atlı topladı, [6] herbiri diğeri ile karşılaşıp vuruşmak üzere hareket ettiler, biribirlerine yaklaştılar on gün kadar mesafe kalınca Güyük han apansızın öldü, Güyüğün ölümiyle Güyük ile beraber bulunanlar ıstırap içinde kaldılar; sonra hatunlar ve emirler Batu ile mektuplaşmak hususunda elbirliği ettiler. Batuya Güyüğün öldüğünü, tahta en lâyık kendisinin olduğunu [7], artık dilediğini yapmasını müş'ir bir mektup gönderdiler. Batu "benim ona ihtiyacım yoktur, ona Tulinin bir oğlunu gönderiyorum„ dedi, oraya Tulinin oğlu Menkûkaan'ı tayin etti, kardeşleri Tulinin oğulları Kubilây Han ile Hülâgûyi günderdi [8] Mengûkaan'ı tahta oturttuktan sonra dönmek üzere Bahadır[9] askerlerinden yüz bin süvari ile kardeşi Bereke'yi Koştu, Bereke Mengûkaan'ı yanına alıp götürdü, tahta oturttu[10] ve döndü. Buhara'ya uğrayınca tarikat piri Necmüddin Kübran'ın müritlerinden Şeyh Şemseddin Baharzi ile buluştu, görüştü.

---

[1] Çünkü işin aslından haberdar değiller idi, apansızın olmuş bir iş idi. Kaanın buyruğuna da boyun eğmek gerek idi İz. [2] Çünkü Kaa'nın buyruğu üzerine teslim oldular. İz. [3 - 4] Veya Elçüğatayı mayeti ile beraber. İz. [5] Yahut sıcak suda kaynattı, yahut onu pişirdi yedi. T. H. [6] Batu da asker topladı. İz. [7] Çünkü Cingiz oğullarının en yaşlısı, kuvvet ve şevketlisi, reyi ileri geleni idi. İz. [8] Gönderilenler arasında kardeşi Artık Boğa da var idi. Telfikulahbar İz. [9] Ordunun cesur olanları M. [10] Şu kadar ki Oktay Han evlâdının buna rıza göstermemeleri yüzünden iki sene cülûsu geri kaldı. Bunun üzerine Batu kardeşine inatçılara körlük olarak Mengûkaa'nın tahta geçirilmesini ve karşı duranların öldürülmesini müş'ir bir mektup gönderdi. Artık pek azı hariç olmak üzere inatçılar inatlarını bıraktılar, bu iş te böylece bitti. Telfikulahbar. İz.

Baharzi'nin sözü ona tesir etti, önünde Müslüman oldu, Bereke ile Baharzi arasında ülfet perkişti, Baharzi Bereke'ye Halife Musta'sım ile mektuplaşmasını [1], ona biat edip hediye göndermesini tenbih etti. Bereke de Halife Musta'sim ile mektuplaştı, ona hediye gönderdi, her ikisi arasında elçiler, mektuplar, armağanlar, hediyeler devam eder dururdu. Mengûkaan tahtında müstakil olunca Cingiz Han'ın, Çağatay'a yaptığı vasiyeti yerine getirmek için Çağatay evlâdını Maveraünnehir arazisine Han yaptı, Çağatay, vasiyet yerine gelmeden evvel ölmüştü. Artık Mengûkaan'ın sözü yükseldi. Ona Kazvin, Cebel eyaletleri ahalisinden elçiler gelip Mülhidlerin [2] kendilerine yaptıkları kötü komşuluklarından, zararlarından şikâyet ettiler. Mengûkaan Mülhidler ile vuruşup kalelerini almak, devletlerinin kökünü kurutmak için kalabalık bir ordu ile kardeşi Hulâkû'yu onların üzerlerine gönderdi. Hulâkû orayı zaptedince kardeşi Mengûkaan'ı Halife ülkelerinin de zaptedilmesi için teşvik etti, o da Hulâkû'ya izin verdi. Bunun üzerine Hulâkû yürüdü. Cüci oğlu Bereke bu haberi alınca halife ile aralarında ülfet kuvvetleştiğinden dolayı bu hal ona pek güç geldi, kardeşi Batuya «Mengûkaanı tahta geçiren biziz, buna mukabil bize ve dostlarımıza fenalık etmek, andımızı bozmak, emanımızı ayak altına almak, halifenin memleketlerine saldırmak gibi hallerde bulunuyor. Halife benim dostumdur, aramızda mektuplaşmalar, muhabbet bagları vardır. Bu işte hafi olmıyan bir çirkinlik vardır» dedi, ve Hulâgûnun fiilini kardeşi Batuya karşı, takbih etti. Bunun üzerine Batu Hulâgûya yerinden ayrılmaması için haber gönderdi. Hulâgû Ceyhun ırmağını geçmeden evvel kendisine Batunun mektubu geldi. Artık Hulâgû Ceyhunu geçmedi, Batu vefat edip ondan sonra kardeşi Bereke padişah oluncıya kadar maiyeti ile beraber tamam iki yıl yerinde durdu, Bereke tahta geçmekle Hulâgûnun tamaı arttı, kardeşi Mengûkaana «Halifenin memleketleri üzerine varmak hususundaki azmini yerine getirmesi [3] ve elinden memleketlerini koparması» hususunda istizane dair haber gönderdi, (Mengûkaan bu bapta ona izin vermedi, Hulâgû garazında ısrar edince) Mengûkaan da ısrar edemedi, emelini

[1] Veya dosluğunu. K. [2] Elemutdaki İsmaililerin, Sabbahî batınilerinin. İz. [3] Veya Mengûkaa'nın buyruğunu yerine getirmesi. İz.

münasip gördü. Bunun üzerine Hulâgû beldelere girdi, Mülhitlere baskın yaptı. Batuya ve ondan sonra Berekeye ait olan Hemedan diyarı büyüklerinden yediyüz neferi Berekeye muzaheret ve gizlice Hulâgû ve Mengûkaana karşı hareketler ile itham ederek hepsini de öldürdü, şehirlere uzandı, Kıpçak sahrası üzerine yürüdü, oraya geçti, orada üç gün durdu, bir kılınç erine rasgelmedi, dördüncü gün süvariler onu ansızın bastılar, Bereke ordusiyle, askerleriyle onları çiğnedi ve Hulâgûyi felâket kapladı, kaçmağı bile kurdu, yanında Süntay adlı büyük bir emir var idi ki Iraktaki Suntay torunlari ona mensuptur, Hulâgûnun atının başını tuttu. Nereye gidiyorsun dedi, sonra adamlarında vuruşma kızıştı, Hulâgû ise geriledi, hattâ kendisiyle Bereke arasındaki Kur nehrine kadar vardı, Berekede geldi o da Kur nehri üzerinde durdu, nehri geçmiye bir yol bulamadı. Hulâgû geri döndü, beldeleri fesada verdi, fesat dalgalarında yüzdü, adetini yaptı. Bereke han ile aralarında düşmanlık kuvvet buldu.

وقد سألت شيخنا فريد الدهر شمس‌الدين الاصفهانی عن بنی جنکز خان فقال ان جنکز خان اولد اربعة (اولاد .K) وهم جوجی وجکدای [1] وطولی واوکدای فقتل جوجی فی حیاة ابیه وکان اکبر اولاده واعزهم وخلف اولاداً قال ابن الحکیم هم باتو واورده وبرکه وبوول [2] وجمتای قال شیخنا شمس‌الدین المشهور باتو وبرکه ابناء جوجی فلما قتل ابوهم وکان جنکز خان ابوه قد عین له دشت القبجاق وما معه واضاف‌الیه اران وتبریز وهمدان ومراغة واوصی جنکز خان بان یکون تخته لولده الصغیر اوکدای وان تکون مملکة ماوراءالنهر ومامعه لولده الاخر جدای ولم یجعل لطولی شیأ فاستقل اوکدای بتخت ابیه جنکز خان واستقل باتو[3] «بن جوجی فیما جعله جده جنکز خان لابیه جوجی» [4] بدشت القبجاق ومامعه ولم یتمکن جدای مما [5] له من مملکة ماوراءالنهر [6] ثم مات اوکتای مالك‌التخت [7] وملك بعده ولده کیوك وکان رجلاً شریراً جباراً متسلطاً قوی‌النفس فحکم علی بنی ابیه فقهرهم [8] وهم بمعانده باتو وانتزع مابید باتو [9] وبعث‌امیراً اسمه‌الجکدای الی اران وبقیة المضافات معها الی [10]باتو وامره بامساك نواب باتو بها وحملهم الیه ولما [11] سمع نواب باتوبذلك فکتبوا الی باتو بالاستیذان علی مایکون اعتمادهم علیه فوصل الجکدای‌المجهز من جهة کیوك ابن اوکتای قبل عود جواب باتو علی نوابه فامسکهم وقید هم علی انه یحملهم الی کیوك وفی تلك الساعة بعینها عاد جواب باتو علی نوابه بمسك الجکدای و تقیده وحمله الیه فقامت شیعة اولئك النواب المقیدین وفکوا[12] قیودهم وامسکوا الجکدای وقیدوه

---

[1] جدای A. ve K. [2] توول A. تولی K. [3] جوجی K. جدای A. [4] صبح
«استقر فی Metin nüshası eksiktir و استقل باتو ile iktifa olunmuştur İz. [5] ما A. [6]
صبح [7] .İz مملکة ماوراءالنهر ومامعه باتوبن جوجی» صبح‌الاعشی .İz da ilâve olunmuştur
فقوی [*] علی بنی‌ابیه‌وحکم علیهم حکما قاهرا metinde صبح [8] .İz dır واورث‌التخت metinde
dır [9] Metinde نزع‌بیده dir İz. [10] لانها کانت مع A. [11] Metinde لما yoktur İz.
[12] Metin nüshası ففکوا dır İz.

[*] فحکم K, dır İz,

وحملوه الى حضرة باتو فصلقه بالماء [1] فلما بلغ هذا كيوك مرسله [2] عزعليه وعظم لديه فجمع [3] سبعمائة الف فارس وسار كل واحد منها لملتقى الاخر وقتاله فلما تقار بها حتى كان بينهما نحو عشرة ايام [4] مات كيوك فجأة [5] فاضطرب من كان معه ثم اتفق رأى الخواتين والامراء على مكاتبة باتو فكتبوا اليه باعلامه موت كيوك وانه هو احق تخته فيفعل مايراه فقال باتو لاحاجة لى به وانا ابعث اليه بعض اولاد طولى وعين له منكوقان بن طولو وجهزه معه اخوته قبلاى قان و هولاكو [6] وجهز معهم باتو اخاه بركة فى مائة الف فارس من بهادرية العسكر بجلسه [7] على التخت ثم يعود فاخذه معه وتوجه به فاجلسه [8] وعاد فلمامر بخارى اجتمع بالشيخ شمس الدين البا خرزى من اصحاب شيخ الطريقة نجم الدين الكبرى و حادثه [9] فحسن موقع كلام الباخرزى عنده [10] فاسلم [11] على يده وتأكدت الصحبة بينه وبين الباخرزى فاشاراليه الباخرزى بمكاتبة [12] الخليفة ومبايعته ومهاداته فكاتب الخليفة وبعث اليه هدية وترددت بينهما الرسل والمكاتبات والتحف والمهاداة ثم ان منكوقان لما استقل بالتخت ملك اولاد جغطاى مملكة ماوراءالنهر تنفيذا لما كان جنكز خان اوصى به لابيهم جغطاى كما تقدم [13] ومات دونه وعلت كلمة منكوقان و جاءت اليه رسل اهل قزوين و بلاد الجبال يشكون من سوء مجاورة الملاحدة لهم و ضررهم بهم فجهز اليهم [14] اخاه هولاكو فى جيوش جمة لقتال الملاحدة و اخذ قلاعهم و قطع دابردولتهم [15] فلما استولوا عليها حسن [16] لاخيه منكوقان اخذ ممالك الخليفة «والاستيلاء على اعمالها فاذن له فيه» [17] فخرج

[1] A. da الحار ilâve olunmuştur. K. da صلقهبالماء yerine وطبخهوا كله vardır M. [2] A. da مرسله yoktur M. صبح da ona bedel صاحب التخت vardır İz. [3] Metin nüshası وجمع dir İz. [4] اوثمانى مرحلة telfikulahbar İz. [5] Telfikulahbar. metninde فجأة yoktur İz. [6] Metin nüshası وجهزه اليه هو واخوته قبلاى قان dır İz. [7] Doğrusu ليجلسه dir A. [8] صبح . Metninde ثم اجلسه dir İz. [9] صبح metinde حادثه yoktur yalnız وحسن vardır İz. [10] منه K. [11] Metin nüshası واسلم dır İz. [12] بموالاة K. [13] صبح metinde كما تقدم yuktur İz. [14] Subh. metinde اليهم yoktur İz. [15] Metin nüshası دائر دولتهم dir İz. [16] Telfikulahbar metninde فلما استولوا عليها düşmüştür İz. [17] Telfikulahbar tırnak içindeki bu ibare metinde yoktur. İz.

لذلك [1] فبلغ هذا بركة بن جوجى فصعب عليه ذلك [2] لما تأكد بينه وبين الخليفة من الصحبة وقال لاخيه باتو اننا نحن اقمنا منكوقان وما جزنا « على ذلك » [3] انه [4] اراد ان يكافينا [5] بالسوء فى اصحابنا وينقض عهدنا ويحقر ذمتنا ويتعرض الى ممالك الخليفة وهو صاحبي وبيني وبينه مكاتبات وعقود مودة وفى هذا مالا يخفى [6] من القبح وقبح على اخيه باتو فعل هولاكو فبعث باتو الى هولاكو بان لايتعدى مكانه فجاءته رسالة باتو قبل ان يعبر نهر جيحون [7] فما عبره فاقام فى موضعه بمن معه سنتين كاملتين حتى مات باتو وتسلطن اخوه بركه بعده فحينئذ قويت اطماع هولاكو وبعث الى اخيه منكوقان يستأذنه فى انفاذ ماكان عزم عليه [8] من قصد ممالك الخليفة وانتزاعها منه « فلم يأذن له فيه فاصر هولاكو على غرضه » [9] وحسن له ذلك فاجابه اليه ودخل هولاكو الى البلاد و وقع بالملاحدة واتهم [10] سبعمائة نفر من اكابر همدان وتلك البلاد المضافة الى باتو ثم الى بركة بممالأة بركة [11] والمباطنة على هولاكو ومنكوقان وقتلهم عن اخرهم وامتد فى البلاد وقصد دشت القبجاق وعدا اليه واقام ثلثة ايام لايجد مقاتلاً فلما كان فى اليوم الرابع دهمتهم الخيل وداسهم بركة بجنوده وعساكره ودارت الدائرة على هولاكو حتى هم بالهزيمة فنزل امير كبير كان معه اسمه سنتاى [12] وهو المنسوب اليه عقبة سنتاى بالعراق وامسك برأس فرس هولاكو وقال له اين تروح ثم استحر [13] القتل فى اصحابه فتأخر حتى صار نهر الكر بينه وبين بركة وجاء بركة حتى وقف على نهر الكر ولم يجد له سبيلا الى العبور ورجع هولاكو وعاث فى البلاد وعام فى تيار الفساد وفعل فعلته وقويت العداوة بينه وبين بركة قان .

---

[1] Metin nüshası وخرج على هذا dır. İz. [2] Metinde ذلك düşmüştür. İz. [3] Metin nüshası منه dir. İz. [4] A. da انه dan evvel الا da vardır M. [5] Metinde اراد ان düşmüştür. İz. [6] Metinde مالا يخفى yerine مافيه dir. İz. [7] صبح metinde وهو وراءالنهر جيحون [8] صبح metinde فى امضاء ماكان امره به dir. İz. [9] صبح metinde tırnak içindekiler yoktur. İz. [10] Metinde وانهم basılmıştır. İz, [11] صبح metinde بالميل الى بركة dir. İz. [12] سيباى A. [13] استجر A,

B

İLK KISIM MÜKÂTEBELERİN TERTİBİNE DAİR....

İRAN VE TURANDA VE ONLARI VELYEDEN FIRATIN MECRASINDAN GÜNEŞİN DOĞDUĞU YERE KADAR ŞARK EYALETLERİNDEKİ PADİŞAHLARIN BÜYÜKLERİ

Şurası bilinmelidir ki İran, kisrâlar [1] ülkesidir ki Fırattan Belh'ın bulunduğu Ceyhun nehrine kadar, Fars denizi ve civarı olan Bahri Hindiden kulzüm yani Taberistan denizine kadardır, burası Hulâgûlere geçmiştir, buraya Heyatıla ülkesi dahil olur. Heyatıla [2] Mazenderan ve onu velyeden beldelerden Geylânın sonuna kadardır, buna Geylân, Ceylân ve Cyil eyaleti de denir, Taberistan ikisi yani Mazenderan ile Geylân arasındadır, Mazenderan şarkında, Geylân garbindedir. Turana gelince burası da hakanlar diyarıdır ki Türk Hakanı Efrasiyabın elinde idi, burası Belih nehrinden vasat semti üzere güneşin doğduğu yere kadardır, cenubunda Sint, sonra Hint eyaleti, şimalinde Kıpçak tayfasının bulunduğu Kıpçakili vardır. Saklap Çerkes, Rus [3] ve Macar ve mücavirleri olan muhtelif ümmetler hep şimal sakin leridir. Bu Turaniline çok ülkeler, geniş eyaletler, uzak mül hakat, sayılamıyacak kadar muhtelif ümmetler dahil olur, Gazne, Bamyan, Gur, Harezm, Kıpçak sahrası ile Buhara, Semerkant, Suğt, Hokant ve saire gibi Maveraünnehir ülkelerini içine alır, Maveraünnehir ile işaret olunan nehir, Ceyhun nehridir; bunları içine aldığı gibi Türkistan, Üşrusane, Fergane Balasagon, Taraz, Sayram beldelerini, Cingizi çıkaran, ve arslan yatağı olan Karakuruma [4] kadar beş balık,

[1] Acem padişahları demek olup Husrevden arapçaya geçmiştir. İz. [2] Mes'udî Mürucuzzehep de Heyatılayi Buhara ile Semerkant arasındaki Suğt ahalisi gösteriyor. بلاد الهياطلة Maveraünnehir islâm tabiridir, Evvelce buraya Heyatıla bilâdı derler idi diyor İz. [3] Mes'udî Rusları Türk cinsinden gösteriyor. İz. [4] Karakurum eski Uygur ili merkezidir. İz.

Elmalık [1] gibi Hatayilini de içine alır. Çin ve Maçin [2] eyaletleri bunun ardındadır, bunların hepsi de büyük büyük devletler, toplu şehirlerdir. Padişahları büyük sultanlar, şerefli hanlardır, Tanrı bugün onları islâmiyle mükerrem, Peygamberimiz Muhammede عليه افضل الصلاة والسلام tâbi olmakla müşerref kılmıştır.

Hudutlarını toplu tutan, müesseselerini tesis eden hane mektup yazma resim ve âdetine gelince Ebu Saide olduğu gibidir. Mektup en büyük Bağdadî kâğıdına yazılır, kâğıtta ilk önce besmele ve tuğralardaki âdet veçhile sultanımızın lâkapları doldurulan altınlar ile yazdırılan parlak bir satır hutbe [3] ile başlanır. Sonra hutbe tamamlanır, lâkaplara gelinciye kadar بعد [4] ile başlanır. Lâkaplar şunlardır: الحضرة، الشريفة، العالية، السلطانية، الاعظمية، الشاهنشاهية، الاوحدية، الاخوية، القانية الفلانية dir [5]. الملكية onlarca hakaret etmek ve aşağlamak demek olmakla bu lâkaplar ile karıştırılmaz [6] sonra Sultanı Aziz, yar ve yaverlerini [7] yardımcı, zamanlarını daimî kılmak, bayraklarını yaymak [8], askerlerini metanetli yapmak, elçilerini çoğaltmak ve bu yolda bulunan başka bir cümleler gibi şanlı olan, uluğlanan padişahlara yakışan dualar ile dua olunur. Daha sonra daimî dostluğu ve inanın halis olması, şevk ve şadanlığın birbir sayılması ve çokluğu ve buna münasip şeyler sarih ve açık bir surette zikrolunur. Sonra mektuptan maksat ne ise ona girişilir, yüce bir dua ile bitirilir, ihtiyaçların [9] arzi teklif olunur, elden gelen hizmetin yapılacağı bildirilir, buna da intizar olunduğu beyan olunur var kuvvetin sarfolunduğu izhar edilir. Bu Mektubun bütün hutbeleri ve tuğrası doldurulmuş altun ile yazılır. Bu esnada vâki olan yüksek ad, bütün şanlı şerefli olan Allahın yahut peygamberimizin adı صلى الله عليه وسلم، veya peygamberlerden veya meleklerden عليهم السلام birinin adı, yahut dini İslâmın veya sulta-

[1] Kolça şehri. İz. [2] Cenubi Çin, Kanton ülkeleri İz. [3] Baş tarafta manzum olmıyan, ahırı kafiyeli olan yazı, dibace İz.[4] اما بعد ، وبعد gibi lafızlardırki bundan sonra makamındadır. İz. [5] Âlâ Hazreti Humayun yuca, hansel, en büyük hanlar hanı, biricik, kardeş. han vasıflariyle muttasıf olan filân.İz. [6] Sultan, kaan, şehinşah yazıldığı halde melik yazılmayor, bugünde İran ve Efgan hükümdarlarına Âlâ Hazreti Humayuna şehinşah denir. İz. [7] Veya kardeşlerini M. [8] Veya yükseltmek İz. [9] Veya yarlıgların. M.

nımızın veya kendisine mektup yazılan sultanın anıldıkları veya bizim katımızda, sizin katınızda, bizim için, sizin için, bizim mektubumuz, sizin mektubunuz gibi her iki padişaha taallûk eden şeyler hep altun ile, maadası siyah mürekkep ile yazılır.

Unvana gelince unvan has lâkaba gelinciye kadar bu lakâp lar iledir, sonra اعزالله سلطانها واعلى شانها [1] ve bunun gibi bir veya iki defa dua olunur. Daha sonra kendisine mektup yazılan sultanın adı söylenir, sonrada Ebusait Behadır Hana yazdığımız gibi yalnız خان denir. Üzerinde sultanımızın lâkapları olan damgalar altun ile damgalanır, damgalar cetvel ile çizilen düz bir çizgi üzerinde olur ilk çizgide sağ tarafında, ikinci çizgide sol tarafında damga ile başlanır. Sonunda sağa varıncaya kadar böyle olur. Kenardaki yazısız beyaz yere damga vurulmaz, kâtip yazılacak yerleri bazı kere sağda, bazı kere solda olmak üzere damga yerleri için boş bırakır.

[1] Tanrı kuvvet ve şevketini yüksek dereceli, şanını ilâ etsin. İz.

B

القسم الاول فى رتب المكاتبات ...

عظماء الملوك بايران و توران وما والاها من البلاد الشرقية من مجرى الفرات الى مطلع الشمس

اعلم ان ايران مملكة الاكاسرة وهى من الفرات الى نهر جيحون حيث بلخ و من البحر الفارس وما صاقبه من البحر الهندى الى البحر المسمى بالقلزم (و) بحر طبرستان [1] وهى المملكة الصائرة الى بيت هولا كووقد دخل فيها مملكة الهياطلة وهى بلاد مازندران وما يليها الى آخر كيلان ، وهى يسمى كيلان وجيلان وبلاد الجيل ، وطبرستان واقعة بينهما اعنى بين مازندران و كيلان ، ومازندران الاخذة شرقاً وكيلان الاخذة غرباً واما توران فهى مملكة الخواقين [2] كانت بيدافراسياب ملك الترك وهى [3] من نهر بلخ الى مطلع الشمس على سمط [4] الوسط فما اخذ عنها جنوباً كان بلادالسندثم الهند وما اخذ عنها شمالا [5] كان بلاد الخفجاخ وهم [6] طائفة القبجاق وبلاد الصقلب والجهاركس والروس والمجار ومن جاورهم [7] من طوائف الامم المختلفة سكان الشمال فيدخل فى هذه المملكة [8] ممالك كثيرة وبلاد واسعة واعمال شاسعة وامم مختلفة لاتكاد تحصى تشتمل على بلاد غزنه والباميان والغور وخوارزم ودشت القبجاق [9] وماوراءالنهر وهذا النهر الذى يشار اليه هو جيحون نحو بخارى وسمرقند والصغد والخوجند [10] وبلاد تركستان واشروسنه وفرغانه وبلا صاغون وطراز وصيرام

[1] Bahrihazer İz. [2] Metin nüshası الخاقانية dir İz. [3] Б. de مملكة ilâve olunmuştur M. [4] سمت P. [5] صبح . Metin nüshası شاماً dir İz. [6] وهى P. [7] Metin nüshası وماجاورهم dir İz. [8] صبح . Metin nushası ويدخل فى توران dır İz. [9] صبح metinde وخوارازم ودشت القبجاق yoktur. İz. [10] Ve خوقند P. صبح الاعشى da وغير ذلك yoktur. metinde bu ibare ilâve olunmuştur İz.

وبلاد الخطا نحو بشبالق والمالق الى قراقرم وهى قرية جنكزخان التى اخرجته وعريسته التى ادرجته وماوراء ذلك [1] من بلاد الصين وصين الصين وكان [2] هذه ممالك جليلة واعمال حفيلة وملوكها سلاطين عظام وملوك كرام قد اكرمهم الله الآن بالاسلام وشرفهم باتباع سيدنا [3] محمد عليه افضل الصلاة والسلام . . . .

فاما رسم المكاتبة الى القان الجامع لحدودها والناظم لعقودها كما كان ابوسعيد [4] فهو كتاب يكتب فى قطع البغدادى الكامل يبتدأ فيه بعدالبسملة وسطر من الخطبة الغراء [5] المكتتبة بالذهب المزمك بالقاب سلطاننا على عادة الطغراوات ثم تكمل الخطبة وتفتتح ببعدية الى ان تساق الالقاب وهى «الحضرة الشريفة العالية السلطانية الاعظمية الشاهنشاهية الاوحدية الاخوية القانية الفلانيه» ولايخلط [6] فيها الملكية لهوانها عليهم وانحطاطها لديهم ثم يدعى له بالادعية المعظمة المفخمة الملوكية من اعزاز السلطان ونصرالاعوان [7] وخلودالايام ونشرالاعلام [8] وتأييدالجنود وتكثيرالوفود [9] وغير ذلك مما يجرى هذا المجرى ثم يقال مافيه التلويح والتصريح بدوام الوداد وصفاءالاعتقاد ووصف الاشواق وكثرة الاتواق وماهو من هذه النسبة ثم يوتى على المقاصد ويختم بدعاء جليل ويستعرض الحوائج [10] والخدم ويو صف التطلع اليها وينظر [11] التهافت عليها وهذا الكتاب تكتب جميع خطبته وطغراه وعنوانه بالمذهب المزمك وكذلك كلما [12]وقع فى اثنائه من اسم جليل وكل ذى شان نبيل من اسم لله [13]اولنبينا صلى الله عليه وسلم اولا حد من الانبياء اوالملائكة عليهم السلام اوذكر دين الاسلام[14] اوذكر سلطاننا اوالسلطان المكتوب اليه اوماهو متعلق بهما مثل عندنا [15]وعندكم ولنا ولكم وكتابنا وكتابكم كل هذا يكتب بالذهب وما سواه يكتب بالسواد فاما العنوان فهو بهذه

[1] صبح metinde ثم ماوراءذلك dir İz. [2] وكل B. [3] نبينا P. ve B. [4] Nüshalarda hep böyle isede mana doğru çıkmıyor, doğrusu لابى سعيد dir İz. [5] صبح metin nüshası بالطغرا dır İz. [6] صبح metin nüshası يخلط من غيران dir İz. [7] الاخوان B. [8] ورفع الاعلام nüsha İz. [9] التعريف ve صبح الاعشى metin nüshası وتكبير الوفود dır İz. [10] المراسم B. [11] Doğrusu ويظهر dir P. B.

[12] Metin imlâsı كلما dırki mana bozolur İz. [13] metin imlâsı الله dır ki aşağıya uyğun değildir İz. [14] metinde لدين الاسلام basılmıştır İz. [15] metin nüshası مثاله عندنا dır İz.

الى الالقاب الى ان ينتهى الى اللقب الخاص ثم يدعى بدعوة اودعوتين [1] نحواعزالله سلطانها
واعلى شأنها ونحوذلك [2] ثم يسمى اسم السلطان المكتوب اليه ثم يقال خان كما كنا نكتب
[3] ابو سعيد بهادر خان فقط و يطمغ بالذهب طمغات عليها القاب سلطاننا تكون [4]
على الاوصال يبدأ بالطمغة على اليمين فى اول وصل وعلى [5] اليسار فى ثانى وصل ثم
[6] هذا النمط الى ان ينتهى فى الاخر الى اليمين و لايطمغ [7] على الطرة البيضاء
والكاتب يخلى لمواضع الطمغة مواضع الكتابة تارة يمنة وتارة يسرة .

[1] metin nushası اواثنتين dır İz. [2] صبح . metin nüshası اونحو ذلك dir İz.
[3] P. ve Б de فيقول ilâve olunmuştur M. [4]. صبح metinde الطمغات تكون dır İz. [5] صبح. metinde ثم على اليسار dır İz. [6] Б. da على ilâve olunmuştur.
[7] ولايختم nüsha İz.

BU SULTANIN DEVLET HÂKİMLERİ

Ulus beyleri dörttür en büyükleri Beylerbeğidir. Nitekim Gâzan zamanında Kutluşah, Hüdabende, sonra Ebu Sait zamanında Çoban Beylerbeği idi. İşlerin en büyüğü ancak bu dört beyler ile görülür, onlardan biri bulunmazsa merasim demek olan yarlığlara ismi bulunduğu zaman nasıl yazılırsa bulunmadığı zaman da öyle yazılır, naibi onun yerini tutar. Bunlar hiç bir işi vezirsiz imza etmezler, Vezir ise onlar yok iken işleri imza eder ve naiplerine emreder, onların adları yazılır. Hakikatte padişah vezirdir. Beylerbeği asker işinde nasıl yalnız söz sahibi ise vezir de mal, azil ve nasp işinde, hattâ en büyük işlerde de yalnız söz sahibidir. Halkın mallarına gelince orada [1] hepsinin iştiraki vardır. Beylerin, ekseriya naiplerinin bildirdiği şeyi bilmeden başka bilgileri yoktur.

[1] Veya işlerinde M.

وحكام دولة هذا السلطان

امراء الالوس اربعة اكبرهم بكلارى بك وهو اميرالأمراء كما كان قطلو شـاه عند غازان وجوبان عند خدابنده ثم عند ابى سعيد [1] وهؤلاء الامراء الاربعة لاتفضل [2] جليل امر الا بهم فمن غاب منهم كتب اسمه فىاليرالغ وهو المراسيم [3] كما يكتب لوكان حاضراً و[4] نائبه يقوم عنه وهم لايمضون امراً الا بالوزير والوزير يمضى الامور دونهم ويأمر نوابهم فيكتب اسماؤهم فالوزير هو حقيقة السلطان وهو المنفرد بالحديث فىالمال والولاية والعزل حتى فى جلائل الامور كما ان [5] بكلارى بك يتحدث فى امر العسـكر بمفرده فاما الاشـتراك فى اموال النـاس [6] فيهم [7] وليس للامراء فى غالب ذلك من العلم الا بما علم [8].

[1] Metin nüshası ابوسـعيد dir. İz. [2] Dogrusu يفصل dir p. ve Б. [3] المراسم p. ve Б. [4] صبح‌الاعشى والتعريف metinde (و) yerine (او) basılmıştır. İz [5] صبح‌الاعشى والتعريف metinde (ان) yerine (كان) basılmıştır. İz. [6] امورالناس Б. صبح‌الاعشى والتعريف de de böyledir. İz. [7] p. ve Б. de اجمين ilâve olunmuştur. [8] Metinde ماعلم notunda عمله p. dır. İz.

BUNLARLA OLAN MÜKÂTEBEDEKİ RESİM VE ÂDETLER

Beylerbeğine [1] اعز الله نصر الجناب الكريم ve onun dununda olan üç beğe [2] اعز الله نصر الجناب yazılır, her birine noyan [3] denir [4] Anadoludaki Ertana ile Diyarbekirdeki Süntay ve oğulları olan Tümen ağalarına; tümen ağaları olan diğer noyan beylere de böyle yazılır.

Vezirle Mükâtebe resim ve âdeti şudur: vezirlik lâkapları ile vezirlere mektup yazmak âdeti üzere ضاعف الله نعمة المجلس العالى الاميرى الوزيرى [5] yazılır, beyliği olmazsa الوزيرى denir de الصاحبي denmez [6] çünkü onlarca bu tabir hakarettir.

Beylerbeğine yarım tabaka, Noyan olan beğlere ve vezire üçte bir tabaka kâğıda mektup yazmak resim ve âdet iktizasındandır.

---

[1] Tanrı kerim olan cenabın yardımını aziz etsin. İz. [2] Tanrı cenabın yardımını aziz etsin. İz. [3] Paşa, on bin nefer beyi. İz. [4] Britanya müzesinin refay yazması M. [5] Tanrı yüce, emiri ve veziri olan meclisin nimetini kat kat etsin. İz. [6] Arkadaşıma İz.

ورسم المكاتبات اليهم

بكلارى بك اعزالله نصر الجناب [1] الكريم والثلاثة [2] الذين دونه اعز [3] الله نصر الجناب [4] ويقال لكل منهم النوينى ومثل هذا مكاتبة ارتنا بالروم وامير التومان بدياربكر من سنتاى وبنيه وكذلك سائر الامراء النوينات وهم امراء التوامين . ورسم المكاتبة الى الوزير ضاعف‌الله نعمة المجلس العالى الاميرى الوزيرى على عادة مكاتبات الوزراء بالقاب الوزارة فان لم‌يكن له امرة يقال الوزيرى ولا يقال الصاحبى لهوانها لديهم وعادة مايكتب الى بكلارى بك فيه قطع النصف، وما يكتب الى الامراء النوينات والوزير فى قطع الثلث .

---

[1] p. ve Б. de المقر [2] metin imlâsı وللثلاثة dir. İz. [3] ادام p. ve Б. [4] صبح‌الاعشى التعريف metinde fazla olarak الكريم vardır. İz-

TURAN HÜKÛMETİ

Turan hükûmeti üç kısma ayrılır, son zamanı Nâsırîye [1] zamanlarının [2] ardı kesilmesine kadardır. Turanda iki Müslüman, bir kâfir sultan vardır, bu kâfir sultan zikri geçen üç büyük kısım hanlarının en büyüğüdür. Buna taht sahibi Büyük Han derler. Büyük Han Çin, Hatay hükümdarıdır ve Cingizin tahtına varistir, kendisini yüksek tutması, sertlikle geri durması, babalarının şöhretlerine güvenmesi sebebiyle mükâtebe vâki olmamıştır. Sonra onun müslüman olup İslâm dinini kabul ettiği, kelimei tevhidi bayrakları üzerine yazdığı şayi olmuştur, eğer bu husus doğru ise umulan şey de budur. Muhammet ümmeti doğu ile batıyı doldurmuş, Bahrimuhitin iki kıyısı arasında uzanmış olur.

İki Müslüman sultanlara gelince biri Saray, Harezm, Kırım ve Kıpçak sahrası hükümdarıdır. Bu hükûmet Bereke ailesi hükûmeti demekle maruf olan bir hükûmettir, hanlarına eski zamanda, halifeler zamanı ile evvelki zamanda taht sahibi adı verilmişti, Nasıriye zamanında Kıpçak hükümdarı Sultan Özbek Han idi, Sultan [3] Özbekten bir kız istemiş, o da sultana yaklaşmak emeliyle bir kız tezviç etmiştir. Bu hükûmet pedişahları ile padişahlarımız arasında Zahir Baybars zamanının ta iptidasından son vaktine kadar eski birlik ve dostlukta doğruluk devam etmiştir. Bugün orada padişah Özbek hanın oğullarından ya Teni veya Cani Beydir [4]. Sanırım ki Teni Beydir [5]. Buna mektup yazmanın resim ve âdeti şöyledir: Eğer Arapça yazılırsa yukarıda geçtiği veçhile İran hükümdarına yazıldığı gibi yazılır. Yoksa ekse-

[1,3] Mısır Sultanı Melik Nâsır Mehmet. İz. [2] Veya Nâsırî imamının. M. [4] Bazı tarihlerde (İ)siz Can, Ten Beydir. İz. [5] Tarif sahibinin bu sözü doğru değildir. Netekim Kalkaşendi bu söze şunu ilâve ediyor: Yukarda geçtiği veçhile Özbek Handan sonra yerine geçen Cani Beydir, Teni Bey değildir. İz.

riya Mogol dili ile yazılır. Bu da, Aytamış Muhmmedi, Tayer-Boğa Nasırı, tercüman Arkadakın işleri, üzerlerine aldıklarından ileri gelmişti. Sonra da Sakı Kuson işi üzerine aldı.

İki müslüman sultandan ikincisi Gazne, Buhara, Semerkant ve umumiyetle Maveraünnehir hükümdarıdır. Orada hükûmet edenlerin sonu Terma Şirindir [1] Terma Şirin halis müslümandır. Gidişinde âdildir, eteği temizdir [2] hayri tercih eder, hayır sahibini sever, ülemadan, sulehadan, fukaha ve fukaradan kendisine gelenleri ağırlar [3]. Terma Şirine de İran şahına yazılan mektup gibi yazılır.

Büyük hana gelince eğer müslümanlığı sahih ise ona da mükâtebe böyle [4] veya bundan daha âlâ olur [5]. Bu üçü ve İran şahı ile beraber dört olur, dördü de Cingiz Han oğullarındandır [6].

---

[1] Çağatay Hanı Alâüddin Terma Şirin için aşağıya bak. M. [2]. Muttakîdir, günahtan kaçınır. İz. [3] Terma Şirin sekizinci Hicrî asrın evvelinde idi, Müslüman olunca bütün Çağatay oğulları Müslüman oldular Maveraünnehirde Moğollardan ve Tatarlardan Müslüman olmadık kalmadı. Telfikulahbar. İz. [4] Yani İran Şahına ve zikri geçen diğer Hana yazıldığı gibi. İz. [5] Tarif sahibi büyük Haka'nın küfr üzere kaldığı takdirde ona olan mükâtebe resim ve âdetini bildirmeğe yanaşmamıştır. صبح الاعشى İz. [6] Bütün bu bap Kalkaşendi'nin yukarda zikrolunan دیوان الانشاء sında vardır. M.

METNİN ASLI

واما مملكة توران فهى على [1] ثلاثة اقسام كان اخر العهد بها [2] الى انقضاء الايام [3] الناصرية وبها سلطانان مسلمان وسلطان كافر « وهو اكبر ملوك الاقسام الثلاثة المتقدمة الذكر» [4] وهو المسمى بالقان الكبير صاحب التخت وهو صاحب الصين والخطا و وارث تخت جنكز خان ولم يكن يكاتب لترقه [5] وابائه وطيرانه بسمعة ابائه ثم تواترت الاخبار به [6] قد اسلم ودان بدين [7] الاسلام ورقم كلمة التوحيد على ذوائب الاعلام وان صح ذلك [8] و هو المؤمل فقد ملأت الامة المحمدية الخافقين وعمت المشرق والمغرب و امتدت بين ضفتى البحر المحيط فاما الملكان المسلمان فاحدهما صاحب السراى وخوارزم والقرم ودشت القبجاق وهى المملكة المعروفة بمملكة [9] بيت بركة وكان يسمى صاحبها فى قديم الزمان زمان الخلفاء وماقبله صاحب السرير وكان صاحبها فى الايام الناصرية [10] السلطان ازبك خان وقد خطب اليه السلطان فزوجه بنتاً تقربا [11] اليه ومازال بين ملوك هذه المملكة وبين ملوكنا قديم اتحاد وصدق وداد من اول ايام الظاهر بيبرس الى اخر وقت والملك الآن فيهم فى [12] اولاد ازبك اما تنى بك اوجانى بك واظنها تنى بك [13] ورسم المكاتبة اليه ان كتب بالعربى رسم مايكتب الى صاحب ايران كما تقدم والا فالاغلب ان يكتب اليه بالمغلى وذلك مما كان يتولاه ايتمش المحمدى [14] وطاير بغا الناصرى وارغداق الترجمان ثم صار يتولاه قوصون الساقى . واماالثانى منها فهو صاحب غزنة وبخارى و سمرقند

[1] metinde على yerine منقسمة dir İz. [2] به B. [3] الامام B. [4] صبح metinde tırnak içindekilere bedel «وهو اكبر الثلاثة» ile iktifa edilmiştir İz. [5] Doğrusu لترفه dır P. B. [6] Doğrusu بانه dir P. ve B. [7] دين B. P. [8] صبح. metinde ذلك düşmüştür İz. [9] metinde «بمملكة بيت بركة» ye bedel «بيت بركة» basılmıştır İz. [10] يعنى محمد بن قلاون İz. [11] صبح. metinde تقرب basılmıştır İz. [12] من P. [13] صبح. metinde فى تنى بك deki فى zait dir. Ve bundan sonra صبح الاعشى şu ibareyi ilâve ediyor. وقد تقدم ان الملك بعد ازبك خان جانى بك لا تنى بك على خلاف ماظنه فى التعريف İz. [14] المحدى P.

وتمامة [1] ماوراءالنهر وآخرما استقرت لترماشين وكان حسن الاسلام عادل السيرة طاهر الذيل مؤثراً للخير محباً لاهله مكرماً لمن يرد عليه من العلماء والصلحاء وطوائف الفقهاء والفقراء وكتب اليه على رسم مكاتبة صاحب ايران .

واما القان الكبير فان صح اسلامه وكان المكاتبة اليه كذلك اواجل من ذلك [2] وهؤلاء الثلاثة وصاحب ايران الاربعة من اولاد جنكز خان .

Birinci Cildin Sonu

[1] Doğrusu وعامة dir P. ve Б. [2] kalkaşendi burada şöyle diyor: ولم يتعرض الى المكاتبة اليه على تقدير بقائه على الكفر İz.

İNDEKS

A

B

C

Ç

D

İ

[1] Mısırda büyük kadınlara Hunt denir.

K

[1] Merkezi Solgattır.

L

[1] «133, 337» sahifelerde her ikisi de vardır, yalınız 327 nci sahifede (Kostantaniye) 322 nci sahifede de arapçasında İstanbul düşmüştür.

[2] Lezkiler eski Avarlardır.

M

N

O

Ö

P

R

S

[1] 152 inci sahifede Samgardır.
[2] Kafkasyadaki kur ve Terek ırmağıdır.
[3] Avam saradık okur.

Ş

T

354 üncü sahifede Seyfeddin Baharzidir.

KORONOLOJİ İTİBARİYLE VAK'ALAR

Sene

617 Tatarların müslüman memleketlerine ılgarları — Tatarların Türkistan ve maveraünnehre ılgarları ve yaptıkları — Tatarların Harezmşah üzerine yürümeleri ve Harezmşahın bozulması ve ölmesi — Tatarların Buhara ve Semerkanttan soura Maveraünnehirde yaptıkları — Tatarların Harezmi almaları ve yıkmaları — Tatarların Gazne ve Gor İlini almaları — Tatarların Horasanı almaları — Garp Tatarlarının Mazendıranı almaları — Garp Tatarlarının Rey ve Hemedana gelmeleri.

618 Garp Tatarlarının Meragayı almaları — Garp Tatarlarının Hemedanı almaları ve ahalisini öldürmeleri — Garp Tatarlarının Azerbaycana yürümeleri ve Erdebil vesair şehirleri almaları — Garp Tatarlarının Gürcistana varmaları ve yaptıkları — Garp Tatarlarının Şirvan derbendine varmaları ve yaptıkları — Garp Tatarlarının Alanlar ile Kıpçaklara yaptıkları.

620 Garp Tatarlarının Kıpçaklar ile Ruslara yaptıkları — Garp Tatarlarının Rusya ve Kıpçak sahrasından yerlerine dönmeleri.

621 Tatarlardan bir taifenin (Oymağın) Rey ve Hemedan vesair yerlere dönmeleri.

623 Cingizin büyük oğlu Cüci'nin vefatı.

624 Cingizin vefatı — Cüci'nin oğlu Batu'nun hanlığı — Tatarlar ile Celâleddin Harezmşahın muharebeleri.

625 Celâleddin Harezmşah ile Tatarlarlar arasındaki muharebeler.

627 Cingizin küçük oğlu Oktayın hanlığı.

628 Garp Tatarlarının Azerbaycana yürüyüşleri ve halleri — Garp Tatarlarının Meragayı almaları — Celâleddin Harezm Hanın Diyarbekire gelmesi, orada bozulması ve hali — Tatarların Diyarbekir ve Cezireye girmeleri ve şehirlerde yaptıkları fenalıklar — Garp Tatarlarından bir taifenin Erbil ve Dekukaya varmaları — Azerbaycan ahalisinin Garp Tatarlarına boyun eğmesi.

643 Oktayın vefatı — Oğlu Küyükün hanlığı — Küyük ile Batu arasındaki muhalefet — Küyükün vefatiyle Cingizin diğer oğlu Tuli'nin oğlu Menkûkanın kaanlığı — Cüci'nin diğer oğlu Berekenin Müslüman olması [1].

650 Batu'nun vefatı — Tuli'nin oğlu Hülâgû'nun Batınîlere hücumu — Cüci oğlu Sartakın hanlığı.

652 Sartakın vefatı — Berekenin hanlığı.

658 Menkû Kaanın vefatiyle oğulları Arık Boga ile Kublay arasında vuruşmalar — Kölemenlerden Melik Muzaffer Kotozun (aynî calut) da Hülâgû ordusnnu bozması.

660 Melik Zahirin Bereke Hana mektubu = Melik Zahirin Bereke Hana Elçiler göndermesi, Elçilerin cihada teşviki ve İslâm askerlerinin çokluğunu ve hallerini, bir de Hülâgûya karşı kışkırtmayı müş'ir mektubu hâmil olmaları — Tatarlardan bir cemaatin Şama gelmeleri.

---

[1] Berekeyi Batu'nun oğlu gösterenler de vardır.

661 Mısır tarafından Bereke Hana elçiler gönderilmesi—Hâkim Biemrillaha biat—olunması Bereke Han Elçilerin Mısıra dönmeleri — Melik Zahirin Bereke Hana pek kıymetli hediyeler göndermesi — Bereke Han ile Hülâgû arasında Hülâgû'nun hezimeti ile neticelenen büyük bir muharebe [1] — Hülâgû askerlerinden aman dileyen Tatarların Mısır sultanının hizmetine gelmeleri — Bereke Han tarafından Hülâgûya karşı ittifakı müş'ir iki elçinin gönderilmesi.

662 [660] tarihinde Melik Zahir tarafından Bereke Hana gönderilen elçiler ile Bereke Hanın elçilerinin İnegölde buluşmaları — İstanbul tarikıyle Sudak sahiline çıkmaları — Kırıma varmaları—[655] tarihinde Bereke Han tarafından binası ikmal olunan Kıpçak payitahtı Saraya gelmeleri ve huzura kabul olunmaları — Melik Zahirin elçilerinin Bereke Hanın elçileri ile birlikte Mısıra dönmeleri — Elçilerin daima huzuru humâyunda bulunmaları — Bereke elçileri ile birlikte gönderilen Melik Zahirin Imadüddin Haşimî ve Fârisüddin Mesudî namlarında iki elçisinin İstanbul Tekfuru Eşkeri tarafından İstanbulda alıkonması — Melik Zahirin ağır surette yazdığı mektup üzerine Eşkerinin elçileri bırakması — Meliki Zahirin Şiraz, Lor hükümdarlarına ve Hafface Araplarına, Hülâgû'ya karşı istimdat hususunda mektup göndermesi.

663 İlhanîlerin ilki olan Hülâgû'nun vefatı — Oğlu Abakanın cülûsu — Melik Zâhirin Bereke Hana elçileri ile bazı hediyeler göndermesi—Abaka Hanın Bereke Han üzerine yürüyüp sonunda bozulması.

665 Bereke Hanın vefatı — Mısır elçilerinin avdetleri.

666 Menkûtemirin hanlığı.

667 Mısır Sultanının Şam kalesinde elçileri kabulü.

668 Menkûtemir Han ordusunun İstanbul üzerine yürümesi — İstanbulda kalan Farisüddin Mesudî'nin müdahalesi üzerine ordunun İstanbuldan hareketi — Ordunun Sultan İzzeddini mahbus olduğu Dobruca kalesinden, oğlu Gıyâseddini de İstanbuldan kurtarup Menkûtemire götürmeleri [2].

669 Yisü Nogay tarafından müslüman olduğunu müş'ir Mısır sultanına gönderilen mektup ile cevabı—Menkûtemir ile Abaka arasında Abakanın hezimeti ile neticelenen muharebe.

670 Marsilya frenklerinin Menkûtemir elçilerini taşıyan gemileri zaptetmeleri — Mısır sultanının müdahalesi ile esirlerin ve onlardan alınan malların iade olunması — Abakanın kökünü kurutmak üzere yardım talebini müş'ir Menkûtemirin Mısıra gönderdiği elçiler.

676 Kıpçak Hanı elçilerinin iki hükûmet arasında ittifak akti için Mısıra gelmeleri.

678 Melik Mansur Kalavunun cülûsu.

679 Sultan İzzeddinin Sarayda vefatı—Menkûtemirin vefatı—Tüdan Menkû'nun hanlığı[3].

680 Meliki Mansurun hükümdarlara mektup göndermesi.

681 Melik Mansur tarafından Menkû Temire ve bir takımlarına gönderilen hediyeler.

682 Tudan Menkû tarafından müslüman olduğunu ve müslüman isimlerinden bir isim takılmasını müş'ir Kıpçak fakihlerinden iki zatın gönderilmesi.

683 Mısır sultanı tarafından bir takım hükümdarlara deniz yoliyle elçiler gönderilmesi.

685 Bir takım hükümdarlar tarafından Mısır sultanına elçilerin gelmeleri.

686 Tüdan Menkû'nun tahttan çekilmesi — Tulâ Boganın tahta geçmesi — Tulâ Boganın Krakovi yağma etmek üzere üzerine yürümesi.

---

[1] Bu muharebeyi 660 veya 662 de gösterenler de vardır.

[2] Ennehcüssedid bu vak'ayı 661 senesinde Bereke Han zamanında gösteriyor.

[3] Vak'ayı 680, 681 tarihinde gösterenler de vardır.

690 Nogayın büyük yardımı ile Tulâ Buganın katli ve ona müzahir olan Menkûtemir oğullarının başları örtülüp kemiklerinin kırılması — Toktanın tahta geçmesi.

692 Vak'ada Nogay aleyhinde bulunup Tulâ Buga ile beraber olan beylerin Tokta tarafından katlolunmaları.

693 Menkûtemir Karısı Çiçek Hatunun tahakkümlerinden dolayı Nogay tarafından boğulması.

697 Tokta ile Nogay arasında ilk muhalefet — Tokta ile Nogay arasında Toktanın hezimeti ile neticelenen ilk vak'a.

698 Nogayın kızı oğlu Aktacının Kefede katlolunması — Nogayın Kırıma asker sevkedüp bir takımlarını katletmesi — Kırımda bulunan müslüman, Alan ve frenk tacirlerinin ellerinde bulunan mallarını yağma etmesi — Kurumuş oğlu Abacı ile Karacinin katlolunmaları — Nogayın (Toktanın) Sudaka hücum edüp ahalisini öldürmesi ve mallarını alması.

699 Tokta ile Nogay ve oğulları arasında Nogayın katli ile ve ordusunun dağılması ile neticelenen ikinci vak'a — Nogay oğulları Cekâ ve Tekâ arasındaki muhalefet — Tekânın katlolunması.

700 Cekânın naibi Tunguz ve Nogayın damadı Müncik oğlu Taz ile Cekânın katli ile neticelenen vak'a.

701 Gazne ve Bamyan hükümdarı Cüci oğlu, Ordu oğlu Kancının vefatiyle oğulları ve amca oğulları arasında çıkan ihtilâf neticesinde Kancının oğlu Bayanın galebesi — Nogayın oğlu Turay ile Toktanın kardeşi Saraybuganın Toktaya karşı gelmeleri ve her ikisinin katlolunmaları.

704 Tokta tarkfından Mısıra elçi gönderilmesi — Sultan tarafından türlü türlü armağanlar ile mukabil elçiler gönderilmesi — Tokta han elçilerinin, İlhanilerden (Hülâgûlardan) Harbendaya karşı ittifak teklifi hususunda büyük hediyeler ile Mısıra gelmeleri.

707 Cineviz frenklerinin Tatar oğullarını yakalayup Mısır târaflarına sevketmeleri gibi fiillerinden dolayı Toktanın Kefe üzerine asker sevki.

708 Toktanın karakolu ile Harbenda karakolu arasında Harbenda karakolunun hezimeti ile neticelenen çarpışmalar.

710 Bazı hükümdarlar tarafından Mısır sultanına elçiler gönderilmesi.

711 Tokta ile Melik Nâsır elçilerinin frenkler tarafından yakalanmakla sultanın teşebbüsü ile salıverilmeleri.

712 Toktanın vefatı — Özbeyin hanlığı — Şeramunun vefatı.

713 Özbek Han ile Eşkeri elçilerinin Mısıra gelmeleri.

715 Elçilerin Mısır sultanının huzuruna çıkmaları ve sultanın onlara bir takım hediyeler vermesi — Sultan tarafından Saraya sefirler gönderilmesi.

716 Özbek Han ile Hülâgûların sonuncusu olan Ebû Sait Bahadır Han arasında harp.

718 Özbek elçileri ile birlikte Mısır elçilerinin Mısıra avdetleri — Elçilerin huzura kabulleri — Melik Nâsırın Cingiz ailesinden bir kıza talip olmakla mehir hususunda elçiler ile uyuşamaması — Özbek elçilerinin cariyeler ve köleler ile İskenderiye limanına gelmeleri.

720 Özbek Han tarafından Cingiz ailesinden Prenses Tolonbiyenin Mısıra gönderilmesi ve Melik Nâsırın güvey girmesi.

721 Kıpçak elçileri ile Mısır elçilerinin birlikte Mısıra avdetleri.

721 Melik Nâsırın, iptidaları Kıpçak elçilerine mutat merasimde bulunması.

724 Özbek Han elçilerinin hediyeler ile Mısıra gelüp huzuru humayuna çıkmaları — Sultanın da mukabil olarak hediyeler ile ve elçileri bilesince elçilerini iade etmesi.

725 Mısır elçileri bilesince Özbek Han ve Eşkeri elçilerinin hediyeler ile Mısıra gelmeleri.

731 Sırp ve Bulgar hükümdarının Mısıra mektup ile elçiler göndermesi [1] — Elçilerin sultana sevgilerini sunup bir kılıç ile bir sancak talep etmeleri — Sultanın hükümdara zinetli kılıç ve altın yaldızlı sancak ile beraber diğer kıymetli hediyeler göndermesi.

732 Özbek Han tarafından hediyeler ile elçilerin Mısıra gelmeleri.

737 İrak ve Dehli hükümdarları taraflarından Mısıra elçilerin gelmeleri — Büyük bir cemaat ile Özbek elçilerinin gelmeleri.

[1] Türk Bulgarlar hicri 330 senesinden sonra müslüman olmuşlardır.

Karine ile anlaşılamıyacak ve manayı değiştirebilecek bazı tertip hataları

Sahife	Satır	Yanlış	Doğru
VIII	23	Üşrüdüler	Üşürdüler
XV	22	(Ruslardan) düşmüştür	(Çerkeslerden ile (lezkilerden) arasına konacak
XVI	5	Kafkasyada, ardında	Kafkasya ardında
29	14	Yirmi bin	On bin
32	9	عشرين آلاف	عشرة آلاف
81	16	Yıktılar, yağma ettiler	Yıktılar, öldürdüler ve yağma ettiler
96	22,21	Olveçhile bozularak	Bozularak o veçhile
113	9	Nes'ebinin	Pâk nesebinin
115	25	Buzraveriyi	Buzraveriyanı
135	15	بركةالساحل	بركةعلى الساحل
153	9	(Boğulanların sayısını ancak Tanrı bilir, geri kalanların) (hepsi öldürüldü) düşmüştür	(Öldürüldü) ile (vaktaki) arasına konacak
161	18	اليه والمؤمنون	اليه من ربه والمؤمنون
161	Not [1]	kendisine inzal	kendisine Rabbinden inzal
217	3	وشاع ذلك بين اقاربهم [٢] وعشائرهم فاكبروا تدبيره على اخيه	وشاع ذلك بين عساكرهم وذاع بين اقاربهم وعشائرهم فانكروا اعلى فعله وشنعوا تدبيره فى حق اخيه [٢]
		[2] Notu kalkacak	[2] telfikulahbar. notu konacak
222	4	(Ecelile öldü) düşmüştür	(Kırıldı) ile [kardaşı] arasına konacak
244	[7] Not	(Cuci) düşmüştür	(İz.) ile (babasının) arasına konacak
276	11	Atı atmakla	Atı suya atmakla
311	Baştarafı	عودالسلطان	عود رسل السلطان
327	5	(Kostantaniyyeye, oradan) düşmüştür	(Etrafında) ile (İstanbula) arasına konacak
328	2,3	Çıkarmaz	Yıkamaz
332	3	الى استانبول ومنها düşmüştür	ثم منها ile الى دقسيتا arasına konacak
335	2	(وكان يعتريه فى كل يوم مرتين) düşmüştür	(بعرض الصرع) ile (وكان) arasına konacak

Sahife	Satır	Yanlış	Doğru
359	4	Tokta	Tohta
378	15	yerlere denir	Yerlerde uzunluğudur
386	Not [1]	ve bayırların	Veya yerlerin
392	Not [9]	تسعنت	تسعنت M. 6.
417	deki	Ertiş	İrtiş olarak 418 nci sahifeye geçecek
417	deki	Kiray	419 ncu sahifeye geçecek
418	deki	İlçüktay	Elçüğatay olarak 417 nci sahifeye geçecek
420	36	Elfeyyuni	Elyemenî

§ 327, 332 sahifelerinde eksik olan (Kostantantaniye ve İstanbul) 419 sahifenin [1] notunda gösterilmiştir.

Müellifin remzi T I H.